

STUDIJSKA KNJIŽNICA V MARIBORU

20898/
5, 1925

e čitanke za osnovne šole.

Izdanje v petih delih

Peti del.

Peta čitanka.

Drugi natisk.

Cena 46 Din.

1925.

Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Čuvaj me prevar, strasti in zmot,
kaži mi do vede pravo pot! 0

Ime:

učen

Stanovanje:

Duše moč, telesa zdrava rast
domu naj velja v pomoč in čast!

411

111

Antonio Pardo

Slovenske čitanke za osnovne šole.
Izdanje v petih delih.

Peti del.
(6., 7. in 8. šolsko leto.)

Peta čitanka.

Sestavil
Pavel Flerè.

Kot učna knjiga državnega izdanja za osnovne šole odobrena z odlokom
ministrstva prosvete z dne 18. avgusta 1925, ON. br. 46.885.

Drugi natisk.

Cena 46 Din.

V Ljubljani 1925.

Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

20898/5, izd. 1925

S 14222

I. Pesmi in povesti.

1. Ne zabi!

Domovina, vedno mislim nate
in na neosvobojene brate!

*

Domovina, domovina —
vseh imen najslajši glas,
nam najdražja si svojina,
vsemu svetu prvi kras!

*

Trst, Gorica, Gospa Sveta,
Adrije cvetoči raj,
vam prisega je zapeta:
Naša last ste vekomaj!

E. Gangl.

2. Ako bo vsak izmed nas kamen.

Glavo nakvišku, moj narod,
k nebu povzdigni oči!
Glej, krog malih se zvezdic
mnogo velikih vrti;
zakaj med malimi temi
mnogo je samih prvin,
a one velike, obširne
večkrat so para in plin.

Naj ti pri misli vsaj taki
 nada napolni srce!
 Bódimó svet, ki krog njega
 drugi se večji vrte!
 Ako nebeški bo plamen
 naše sile izpral,
 ako bo vsak od nas kamen,
 narod bo kakor iz skal!

Jan Neruda.

3. Slovanska duša.

V svetovni vojni je šel poročnik, rodom Slovenec, s šestimi vojaki na izvid proti ruski vojni črti. Bila je temna noč. Drug za drugim so jahali skozi šumo, in konji so nemirno prhali. Poročnik zapazi, da so njegovi vojaki zaostali. Tiho jih zove po imenih, a nihče se ne javi. Izgubili so se.

Poročnik se težko prebije skozi gosto šumo. Nenadoma zapazi blede, slabotno luč. Razjaše in priveže konja k drevesu ter se oprezno bliža poslopju. Kmalu vidi, da je to kapelica. Odpre vrata in vstopi. Na oltarju pred sliko Matere božje gorita dve sveči. Sicer pa je v kapelici temno in tiho. Poročnik se odkrije in poklekne pred oltar. V tem hipu začuti, da se v kotu nekaj premika. Ozre se — trije Rusi! Hitro vstane in zgrabi za samokres. Eden izmed Rusov pa dvigne roko ter se približa poročniku, ki je takoj uvidel, da brez slabega namena. Rus je bil visok in stasit človek, svetlih las, kozaški podčastnik. Mirno in prijazno zre Rus na poročnika ter mu pravi:

»Odpravili smo se na izvid in vstopili v to kapelico, da pri Devici Mariji pomolimo za svoje življenje, za svojce doma in za svojo deco. Ko smo čuli, da se nekdo bliža, smo se skrili. A sedaj, gospod poročnik, ko smo se sešli tukaj, se ne smemo napadati. Marijinega oltarja ne smemo ogrešiti s svojo krvjo, na tem mestu govorimo le z Bogom! To človeka pomirja v tem strahovitem peklu. Saj bomo tam zunaj, žal, zopet neprijatelji.«

Besede so prihajale iz toplega, dobrega in blagega srca ter so presunile mirnega Slovenca poročnika, ki odvrne:

»Dobro, dobro, samo molite in Mati božja naj usliši vašo prošnjo!«

In trije krepki, stasiti in moški Rusi snamejo kučme, sklenejo roke, jih naslonijo na puške ter molijo.

Ko se pokrižajo, poberejo kučme in vržejo puške na rame, a podčastnik pristopi k poročniku in mu ponudi roko. Slovenec prime to težko roko, jo stisne in reče:

»Bog te spremljaj, dragi brat!«

»Hvala, gospod brat!« odvrne Rus. Nato se poljubita.

Rusi odidejo iz kapelice in kmalu se je začul topot konjskih kopit, ki se je izgubljal bolj in bolj. Slovenec pa je stal pred oltarjem ves srečen, ker se mu je razkrila blaga slovanska duša.

Davorin Trstenjak.

4. Mojo srčno kri škropite!

Mojo srčno kri škropite
po planinskih solnčnih tleh,
kakor seme jo vrzite
po doléh in po bregéh!

Pomlad iz krvi rodila
cvetke tisočere bo
ter prijazno mi gojila
svoje nežne hčere bo.

Deve zorne, dečki zali
brali bodo rože te,
v kite bodo jih spravljali,
devali jih na srce.

In srce jim bo ogrelo
cvetje, zraslo iz krvi,
da za rod in dom plamtelo
bode jim do konca dni!

Simon Gregorčič.

5. Materi.

Žalostinko zvon mrličem poje,
davne smrti me spominja tvoje,
moja mati!

Ali naj zdihujem ali molim,
da srce si žalostno utolim,
mila mati?

Ali naj ti razsvetlim gomilo,
nanjo cvetja naložim obilo,
ljuba mati?

Oh, vse cvetje zate nima duha
in za tožbe moje vsa si gluha,
draga mati!

In svečava vrhu groba bleda
ne odpre ti vekomaj pogleda,
sladka mati!

Vse je nično, naj storim karkoli,
le molitev mi duha utoli,
zlata mati!

Smrtni angel, ki te je poljubil,
ni takrat življenja sam izgubil,
rajna mati!

On v posodi zlati danes nosi
do nebes, kar moja duša prosi
zate, mati!

Bog, ki vsako delo plača verno,
plačaj ti ljubezen neizmerno,
blaga mati!

Ondi večno srečo ti prisodi,
ki zaman si je iskala todi,
uboga mati!

6. Dateljni.

Ko sem bil dovršil drugo šolsko leto, so me napravili za ministranta. Še zdaj se mi zdi, kakor da mi je prepočil srce in dušo tisti omamni vonj po žlahtnem kadilu. Bil sem očiščen, vseh grehov za zmerom odvezan, oltarju samemu posvečen. Nikoli poprej in nikoli pozneje nisem bil tako miren in srečen kakor v tistem blagoslovljenem letu.

Ob novi maši, ki jo je stregel mlad in lep gospod, sem služil za malega ministranta. Prenašal sem debelo evangeljsko knjigo. Pot mi je lil curkoma po vročih licih. Truden nisem bil toliko, toda lačen. Takrat smo živeli ob koruznem močniku. Jaz pa sem imel bistre, vsega lepega željne oči in bogate sanje.

Po maši se je okrenil mladi gospod in se je sklonil k meni, ker sem bil majhen.

»Ná, še til!«

In dal mi je svetel groš, čisto nov.

Do tiste ure nisem še nikoli imel groša v roki. O Veliki noči ali o Božiču sem imel krajcar, imetje, s katerim sem natanko in skrbljivo ugibal, kaj bi z njim. Groš je bil bogastvo, daleč onkraj ciljev in sanj. Da se sanjati o zlatih gradovih, da o samih nebesih, o grošu ne.

Prva misel v presilnem zavzetju je bila:

»Teci k materi... mati se sama razjoka ob tolikem čudesu!«

Stopil sem iz zakristije na solnčno cesto. Tam, vse krog cerkve in še globoko pod klanec so se vrstile stojnice druga za drugo. Bahavo obložene so bile z vsemi sladkostmi tega sveta. Bele platnene strehe so vesele poprfotavale v toplem vetru. Kaj vse je bilo tam! Človek, poželi si, vzemi! Pomaranče, rumene in sočne kakor o Veliki noči, piškoti, bonboni vseh vrst, beli, rumeni, rdeči. Kam bi posegla ta uboga roka? V veliki škatli so bili dateljni. Svetili so se rosni, vabili so, temnobakreni, zavedljivi, pregrešni. Kakšni so pač dateljni v ustih?

»Saj imaš groš! Saj je tvoj ta groš, ki ga tiščiš v pesti!«

Sklonil sem se kakor pod udarcem. Ko sem se ozrl plah, ni bilo nikogar, da bi bil izpregovoril tiste hudodelske besede. Šel sem dalje po klancu navzdol. Srce mi je bilo

težko in žalostno kakor nikoli. In solnce samo ni več sijalo in ljudje so bili pusti in stojnice prazne.

Pod klancem sem se zaobrnil sunkoma. Tam je stalo drobno dekletce v kratkem, pisanem krilu. Gledalo je modro predse, z obema tankima rokama je držalo datelj, en sam datelj. Meso je bilo rumeno in sočno kakor med. Kazalo se je dolgo, belo, navzdolž precepljeno jedro.

»Dajte mi dateljnov!« sem ukazal pred stojnico in sem trepetal v omotici.

»Za koliko?« je vprašala debela ženska in je posegla v škatlo z mesnato, potno roko.

»Za groš... za čisto nov groš!«

Ko sem tako odgovoril, se mi je zdelo, da je govoril za mojim hrbtom nekdo drugi s čisto tujim, globokim in grdim glasom.

Dateljni so bili mastni, takoj so se prijeli potne dlani. Pokusil sem prvega. Sočno, cukreno meso se je prijelo tudi ustnic in zob. Izpljunil sem vse, gladko lupino, cukreno meso in precepljeno jedro. Nato sem tekel po klancu in tiščal v pesti vso tisto nagnusno, mastno kepo, dokler je nisem zalučil v potok ter si umil obe roki.

Nato sem legel v travo in sem molil, da bi umrl.

Mati je koruzni močnik od dne do dne, od tedna do tedna. Morda že več ne ve, da je bel kruh kje na svetu. In jaz jem dateljne! Za groš dateljnov, teh rumenih, cukrenih! Na srcu mi je ležal kamen. Težak je bil in strašen in še solze je bilo sram, da bi mi segle v oči.

Prišel sem domov že daleč po kosilu. Mati mi je prinesla ješprenja, ki sem ga jedel rad. Komaj sem pokusil, že sem položil na mizo leseno žlico, mrzel pot me je oblil curkoma po vsem životu.

»Kaj ti je?« je vzkliknila mati vsa plaha. Nisem si je upal pogledati, ker sem vedel, da bi takoj umrl, če bi videl tiste oči, ki so tako zvesto izpraševale, da se je človek izpovedal do kraja, ko sam ni vedel kako. Ali nagnila se je k meni, vzdignila mi je obraz z obema rokama in videl sem jo vso belo, kakor od milosti božje obžarjeno.

»Mati, joj, mati!«

Udaril sem s čelom ob mizo in nisem vedel ničesar več. Ko sem se zdramil, je bil materin obraz resen in bolan.

»Povej!« je ukazala.

In izpovedal sem se kakor pred izpovednikom in Bogom samim.

»Dali so mi groš, čisto nov, svetel groš. Pa vam ga nisem prinesel, še povedati vam nisem mislil. Zapravil sem ga po hudobnem, dateljnov sem si kupil! Nič ne bodite jezni, saj bom umrl!«

Takrat se je zgodilo nekaj jako čudnega. Mati me je prišla na rahlo za obe roki, šla je z menoj preko izbe v kot pod razpelo. Tam me je pokrižala trikrat po vrsti.

»Ti moj fant!« je rekla.

Ivan Cankar.

7. Za sinom.

Do straže ženica prispe,
tresoča se v stražnika zre,
ob poti zasopljena diše
in solze, glej, z lica si briše.

»Stoj, žena! Kam vede te pot?
Kaj iščeš opolnoči tod?
Ne čuješ li tamkaj z bojišča
obupnega smrtnega vrišča?«

»»Povej mi, kje biva moj sin!
Saj znan ti bo pač Valentin...
Polkovno je nosil zastavo
v premnogo že bitko krvavo.««

»E kaj pa, da sem ga poznal,
poveljnik svetinjo mu dal.
Vkup s Tinetom vedno sva stala,
vkup kri za svoj dom prelivala.

Ko davi bil rog je zapel,
še Tine je pravil vesel
o domu in mamici zlati,
ki moral slovo jima dati.

Vnel kmalu krvav se je boj,
pogumno spet stal je z menoj.
Kar krogla je zla privršela
in Tineta v prsi zadela.

Še roko podal mi v slovo,
 ugasnilo mu je oko...
 Tam gori ob cerkvici beli
 smo v črno ga zemljico deli.«

In mati zakrije obraz,
 zajoče obupno na glas.
 H gomili nemudoma krene
 pa križca na njej se oklene.

Ko tožno ob grobu ihti,
 od brega sovrag ustreli.
 Kraj cerkvice krogla zabrije
 in materi srce prebije.

Rudolf Maister.

8. Lesena skleda.

Prileten oče je izročil hišo svojemu sinu, da bi živel na stare dni brez skrbi v miru in pokoju. Ali zmotil se je sivi starček. Nehvaležni sin je vračal staremu očetu dobroto s hudimi deli. Dokler je sivček imel še toliko moči, da je podpiral sina in snaho pri delu, so se še nekako razumeli. Ko se je pa mož od dne do dne staral in hiral, sta ga jela mlajša dva pisano gledati ter sta zaželela, da bi se ga skoraj iznebila. Posebno težko sta ga gledala zraven sebe pri mizi. Gnusilo se jima je, ker je starčku časih kanilo z žlice na mizo. Stara leta so mu namreč prinesla slabost, da so se mu tresle roke. Postavila sta mu mizo v kot za peč, in tu je odslej samši užival jedila, ki mu jih je nosila nehvaležna snaha v vegasti skledici. To je hudo peklo starčka in na skrivnem si je obrisal marsikatero solzico. Pa vendar ni ne godrnjal ne očital sinu nehvaležnosti. Trpel je tiho in se vdal v božjo voljo.

Nekoč pa je starčku zdrknila skledica iz rok, padla na tla in se ubila. Snaha je brž pritekla na ta ropot, in ko je zagledala črepinje strte skledé po tleh, so se ji od jeze izpre-

menila lica in je na vse grlo ozmerjala starčka. »Sčasoma,« je vpila togotna, »pobije starec vso posodo. Denar pa ne pada iz nebes, da bi kupovala vsak dan novih skled!« Jezna je potožila dogodek še možu, a večerjo je staremu očetu že prinesla v leseni skledi.

V srce je to zbolelo sivega moža. Na glas je zajokal in očital sinu: »Sin,« je dejal, »sin, ali tako vračaš staremu očetu dobrote? Ali se ti ne smilijo sivi lasje, vela lica, suhe roke? Ali si mar pozabil, kako je Bog zažugal otrokom, ki ne spoštujejo staršev? Sin, sin!«

Toda vse to svarjenje ni genilo trdosrčnega sina. Ni se brigal za očetove solze, ni se usmilil njegove sive glave. V samotnem kotu je dobival sivček tudi poslej v leseni skledi pičla, napol neslana jedila.

Primerilo se je pa neki dan, da je vprašal nehvaležni sin svojega otroka, kakih osem let staro dete, kaj misli narediti iz tresek in deščic, ki se je igral z njimi. Otrok mu je odgovoril: »Kaj drugega kakor koritce, iz katerega hočem dajati jesti vam, ata, ko boste tako stari kakor ded za pečjo.«

Te besede so nehvaležniku tako presunile srce, da je spoznal svoj greh. Milo se je razjokal in kleče prosil starega očeta odpuščanja. Odslej je starček zopet jedel pri isti mizi s sinom in snaho, a nikdar več ne iz lesene sklede.

Matija Valjavec.

9. Otroci in starši.

REKI.

Materina ljubezen vse premaga.

Kdor matere ne uboga, ga tepe nadloga.

Očetov blagoslov otrokom hiše zida,
materina kletev jih do tal podira.

Kdor s svojimi starši lepo ravna,
časno in večno srečo ima.

Kdor ne ljubi svojega brata,
tega tepo tuja vrata.

Solnce ne sije tako lepo
kakor materino oko.

Josip Stritar.

Nazadnje bomo vendar rekli:
Najboljši kruh so mati pekli.

Josip Stritar.

Teško živeti je, težko brez vernih tovaršev,
teško trpeti je daleč od bratov, od staršev.

Oton Župančič.

10. Z doma.

Starši so mu umrli, ko je bil še čisto majhen. Najprej mu je umrl oče, leto pozneje mati. A ker je bil še čisto majhen, ni vedel, koga je izgubil in koga so mu zagrebli v zemljo. Ostala mu je samo stara mati. Ob njeni gorki ljubezni je preživel svojo mladost. Toda tak ni bil, kakršni so drugi otroci, ki so polni življenja in veselja. Na njegove mlade dni ni svetila materina in očetova ljubezen; zato je bil Habjanov Janez tih in resen otrok.

Dostikrat je videl, kako ima stara mamica objokane oči. Pozno zvečer, ko je legel v posteljo, pa ni mogel zaspati, je videl izpod odeje, da sedi stara mamica še vedno za mizo, da neprestano giblje z ustni, a po licu ji teko solze, debele in vroče. Zato je bil tudi Habjanov Janez vedno tih in resen, otožen in dostikrat solznih oči.

Ko je že toliko dorastel, da je začel hoditi v šolo, je kmalu izprevidel, da je sirota na svetu. Drugi otroci so mu pripovedovali, kako jim je lepo doma, kjer skrbe zanje njih dobri starši, in takrat je izprevidel Habjanov Janez, da je sirota, da nima očeta in matere in zato je bil tih in resen.

A svojo staro mamico je ljubil s čistim srcem. Dobro je vedel, kako skrbi zanj, kako se trudi na stare dni, da bi mu osladila osamljeno mladost, kako moli in joka zaradi njega, ker ga je pustil ljubi Bog tako samega in zapušče-

nega. In stare mamice se je oklenil z vso vdano ljubeznijo. Že v mladih letih je sklenil, da hoče biti dober, pošten in priden, da bo dobri mamki v veselje, da bo njene zime pomlad. V šoli je napredoval, da je bil vedno eden izmed najboljših. Učenje mu ni delalo nobene preglavice, nobene sitnosti. Zdelo se mu je celo, da ima vedno premalo učenja. Zato je prosil gospoda učitelja, naj mu posoja knjige, ki jih je potem prebiral doma. Čital je s slastjo, z razumom. Knjige so mu bile najboljše prijateljice. V družbo drugih otrok ni zahajal, ampak je rajši posedal doma. Tako lepo se mu je zdelo doma! Poleg stare mamice je sedel pa je čital in čital ali pa jo je poslušal. In njegova stara mati je znala pripovedovati tako lepo! Kolikokrat mu je že pravila o njegovih starših. Povedala mu je že obilokrat, kako dobrega očeta je imel in kako dobro mater. In kako sta težko umrla zaradi njega! Med boleznijo in ob zadnji uri jima je bil samo on v mislih. Z njegovim imenom na ustnih sta umrla, se preselila v večnost... Da, težka je bila obema smrt, ker sta morala ostaviti njega, Janeza...

Ko je dovršil Janez domačo šolo, bi bil rad odšel s svojimi součenci v bližnje mesto v srednje šole. Ali imel ni potrebnih pomočkov, pa tudi stare matere ni mogel in ni hotel pustiti same. Zato mu je ugasnila ta želja, preden se mu je še prav razvila. Ostal je v domačem kraju in se šel učiti krojaštva.

Ni bil tak, kakršni so drugi rokodelski učenci, ki naga-jajo mojstru in kade skrivoma tobak. Janez je bil ponižen in poslušen; zato se je kmalu izučil toliko, da mu je izročal mojster že samostojna dela, mu časih tudi plačal kaj na-grade ter ga napravil za pomočnika prej, nego je bilo dogo-vorjeno v početku. Njegovi vrstniki, ki so se tudi učili rokodelstva, so mu vse to zavidali in ga celo sovražili. A Janez se je menil vrlo malo za oboje. Vestno je opravljal svoje delo; kadar pa je bil prost, je sedel doma pri stari materi, prebiral knjige, ki jih je še zmeraj dobival od go-spoda učitelja ter poslušal ukovito in zabavno pripovedo-vanje stare matere.

A kadar je stopil k oknu v domači hiši ter videl, kako se razprostira pred njim svet, velik in lep, obroblien na obzorju z visokimi, v oblake kipečimi gorami, pregrnjen z

zelenimi travniki in s plodnim poljem, prekrižan z belimi, v neskončno daljavo hitečimi cestami — takrat se ga je polastilo vroče hrepenenje po tem velikem, lepem svetu. O ko bi mogel tja, da bi kaj videl, kaj novega zvedel ter se potem vrnil izkušen in učen domov k stari materi! In kadar je čital v knjigah, kako so odhajali z doma rokodelčiči, kako so se vračali po dolгих letih domov, bogati izkušeni, spretni delavci in razumni možje — takrat se ga je zopet polastilo vroče hrepenenje po tujih krajih, po tem velikem, lepem svetu! Ali kako naj gre od stare, podpore potrebne matere? Kako naj jo pusti samo zdaj, ko so ji oslabele oči in osiveli lasje kakor sam beli sneg? A hrepenenje po tujih, daljnih krajih je raslo v njem bolj in bolj, mu jemalo ponoči sladko spanje in ga odvrčalo podnevi od dela. Zajedlo se mu je to hrepenenje tako globoko v dušo, da ni imel več mirnega trenutka. Dan in noč je samo premišljal, kaj bi storil, kaj ukrenil, da bi mogel z doma. Kolikokrat je že stopil pred staro mater s trdnim namenom, da ji pove, kar je sklenil. Če ga vpraša, kaj bo z njo, ji pa poreče, da že ljubi Bog napravi tako, da bo prav zanjo in zanj. Ali kadarkoli je stopil pred staro mater, mu je vselej obtičala beseda v grlu, da ni mogel izpregovoriti niti besedice. Zdelo se mu je, da ni še vsega dobro premislil, zato pa tudi ne more govoriti. Seveda, najprej mora poskrbeti, da ga preveč ne pogreši stara mati. In kaj mu pride na um? Njegov mojster ni imel svoje hiše; stanoval je drugod pod tujo streho. Njegova stara mati pa ima svojo hišo in še precej prostora je v njej, vsaj toliko, da bi njegov mojster lahko stanoval pri njej. Tako bi bilo pomagano stari materi na dve strani: prvič bi ji bilo pomagano s stanarino, drugič pa ne bi ji bilo tako dolčas po njem, ako bi imela vedno koga poleg sebe. Če bi pa stara mati zbolela, se vrne takoj domov, pa najsi bi bil prav na koncu sveta!

Nekega dne stopi torej k mojstru in mu pove vse to. Mojstru je bil všeč Janezov sklep; saj mu je tudi že sam prigovarjal, naj gre na tuje, ker bi bilo škoda zanj, za umnega mladeniča, ko bi tičal vedno doma. Mojster mu je pa tudi obljubil, da se preseli k njegovi stari materi ter da ji bo podpora in pomoč ves čas, dokler se ne vrne Janez. Janezu se je zdelo zdaj vse urejeno.

Pogumno stopi pred staro mater ter ji pove brez ovinkov, kaj namerja. Široko je odprla starka oči in v prvem trenutku ni vedela, ali sliši prav ali ne. Dolgo časa je molčala. Naposled pa izpregovori mirno in vdano: »Pameten si, Janez, in sam veš najbolje, kaj ti je storiti! Pojdi, kamor te žene srce!«

In Janez se je poslavljal. Oblekel se je v nedeljsko opravo, pospravil svoje reči v torbico in jo obesil preko ram. Pa je stopil k mizi, kjer je sedela ljuba stara mamica.

»Zbogom, mati!« je dejal, in solze so mu zalile oči. Stara mati ga je gledala dolgo časa nemo in ljubeče. Naposled pa je rekla tudi ona: »Zbogom, Janez!« In tudi njej so zalile solze oči.

»Blagoslovite me!« zaprosi Janez in se zgrudi na kolena. Stara mati vstane in se skloni nad Janezovo glavo. Roke mu položi nanjo in zašepeče tiho in iskreno: »Bog te spremljaj, čuvaj in dovedi nazaj!«

Janez odide s težkim srcem, polnim solzá. Stara mati stopi k oknu in gleda za njim, za Janezom. Videla je, kako se odmiče dalje in dalje po beli cesti, kako ji bolj in bolj izginja izpred oči, in tudi njeno srce je bilo težko in polno solzá. — V kotu v sobi je visel križ. Tjakaj se obrne stara mati, se zgrudi na kolena in moli, moli... Janez je hitel dalje in molitev stare matere je hitela za njim.

Minilo je pet let. Mojster, ki je stanoval po Janezovem odhodu pri njegovi stari materi, je umrl. Starka je ostala zopet sama. Hudo ji je bilo tako zapuščeni! »O da se vrne Janez!« je tarnala. In že je sklenila, da stopi h gospodu učitelju ter ga poprosi, naj piše Janezu v njenem imenu, da ga prosi, naj se vrne, ker je zdaj tako čisto sama. Tedaj pa se odpro vrata. Starka tega ni čula, zakaj izgubila je že popolnoma sluh. Na pragu pa je stal Janez. Velik je bil že, gosposko napravljen in brke je imel pod nosom.

»Matil!« zakliče pol s smehom, pol z jokom. In kakor bi ga čula gluha starka, se obrne k vratom, razprostre roke in — kakor bi ji šinila mlada moč v stare ude — steče k Janezu in ga pritisne nase.

Od tedaj je ostal Janez doma. Začel je delati na svojo roko, in nikoli mu ni manjkalo dela. Zaslovel je kmalu daleč

naokrog za izvrstnega krojača. Srečen je bil poleg nje, poleg stare matere, a ona je bila srečna poleg njega, poleg Janeza.

Sosedje so bili ponosni nanj, ki se je dvignil z lastno močjo na mesto uglednega in spoštovanega krojaškega mojstra. A Janez se ni prevzel ob splošni hvali, temveč je vztrajno in pošteno izvrševal svoj obrt.

E. Gangl.

11. Begunka pri zibeli.

Jezušček med trtami,
Jezušček med oljkami,
ziblje ga Marija ...
Zlata padla je steza
preko polja ravnega,
dete, pojva k njima!

Kdo sva tujca in odkod?
K Jezusu na božjo pot
greva spreko Soče,
in k Mariji greva, z Brd
izpod oljk in izmed trt
romarja brez koče.

K meni, k meni romarja!
Kar iskala, sta našla:
Jezusa, Marijo,
v Betlehemu sredi trt,
sredi oljk kot sredi Brd
tiho domačijo.

K meni, k meni romarja!
Kar iskala, sta našla:
bomo skup živeli,
bomo skupaj sanjali,
zibelke poganjali,
si o domu peli ...

Mati božja objema me,
 Jezušček prižema te —
 joj, saj smo si znanci:
 midva z Brd, in onadva
 s Svete gore sta doma,
 z doma vsi pregnanci ...

Oton Župančič.

12. Pobratimija.

Naj čuje zemlja in nebo,
 kar zdaj pobratimi pojo!
 Naj se od ust do ust razlega,
 kar tu med nami vsak prisega:
 da srce zvesto kakor zdaj
 ostalo bode vekomaj.

In ko ločitve pride čas,
 na razna pota žene nas,
 tu ná, pobratim, roko mojo,
 ti pa podaj desnico svojo:
 da srce zvesto kakor zdaj
 ostalo bode vekomaj.

Beseda dana, vez velja!
 Ne zemlje moč, ne moč neba
 in ne pekla ognjena sila
 vezi ne bode razrušila:
 da srce zvesto kakor zdaj
 ostalo bode vekomaj!

Simon Jenko.

13. O pozdravljanju.

Dva tujca se srečata na cesti in se pozdravita. »Zakaj me je pozdravil, ki me ne pozna in ki jaz ne poznam njega?« si mislita oba, ko gresta vsak svojo pot dalje. A v srcu se obema zdi dobro.

Kadar ti kdo reče »Dobro jutro!« ali »Dober dan!« ali ti reče, kadar se poslovijo od tebe, »Zbogom!« ali »Zdravo!«,

ti prijazno želi nekaj dobrega. Razveseliti te hoče, dasi le tako, da ti svojo željo pove. Naše življenje na svetu pa je tako kratko in tako polno bridkosti in težav, da naj bi ljudje vedno gledali na to, da drug drugega razveseljujejo. Zato naj bi ne hodil noben človek mimo drugega brez pozdrava.

Pavel Flerè.

14. Mejniki.

Sejm bil je živ. Prodal i on je Lahom
tam par volov.

Zakasnil se, pa v pozni temni noči
sam gre domov.

»Hm, pravijo, da ni baš varno iti
tod obsorej,
popotnike da časih rado straši
ob cesti tej.«

Pa bil je Martin svoje dni vojak vam,
na straži stal,
ponoči čul tam uro biti vsako —
pa bi se bal?!

»Še pri Kustoci smrti bal se nisem,
zrl ji v oči —
pa tukaj mar ko dete trepetal bi,
če list šusti?!«

Dospe do svoje hoste ... Čuj iz teme:

»»Joj, kam bi del?«« —

»Kaj — kdo si božji — kam naj deneš, vprašaj —
I, kjer si vzel!«

»»Vzel sem med svojo bil in tvojo lastjo
mejniki le-ta,
presadil ga skrivaj na last sem tvojo
za sežnja dva.

Oh, in sedaj, odkar moj duh odplaval
na oni svet,
nazaj ga nosim kleti kamen težki
pač sto že let!

Hu, to teži, tišči!«... Tu se zablisne:
pred njim sopeč
pripognjen stopa sosed Vid — na rami
mejnik noseč!

Pa bil je Martin svoje dni vojak vam
in ni se bal;
kako nocoj domov je prišel s sejma,
pa le ni znal.

A čudno prineso mu vsi novico,
ko sine svit:
»Sinoč umrl je nagle smrti sosed,
mejaš naš — Vid!«

Anton Aškerc.

15. Pametnice o prijateljstvu in spravljivosti.

A.

Dober prijatelj je boljši od denarja.

Zlato spoznaš v ognju; prijatelja pa v nadlogi.

Kjer bogastvo hira, prijateljstvo umira.

Dokler prosi, zlata usta nosi; kadar vrača, hrbet obrača.

Kdor je v malem zvest, se mu da veliko v pest.

Najboljši prijatelj je jasna pogodba.

Kdor se brati z volkovi, mora z njimi tuliti.

Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima.

Vsakdo pometaj pred svojim pragom!

Drevo se naslanja na drevo, človek na človeka.

Kar te ne peče, ne gasi!

Srednja pot — najboljša pot.

Kdor drugim jamo koplje, sam vanjo pade.

Odpuščaj, da odpuste tudi tebi!

Kakor kdo pozdravlja, tako se mu odzdravlja.

Obljuba dela dolg.

Vsakemu svoje!

B.

Kakor dopoldanska senca
je prijateljstvo hudobnih:
vsako uro se pomanjša.
A prijateljstvo pobožnih
raste ko večerna senca,
da življenja solnce ugasne.

Fran Cegnar.

Kjer srce k srcu govori,
tam ni prevare, ni laži.

E. Gangl.

16. Gospod in sv. Peter.

Ko je Gospod še hodil po svetu in ga je spremljal sv. Peter, se je zgodilo, da se je z neba usula toča. Nekoliko trenutkov — in vse žito na polju je bilo pobito. Dokoder je neslo oko, povsod samo strnišče.

Peter je zmajal z glavo in je rekel: »Gospod, ali je prav, da vse vprek kaznuješ, dobre ljudi in nemarne?«

Gospod je bil kar tiho.

Peter pa si je mislil: »Če bi jaz bil Gospod, bi drugače vladal svet.« Ta misel mu ni šla iz glave. In ko sta se bližala vasi, je rekel: »Gospod, povej mi, ali se še nisi naveličal biti Bog? Vidiš, jaz sem že davno sit, da sem sv. Peter!«

Gospod je videl Petrove misli, okrog ustnic mu je legel smeh in je rekel: »Ali hočeš, da menjava za današnji dan?«

Peter je vesel pritrdil.

In sta šla v vaš. Pri prvi hiši sta se ustavila. Ker sta bila še tešča, sta prosila zajtrka. Gospodinja je ravnokar iz peči jemala pogačo pa je dala vsakemu kos.

Gresta naprej po ulici, jesta pogačo, pa jima pride naproti deklina. Prijazno jima pokima, še lepše ju pozdravi.

Peter se pošali in jo vpraša: »Deklina, kje pa je tvoj zajtrk?«

»Ha,« se nasmeje deklina, »moj zajtrk je še v božjih rokah.«

Gospod stopi k sv. Petru in ga tiho opomni: »Ali nisi čul, da je njen zajtrk v božjih rokah? Zdaj si ti Bog, ti ji moraš dati svoj kos pogače.«

Peter je milo pogledal belo pogačo v svojih rokah, pa ni bilo drugače, dal jo je deklini. Žalosten in tih je stopal za Gospodom in namesto pogače je požiral sline.

Nebo se je zvedrilo. Pot ju je vodila prek širokega pašnika. Pastirica je baš prignala goske, še jih je preštela, potem se je obrnila, da gre domov.

Gospod jo vpraša: »Ali ne boš pazila na gosi?«

Pastirica mu odgovori: »O danes se mi mudi nazaj. Moram materi streči; bolna leži in nima drugega kakor mene. Bo mi že ljubi Bog pazil na goske.«

Gospod pravi Petru: »Čuješ, danes moraš ti paziti na goske!«

Obstala sta oba na pašniku. Solnce je pripekalo, goske pa žive kakor šent. Podile so se po pašniku semkaj in tjakaj in hotele uhajati proti domu. Ubogi Peter se je lovil za njimi, je mahal in jih vračal, ne trenutka ni imel miru. Gospod pa je sedel v hladni senci in ga gledal.

Slednjič se je solnce umaknilo za gore. Pastirica je prišla po gosi in Peter se je truden zleknil pod hrast. Bridko je potožil Gospodu in rekel: »Dovolj mi je, nočem biti več Bog.«

Gospod pa pravi: »Peter, počakati moraš do polnoči, tako sva se zmenila.«

Vzdigneta se in gresta naprej. Bila je že noč, ko prideta v mesto. Stopita v krčmo in vprašata zastran prenočišča. Krčmar ga jima obljubi, sedeta za mizo in Gospod naroči kruha in vina.

Peter je bil truden in lačen. Dobro mu je del počitek in dišal mu je božji dar. Komaj je prvi grižljaj spravil vase, pa se odpro vrata in v krčmo stopi nočni stražar.

Gospod ga vpraša: »Nočni stražar, ti tukaj? Kdo pa namesto tebe čuva?«

»Ej,« pravi oni, »do polnoči naj ljubi Bog ima pazko, po polnoči pa jaz.«

Peter se je potuhnil in ni maral nič slišati, ali Gospod ga je rahlo dregnil in spomnil, da je Bog in da bo moral do polnoči čuvati ogenj in tatove po mestu. Peter je čemerem vstal in šel.

Ko se je po polnoči vrnil, je Gospod že sladko spal. Peter je kakor snop padel na posteljo. Oddahnil se je tako glasno, da je zbudil Gospoda in še je vzdihnil:

»Rajši sem pa le Peter nego Bog!«

Fran Milčinski.

17. O nebeški gloriji.

*Stoji, stoji tam samostan,
menih je v njem, ki leto in dan
premišljal je samo le to,
kako v nebesih je lepo
in kakšno je veselje tam,
ki je ljudem prikrito nam,*

ki videlo ga ni oko,
 ki slišalo ga ni uho,
 ki čutilo ga ni srce
 in ki presega vse želje.

Iz kloštra šel počasnih nog
 sprehajati se nekoč je v log.
 Kar na drevesu pevčica
 zapoje rajska ptičica
 in poje, poje prelepo,
 nobena ptica ne tako.
 Prepevala je glorio,
 ki jo v nebesih uživajo;
 prepevala na jasen glas
 je njega veličast in kras,
 ki je zemlje in neba vladar,
 od ktereга je vsaka stvar;
 prepevala, kak božji svet
 nebeščanom je vsem odkrit;
 kak angelci lepo pojo,
 lepo pojo, sladko pojo,
 sveti Trojici strežejo,
 Marijo Devico venčajo,
 ki vsa, vsa osvetljena je,
 kraj Sina posajena je.
 Pelà je o veselju teh,
 ki so v številu izvoljenih,
 ki njih posest za vekomaj
 veseli je nebeški raj,
 ki obličje božje gledajo,
 brez nehanja ga uživajo.
 In pela je tako lepo,
 tako lepo, tako sladko,
 da se od glásov presladkih
 takoj zamaknil je menih.

Zbudivši spet se v kloster gre,
 vratar neznan mu vanj odpre.
 Poznal menihov nič več ni
 in njega tudi ne oni.

»Kako je to, kako je to?
 Pred eno uro je biló,
 ko sem zapustil samostan,
 da šel sem v log ko slednji dan,
 in spremenjeno vse je zdaj
 in skoraj mi neznan ta kraj!«

Zdaj spomni višji se opat,
 da bral je v zapisniku enkrat,
 da šel menih iz kloštra je
 pa da ni vrnil nič več se
 pa nikdar se ni vrnil spet. —
 Od tistihmal je tristo let.

»Tedaj poslušal tristo let
 sem rajsko ptico pesem peť,
 ker tak sladkà je pesem b'la,
 ki pela jo je ptičica.
 O kakšna šele gloriya
 veselja bo nebeškegal«

Matija Valjavec.

18. Berač in smrt.

Ko je Bog pregnal prve starše iz raja, je ustvaril svojo deklico Smrt. Smrt je prav majhna, manjša od vsakega otroka, pa ustrahuje vsakega junak. Truplo ji je spretno in urno, da prepleza vsak zid, obenem pa voljno in prožno, da prileze skozi vsako ključavnico. Ne potrebuje ne kose ne drugega orožja. Kadar je človeku namenjeno umreti, pride k njemu in mu zavije vrat. Ali črnega petelina in črne mačke se boji in se ogiblje hiše, v kateri sta.

Berač je hotel iti k bogatinu in ga prositi daru. Smrt ga ustavi in poprosi, naj jo dene v svojo malho in nese v hišo. Berač jo vpraša, kdo je in kaj bi rada. Smrt veli: »Jaz sem božja deklica in sem poslana semkaj, da zavijem bogatinu vrat. Bogatin pa ima črnega petelina in črno mačko, ki mi branita prestopiti prag.« Berač dene Smrt v malho in gre v hišo. Bogatin je bil zdrav in dobre volje. Obiral je ravno kopuna in ga zamakal s sladko starino. Smrt šine najprej za

peč, da se ogreje, potem pa za mizo k bogatinu in mu zavije vrat. Bogatin zjavka. Smrt mu zavije vrat še v drugo in tretje. Bogatin leže in žena mu pošlje po gospoda, da ga previdi. Kmalu potem umrje.

Zdaj prosi Smrt berača, naj jo zopet dene v malho in odnese iz hiše. Berač jo vpraša, kaj mu da za plačilo. Smrt veli: »Veliko — to, da me boš pri vsakem bolniku videl. Če mu bom stala pri nogah, vedi, da še ne umre. Daj mu kako zdravilo! Ko ozdravi, bo mislil, da si ga ozdravil ti, in ti bo rad hvaležen. Kadar me boš videl pri glavi, ne ponujaj se za zdravnika, zakaj takemu bolniku je namenjeno umreti.« Berač se obveseli, zopet dene Smrt v malho in jo odnese iz hiše.

Kmalu se razširi po vsem obližju glas, da ga ni bilo in ne bo boljšega zdravnika od tega berača. Komurkoli je dal zdravilo, vsakemu je odleglo in ozdravel je. Denarjev je dobil toliko, da ni vedel, kam bi jih spravil.

Ali v svojo nesrečo je bil preusmiljenega srca, da bi bil rad pomogel tudi tistim, ki jim je bilo namenjeno umreti. Ko je ugledal Smrt pri glavi, je prestavil posteljo, da je stala Smrt bolniku pri znožju. Nekoč se mu je res posrečilo, da jo je prekanil in otel bolnika. S to prevaro pa je berač tako razžalil božjo deklico Smrt, da se mu ni nikoli več prikazala ne pri glavi ne pri nogah. On sam pa je postal spet to, kar je bil prej, največji siromak, in je moral biti vesel, da je dobil za svojo lakoto košček črnega kruha.

Janez Trdina.

19. Sveta popotnica.

Pri mlinarju je smrtna
prepevala poslanka —
prorokovala sova,
da bo umrla Stanka.

V daljavi pa je zvonec
oznanjal cin-cin-cin:
»Mi nesemo ji zdravja
iz rajskih visočin.«

Po poti šli so trije
nemudno in slovesno,
naproti jim je ljudstvo
hitelo tiho, resno.
Pod svilnim plaščkom prvi
kot solnce je žarel,
a drugi ga je molil,
pred drugim tretji šel.

Na pragu za trenutek
postali so pred krovom
in ljudstvo pokleknilo
pred svetim blagoslovom.
A trije šli so v sobo
zakotnico,
prinesli bolni Stanki
popotnico.

In drugi kakor tretji
je kmalu dom ostavil,
le prvi se mudil je,
le Bog je Stanko zdravil.
Oj ti lažniva sova,
proroški nisi ptič:
vso dolgo noč si pela,
izpela nisi nič.

Silvin Sardenko.

20. Brata in zlato.

V davnih časih sta nedaleč od Jeruzalema živela rodna brata: starejši Afanazij in mlajši Janez. Bivala sta na gori blizu mesta in se hranila s tem, kar so jima dajali ljudje. Vse dni sta preživela na delu. Nista delala zase, temveč za ubožne. Kjer so bili utrujeni od dela, kjer so bili bolniki, sirote in vdove, tja sta hodila brata in tam sta delala in odhajala sta, ne da bi jemala plačila.

Tako sta živela brata ločeno ves teden, šele v soboto zvečer sta se shajala v svojem bivališču. Po nedeljah sta ostajala doma, molila in besedovala.

In angel Gospodov je hodil k njima ter ju blagoslavljal. V ponedeljek sta se razhajala vsak na svojo plat. Tako sta živela brata mnogo let in vsako nedeljo je prihajal k njima angel Gospodov ter ju blagoslavljal.

Ko gresta nekoč brata v ponedeljek na delo ter se že razideta vsak na svojo stran, je bilo starejšemu bratu Afanaziju žal, da se je moral ločiti od ljubljenega brata. Ustavi se ter se ozre.

A nenadoma se ustavi tudi Janez, in kakor bi nekaj videl, gleda nepremično izpod roke na tisti predmet.

Potem se približa predmetu, ki ga je gledal, a hipoma skoči v stran in ne oziraje se beži pod goro in na goro proč od tega mesta, kakor bi se ljuta zver gnala za njim. Afanazij se začudi in se vrne na tisto mesto, da vidi, česa se je njegov brat tako ustrašil.

Približa se in vidi, da se na solncu nekaj blišči. Pristopi še bliže — na travi, kakor bi ga usipal iz škafa, leži kup zlata... In še bolj se začudi Afanazij zlatu in bratovemu begu. »Kaj se je tako ustrašil in pred čim je bežal?« pomisli Afanazij. »V zlatu ni greha, greh je v človeku. Z zlatom lahko storiš zlo, lahko pa storiš dobro. Koliko vdov in sirot lahko nasitiš, koliko nagih oblečeš, koliko ubogih in bolnih ozdraviš s tem zlatom! Midva služiva sedaj ljudem, toda najina služba je majhna po najinih majhnih močeh, s tem zlatom pa lahko bolj posluživa ljudem.«

Tako pomisli Afanazij in vse to je hotel reči bratu, a Janez je že ušel iz sluha in le kakor pikapolonica se je videl že na drugi gori.

Afanazij sleče plašč, nagrebe vanj zlata, kolikor je mogel nesti, si ga zadene na hrbet in nese v mesto. Prišedši v gostilno, izroči zlato krčmarju in se vrne po ostanek. Ko znosi vse zlato, gre h kupcem, nakupi v mestu zemlje, nakupi kamenja in lesa, najame delavce ter začne zidati. Afanazij preživi v mestu tri mesece in postavi tri hiše: prvo hišo — pribežališče vdov in sirot, drugo hišo — bolnišnico bolnim in ubogim, tretjo hišo — zavetišče popotnikom in siromakom.

In najde Afanazij tri pobožne starce ter postavi prvega nad sirotišnico, drugega nad bolnišnico, tretjega nad zavetišče. In ostane Afanaziju še 3000 zlatih denarjev. In izroči vsakemu starcu po 1000, da razdele ubožnim na roko. Vse

tri hiše so se jele polniti in ljudje so hvalili Afanazija za vse, kar je storil. In to je Afanazija veselilo, tako da se mu ni več ljubilo oditi iz mesta. A Afanazij je ljubil svojega brata in hotel se je vrniti v svoje staro bivališče; poslovivši se od ljudstva in ne pustivši sebi ne enega novca, se je vrnil v isti stari obleki, v kateri je bil prišel.

Afanazij se bliža svoji gori in misli: »Brat ni prav razsodil, ko je odskočil od zlata in zbežal od njega. Mar nisem jaz bolje naredil?«

Komaj Afanazij tako pomisli, kar vidi — na poti stoji angel, ki ju je blagoslavljal, in ga strogo gleda. Afanazij se ustraši in izpregovori: »Zakaj, Gospod?« In angel odpre usta in pravi: »Poberi se odtod! Nisi vreden živeti s svojim bratom. Da je tvoj brat zbežal, je več vredno nego vsa dela, ki si jih storil z zlatom svojim.«

In jame Afanazij praviti, koliko siromakov in popotnih je nasitil, koliko sirot preskrbel. In angel mu reče: »Zli duh, ki je nastavil zlato, da te zavede, te je naučil tudi tako govoriti.« In tedaj se zbudi Afanaziju vest in razume, da ni izvršil svojih del za Boga. Zaplaka in jame plakati.

Takrat odstopi angel s steze in mu odpre pot, na katerem je že stal Janez, pričakujoč brata.

Odsihdob se Afanazij ni več vdajal izkušnjam hudega duha, ki razsiplje zlato, zakaj spoznal je, da ne z zlatom, marveč samo z delom se more služiti Bogu in ljudem.

In brata sta začela živeti kakor poprej.

L. N. Tolstoj.

21. Jama, ki prideš po njej na drugi svet.

I.

Dolgo sem izpraševal, kdaj bo že vendar sv. Bernarda dan. Ded mi je namreč pravil, da bo tačas v Stični semenj, in mi obetal, da mi tedaj kupi klobuček. Oj, kako sem bil vesel, ko je prišel sv. Bernard! Ne samo zaradi tega, ker mi je dejal, da mi kupi klobuk, tak, da bo imel kitast motvoz z lepimi bingeljci, temveč zato, ker mi je tudi obljubil, da mi pokaže veliki grad, kjer so njega dni stanovali menihi.

Precej hoda je od mojega doma do Stične, in sicer toliko, kolikor od Stične do doma. Na tem dolgem potu mi

je ded povedal marsikaj. Ko sva šla mimo znamenja pri cesti, mi je kazal, da ima tam zlodej spravljen poldeveto brazdo globoko zaklad, ki so ga nekdam ljudje skrili pred turškimi razbojniki. Tam sem moral gledati kamen, kamor hodi baje sam hudič koso klepat; tam je bil zopet prelaz, na katerem je bil ded opešal, grede s Sv. Kuma; tam sva šla mimo krčme, kjer je nekdam grede iz Bučke moral sivemu juncu, ki že ni mogel prestavljati nog, kupiti vina in kruha, tam zopet mi je kazal tiste tri hraste, kjer je nekdam ob eni čez polnoč oponašal sove.

Ko prideva že blizu Stične, mi pokaže s tršljikovko: »Glej, tamle na strani ona vas je Veliko Črnelo. Njega dni je bila velika kuga po svetu; črna kuga so ji rekli. Tačas je bilo v Črnelem hudo, da nas Bog varuj. Neki vaščan — ne vem, kako so mu že rekali — je bil prvi zanesel kugo v kraje, kupčujoč daleč po svetu. V Črnelem ni bil še nihče za kugo bolan. Zbero se Črnelci in pravijo: »Pomrli bomo. Naši sosedge imajo že vsi kugo, ki jo je oni prinesel iz tujine, in preden bo štiridesetosem ur, jo bomo že mi imeli. Dajmo, zgradimo si vas okolo in okolo, da ne bo mogel nihče iz vasi, nihče v vas. Tako se ubranimo črni kugi. Kadar mine, odpremo zopet vas, da bodo hodili drugi noter, mi pa ven.«

Dolgo so imeli Črnelci vas ograjeno. Kuge ni bilo, toda Črnelo je bilo še zmerom ograjeno; nikogar ni bilo videti ven. Ljudje okolo so si pravili: »Grozno se boje smrti, ko so tako zagrajeni že leto in dan.« Kar se zasliši glas s hriba nad vasjo: »Pomagaj, pomagaj, ako je še kje kak človek živ!« Ko podero ograjo, najdejo vse Črnelce mrtve, samo eden je bil napol živ, pa bi bil še tisti skoraj umrl, ker ni imel ne enkrat kaj v usta dejati. Če se človek bolj ogiblje in boji smrti, prej ga zadene.«

Prideva v Stično. Semnja ne bom popisoval, saj je bil tak, kot je vsak semenj. Prodajalci so hvalili robo, vsak je imel najboljšo, kupci pa so grajali in iskali napačnosti, na posled pa so vendarle kupovali. Še Ribničan, ki je bil svojo zidano »robo« razpostavil okolo kamenja, jo je hvalil, da poje »kakor zvon v zvonici«. Mešetar se je rotil, da ima krava — ki je poprej še nikdar ni bil videl — dasi zimka, vsako pot po dve latvici mleka. Kar bi bilo povedati o mo-

jem dedu, je morda to, da je klobuk prej ogledal do zadnje dlačice, preden ga je kupil, in da je klobučarju devetkrat povedal, da svet ne zna več delati klobukov.

Ko je bil kupil klobuk, mi je šel razkazovat grad, to je nekdanji samostan. Še bolj pa nego jaz ga je gledal sam, zdaj od zdolaj, zdaj od tega, zdaj od tega vogla. Tudi v cerkev sva šla in ogledala kor, kjer so menihi peli. Dosti mi je pravil o menihih, poleg drugega tudi tole: »I, menihi so bili pobožni ljudje, tudi ljudem so bili dobri; jaz jim ne vem kaj reči. Ali bili so gospoda, in gospoda je otročja; saj boš sam videl, ako boš kaj časa črevlje trgal po tem svetu. Glej! Tukajle je bil neki Vehatov gospod, posveten — ni hotel dobro storiti, da bi bil duhovnik, Bog mu daj sveta nebesa, zdaj je že dal odgovor. Ta je prišel časih domov, ko sem jaz še tekal za kravami, ter je taval samošno po hosti, po gričevju, po pečevju, po razvalinah in peščeninah z veliko zeleno cehto na kolku in je pobiral kamenje vanjo. Kamenje vsake vrste, črnikasto, belo, rdeče, rjavo, pisano; vse vprek je deval v torbo. Jaz sem ga gledal časih izpod kakega topola in si mislil: »O kako si ti neumen v svoji suknji! Mar bi po poti hodil in Boga hvalil, da ti ni treba hoditi po trnju in po skalah. Ali kaj ti hoče vendar kamen povedati?«

Tako kakor ta Vehatov gospod je baje vsa gospoda brezumna in tudi menihi so bili taki. Hodili so tudi taka kamenja pobirat in zelišča trgat, kakor oslak, črnilec, ki raste po hosti kot tisti smrdljivi divji kozel, ki raste med mašami in ki je pokojni Helček Matijče živino zdravil z njim — vse tako so znašali. Nekoč, ko so tudi tako po hosti pohajkovali za rožami, najdejo v Brezovščkovi hosti onole jamo, ki jo še dandanes lahko vidimo, samo da je malo zavlečena. Tukajle gori je Brezovščkova hosta, vidiš?« — mi pokaže ded proti severovzhodu. »Le-oni je bogat dedec že od njega dni. V njegovi hosti je torej jama, a v jami je bil nekdanj prostorček kakor izbica, in odtod se je še globlje videlo v zemljo. Izbica se je že zasula, samo jama je še.

Ven in ven so hodili stiški menihi le-sem, ko so bili izvohali jamo; menda že niso imeli boljšega opravka. »Kaj li je notri?« so rekali in obetali tistemu, ki bi šel gledat, mnogo denarja — ne vem že, koliko. To se ve, da so imeli

denarja preveč, ker so ga ponujali za take reči. Niso vedeli, koliko človek trpi za polovičar, preden ga dobi.«

II.

Bil je neki Kadunjčar, samostanski podložnik, ki se je bil menihom zameril tako, da so ga hoteli zapoditi iz hiše. Ujezil pa jih je prav po nedolžnem. Imel je namreč na vrtu pred svojo hišo prav lepe hruške. Nekega popoldne kida ravno gnoj iz hleva, ko pride opat mimo.

»O kako imate lepe hruške!« nagovori opat Kadunjčarja.

»Lepe so lepe, res,« pravi nato Kadunjčar.

»Ali so kaj dobre?«

»Tudi dobre so, gospod oče!«

»Kako jim je pa ime?« povprašuje opat.

»Pokusje,« pravi Kadunjčar, zakaj hruškam se je res dejalo »pokusje«.

»Kako jim je ime, pravim!« reče opat nejevoljen, da ga kmet tiče in nikar, da bi mu povedal, kako se hruškam pravi, mu jih veli pokusiti.

»I, pokusje,« pravi drugič Kadunjčar.

Tako se nista pobogala. Opat je jezen odšel, rekši: »To je pa vendar odveč, da me moji podložniki tako grdo tičejo in še ne povedo, kar vprašam.«

Kadunjčar pa je bolj hitel gnoj kidati in je godrnjal: »Ne vem, ali je gospod danes ušesa kam posodil, kali. Dva-krat sem mu povedal, in menda še ni slišal.«

Kmalu mu pride pisanje, da mora od hiše, samostanske pristavice, kamor hoče, v samostanu ne marajo takega pristavnika, ki ne spoštuje opata, temveč prevzetno govori z njim. Kadunjčar je debelo gledal in si mislil: »Za božji čas! Kdaj sem prevzetno govoril? Kako je to?«

Naglo obuje pražnje črevlje in steče doli čez kamenje v samostan. Mislil je: »Moram vendar pozvedeti, zakaj me gonijo po svetu.« A vratar se je držal jezno, se obrnil pol na stran in rekel: »Ne smete več noter.«

»I lepo vas prosim, kaj li sem naredil za božjo voljo?« vpraša Kadunjčar in se kislo drži.

»Ne smem, pa je dosti,« pravi samostanski vratar.

Kadunjčar odide žalosten domov.

Ravno v tistem času se je bilo razglasilo, da menihi obetajo mnogo denarja tistemu, ki bi se dal po vrvi spustiti v jamo, da bi potlej povedal, kaj je na dnu. V vsej okolici si ni nihče upal vanjo; vsak se je bal škratlja, ki pravijo, da stanuje v takih podzemeljskih luknjah. Kadunjčar je pa dejal sam v sebi: »Hember tel! Hudo je, če se sam vrag iz pekla loti človeka, toda nemara, da je še huje, ako mora človek z ženo in z otroki gol kobacati po božjem svetu. Slabši je nego polž, ta vsaj hišo nosi s seboj. Morda pa hudir ni tako hud, morda se da preprositi; saj še ne pomnim, da bi bil koga ujedel. Ako bi šel v jamo, dobim denarjev, da si lahko napravim svojo streho, ali pa se dado omehčati in mi puste hišo, kakršno imam zdaj.«

Spet izpodveže stremena in prasne čez mejo in čez plot v samostan. »Nič ne bo, nič!« zavpije vratar nanj. »Bo, bo!« odgovori Kadunjčar in pripoveduje, kaj bi zdaj rad. Vrtar ni rekel ne bev ne mev, ampak je odšel vprašat opata. Na vso srečo je bil opat zvedav mož. Jezen je bil na Kadunjčarja, ali še bolj ga je mikalo zvedeti, kaj je v jami. Povpraša druge stare menihe. Vsi svetujejo, naj kmeta za zdaj še puste v pristavi, ako pojde v jamo.

Kadunjčar odide vesel domov. Vendar skrbelo ga je malo, kaj bo, ako ga škrat zagrabi. Ali tolažil se je: »Bodo pa gospodje v samostanu dajali odgovor zame.«

Iz vseh zvonikov pobero vrvi po stiški in po šentviški fari. Zneso poveznike in vse, kar je bilo iz vlakna, v tri gube spletenega. Tega seveda niso znesli samo pred jamo na ogled, ampak v porabo, zakaj za denarje se vse stori, ako je še tako nespametno.

Snide se tisti dan velika množica ljudi in menihov. Privozlajo na koncu vrvi krepelec. Ta krepelec je okobalil Kadunjčar, z eno roko se je držal za vrv, z drugo pa za motvoz, ki je bil napeljan k zvončku, da bi takoj pozvonil, kadar bi ga zgrabil zlodej za stegno, in da bi ga potem možje tlačani, ki jim je bilo spuščati vrv, potegnili na beli dan.

Spuščajo. Kmalu se utopi Kadunjčar v temo. Pošlo je vrvi, dovezali so drugo dolgo, in tako dalje. Poldrugo uro

je jama požirala vrvi. Kar je jelo postajati lahko, in možje so rekli: »Zdaj je na dnu.« Pol ure so baje čakali, kdaj zapoje zvonček. Potlej so pa menili: »Morda se mu je kaj pripetilo. Vlecite venkaj!« so zapovedali menihi, in molzli so zopet vrvi iz zemlje. Naposled prijezdi Kadunjčar na svojem krepelcu ves vesel, samo bled in upadel.

»Kaj je, da si tako bled?« vprašajo menihi.

»I kaj ne bi bil bled, ko bi bil kmalu tepen.«

»Kdo bi te bil tepel?«

»Tako je bilo,« pripoveduje Kadunjčar. »Po vrvi sem prišel na drugi svet. Tam sije prav tako solnce kakor pri nas spomladi. Zemlja je pa še lepša od naše. Videl sem lepe zelene travnike, vrbovje raste ob vodi, ki teče po gladki, krivi strugi, in tako je kakor v malih nebesih. Lepi mladi kosci so kosili. Ko so me zagledali, so mi dali koso in so me naprosili, da bi še jaz odrezal kake tri redi. Toda, kakor sem mahnil, sem zlomil kosje, in vsi so me obstopili, da bi me bili našeškali. Pa ravno, ko bi bil imel biti tepen, ste me potegnili venkaj.«

Menihi so odkimavali, niso verjeli. Kadunjčarja je to zgrabilo in rekel je jezen: »Devet kosmatih vej! Gospodje očetje! Hišo ste mi obljubili, če grem v jamo, hišo mi boste dali in jo boste. Kdor ne verjame tega, kar pripovedujem — tukajle se gre v jamo — naj gre pa sam pogledat. Bomo le videli, prinese li celo polt nazaj.«

»Ali je šel še kdo za Kadunjčarjem?« vprašam deda.

»Nihče ne,« odgovori. »Dostikrat so videli blizu jame takega, da ima roge, in vsak rajši verjame Kadunjčarju, nego bi se seznanil z vragom.«

»Ali verjamete tudi vi?«

»To je dal,« odgovori ded. »Saj nam je gospod učitelj pravil, da je zemlja Amerika pod nami. In jaz sem tako premišljal in uganil, da je bil Kadunjčar tačas v sami Ameriki.«

Tako je menil moj ded, in jaz sem mu tačas verjel.

Josip Jurčič.

22. Deklica in pesoglavci.

Tedaj, ko so bili še pesoglavci po naših krajih, je plela mlada deklica sama na njivi. Kar zagleda, da jih gre veliko krdelo mimo. Ker je vedela, da so hudi in zaradi pasjih in kosmatih glav videti strašni, je zbežala s polja. Pesoglavci jo zagledajo in pravijo: »Ujemimo jo!« Brž se spusti vse krdelo za njo v dir. Deklica je vedela, da ne uide urnim petam, zato je splezala na gosto smreko in se skrila med vejami. Pesoglavci pa imajo pasjo glavo in oči obrnjene v tla, zato ne morejo pogledati navzgor. Tako niso mogli videti, na kateri smreki čepi deklica. Bodli so torej z dolgimi sulicami ob deblih od smreke do smreke, dokler ni po skorji nekega drevesa pritekla rdeča kri. Obstopili so tisto smreko in jo izruvali. Tako jim je prišla deklica v pest.

Zaprli so jo potem v visok grad, ki ni imel nič vhoda. Tam notri ni videla žive duše kakor časih pesoglavce, ki so zahajali na noč domov, podnevi pa so jo zaklepali z grdo mačko vred v grad; samo lino so ji puščali odprto, da je sijalo solnce skoznjo. Tam notri se je vedno jokala in prosila Boga, da bi še enkrat prišla k očetu domov. Večkrat je mislila skozi odprto lino zlesti na streho in s strehe skočiti na tla. Pa vselej, ko je vzdignila nogo, je skočila mačka na lino in začela renčati tako jezno in brusiti kremplje, da je bilo deklico strah.

Nekoč se je posebno močno jokala in prosila Boga. Kar zagleda starega dedca pred seboj. »Kaj ti je, dekle?« jo nagovori dedec. »K očetu bi šla rada,« pravi deklica. »Kako bi šla? Ali ne veš, da pesoglavski grad nima vrat?« reče dedec. »Vem, ali šla bi skozi lino, pa me ta mačja žival ne pusti,« pravi ona.

»Zato te ne pusti, ker ima v repu devet peklenskih vragov, ki so vsi zmenjeni s pesoglavci. Daj mački kos mesa, in kadar ga bo pobirala, ji odreži rep, ga vrzi čez glavo devet komolcev daleč skozi lino, in nič več ti ne bo branila.« Tako je dejal mož in izginil, da deklica ni vedela ne kdaj ne kam.

Storila je po njegovem nasvetu. Dala je mački mesa, v hipu ji odrezala rep, ga vrgla devet komolcev daleč čez glavo, in huda žival se je potuhnila v kot. Deklica spleza

takoj o mraku skozi lino na streho. Ko pa ni vedela ne kam ne kod doli ob zidu, je videla kosorepo mačko počasi in žalostno lesti po vrhu slemen na drugi konec poslopja. Zleze za njo in pride do drevesa, ki se je z vršičkom dotikalo strehe. Videč, kako je mačka po drevesu prišla do tal, spleza še ona navzdol in srečno uteče.

Noč se stori. Pesoglavci pridejo domov in zagledajo kosorepo krvavo mačko. Brž uganejo, kaj je to, in dvanajst jih poišče sled in steče za ubeglo deklico. Med tem je bila pa pritekla že blizu očetovega doma. Njen oče je imel kovačnico ob vodi. Tisto noč ga ni bilo doma, ker je bil šel iskat izgubljeno hčer. Zatorej ni klopotalo povodno kolo, ki je sicer gonilo kovaški meh, temveč vse je bilo tiho. Vrata so bila zaprta, okno pa prepreženo z železno mrežo; zato ni mogla v hišo. Dolgo je klicala in klicala, pa očeta ni bilo, in že je mislila zaspiti pred kovačnico na klopi. Kar ji je prišlo na misel: morda bi me zasledili pesoglavci in še huje bi mi bilo. Zatorej premišlja, kako bi prišla v hišo. Nazadnje ji pride na misel, da lahko sname povodno kolo in skozi luknjo pride v kovačnico. In res je storila tako. Jedva pa se oddahne v hiši in naredi luč, kar zasliši zunaj pesoglavce. Po sledu so bili prišli za njo. Brž podpre vrata, okno še bolj zasloni z železom, v roke pa vzame široko sekiro, ki jo je bil ravno prejšnji dan naredil oče, ter se ustopi k lini, skozi katero je prišla sama v hišo. Kmalu izvohajo pesoglavci to luknjo in eden pomoli pasjo glavo v kovačnico. Deklica mahne in mu jo odbije. Potem ga potegne popolnoma v kovačnico. Pokazal se je še eden in zopet drugi skozi luknjo, a vsakemu se je zgodilo tako kakor prvemu.

Ko je drugo jutro oče kovač prišel žalosten domov, je našel hčer in na kupu v kovačnici dvanajst pesoglavcev, ki jih je bila deklica vse pobila.

Narodna pripovedka. — Josip Jurčič.

23. Narodne pripovedke o kralju Matjažu.

I.

Kralj Matjaž živi še dandanes v narodnih pripovedkah. Otroci govore, kadar se igrajo:

»Križ kraž,
 kralj Matjaž, *Pajdlov*
 daj mi groš,
 bom si kupil nož,
 luknjo vrtal — poč!«

Preprosto ljudstvo misli, da kralj Matjaž spi v neki gori, ki je najvišja na zemlji, a njen vrh je počen. V votlini leži vsa vojska Matjaževa in spi. Iz votline drži pot, ki je zavarovana z durmi. Nihče ne more iz votline, a vanjo gre lahko vsak, kdor najde duri.

Sredi vojakov stoji miza iz slonove kosti. Za mizo sedi kralj Matjaž in spi. Njegove brke so že zrasle skoz mizo in se ovijajo okolo njenih nog. Kadar bodo ovite vse štiri noge, se prebudi kralj Matjaž. Poslal bo na svet svoje poslanke, palčke ali kraljičke. Kadar se poslanci vrnejo, začne Matjaž buditi svoje vojake, in kadar bo vsa vojska na nogah, pride na svetlo ono leto, v katerem bo Velika noč na dan sv. Jurija. Tedaj se bo začela strahovita vojna. Kralj Matjaž bo izgubil vse vojake, samo sedem mu jih bo ostalo. Teh sedem bo gnal pod lipo, kjer se bodo odpočili. Z njimi bo premagal ves svet.

Narodna pripovedka. — M. Heric.

II.

Živela je mati, ki je imela enoletnega otroka. Bila je siromašna in ljudje so jo zaničevali. Zatorej se napoti in gre z otrokom po svetu. Hodila je že dva dni, a nikjer ni dobila prenočišča. Zdajci pride v velik gozd. Zašla je ter ni mogla najti pravega pota. Tavajoč po gozdu, najde več miz, obloženih z najdražjimi jedmi.

Mati sede z otrokom za mizo in oba se najesta do sitega. Potem se začne otrok igrati z igračami, ki so ležale po tleh. Radovedna je bila žena, kaj pomenijo mize. Gleda sem, gleda tja, a povsod vidi pripravljene mize. Naprej idoč, pride do visoke gore. Tu zagleda železna vrata, ki so držala v goro. Vojak je stal pri njih na straži.

Žena prosi vojaka, naj bi ji odprl. Vojak odpre in žena stopi v goro. A glej, zdajci zaloputnejo vrata tako trdo za njo, da se strese zemlja. Žena ide dalje. Na desni in levi

ob potu so ležali vojaki in spali. Eden izmed njih se zbudi in odvede ženo do marmornate mize. Za mizo je sedel kralj Matjaž. Njegove brke so bile zrasle tolike, da so bile tri mizne noge z njimi popolnoma ovite, a četrta je bila tudi že nekoliko obrasla.

Matjaž se prebudi, vzdigne glavo in vpraša ženo, kdo zapoveduje zdaj na svetu. Žena mu pove ime tedanjega vladarja, a Matjaž povesi glavo ter zopet zaspi.

Žena se je vrnila po istem potu, po katerem je bila prišla, ter je pripovedovala ljudem, kaj je videla in slišala.

Narodna pripovedka. — M. Heric.

III.

Bil je kralj Matjaž dober kralj. Dal je same zlate kovati. Drugega denarja niso poznali. Zato so bili takrat v resnici zlati časi. Pod košatimi lipami so se naši očaki vsak dan veselili in v svetle kozarce natakali rujno vince. Bil je kralj Matjaž slovenski kralj, naše gore list. Izbralo si ga je ljudstvo na celovškem polju in v starem Krnu je imel svoj prestol. Noč in dan so bila odprta grajska vrata, vsak siro- mak si je lahko izprosil milosti in pravice. Ker pa je bil kralj Matjaž jako imovit, so mu bili drugi kralji zavidni. In sovražnik, številen kakor gosenice na repišču, je prišel nekoč iz onega kraja, kjer zahaja solnce, nad Matjaža in pokončal je v krvavem boju njegovo vojsko do sto zvestih junakov. Vendar kralj ni bil ubit, ker je bil pravičen. Ko ga je na begu sovražnik že mislil zajeti, se je odprla skala v Pečicah, do katerih je pobegnil, in ga je skrila pred bridkim mečem sovražnikovim. Ondi počiva zdaj s svojimi junaki, in kadar mu brada zraste devetkrat okolo mize, ga bo dala gora nazaj, da bo srečno vladal rod slovenski.

Izvoljenim se večkrat posreči, da pridejo do njega. Bil je pri Pečicah kovač. Ko je nekoč iskal po gori glogovega ročnika za kladivo, je našel duplo, skozi katero je prišel v hipu v prečuden svet. Videl je kralja Matjaža pri okrogli kameniti mizi sedeti in dremati, a njegovi junaki so ležali podolgoma po tleh. Na mizi je bila debela mošnja samih zlatov. Kovač jo je vzel in je bil odslej bogat mož.

Narodna pripovedka. — D. Trstenjak.

24. Pesem o kralju Matjažu.

Belca kralj Matjaž zajaše,
bridko sabljo si opaše,
poslovi se od neveste,
od Alenčice vesele,
pa pokliče svoje zveste.
In na brze kakor strele
konje posadi junake,
proti jutru z njimi dirja,
čez vodé, goré, močvirja,
čez meglé in čez oblake.

Eden ga za drugim vpraša:
Kralj, povej, kam pot gre naša?
Toda kralj Matjaž ne čuje
ne besede ne vprašanja,
belca svojega priganja,
da ognjene strele bljuje,
da leti ko ptič po zraki.
V sled za njim dreve junaki.

Sedmi dan ob uri rani
na široki in prostrani
kralj Matjaž poljani vstavi
četo in junakom pravi:
»Preleteli smo ko ptice
zemljo starega trinoga,
tamkaj žlahta naša vboga
hude še trpi krivice.

Tu smo na svobodni grudi.
A naš rod, ki vzdihva v tlaki,
vreden je svobode tudi,
dragi bratje in junaki!
In zato vas v boj krvavi
kličem pod zastavo trojno.
A kdor vdan ni brezpogojno,
lahko se nazaj odpravi.«

»»Dokler solnce ne obsije
 svobodne nam domačije,
 smo do smrti tebi vdani,««
 vitezi reko mu zbrani.
 In junaški boj so bili
 v zvezi z bratskimi junaki
 naši bratje in rojaki,
 zemljo vso osvobodili.

Ko se četa je vrnila
 s kraljem pod domače krove,
 se velika polastila
 žalost duše je njegove.
 »Mnogo je svobode,« pravi,
 »a še več vdov in sirot
 v naši širni očetnjavi.«
 Pa je zopet šel odtod,
 solze plakajoč srebrne.
 Bog ve, če še kdaj se vrne!

Pavel Golia.

25. Smrt Kraljevića Marka.

Poranio Kraljeviću Marko
 u nedelju prije jarkog sunca
 pokraj mora Urvinom planinom.
 Kada Marko bio uz Urvinu,
 počne njemu Šarac posrtati,
 posrtati i suze roniti.
 To je Marku vrlo mučno bilo
 pa je Marko Šarcu govorio:
 »Davor', Šaro, davor', dobro moje.
 Evo, ima sto i šeset leta,
 kako sam se s tobom sastanuo.
 Još mi nigda posrnuo nisi,
 a danas mi poče posrtati,
 posrtati i suze roniti.
 Neka Bog zna, dobro biti ne će,
 hoće jednom biti prema glavi,
 jali mojoj, jali prema tvojoj.«

To je Marko u reči bio,
 kliče Vila z Urvine planine
 te doziva Kraljevića Marka:
 »Pobratime, Kraljeviću Marko!
 Znadeš, brate, što ti konj posrće?
 Žali Šarac tebe gospodara,
 jer ćete se brzo rastanuti.«
 Ali Marko vili odgovara:
 »Bela vilo, grlo te bolelo!
 Kako bih se sa Šarcem rastao,
 kad sam prošo zemlju i gradove
 i obišo istok do zapada.
 Ta od Šarca boljeg konja nema
 nit nada mnom boljega junaka!
 Ne mislim se sa Šarcem rastati,
 dok je moje na ramenu glave.«
 Al mu bela odgovara vila:
 »Pobratime, Kraljeviću Marko!
 Tebi nitko Šarca otet ne će
 nit ti možeš umrijeti, Marko,
 od junaka ni od oštire sablje,
 od topuza ni od bojna koplja,
 ti s' ne bojiš na zemlji junaka;
 već ćeš bolan umrijeti, Marko,
 ja od Boga od starog krvnika.
 Ako l' mi se verovati ne ćeš,
 kadar budeš visu na planinu,
 pogledat ćeš s desna na lijevo,
 opazit ćeš dvije tanke jele,
 svu su goru vrhom nadvisile,
 zelenijem listom začinile,
 medju njima bunar vode ima.
 Ondje hoćeš Šarca okrenuti.
 S konja sjaši, za jelu ga sveži,
 nadnesi se nad bunar nad vodu,
 te ćeš svoje ogledati lice
 pa ćeš vidjet, kad ćeš umrijeti.«
 To je Marko saslušao vilu,
 kad je bio visu na planinu,
 pogledao s desna na lijevo,

opazio dvije tanke jele,
 svu su goru vrhom nadvisile,
 zelenijem listom začinile.
 Ondje Marko okrenuo Šarca,
 s njega sjaho, za jelu ga svezao.
 Nadnese se nad bunar nad vodu,
 nad vodom je lice ogledao;
 vidje Marko, kad će umrijeti.
 Suze proli pa je govorio:
 »Laživ sv'jete, moj lijepi cv'jete!
 L'jep ti bješe, ja za malo hodah!
 Ta za malo, tri stotin' godina!
 Zeman dodje, da sv'jetom prom'jenim.«
 Pa povadi Kraljeviću Marko,
 pa povadi sablju od pojasa
 i on dodje do konja Šarina.
 Sabljom Šarcu odsiječe glavu,
 da mu Šarac Turkom ne dopadne,
 da Turcima ne čini izmeta,
 da ne nosi vode ni djuguma.
 A kad Marko posiječe Šarca,
 Šarca konja svoga ukopao,
 bolje Šarca neg brata Andriju.
 Britku sablju prebi na četvero,
 da mu sablja Turkom ne dopadne,
 da se Turci njome ne ponose,
 što je njima ostalo od Marka,
 da hrišćanluk Marka ne prokune.
 A kad Marko britku prebi sablju,
 bojno koplje slomi na sedmero
 pa ga baci u jelove grane.
 Uze Marko perna buzdovana,
 uze njega u desnicu ruku
 pa ga baci s Urvine planine
 a u sinje u debelo more.
 Pa topuzu Marko besjedio:
 »Kad moj topuz iz mora iziše,
 onda 'vaki djetič postanuo!«
 Kada Marko saktisa oružje,
 onda trže divit od pojasa,

a iz džepa knjige bez jazije.
 Knjigu piše Kraljeviću Marko:
 »Tkogodj dodje Urvinom planinom
 medju jele studenu bunaru
 te zateče ondje deli-Marka,
 neka znade, da je mrtav Marko.
 Kod Marka su tri čemere blaga,
 kakva blaga? Sve žuta dukata.
 Jedan ću mu čemer halaliti,
 što će moje t'jelo ukopati,
 drugi čemer, nek se crkve krase,
 treći čemer kljastu i slijepu.
 Nek slijepi po svijetu hode,
 nek pjevaju i spominju Marka!«
 Kada Marko knjigu nakitio,
 knjigu vrže na jelovu granu,
 otkuda je s puta na pogledu.
 Zlatan divit u bunar bacio.
 Skide Marko zelenu dolamu,
 prostrije je pod jelom po travi,
 prekrsti se, sjedne na dolamu,
 samur-kalpak na čelo namače,
 dolje leže, gore ne ustade.
 Mrtav Marko kraj bunara bio
 od dan do dan nedjeljicu dana.
 Tkogodj prodje drumom širokijem
 te opazi Kraljevića Marka,
 svatko misli, da tu spava Marko.
 Oko njega daleko oblazi,
 jer se boji, da ga ne probudi.
 Gdje je sreća, tu je i nesreća,
 gdje nesreća, tu i sreće ima.
 A sva dobra sreća iznijela
 igumana svetogorca Vasa
 od bijele crkve Vilindara
 sa svojijem djakom Isaijom.
 Kad iguman opazio Marka,
 na djakona desnom rukom maše:
 »Lakše, sinko, da ga ne probudiš,
 jer je Marko iza sna zlovoljan,

pa nas može oba pogubiti.«
 Gledeć' kale, kako Marko spava,
 više Marka knjigu opazio,
 prema sebi knjigu proučio:
 Knjiga kaže, da je mrtav Marko.
 Onda kale konja odsjednuo
 pa prihvati za deliju Marka,
 al se Marko davno prestavio.
 Proli suze proiguman Vaso,
 jer je njemu vrlo žao Marka.
 Otpasa mu tri ćemera blaga,
 otpasuje, sebi pripasuje.
 Misli misli proiguman Vaso,
 gdje bi mrtva sahranio Marka.
 Misli misli, sve na jedno smisli:
 mrtva Marka na svog konja vrže
 pa ga snese moru na jaliu.
 S mrtvim Markom sjede na galiju,
 odnese ga pravo na Svetoj gori,
 iznese ga pod Vilindar crkvu,
 unese ga u Vilindar crkvu.
 Čati Marku, što samrtnu treba,
 na zemlji mu t'jelo opojao.
 Nasred b'jele crkve Vilindara
 ondje starac ukopao Marka,
 biljege mu nikake ne vrže,
 da se Marku za grob ne raznade,
 da se njemu dušmani ne svete.

Srbska narodna pesem.

26. Veriga.

Osebe:

Ded Primož, starček.

Mejač, Markov sosed.

Marko, kmet, njegov sin.

Janez, njegov sin.

Mina, Markova žena.

Tomažin, kmet — sosed.

Micka, Markova hči.

Drnolec, bajtar — sosed.

Prvo dejanje:

Pozorišče: Kmetiška soba pri Markovih.

Deveti prizor.

(Ob mizi: Mina, Micka in Janez, Tomažin in Drnolec, Primož pri peči.)

Marko (*vstopi; na ramenu ima verigo*): Dober večer, možjel!

Tomažin: Bog dal dobrega!

Drnolec: Kaj si se šel obešat?

Marko: Hvala Bogu, za enkrat se mi ni še treba.

Drnolec: Počemu torej prenašaš to oguljeno žlajdro po svetu?

Marko (*sname verigo in jo vrže pod klop, kjer je drugo orodje*): Našel sem jo.

Tomažin: Posebna terna to ni.

Drnolec: Obogatel ne boš z njo.

Marko: Pa sem je le vesel. Svetopisemska žena je bila tudi vesela, ko je našla izgubljeni denar.

Tomažin: A tako. Potemtakem je bila tvoja.

Marko: Moja in izgubljena deset let.

Primož (*vstane od peči in gre gledat verigo*).

Marko: Le pogledajte jo, oče! Gotovo jo še poznate.

Primož: Zares je naša. Kam se je bila zamotala?

Marko: Janez, prav, da si tukaj. Pri vašem vozu, tamle pod kozelcem sem jo dobil.

Janez (*se vznemiri*): Pri našem?

Marko: Da, pri vašem. Ali to ni nič hudega. Vidva, Drnolec in Tomažin, še dobro vesta, ko smo postavljali pred desetimi leti tisti veliki mlaj tamle za Mejačevim znamenjem. Takrat sem jo posodil in takrat je izginila.

Tomažin: Ponevedoma se je zamešala med Mejačeve.

Marko: Gotovo da. Janez, povej očetu, da ne bo mislil, kdo je bil pri vozu.

Janez (*gleda v mizo in se večkrat ozre na verigo*): Bom že. (*Nato hitro vstane in gre gledat verigo*).

Tomažin: Reci očetu, naj pride sem.

Janez (*odloži verigo in odkimava z glavo*).

Drnolec (*se približa in jo gleda*): Kako misliš, Janez?

Janez (*zgane z rameni*): Moram iti vardevat. Zbogom! (*Naglo odide*).

Primož (*se je ob tem vrnil k peči in premišlja s povešeno glavo*): Marko, jaz bi je ne jemal.

Marko: Nikar ne sitnarite! Svojo reč smem vendar po-
brati kjerkoli.

Drnolec: Res je, Marko. Med nami rečeno, je pa tudi
popolnoma prav, da Mejača enkrat primeš zares.

Primož: Drnolec, ti šuntaš.

Drnolec: Zaprmojstokrat, da si je izposodil mojo ro-
nico in je bila leto in dan pri njem. Skrivaj sem mu jo moral
vzeti; pomislite, svojo reč sem moral takorekoč ukrasti, da
sem jo dobil. Če bi bil pa le bleknil, bi bil Mejač zrastel,
kot bi šlo za konja. In vse bajtarje bi mi bil poveznil na
glavo. Zato je prav, Primož, da se vaš očitno potegne za
svojo reč.

Primož (*odkimava in molči*).

Tomažin: Taka stvar se pozabi, Drnolec. Ne smeš vsega
kar na slabo zasukati.

Marko: Seveda se pozabi.

Drnolec: E — pozabi — pozabi. Nič! Takega škvarta so
Mejači. Kar prime se jih, grabežev. Potlej pa pozabijo. Pa
mu reci kaj, boš videl, kam boš dregnil.

Micka: To ni res, Drnolec. Mi smo bližnji sosedje, pa
živimo v miru.

Drnolec: Ko vse potrpite. O, le zagovarjaj jih, Micka!
Saj si videla Janeza, kako se mu je vtaknilo? Ha?

Mina (*zagleda skozi okno Mejača*): Molči, Drnolec!
Mejač gre.

Primož: Ljubezen, ljubezen — ljudje božji!

Drnolec: Pravica tudi, Primož!

Deseti prizor.

Mejač (*vstopi*): Kaj bo dobrega?

Marko: Ali ti je Janez povedal?

Mejač: Janez mi je samo rekel: Čakajo Vas. Drugega
nič. Ali gremo kralja klicat?

Mina: Le dajte ga! Midve se takoj umakneva.

Drnolec: Potlej kralja. Najprej se pa zmenita za tisto
verigo!

Mejač (*ga prezirljivo ošine s pogledom*): Za kakšno
verigo?

Marko: Vidiš, to-le verigo sem našel. (*Jo potegne izpod klopi*).

Mejač (*se zasmeye*): Če nimaš boljše novice, ta pač ni vredna Janezove pošte.

Marko: Le potrpi! Vidiš, to je tista veriga, ki sem jo pred desetimi leti izgubil, ko smo mlaj postavljali. Saj sem ti pravil o njej.

Mejač: Kje je vendar bila? Menda je tiščal sam hudobec rep nanjo.

Marko: Ne uganeš.

Mejač: Kako bi ugibal. Ali si jo tamle (*pokaže skozi okno*) potegn timer iz vrtinca, kjer ima povodni mož vrata pod zemljo?

Marko: Pri tvojem vozu je bila.

Mejač (*plane kvišku, prime verigo in jo ogleduje*): Oho, prijatelj, ne boš! Veriga je naša. Ti se motiš.

Marko: France, potrpi, da ti razložim. Tomažin, ali se še spominjaš, ko sva bila še fanta in sem jaz od Balantičkovke, veš, one stare gostje iz naše bajte, kupil za štiri desetpet krajvarjev dva konca verige. Ali se še spominjaš?

Tomažin: Od Balantičkovke — (*razmišlja*).

Marko: Le pomisli!

Tomažin: Saj res. Zdaj sem se spomnil. Po sv. Petru tista nedelja je bila. Tako vem, kot bi bilo danes. Kopat sva se šla, ko je stara sedela pred hišo in ti ponudila verigo. Saj sem ti še en groš posodil.

Marko: No, in sedaj poglej, France! Dva konca sem kupil in ta dva mi je zvaril kovač Koplörček. Deset krajcarjev sem mu plačal, da mi je še naredil kavelj. No, to sta dva konca in tu je kavelj.

Mejač: Vse to je lahko res, ampak to ni res, da je to tista veriga. Veriga je naša od nekdaj. Dobro jo poznam.

Tomažin: Veriga je veriga. Mejač nima samo ene in Marko, ti jih tudi imaš, da jih dva ne neseta. Naj je tvoja ali moja, ali tega ni vredna, da bi besedovali zaradi nje. Pojdimo kralja klicat!

Marko: Vredna ali nevredna. Ampak tako je med poštenimi ljudmi, če najdeš staro podkev mojega konja, mi jo boš nazaj dal, dasi ni vredna dveh grošev.

Mejač: Potemtakem jaz nisem pošten človek.

Tomažin: France, kaj pa to? Ne tako, ne smeš.

Mejač: Saj si ga slišal.

Marko: Kako si slišal, Tomažin? Ali sem mu rekel kaj čez čast?

Drnolec: Ne besedice ne.

Mejač: Tebe ni nihče nič vprašal.

Drnolec: Verjamem. Bajtar še ušes nima takih kot drugi ljudje.

Mejač: Nimaš jih ne, če nisi slišal, ko mi je rekel, da sem verigo takorekoč ukradel; ukradel, da veš!

Tomažin: Ne, ne, France! Togota te obseda.

Marko: Da si na celem izmišljuješ take reči, to je res preneumno! (*Se obrne užaljen proč*).

Mejač: Vsi za pričo, če sem si kaj izmislil. Zakaj si mi podkadil pod nos o poštenih ljudeh in o stari podkvi? Mar sem tako nespameten, da ne vem, kakšne roge imajo te besede. To se pravi: Mejač, ti si verigo ukradel. Ho, Mejač pa tat! Imamo že toliko vsega, da ne bomo k tebi na posodo hodili, kaj šele kradli. Sram te bodi!

Marko (*se obrne*): Prijatelj...

Mejač: Išči prijateljev med poštenjaki, jaz nisem.

Tomažin: France, lepo te prosim, tega vendar nihče ne trdi.

Mejač: Z njim vlečeš. Je že dobro.

Mina (*ki je mirno poslušala prepir, vstane izza mize in stopi k Mejaču*): France, v botrinji smo, nikar se ne prepirajmo! Sprijaznita se, Marko!

Marko: Ženska, molči! Če se ta prepira po sili, ne morem kaj, jaz se ne. Za pravico se poganjam in nič drugega.

Mina (*gre; pri vratih sune verigo z nogo*): Da bi te bila rja snedla! (*Odide*).

Mejač: Ha-ha-ha! (*Zbadljivo*). Rja! Seveda, meni naj vse rja sne. Še strelo pokliči na hišo, na hlev, na živino, ko smo v botrinji. Ha-ha!

Tomažin: Imejta pamet in prijatelji bodimo.

Mejač (*se obrne proti vratom*): Imam pamet, zato grem pokidat gnoj, ki mi ga je tale (*pokaže Marka*) nametal pred duri.

Marko (zagrabi verigo in jo dvigne): Ná jo! Je ne maram.

Mejač (med vrati): Izročil mi jo boš drugod, tu je nočem. (Naglo odide).

Primož (se dvigne z naglico, ves tresoč se kliče): France! France! (Hiti za njim, pa se mu vrata zapro. Se obrne in obstoji sredi sobe). O Bog, greh se je začel in greh bo rodil greh, o-o-o!

Marko (vrže verigo pod klop): Molčitel! Ne greh, začela se je pravica!

Drnolec (si pomenca roke in gleda skozi okno za odhajajočim Mejačem).

Zavesa pade.

F. S. Finžgar.

27. Pomni!

1.

*Dve imaš roki v dajanje,
dve imaš roki v jemanje.*

Fran Levstik.

2.

*Daritev bodi ti življenje celo:
Oltar najlepši je — srca oltar,
ljubezen sveta v njem — nebeški žar,
Gospodu žrtev — vsako dobro delo.*

Simon Gregorčič.

3.

*Ni praznik, predragi mi, naše življenje,
življenje naj bode ti delaven dan!*

Simon Gregorčič.

4.

*Dolžan ni samo, kar velewa mu stan,
kar more, to mož je storiti dolžan.*

Simon Gregorčič.

5.

*Življenje nas uči,
nalog težavnih daje mnogo,
a red pod vsako nam nalogo
zapiše glas vesti.*

Anton Medved.

6.

*Visoka lestva sveta so dejanja,
sloni na nebu, v zemljo se opira.
Po njej človeka vodi trdna vera
in z nado se ljubezen nanj naslanja.*

Fran Cegnar.

28. Zlate resnice.

Kdor sam sebe povišuje,
prazno glavo oznanjuje.

Hudoben je vsak, ki druge umiva,
sam svoje grdobe pa sebi prikriva.

Če drug pred tabo v ogenj skoči,
nikar za njim se ne potoči!

Lahko vsako razvado premagaš,
če poboljšanja le ne odlagaš.

Dostikrat v malem zamuda
naredi veliko truda.

Kakor se drugim posojuje,
tako se vedno nam vračuje.

Kdor majhne nadloge ne potrpi,
še večjo težavo si navali.

Sreča iz takega kraja beži,
ki v njem poštenja potrebnega ni.

Dež za solncem mora biti,
za veseljem žalost priti.

Kdor pridno dela in lakomen ni,
lahko brez vsega bogastva živi.

Tam, kjer glad mori lenuha,
najde pridni dosti kruha.

Kdor košček kruha zametuje,
drobtine večkrat paberkuje.

Anton Martin Slomšek.

29. Uganke.

1.

Kaj težaven je moj stan,
nič pokoja noč in dan.
Ko vse spava, moram čuti,
ne zaspati dve minuti.
Iti moram brez nogé,
prav kazati brez roké,
glasen biti zdajpazdaj.
Malo se oddahnem naj,
že vse v hiši godrnja,
nihče mi miru ne da.

2.

Krščen sem, pa nekristjan,
vendar je visok moj stan.
Kradel nisem, ne moril,
vendar sem obešen bil.

3.

Nimam glave, nimam repa,
v sebi nimam nič kosti;
koža moja gladka, lepa,
polna znotraj je krvi.

4.

Bog ne vidi ga nikdar,
redkokdaj le kralj in car;
sosed naš Urban
vidi ga vsak dan.

Josip Stritar.

30. Kaj je boljše?

Boljša pamet nego žamet.

Boljša prva zamera od druge.

Boljša bobova slama nego prazne jasli.

Boljši črn kos kruha nego prazna torba.

Boljše drži ga nego lovi ga.

Boljše je lačen biti nego raztrgan hoditi.

Boljši je vinar pravičen nego zlat krivičen.

Boljše poštenje nego sramotno življenje.

Dober sosed je boljši nego deset stricev.

Boljša kratka sprava nego dolga pravda.

Boljša je žlica soka v miru
nego polna miza jedi v prepiru.

Prebrisana glava in pridne roké
so boljše blago nego zlate goré.

II. Med letom.

31. Jesen.

Sred naših dežel se oglašja jesen.
Z razkuštrano glavo čez šume hiti,
z rokami tresočimi trga zrel sad
in v grozde vceplja presladke krvi.

V napolnjenih hramih sam blagoslov,
na polju počiva obilen zaklad,
v obrazih je mir, se smeje srce,
ko zre po deželi povsod blagodat . . .

O bratje, ne zabimo naših ljudi,
ki begajo plašni ko ptice okrog,
ki nimajo zemlje ne svojih domov
in iščejo tihi usmiljenih rok!

Tone Gaspari.

32. Trgatev.

Množica ljudi gre vriskaje in pevaje v goro. Resnoben in vendar zadovoljen na obraz koraka pred družčino stari gospodar. Oprtav nese brento in vesel pogleduje za seboj mlade ljudi, brhke mladeniče in zdrave deklice. Prišel je čas trgatve, čas pridelka zlate kapljice.

Tu stoji vinograd. Težko nosi kolje trto, polno rume-
nega grozdja. Ljubo solnce, ki jo je spomladi varovalo po-
zebe, ki jo je poleti gredo in zorilo, jo obseva tudi zdaj.
Smeje se polna jagoda vinograjski deklici kakor solza

čistega veselja na milem materinem licu. »To si ti dal, večna dobrotal« pravi stari vinogradnik in ganjen pogleda v nebo k darovalcu vsega dobrega. S svetim križem je začel prvo delo, ko je spomladi obrezoval golo trto. Strahoma je molil tačas Boga, naj varuje rast, naj mu da srečno čakati trgatve. In hvaležno začne zopet s svetim križem poslednje delo, ko je Bog uslišal njegovo molitev.

Vinogradni Slovenec nima veselejšega dela in časa, nego je trgatev po želji. Tam vidiš deklice, domače in najete, kako prepevajo in, glasno šaleč se, z vinjaki posezajo od trte do trte, od grozda do grozda. Mladeniči sipljejo napolnjene posode v naramne brente in jih težko nosijo v zidanico, ki je postavljena na prijazni rebri sredi vinograda. Pač škoda bi se zdelo staremu gospodarju, da bi tlačil v kadi lepe, rumene jagode, krasni dar mogočne stvarnice, ko ne bi vedel, da pripravlja sladko vino, še čudovitejši in boljši užitek. Tako pa z radostjo privija težko stiskalnico in polni velikanske sode. Tiho odmeri sam pri sebi, koliko bo izpil na lastno in svojih dragih zdravje in veselje, zraven pa preštrevili, koliko mu ostane za gotovino, da dene na stran ljubi hčerki za doto, kadar pride ženin ponjo, ali domačemu sinu, gospodarju po njegovi smrti, v priboljšek in lažje življenje. Tudi priletna mati gospodinja pride s prekrižanimi rokami in radostnega očesa, odpogibajoč široko listje po brajdah izmed trt, da bi v zidanici in pod stiskalnico pogledala in povprašala moža, kako in koliko se je že nateklo. Mali porednež, beloglavi bratec, skače danes prost in vesel zdaj okolo deklice, starejše sestre, ter ji donaša izbrane grozde, zdaj gleda, kako cedi oče sladki mošt in jemlje četverovogelne tropine iz stiskalnice, zdaj zopet kuri na voglu zidanice in dreza s klintcem v pepel.

Solnce se pomika niže in niže. Poslednji njegovi žarki se upirajo v mnogoštevilne oživiljene vinograde po gorici, ki se daleč razteza. Podoba je, kakor da bi se nerado ločilo od radostnih, marljivih ljudi. Ko pa vendar izgine za hribi in hladen veter zamaje lahko listje teže oproščene trte, se snide družčina po končanem delu na tratini pri hramu. Dom jim je nizko v dolini, drugo jutro jim je zgodaj začetni, zato ostanejo vsi v gori čez noč. Zapalijo velikanski ogenj. Mrak nastaja in plamen odseva zmerom svetleje. Tudi v sosed-

njem vinogradu kurijo, tudi na nasprotni oddaljeni vinski gori se svetijo tu in tam ognji. Deklice sedejo na travo in zro v plamen, nasproti njim mladeniči. Oče gospodar iztrka z modrim licem pipo, mati gospodinja pa pristavi velik lonec mesa za večerjo. Čutara se vrsti v krogu in deklince ubero mile glasove, da odmevajo v tiho noč. Strme posluša plavajoča samotna luna slovenske zdravice o sladkem vincu iz gladkih grl in kakor odmev čuje enake glasove z juga in vzhoda, v višinah pa pravi svojemu gospodu: »Ti večna sreča, ustvaril si človeka za srečo!«

Josip Jurčič.

33. Uganki.

1.

Sladke sinke pestujem,
dajte mi palico, da se oprem!

2.

Ta je v temnici podzemeljski bil.
Bil je rezan,
bil je vezan,
svojo sladko kri je pretil,
prišel na to slavje —
bratcem vsem na zdravje.

Oton Župančič.

34. Memento mori!

Dolgost življenja našega je kratka,
kaj znancev že zasula je lopata!
Odprta noč in dan so groba vrata,
a dneva ne pove nobena pratka.

Nas smrti ne obvar'je koža gladka,
od nje nas ne odkup'jo kupi zlata,
ne odpodi od nas življenja tata
veselja hrup ne pevcev pesem sladka.

Naj zmisli, kdor lepoto ljubi sveta
in od veselja do veselja leta,
da smrtna žetev vsak dan bolj dozóri!

Znabiti, da, kdor zdaj vesel prepeva,
v mrtvaškem prtu nam pred koncem dneva
molče trobental bo: Memento moril

Fr. Prešeren.

35. Mladini ob prazniku narodnega uedinjenja.

Ves svet je bil zavit v plamen in dim, od morja do morja je bobnelo in bruhalo in rigalo, prasketalo in sikalo, ječalo in v stoterem plaču plakalo. In v vsej tej strašni pesmi je s koso smrt udarjala takt. Na tistih rdečih poljanah je tudi nam dozorela usoda. Stotisoči listov našega trovršnega drevesa so se vili tedaj v burnem vrtincu preko onih krvavih poljan, padali, vstajali, tisoči padli in nič več vstali. Krvave rože so vzcvetle tem padlim iz src, krvave rože, edine cvetke, ki so jih krasile v smrti...

Na bojnih poljanah se je iz smrti tisočerih naših sinov rodila nova domovina. Tam je bil skovan jekleni obroč okrog naših treh bratskih plemen, v bratski krvi ukaljen. Smrt je kovala, življenje skovala. Države je rušila, dom nam zgradila. In ta dom je trden, ker veže poedine kamene skupno prelita bratska kri, in kri je najjačja vez.

Nov dom smo si postavili, krov mu dali. Veselo se smeje s slemena okičeni mlaj. Prostoren je naš dom, udobno bomo lahko živeli v njem. Ali treba je še dela, da si ga udobno opremimo! In že je mnogo delavcev v njem in urno se gibljejo pridne roke. Vsakomur je odmerjen posel. Tudi vam je odmerjen tako, da boste nadaljevali naše delo. Naše delo je oporoka, ki jo pišemo vam. Vi ste dediči, vi glejte!

Dragoceno dediščino vam izročamo. In vi jo boste znali ceniti. Usoda vas je postavila na svet v času, da imate pred sabo življenje, ko boste gledali svojo domovino urejeno, veliko in močno na znotraj in na zunaj. Sami boste pomagali, da bo krepka; zato jo boste tem bolj ljubili. In ljubezni je vredna naša domovina! Saj smo jo mi sto let gledali v sanjah in čakali, da pride težko pričakovana, iz

vsega srca zaželen! In prišla je skozi morje krvi, rojena iz bolečin in solz.

In prišla je: trije so eden! —

Pa še tega ne pozabite, da imamo izven mej svoje domovine nad pol milijona bratov, ki bi tudi radi sedeli z nami v novem domu. Pripravite jim prostora! Zakaj pridejo, tako gotovo pridejo, kakor gotovo se bo zmaj, ki jih ima danes začarane, zadušil v lastnem žveplu, ki ga bruha zdaj po naših bratih. In če vam bo domovina kdaj velela, da pojdite in sterite zmaju glavo, pojdete in ne boste štedili ne krvi ne življenja!

A. Sovré.

36. Angeli so zaplakali.

Angeli so šli po svetu
in iskali so tesarja
in prosili so tesarja:
»Dej, za božjo voljo, stóri
z i b k o Sinu božjemu!« —

»Če bom znal?« tesar je dvomil.
»Kdaj že nisem tesal zibke!«
Pa je tesal in iztesal
jasli Sinu božjemu.

Sin je rastel, modro zrastel.
In enajstkrat tretje leto
angelom je vse potožil:
»Moja duša je do smrti
žalostna, oj žalostna!« —

Angeli so šli po svetu
in iskali so tesarja
in prosili so tesarja:
»Dej, za božjo voljo, stóri
k r s t o Sinu božjemu!« —

»Če bom znal?« tesar je dvomil.
»Kdaj že nisem delal krste!«
Pa je tesal in iztesal
k r i ž za Sina božjega.

Angeli so zaplakali
in v nebesa priplakali.
Večni Bog jih je tolažil:
»O, nikarte se solziti!
Moralo tako je priti,
zlati moji angelci!« —

Silvin Sardenko.

37. Božični večer.

Tudi k dekletom v bolnico je prišel Božič.

»Nocoj hodijo angeli po zemlji,« je dejala Tončka. Vesel pokoj je bil v sobi, svetil se je v očeh in na licih, dihal je v zraku, prepregel je bele stene. In vse so čutile, da hodijo angeli po zemlji, da so prišli skozi zaprto okno in sede ob posteljah, hodijo po sobi s tihimi koraki in na lahko jim plapolajo velike, bele peruti. Videle so tudi brezštevilne luči, ki so jih prižgali angeli in ki so plamtele pobožno tam zunaj, globoko doli na zemlji.

Jaslice so bile že pripravljene. Pred njimi je gorela luč v rdečem kozarcu, a na jasliah samih in nad njimi so bile majhne, pisane svečice, ki so gorele s tankimi, visokimi plameni. Zlati angel, ki je visel od stropa, se je svetil v čudni, migljajoči in trepetajoči svetlobi in svetila se je tudi velika zvezda, ki je bila nad betlehenskimi hlevom.

Zaspali niso mogle dolgo. Vse, ki so mogle iz postelje, so se pripravljale na polnočnico. Srca so jim bila polna svetega pričakovanja. Ležale so poloblečene in so se razgovarjale s šepetajočim glasom. Ni se zasmajalo, tudi prešerna beseda se ni oglasila, zato ker so bili angeli v sobi... Bilo je tisto noč, kakor da so prišla nebesa na zemljo. Nebeški angeli z velikimi, belimi perutmi, Mati božja, mali ubogi Jezus, ki je ležal v jasliah, in pastirji, ki so klečali tam — vse je bilo tako blizu in domače, nič skrivnosti ni bilo in nič nedosežne gloriije.

Šepetanje je bilo zmerom tišje, polagoma so legale trepalnice na oči, ali srce je bdelo. Zmerom bliže so prihajala nebesa, preselila so se v sobo. Tončka je ležala na robu postelje na odeji. Ena roka ji je bila pod glavo, druga na životu. In ko je ležala in so blodile veselo vesele misli, je

začutila, kako ji je dihnilo v lica, in vedela je, da je šel angel mimo. Srečna je bila in se je smehljala. Če bi iztegnila roko, bi se doteknila roke angelove. Tudi Malka je malo zadremala, ali ko je zatisnila oči, se je zgodilo čudo: danilo se je, svetilo, luč bela in mirna kakor pomladanska mesečina se je bila razlila po sobi. Vsa soba je bila polna angelov in zadi na tronu je sedela Mati božja z Jezusom v naročju, in obraz Matere božje je bil kakor obraz sestre Cecilije, tudi bele perutnice usmiljenke je imela na glavi.

Zazvonilo je v kapelici, ali kakor od daleč je prihajalo zvonjenje, bilo je kakor glas tistih sanj, ki so prihajale iz nebes. Nato pa je zaklenkalo jasno in zvonko na hodniku in zdramile so se. Sestra Cecilija je napravila luč. Oblačile so se hitro, še v polsanjah in molče, nato pa se je napotila procesija proti kapelici po dolgem in mračnem hodniku. Trudoma, težko sopeč, brez besede se je vila nočna procesija. Tu in tam se je zasvetila dremotna svetilnica, razsvetlila uboga, drobna telesa. Iz drobnih obrazov, prezgodaj zrelih, že razoranih, so gledale oči, polne veselega pričakovanja, polne spoznanja. Že se je jasnilo od daleč: tam je bila luč in Kristus. Je bil tam, ki so mu šle naproti...

Ivan Cankar.

38. Sorodnost jugoslovenskih otroških praznikov.

Slovenska deca praznuje svoj praznik o »pámetvi«, na god nedolžnih otročičev dne 28. grudna. Ta dan ima mladina svojo staro pravico, da hodi »tepežkat«. Z besedami »reši se, reši se!« in s šibo v roki te pozdravlja mladež. Za kos potice ali za drugo darilo si odkupil svoj hrbet od veselja razvnetih »napadalčkov«.

To ni nič drugega nego ostanek med pravoslavnimi Jugosloveni še ohranjenih treh praznikov, ki se imenujejo »detinci«, »materice« in »očevi« ali »oci«. Vsi trije prazniki so pred Božičem okolo sv. Nikole. Za »detince« se deca spomni staršev in jih obdaruje s kakim ročnim delom ali v novejših časih z dobrim šolskim naznanilom. Še zanimivejše so »materice« in »oci«. Na predvečer »materic« priveže deca mater s konopcem za stol ali za mizo. Ljubezniva mati seveda ne vidi tega. Ko hoče vstati, presenečena opazi,

da je »vezana«. Tedaj prosi otroka: »Odreši me!« in se zato odkupi s kakim darom, z novcem ali z drugo malenkostjo. Za »oce« se »vežejo« očetje, ki se morajo istotako odkupiti z raznimi malenkostmi. Da se vidi domače slavlje tudi na zunaj, je vse te praznike tudi boljši obed.

Brez dvoma smo imeli tudi mi nekoč te običaje. To kažejo ohranjene besede in sličnost rešitve. Tudi ta drob-
tinica priča o nekdanjem našem edinstvu, ki smo ga zopet postali deležni šele v novejši dobi.

Božo Račič.

39. Tepežnica.

Šip, šap!

Bog daj vam srečo in zdravje,
da bi bili veseli ko ptičice v gozdu,
zdravi ko ribice v vodi,
močni ko medved v gori!
Da bi dosegli sivo bradó,
težko mošnjó,
da bi tako dolgo živeli,
da bi si nebesa zaslužili!

Narodna.

40. Koleda.

Dežek zlat in biser rosa
naj oblije vaša polja,
da bo letina najboljja,
dečica nikoli bosa.

In pa zlati naj cekini
v tolstih mošnjah se redijo,
kot čebele se množijo
in kot zvezde po jasnini.

Cvetko Golar.

41. Dve zimski.

Gruden je truden, se je že naveličal,
časa voz nam bo v snegu obtičal.
Kar zazvene kraguljčki kot smeh:
mladi Prosinec na novih saneh.

Snežink in burje zunaj ples,
mi netimo si v peči kres.
A na samotnih cestah tam,
brezdomci vi, kako je vam?

Oton Župančič.

42. Na preji.

Topla sapa nas objame, ko stopimo zimskega večera v kmetiško hišo. Od velike peči, ki tli v njej debel panj, puhti krepka gorkota.

Večerjo smo že zamudili. Berač, ki bo nocoj tu prenočil na rženem otepu, je obelil krompir in pozajel mlečni ajdov sok, kolikor je obojega ostalo družini. Naj mu le tekne!

Razen dveh vasovalcev, sosedovega sina in starega gostača iz bajte, ki sta nocoj po starodavni navadi tudi prišla malo na prejo, so že domači vsi pri svojem delu. Ženske predejo za kolovrati okolo mize, gospodinja predivo, hči in dekla pa hodno kodeljo.

Za pečjo sedi stara mati, sključena v dve gubi. Zraven nje čepi črna muca. Oči se ji svetijo kakor dva ogla. Časih malo pomaje z repom, kakor bi jo obhajala kaka prijeteljska misel, pogleda v starko in tiho zamijavka. Pa kmalu zopet zameži, semtertja pogrči votlo, kakor bi se ji sanjalo o mišini, potlej pa po svoje tudi malo poprede.

Le otroka samosrajčnika je po vsej hiši dovolj. Zdaj išče materi po vseh kotih metlikovo kobilico, zdaj maže dekli po vseh tečajih kolovrat, zdaj ji na iglo natika na obeh koncih tlečo tresko, da se vrti žareče kolo, zdaj požene motovilo očetu, ki tam pri kraju z njim vije prejo, zdaj mu že v tretje nese prižgano treščico, da si zapali pipo, zdaj potegne s klopi na tla dremotno mucu, ki pač nevoljno nekoliko godrnjavka, pa vendar potrpi v božjem imenu, češ, ker smo domači; saj mu je tudi že nekaterikrat posnela kašo pri kraju, pa mu jo še bo!

Med tem si je stari gostač natlačil pipo in začel pripovedovati svoje zgodbe: kako so ga ona leta ponoči slepile in motile tiste večče, kako ga je mora hodila tlačiti, kako se je spomin vlekel v mesečni noči mimo njega kakor bel prt tačas, ko je umiral rajni Pomik, kako se mu je »hudi«

glasil, ker je po večernem zvonjenju žvižgal na prste, kako kvatrno noč torka pride na kolovrat gonit kolo, če se sname motvoz z njega, kako so si nekje nekega večera toliko časa zastavljali uganke, dokler se ni privalilo v hišo nekaj grozno neznanega, debelega in kosmatega.

V tem pa je mali deček v sami srajci pustil muco, kjer je bila, in drugo vse ter molče zlezel k stari materi na klop. In tih pa miren se stiska v kotiček, pogleduje plašno pod klop, kjer je tako čudno in tema, ter vleče nožice k sebi in podse, da bi ga strah ne zagrabil za pete. Celo odrasli hčeri je tako nekako tesno pri srcu.

Ko je ura na steni pokazala polnoči, sta vasovalca voščila lahko noč.

Po Josipu Ogrincu.

43. V pepelnični noči.

Polnočni zvon z visokih lin
krepko zaklenkal je.
Potihnil glas je vijolin,
strunár odbrenkal je.

Plesišča in gledišča se
povsod zapirajo,
v odprta pa svetišča se
zemljani zbirajo.

Glej, božji hram tam sred poljan
dviguje se v nebo,
oj božji hram tako prostran
in pa krasan tako!

Kot reke v morje vanj nocoj
krdela silna vro,
svetišče polno je takoj —
in duri se zapro.

Tu v bagru in pa v svili vse
nocoj košati se,
diši ti po kadili vse
in sveti v zlati se.

Več biserov ko v dnu morja
 pred tabo se iskri
 in več, ko zvezd je vrh neba,
 tu jasnih je oči.

Tu gibki udje, vzorna rast,
 tu let in lica cvet,
 tu zemlje slast, bogastvo, čast...
 O ti presrečni svet! —

A čuj!... Nek duh zakliče mi:
 »Kar zreš jih pred seboj,
 zapiši med mrliča mi
 s pepelom tem nocoj!«

In stopil sem pred žrtvenik,
 kot bi duhovnik bil,
 pepel iz oljčnih je mladik
 nanj del cerkovnik bil.

Pepela zdaj na teme sem
 najprvo sebi vsul,
 vtopil se v misli neme sem,
 le Bog je sam jih čul.

Pozval nato krdela sem,
 in prišla so hrumeč,
 zaznamoval jim čela sem,
 preteč in pa svareč:

»Oj grešniki maziljeni,
 proč krono in škrlat,
 saj boste vsi prisiljeni
 vклонiti smrti vrat!

Sedaj vi narodom ste strah,
 strah tudi vas bo zmlel,
 to žezlo prah, prestol bo prah,
 vi boste prah, pepel!

Vi, ki zaklade zbirate
 iz bližnjikov krvi,
 ki reveže zatirate —
 prah boste tudi vi!

Ti roj, ki noč in dan prežiš,
 da brata v past bi vjel,
 ti smrti v zanke se vloviš,
 prah bodeš in pepel!

In ti, ki z umom, s cvetom let
 zdaj bahaš se vesel,
 glej, preden ti odpade cvet,
 prah bodeš in pepel!«

Prišel še mnog, še mnog je trop,
 mar bo se kak otel?
 Ne! Vsem podpisal sem pokop:
 »Prah boste in pepel!«

Nazadnje roj še priskaklja
 neskrbnih, jasnih lic,
 čist kakor angeli neba
 in lepši od cvetic.

Zaplakal nad tem krasom sem,
 češ, tudi ta bo strt.
 Še te ... s tresočim glasom sem
 zaznamoval za smrt...

Končano! — Ne! Čuj, duri tam
 ječe zaškripljejo
 in nove trume v božji hram
 skozi nje se vsipljejo.

Na teh ni srebra ne zlata
 in blesk jim je neznan,
 na licih tožnih se pozna
 le sled solzá in ran.

To pač je siromakov rod!
 Molče je zunaj stal
 in mirno čakal, da gospod
 prostora bi mu dal.

Sedaj, ko prost mu je pristop,
 korak približa svoj,
 jaz pa spoznam trpinov trop,
 oh, bil je — narod moj!

Odložil sem tedaj pepel,
 v klečeče vprl oko,
 za blagoslov sem roke vzel
 ter kriknil sem krepkó:

»Le vstani, borni narod moj,
 do danes v prah teptan!
 Pepelni dan ni dan več tvoj —
 tvoj je — vstajenja dan!«

Simon Gregorčič.

44. Ptičja gostija.

Na Gregorjevo — otec, še več? — se ptički ženili so,
 za šolskim vrtom v mejici gostili se, pili so.
 Midva preko ceste sva slušala... »Čuješ živ živ?
 — to je ‚živio‘ — zdaj starejšina je mladi napil.«
 In ko razleteli se svatje iz meje so z vriščem,
 povlekel si me za rokav in mi rekel, naj iščem.

Pa s čudom v srcu in strahoma v mejo iskat sem šel,
 za ptiči in njihovim pirom paberkovat sem šel.
 In glej, tam pod grmom, pod gabrom — majhnih potic
 in sladkega vinca, rožičev in fig, vseh slaščic.
 »Pa ne bo jih nazaj več?« — »»Ne, to so vse tebi pustili.
 Kar si jim trosil pozimi, so zdaj ti vrnili.««

Oton Župančič.

45. Pri božjem grobu.

Nestrpno sem štel dneve do Velikega petka, ko pojdemo popoldne v cerkev. In ko sem šel — brat Tonček je šel navadno z menoj ali pa sestra Micika — kako sem se čudil krasoti božjega groba in se nisem mogel nagledati in načuditi!

Res, mala nebesa! Kamor se ozreš, vsepovsod same luči, belè, rdeče, zelene, modre, rumene. Zdi se, kakor bi se bliskale mnoge čudesne oči iz božjega groba. In vojaki, ki stoje ob strani resni in gledajo tako hudo in jezno! In angela, ki jokata ob grobu! In v grobu gospod Bog! In monštranca, stoječa visoko na oltarju, zavita v tenčico, in dve dolgi vrsti sveč ob njej — čudovito!

Ljudje prihajajo tiho. Stopajo počasi, po prstih. Ponižno poklekajo daleč od groba, drsajo po kolenih do križa, položnega pred grob, ter poljubljajo spoštljivo in ponižno pet ran Odrešenikovih. Ah, vse je še mnogo lepše, nego sem si slikal poprej v mislih!

Težko in nerad sem se ločil od groba, a navsezadnje sem se moral. Na poti domov pa sem sanjaril in govoril venomer o krasoti, ki sem jo ravnokar gledal... Kakor v nebesih!

Ksaver Meško.

46. Pomladanske.

Sveti Gregor je ptičke poženil,
Jurij bo rožam odklenil.
Kamor pogledaš, usta na smeh —
kisel obraz je zdaj smrtni greh.

*

Sveti Jurij meč opaše,
konja bistrega zajaše.
Sveti Jurij k nam prijahaj,
po glavah pozimskih mahaj!

*

V loki za reko je taka pomlad:
deklica šla je cvetja brat,
komaj do veje dvigne rokó,
že se ji prsti vsi razcvetó.

Oton Župančič.

47. Na jurjevanju.

»Da bi vi, deca, znali,« je rekla babica vsako leto, kadar se je bližalo Jurjevo, »kako smo svoje dni slavili ta praznik!«

Prosili smo jo, naj nam pove, pa nam je pravila:

»Vsekdar so izbrali fantje najlepšega dečka in ga napravili za Vesnika. Opletli so ga z zelenjem in cvetjem, mu dali v roko ozelenelo palico, ga vodili po vasi in peli:

Zelenega Jurja vodimo,
masla in jajec prosimo,
ježibabo zganjamo,
mladoletje trosimo.

Pa še enega so izbrali. Tega pa niso oblekli v zelenje in cvetje, marveč so mu nataknili kožuh in ga naphali s slamo. Ta je bil Rabolj.

Čim je prišel Zeleni Jurij, Vesnik, na travnik, je bil tam tudi Rabolj. In sta se sprijela. Pa kaj bo nerodni Rabolj! Kakor za zimo je bil oblečen, v deželi pa je bila pomlad. Zato je Vesnik prav vedno premagal Rabolja.

Otroci smo gledali ta spopadek, smo se veselili in peli:

Pridi, sveti Jurij,
toplo nam zakuri!
Pridi, sveti Marko,
in nam speci jarko!

Na Jurjevo smo tudi vsako leto prvokrat gnali na pašo. Navsezgodaj, tudi že kmalu po polnoči so fantje pokali z biči in trobili v rogove, da tako preženo čarovnice, ki bi zavdavale kravam. Dekleta pa smo že na predvečer natrgale cvetic jurjevic in jih položile kravam v jasli, da bi imele potem vse leto dosti mleka.

Zjutraj smo odgnali na pašo. Nihče ni pozabil lesenega ključa, s katerim smo vrtali v zemljo in zraven peli:

Sveti Jurij, tu imaš ključ,
odpri nam z njim nebeško luč!

Ko smo prignali na pašnik, smo pokleknili in molili:

Sveti Velko, brani mojo belko,
sveti Češko, daj ji vimě težko!
Sveti Jurij, ti pa nam zakuri,
da bo solnce peklo
in bo maslo teklo!

Ves dan je bilo samo jurjevanje. Od pesmi, ki smo jih peli, vem še eno, ki se glasi:

Jurij po potoku tuli
z belim hlebcem.
Če ga pojé,
domov ne sme,
če ga domov prinese,
hišo vso raznese.

Na pašniku smo si napravljali Jurja in ga v svoje veselje vodili sem in tja. Vsi smo se posipali s cvetjem in natikali nase zelenje.

Ej deca, veselo je bilo tedaj, veselo!«

Pavel Flerč.

48. Zbiraj se, zbiraj, lepi zbor!

Zbiraj se, zbiraj, lepi zbor
vseh mladih devojak!
Ajde, kolo, da skočimo,
da to trato povalimo!

Zbiraj se, zbiraj, lepi zbor
vseh mladih junakov!
Ajde, kolo, da skočimo,
da to trato povalimo!

Zbiraj se, zbiraj, lepi zbor
vseh mladih snašic!
Ajde, kolo, da skočimo,
da to trato povalimo!

Belokranjska narodna.

49. Dve poletni.

Visoko vzpet je solnca lok čez svet,
Vid gleda skozi noč, Krstnik zavzet
z očmi prižiga v mraku bajni cvet.

*

A jutri pojdem na goró,
naj se oči mi napijó
višin, daljin — da z bleskom tem
nasproti pojdem hudim dnem.

Oton Župančič.

50. Kresnikovanje.

Bog daj, Bog daj dober večer,
daj, Bože, dobro leto!
Za večerkom bolje jutro,
daj, Bože, dobro leto!
Rante, rantel! Rano i peli,
rano i peli petelini,
daj, Bože, dobro leto!
Tu je lepo pometeno,
pometeno, ograjeno,
daj, Bože, dobro leto!
Sredi dvora lepo kolo,
daj, Bože, dobro leto!
Lepo kolo devojačko,
daj, Bože, dobro leto!
Dajte, dajte, darovajte,
daj, Bože, dobro leto!
Mi nimamo kada stati,
kada stati, postavati,
daj, Bože, dobro leto!

(Ko dobijo dar).

Hvala, hvala
na tom daru,
daj, Bože, dobro leto!
S kim ste nas obdarovali,
daj, Bože, dobro leto!

Naj povrne ljubi Jezus,
ljubi Jezus i Marija,
daj, Bože, dobro leto!

Belokranjska narodna.

51. Vidov dan.

Vidov dan — spomin trenutnega poraza, a končne zmage...

Vidov dan je dan Kosovega polja, zdaj rdečega od krvi, zdaj rumenega od pšenice.

Pa dvojno gledamo Kosovo: eno na Balkanu, polje slavno, dolga stoletja pusto, a vedno živo, drugo v Korotanu, polje Gosposvetsko, polje, žal, davno pozabljeno.

Pred 500 in več leti je na Vidov dan padlo srbsko carstvo, padel je križ častni... in čez carstvo in čez križ je v Evropo stopal turški janičar. Bil je to tudi čas, ko je baš zamiral slovenski glas na knežjem kamenu Gosposvetskega polja, zakaj iz Evrope je semkaj gledal nemški gospod...

Kdo bo vztrajal med turškim janičarjem in nemškim gospodom?

Vidov dan je bil takrat pač dan poraza, a le bitka je bila izgubljena, ne pa duša narodova. V tej duši je marveč Lazarjevo carstvo dalje živelo vsa stoletja turškega gospodstva. Zaslužnjeno je bilo narodu telo, a duša mu ni bila robska. V njej je živela stalno nada, stalno težka misel na osveto.

Kdo je prejel končno to vidovdansko misel? Junaki vitezi so poginili. Ostali so ljudje preprosti, nekdaž brezpravní pod Turki. Ti prostaki niso pozabili zgodovine svojega rodu, ampak jo prigrlili in pred sto leti stopili na pot proti Kosovemu. Leta 1912. so stopili na Kosovo samo, a naposled bodo tudi pred Gospo Sveto... In tedaj doživimo nov Vidov dan, dan zmage in slave!

Po dr. Ilešiču.

52. Gorje!

Dopoldne je sijalo solnce vroče in žgoče. Okolo poldneva je bilo že povsem razplamtelo. Silna morilna tesnoba je ležala nad zemljo. Če se je zgenilo listje na drevesu, na grmu ob cesti, je zavzdihnilo in zajechalo.

A proti tretji uri, glej, se kar mahoma dvignejo prvi oblaki na daljnem obzorju, kjer se poveša od vročine drhteče nebo na zemljo. Kakor da se je tam zemlja, vsa prebodena in pregreta od plamtečih solnčnih pogledov, vnela, in zdajci hlapi prvi dim iz polagoma tlečega ognja v višino.

Mirno obvisе oblaki nekaj trenutkov na gladki steni tam ob meji neskončnosti. Jasneje jih vidi zdaj oko. Glej, ali niso vranci Večnega? Mračni stoje na strmi, neskončni cesti, mračno si ogledujejo svet in ceste vesoljstva. Morda iščejo najprimernejše poti, da se zaženo po njej v divjem diru. Morda čakajo, od lenobe premagani, da jih udari in izpodbode bič jeze božje, da jih razpodi roka vsemogočnega Gospodarja čez dežele in pokrajine, ki bi naj bile danes obiskane in udarjene.

Nenadoma, glej, vztrepetajol! Potuhnejo se za trenutek kakor pod žgočim udarcem. A že v naslednjem času se vzpno v višino pa zlete kakor za stavo po nedogledni cesti božji. Pošastno jim vihrajo temne grive. Ostra sapa jim cvileče žvižga iz nozdrvi. Hropeče jim dihaajo ogromne prsi. Zakaj neprestano šviga nad njimi bič razsrjenega Gospodarja in brez odmora jih priganja in podi njegov bobneči, grozeči glas.

Hrušč in trušč polnita vse ozračje od vzhoda do zahoda, ves svet, kakor bi v divji grozi hrzali legijoni na smrt splašenih žrebcev, kakor bi peketal, škrobotali in ropotali z milijoni nanovo podkovanih kopit po samih jeklenih cestah, votlo bobnečih, kakor bi brzela in drčala po teh jeklenih cestah dolga vrsta ogromnih, težko naloženih voz.

Dalje in dalje besni divja gonja. A glej, vedno nove trume prihajajo tam od mej neskončnosti. Brezmejne staje stoje gotovo tam, da bljujejo iz sebe tako nepregledna krđela.

Uničujoča je njih jeza čez deželo. Žvižgajoči dih iz njih drhtečih nozdrvi pripogiba drevje globoko na stran — kakor bi se nameravalo potuhniti pred besno drhaljo in se tako rešiti njih udarcev in žalostne smrti. Prazno upanje! Tu prelomi naval deblo, močno in obširno kakor krepak mož v oprsju, tam udari bič z udarcem, hitrejšim od brze misli, po mogočnem hrastu in ga zvije. S hruščem, kakor bi se

podiralo nebo, trešči širokovejnatega, ponosnega velikana ob tla...

A glej, na mračnem vozu za divjajočimi vranci sedi dekla božja, Nesreča. Naglo zgrabi z ogromnimi rokami svojo žalostno setev z voza in jo čez deželo seje gosteje, nego seje sejalec proso. Ostro švisti in sika toča po razburkanem ozračju, kakor da so se odtrgale vsem vrancem težke podkve in padajo žvižgaje, z neskončno naglico v globočino. Škrebeta kakor s stoterimi koščenimi prsti ob strehe, trka glasno in naglo ob stene in ob okna, da cingeta razdrobljeno steklo, klesti, trga, mendra, bije, ubija, mori brez prizanesljivosti in brez usmiljenja.

Gorje zdaj deželi! —

V kmetiških hišah spodaj po vaseh, po zidanicah gori v vrhovih žgo gospodinje in matere, kar jih je prihitelo pred razdejanjem s polja in iz vinogradov, na ognjiščih mladike, blagoslovljene na cvetno nedeljo. Okrog mater se gnetejo otroci kakor piščeta okolo koklje, ko je jastreb ali vran pravkar vzel eno izmed njih. V tesni grozi se oprijemajo materinega krila, jokajo na glas, ker jih plašita blisk in grom in ker vidijo, da joka mati. Z zbeganimi očmi se ozirajo za plašnimi in obupanimi pogledi materinimi proti oknom, z zbeganimi očmi strme ven v točo, ki pada gosteje nego snežinke ob novoletnem metežu. Vsi drhte kakor nevarno mrzlični bolniki. Zakaj strašno bobni nad njimi glas razpaljene jeze božje, neprestano bliska srdito oko božje s strahotnimi, plamtečimi pogledi. Kdo se ga ne bi bal? Kdo ostane miren in pokojen pred njegovo strašno močjo? Kaj čudo, če drhte mlada srca!... In med ihtenjem molijo z mamico... »Daj nam danes naš vsakdanji kruh... reši nas hud —«

Sredi besede jim umre molitev. Povsem blizu je tresnilo s strašnim pokom, kakor da se je razklal svet na dvoje. Okna zašklepetajo, kakor da je šla mimo sama smrt in je s trdo, koščeno roko udarila na okna, na vsa tri obenem. Obledeli, kakor okameneli strme vsi proti oknom.

Kakor bi hotela svoje drage in najdražje ščititi pred nevarnostjo in pogubo, pritisne mati z levico kodrasto glavico najmlajšega k sebi, čez druge naglo iztegne desnico.

Blede ustnice ji drhte, iz stisnjenih prsi se ji izvije še enkrat plašna, a neskončno goreča in srčna prošnja:

»...temveč reši nas hudega. Amen.«

Ksaver Meško.

53. Ob nevihti.

(Odlomek.)

Kako se ziblje žito zlato,
kako je poln pšenični klas,
pod srp že sili, sili v pas —
in drevje to — kako bogato!
O srečni kmetje, srečna vas!
Pa oh — kaj se temni nebo?
Pod njim se megle temnosive
vale čez vrte, trate, njive,
grmeč groznó, preteč strašnó ...

Pred selsko kočico kleče
otroci, starčki in žené.
Z boječim, solznatim očesom
k oblačnim, mračnim zro nebesom,
glasno ihteč,
k Bogu moleč ...

A hiše skrbni gospodar
mladike oljkove sežiga,
da vmiril grozni bi vihar —
in sveti dim se k nebu dviga.
In glej, preteči prej oblak
na polje vlije dež krotak.

Simon Gregorčič.

54. Ob koncu šolskega leta.

Ob zvršetku šole je bila velika slovesnost, in ob slovesnosti se je določila usoda Lojzetova. Najboljši učenec je bil, starega in izkušenega se je čutil med drugimi, ki so bili veseli in razposajeni otroci. Tako so mu izročili veliko pesem, da bi jo govoril ob slavnosti. Učil se je tako, da je

jezik že sam izgovarjal gladke besede, ne da bi bilo treba kaj misliti. Časih pa mu je hipoma pošlo, zardel je in se prestrašil.

Mati je poslušala in stvar se ji je zdela jako važna in velika, tako da je bila vznemirjena tudi sama. Držala je list v roki, Lojze je stal sredi sobe in deklamiral. Čudovito je govoril, celo z roko je zamahnil časih, tako da so prišle materi solze v oči. Še zadnji večer, preden je napočil svečani dan, sta poizkušala pri luči. Mati je hotela šivati, toda roka ji je skoro zmerom počivala. Lepe, okrogle besede so zvene le po sobi, in če je šel kdo mimo okna, je postal in poslušal: »Kako ti govori fant! Kdo bi si mislil, da je s klanca — po gosposko govori!« Govoril je kakor oče, tisti visoko doneči glas je bil, prav tako so mu lica rdela in prav tako se je tresel od razburjenosti. Spal je vso noč nemirno, premetaval se je in govoril v sanjah. Mati je vstala časih in ga je odela in mu obrisala čelo, ki je bilo vse potno. Ob štirih zjutraj, ko se je danilo, se je že zdramil in je skočil iz postelje ter posegel še neoblečen po listu, ki je bila napisana pesem na njem. Stal je v srajci in tako je bil jako majhen in otroški. Oči so gledale še zaspano in lasje so bili vsi razmršeni.

»Poslušajte, mati, če pojde!«

Mati je vzela list v roke in sedla na posteljo. Vse je šlo gladko prav do konca. Mati se je smehljala, vsa izba je bila polna tankega, lepo donečega glasu in okroglih, visokih besed, ki so se vrstile tako prijetno kakor koralde na verižici.

Zgodaj je še bilo, ko se je odpravil z doma, nedeljsko oblečen, lepo počesan. Mati je stala na pragu in srce ji je utripalo, ko je gledala za njim, ki je stopal po klancu doli kakor mlad gospod.

Lojzetu je bilo, kakor da je vsa svečanost samo zaradi njega. Zdelo se mu je, da gledajo vsi nanj z ljubeznijo. Vesel je bil in komaj se je upal ozreti. Ob sedmih je bila velika maša, potem so odšli v šolo in nato so se vrnili k cerkvi, kjer je bil velik in lep prostor. Tam šele je bila prava svečanost. Vsa gospoda iz trga je bila zbrana, gospe v svetlih oblekah, in kolikor daleč se je videlo po nizkem zelenem holmu, so stali ljudje, se smejali in govorili, tako da je

šumelo kakor na semnju. Za cerkvijo so bili jerbasi, polni črešenj in maslenih štrukljev. Sodčke piva so pripeljali iz gostilnice. Točili so, še preden se je vse pričelo, in Lojze je videl, kako je debel mož nagnil kozarec, ga izpil na dušek ter si obrisal penaste brke.

Učenci so se vrstili počasi mimo velikih vrat, kjer je stala gospoda: župnik, župan, sodnik, vsi dostojanstveniki in bogataši iz trga. Župnik je delil darila. Najprej so prišli otroci iz prvega razreda. Nekateri so bili bosí in so šli v zadnji vrsti; tudi na obrazu se jim je poznalo, da so s klanca. Počasi se je pomikal izprevod. Lojze je bil ves nestrpen, vroče mu je bilo in gledal je tja, kjer se je sklanjal stari župnik, jemal z velikega kupa rdeče, z zlatom obrezane knjige ter jih dajal učencem, ki so mu poljubljali roko. Zadnja vrsta tretjega razreda je šla hitro dalje. Gospodje so se ozirali nanjo z mračnimi pogledi. Otroci so gledali v tla, bosí so bili, suhi, lačni in so mislili na črešnje in na polne jerbase, ki so stali za cerkvijo. Nato pa je prišel zadnji razred, in Lojze je bil v prvi vrsti med samimi gosposkimi tovariši. Sodnikov sin, ki je šel na njegovi desni strani, je imel celo žametno jopico, hlače do kolen in svilene nogavice.

Procesija se je ustavila. Župnik je vzel v roko lepo knjigo, večja je bila od drugih, vezana v rdeče platno, z zlatimi črkami je bil napisan naslov in svilen trak je visel iz nje. »To je Mihov, Lojze Mihov!« se je nasmehnil učitelj in je pokimal Lojzetu. Vsi so se ozrli nanj s prijaznimi pogledi. Župnik se je sklonil k njemu, mu dal knjigo, in Lojze mu je poljubil roko. »Kaj boš pa zdaj, Lojze, ko si dovršil šolo?« ga je vprašal župnik.

Lojze se je začudil in ni mogel odgovoriti. Nikoli ni bil pomislil, kaj bo potem. »V Ljubljano pojdel!« je odgovoril učitelj namesto njega. Lojzeta je izpreletelo, zazibalo se je pred njim.

»Kaj pa!« je dejal župnik. »Škoda bi bilo takega fanta!« In vsi so pokimali.

Nato so odšli dalje, prišla so dekleta, a Lojze je stopal med tovariši kakor v sanjah — pohitel bi bil domov in povedal materi; žal mu je bilo, da ni bilo matere zraven, da bi bila slišala. Ko je bilo vse razdeljeno in je bila dolga

procesija pri kraju, je stopil župnik na stopnico pred velikimi vrati in izpregovoril. V dolgih vrstah so stali pred njim učenci in učenke. Lojze je bil kakor pijan in ni nič razumel, čeprav se mu je zdelo, da gleda župnik samo nanj in da govori samo zanj. Potem je govoril še učitelj in nato bi bil moral deklamovati Lojze; toda premajhen je bil, in ko je stopil na nizko stopnico, ga ni videl zadaj nihče; zato ga je župnik vzdignil ter ga postavil na zid, ki je bil okolo cerkve. Lojze se je iz početka malo tresel — a potem je zazvenel njegov tanki glas svečano in veselo daleč na okrog. Rdeč je bil v lica, oči so se mu svetile; pazil je natanko na besede, toda iz ozadja mu je šepetalo: »V Ljubljano!« — Videl je pred sabo župnika, učitelja, vso veliko gospodo, ki ga je občudovala in ljubila; in po holmu doli, skoro do trga, je bilo vse polno ljudi in vsi so gledali nanj, občudovali ga in ljubili. Tam je bil trg, praznično so se svetile bele hiše in tam od daleč se je dvigal klanec, klanec siromakov. Spoznal je domačo hišo in zdelo se mu je, da stoji mati na pragu in da gleda proti cerkvi, naravnost nanj in ga sliši in se smehlja. Tako je zvenel njegov lepi, tanki glas, da je plaval čez trg in prav do klanca — in tam je stala mati in je poslušala. V čudnem ognju so mu gorela lica; kakor v sanjah je slišal, kako so ploskali in vzklikali. Učitelj ga je postavil na tla in bradati, prijazni obrazi so se sklanjali k njemu. Sodnik je odprl denarnico in mu dal srebrn gol-dinar: »Na jesen, kadar se odpraviš v Ljubljano, le pridi k meni!«

Stopila je k njemu gospa sodnica in gospa notarka je stala zraven in županja — štacunarka.

»Kaj pa dela tvoja mati?« ga je vprašala gospa sodnica.

»Šival!« je odgovoril Lojze.

»Reci ji, naj pride k meni!«

»Bomo že vse napravili,« je dejal krčmar štacunar. »Naj se oglasi mati pri meni!« je pristavil.

Vse to je bilo tako čudovito, prišlo je tako nenadoma, da bi se bil Lojze smejal in jokal obenem. Ni mogel odgovarjati, vse se je zibalo pred njim. Ko so delili črešnje in štruklje, jih je komaj okusil. Potem so napravili velik prostor. In pričele so se igre. Otroci so se podili in kričali, Lojze pa je odhitel domov po bližnjicah čez polje, mimo

trga in po klancu gori. Tekel je skoro in ves zasopel je bil. V rokah je nosil robec, ki je bil spravil vanj črešnje in štruklje, pod pazduho je tiščal rdečo, z zlatom obrezano knjigo, zavito v mehak papir.

»Mati, v Ljubljano pojdem!« je zaklical, ko je stopil v izbo.

Mati se je prestrašila, snela naočnike in vstala.

»V Ljubljano pojdem, so dejali gospodje. Vse bodo sami napravili. Rekli so, da se oglasite pri njih! Že jeseni pojdem.«

Tako se je zgodilo, da je vzbrstela mladika na prepe-relem drevesu.

Ivan Cankar.

55. Vremenski prorok Pogodnik.

Bodi gorak ali mrzel novega leta dan,
vendar sta zimski oblečena kmet in meščan.

Sneg, ki o svetem Pavlu debel leži,
počaka do pusta, če prej ne skopni.

Kadar je dva dni pred svečnico vreme lepó,
ne bode ves prosinec nikdar več grdó.

Kadar sredpostno sredo nazaj letijo žerjavi,
tisto leto kobilice bodo skakále po travi.

Naj bo ne vem kako mokroten april,
ščinkavec poje, kakor se je peti učil.

Kadar Velika noč pri peči v hiši sedi,
nemara, da se ji zunaj premrzlo zdi.

Ako se v kresi
nizdoli dan obesi,
ob Treh kraljih se zopet kvišku porine
za toliko vsaj, kar bolha zine.

Na svetega Petra in Pavla dan rosico,
meljemo v hudi letini drago pšenico.

Kadar v malem srpanu krt močno izriva zemljó,
mora dostikrat kosec brusiti kosó.

Ako na pratiki zadnji pasji dan
sedi obrnjen na levo stran,
takrat je dosti prediva,
če je obrodil lan.

Od Vernih dušic do Andreja mraz,
kmeta zebe ves listopadov čas.

Če prvi dan grudna petelin tešč kokoče,
potem je ves mesec sapa, kakršna hoče.

Ako deli to leto majhne darove sveti Miklav,
malo prinese, nastavlja mu črevelj ali rokav.

Kadar je ledeno tretji dan po Božiči,
takrat se lahko drsat gredo nedolžni otročiči.

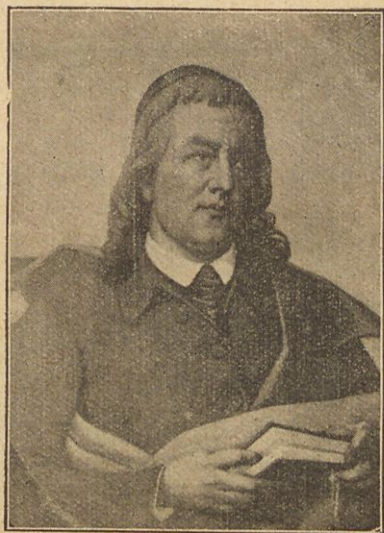
Fran Levstik.

III. Starejši slovenski pesniki in pisatelji.

VALENTIN VODNIK.

(Rojen l. 1758. v Zgornji Šiški, umrl l. 1819. v Ljubljani.)

56. Ilirija oživljena.

Napoleon reče:
Ilirija, vstan'!
Vstaja, izdiha:
Kdo kliče na dan?

O vitez dobrotni,
kaj ti me budiš?
Daš roko mogočno,
me gori držiš!

Kaj bodem ti dala?
Pogledam okrog,
izločit' ne morem
skor svojih otrok.

Kdo najde Metulo
in Terpo, moj grad?
Emono, Skardono
je komaj poznat'.

Nazaj spet junake
kdo bode mi dal,
ki jih se špartanski
je vojvoda bal?

Od nekdam snežniki
so najina last,
odtod se je naša
razlegala čast.

Je Galijan hraber
na Padu, pred njim
dorastel je tresel
v ozidju se Rim.

Že močen na morju
Ilirjan je bil,
ko ladje se tesat'
je Rimec učil.

Počasi pa Rimec
na vojno ravna,
se morja navaja,
premaga oba.

Široko razgraja
do sedem sto let,
al' sprave sosednje
ni hotel imet'.

Od severa pride
nad njega vihar,
nevredne gospode
iz viškega vdar'.

Zdaj Branci in Gotje
in Nemci slove,
Ilir pa v temnice
pozabljene gre.

Dva sedem sto solncev
zarašča ga mah.
Napoleon trebit'
ukaže mu prah.

Ilirsko me kliče
Latinec in Grek,
Slovensko mi pravijo
domači vsi vprek.

Dubrovčan, Kotoran,
Primorec, Gorenj'c,
Pokolpljan po starem
se zove Sloven'c.

Od prvega tukaj
stanuje moj rod,
če ve kdo za drujga,
naj reče, odkod?

Z Bilipom in Sandrom
so imeli trd boj,
Latince po mokrem
strah'val je njih roj.

Zveličana bodem,
zaupati smem,
godí se eno čudo,
naprej ga povem.

Duh stopa v Slovence
Napoleonov,
en zarod poganja,
prerojen, ves nov.

Oprto eno roko
na Galijo imam,
še drugo pa Grekom
prijazno podam.

Na Grecije čelu
Korinto stoji,
Ilirija v srcu
Evrope leži.

Korintu so rekli
helensko oko,
Ilirija prstan
Evropini bo.

57. Dramilo mojih rojakov.

Sloven'c, tvoja zemlja je zdrava
in pridnim nje lega kaj prava.

Polje, vinograd,
gora, morjé,
ruda, kupčija
tebe rede.

Za uk si prebrisane glave
pa čedne in trdne postave,

išče te sreča,
um ti je dan,
našel jo boš, če
nisi zaspan.

Glej, stvarnica vse ti ponudi,
iz rok ji prejemati ne mudi!

Lenega čaka
strgan rokav,
pal'ca beraška,
prazen bokav.

58. Moj spomenik.

*Kdo rojen prihodnjih
bo meni verjel,
da v letih nerodnih
okrogle sem pel?*

*Ni žvenka, ni cvenka,
pa bati se nič!
Živi se brez plenka
o petju ko ptič.*

*Kar mat' je učila,
me mika zapet',
kar starka zložila,
jo lično posnet'.*

*Redila me Sava,
Ljubljansko poljé,
navdale Triglava
me snežne kopé.*

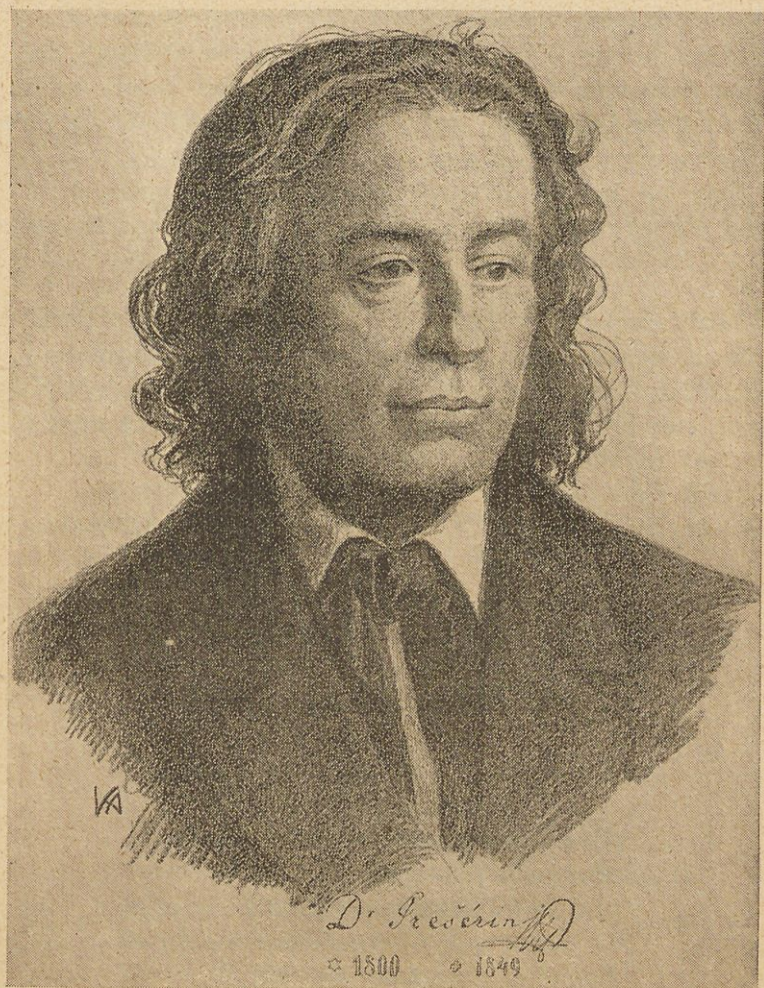
*Vršáca Parnása
zgolj svojega znam,
inacega glasa
iz gosli ne dam.*

*Latinsko, helensko,
teytonsko učim,
za pesmi slovenske
živim in gorim.*

*Ne hčere ne sina
po meni ne bo,
dovolj je spomina,
me pesmi pojo.*

DR. FRANCE PREŠEREN.

(Rojen l. 1800. v Vrbi na Gorenjskem, umrl l. 1849. v Kranju.)

59. Zdravica.

Spet trte so rodile,
prijatli, vince nam sladkó,
ki nam oživlja žile,
srce razjasni in oko,
ki vtopi
vse skrbi,
v potrlih prsih up budi.

Komu najprej veselo
zdravico, bratje, č'mo zapet'?
Bog našo nam deželo,
Bog živi ves slovenski svet,
brate vse,
kar nas je
sinov sloveče matere!

V sovražnike z oblakov
rodu naj naš'ga trešči grom!
Prost, kot je bil očakov,
naprej naj bo Slovencev dom!
Naj zdrobé
njih roké
si sponé, ki jih še težé!

Edinost, sreča, sprava
k nam naj nazaj se vrnejo!
Otrok kar ima Slava,
vsi naj si v roke sežejo,
da oblast
in z njo čast,
obilnost bodo naša last!

Žive naj vsi naródi,
ki hrepene dočakat' dan,
da, koder solnce hodi,
prepír sè svéta bo pregnan,
da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!

Nazadnje še, prijatli,
kozarce zase vzdignimo,
ki smo zato se zbrat'li,
ker dobro v srcu mislimo!
Dokaj dní
naj živí
vsak, kar nas dobrih je ljudi!

60. Nuna in kanarček.

Nuna.

*Vesela pomlad se zbudila je spet,
moj ptiček, preljubi kanarček!
Ak' mika v zeleni te gozdek letet',
ne braním ti, okno ti hočem odpreť.
Poišči si gnezdece, parček,*

zapusti Ignac'je samoto,
prostosti uživaj sladkoto!

Kanarček.

Bi zletel iz celice ptiček vesel
na srečnih otokih kanarskih,
kjer rod se očetov je mojih začel,
kjer vedna pomlad je, ni groma ne strel,
ne sliši šum sap se viharskih,
kjer slana, sneg, toča ne pada,
zalez'vati nas ni navada.

Premrzle so v gozdih mi vaših rosé,
prehitro pomlad pri vas mine.
Viharska poletja so, zime hude
in ptice kragulji, lisice moré,
leteče, lazeče zverine.
Mladen'či pri vas za njih glave
nastavljajo skrivne nastave.

Sem v ptičnici rojen in v cel'ci zrejen,
samote, pokoja navajen.
Le tebe sem, deklica, ljubiti' učen,
od sreče togotne bil nisem tepen,
od tvojih sem rok le bil glajen!
Kak' bi se navadil trpeti,
kak' živel bi zunaj na svetil

Nuna.

Páč res je, kar poješ! ... Pri meni tedaj
v tej celici nunski ostani!
Ti stregla in pela bom kakor dozdej.
Odpevaj mi, ljubček, krog mene skakljaj
in zlato dovoljnost ohrani!
Le celico naj'no zapriva,
prostosti sveta ne želiva!

61. Soneti.

1.

O Vrba, srečna, draga vas domača,
 kjer hiša mojega stoji očeta!
 Da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta
 speljala ne bilà, golj'fiva kača!

Ne vedel bi, kako se v strup preobrača
 vse, kar srcé si sladkega obeta,
 ne bila bi mi vera v sebe vzeta,
 ne bil viharjev notranjih b' igrača!

Zvestó srce in delavno ročico
 za doto, ki je nima milijonarka,
 dobil z izvoljeno bi bil devico.

Mirno mi plavala bi moja barka,
 od ognja dom, od toče mi pšenico
 bi bližnji sosed varoval — svet' Marka.

2.

Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne,
 ko toplo solnce pomladansko seje,
 spet ozelénil sem ter tja bo veje,
 naenkrat ne zgubi moči poprešne.

Al' vendar zanj ni več pomoči rešne.
 Ko spet znebi se gozd snega odeje,
 mladik le malo al' nič več ne šteje,
 leži tam rop trohljivosti požrešne.

Tak' siromak ti v bran, sovražna sreča,
 stoji, ki ga iz visokosti jasne
 na tla telebi tvoja moč grmeča.

Ak' hitre ne, je smrti svest počasne,
 bolj dan na dan brlí življenja sveča,
 dokler ji reje zmanjka in ugasne.

3.

Komür je sreče dar bilà klofuta,
kdor prišel je ko jaz pri njej v zamero,
ak' bi imel gigantov rok stotero,
ne spravi vkup daróv potrebnih Pluta.

Kjer hodi, pot mu s trnjem je posuta,
kjer si poišče dom, nadlog jezéro
nabere se okrog in v eno mero
s togotnimi valmí na stene buta.

Okrog drevita skrb ga in potreba,
miru ne najde revež, ak' preiše
vse kraje, kar jih strop pokriva néba.

Šele v pokoju tihem hladne hiše,
ki pelje vanjo temni pot pogreba,
počije, smrt mu s čela pot obriše.

4.

Čez tebe več ne bo, sovražna sreča,
iz mojih ust prišla beseda žala.
Navadil sem se, naj Bogu bo hvala,
trpljenja tvojega, življenja ječa!

Navadile so butare se pleča
in grenkega so usta se bokala,
podplat je koža čez in čez postala,
ne straši več je trnovka bodeča.

Otrpnili so udje mi in sklepi
in okamnelo je srcé preživo,
duhá so vkrótili nadlog oklepi.

Strah zbežal je, z njim upanje golj'fivo,
naprej me sreča gládi ali tepi,
me tnalo našla boš neobčutljivo.

ANTON MARTIN SLOMŠEK.

(Rojen l. 1800. na Slomu pri Ponikvi, umrl l. 1862. v Mariboru.)

Antonius Martinus Slomšek
Slomšek

62. Pesmi sladki glas.

Slajše reči na svetu ni, kakor je pesem lepa. Ni jih pa tudi na svetu ljudi, ki bi rajši peli kakor Slovenci, in lepšega daru ne vem, kakor jim čedno pesemco dati. Rečem, da je

vreden sto centov zlata, ki nam da lepo novo pesem, naj bo zdravička ali pa sveta, da je le vneta, brez vsega greha. — Lepa pesem je zlata, draga reč.

63. Veselja dom.

Preljubo veselje, oj kje si doma?
Povej, kje stanuješ, moj ljubček srca?
Po hribih, dolinah za tabo hitim,
te videti hočem, objeti želim.

Te iščem za mizo, kjer dobro jedo,
na plesu pri godcih, kjer sladko pojo,
a prav'ga veselja na rajanju ni,
pijance, plesalce veselje beži.

Te iščem po polju, kjer rož'ce cveto,
po logu zelenem, kjer ptičke pojo,
pa ptičke vesele in rožice vse
le imajo veselje za mlado srce.

Poslednjič veselje šele zasledim,
na vaško ledino pridirjam za njim.
Glej, tamkaj z otroki prijazno igra,
jim kratek čas dela, pri njih je doma.

Oh, blažena leta nedolžnih otrok,
imate veselje brez težkih nadlog!
Oh, kako vas srčno nazaj si želim,
a vi ste minula, zaman se solzim.

Le eno veselje še čaka namé
v presrečni deželi, kjer mlado je vse.
Trpljenje v taisto deželo ne zna,
le tamkaj je pravo veselje doma.

64. Večernica.

Glejte, že solnce zahaja,
skoraj za gore bo šlo,
hladen počitek nam daja.
Pojd'mo veseli domó!

Čujte zvoniti!
 Počivat zvoni.
 Zvoni, le zvoni nocoj,
 sladko počivat zapoj!

Čujte po drevju šumeti,
 glejte, kak vetrič pihlja!
 Urno, že začne mračiti,
 hitro, da bomo domá!
 Čujte zvoniti itd.

Delo smo danes storili,
 naj se vsa vas veseli;
 bomo se tud' poživili:
 že se večerja hladi.
 Čujte zvoniti itd.

Zdaj si počijmo po volji!
 Naj nas petelin zbudi,
 kadar škrjanček na polji
 jutrnno pesem žgoli.
 Čujte zvoniti itd.

Vsi bomo nekdaj zaspali,
 v miru počivali vsi;
 delo za vselej končali,
 v hišo očetovo šli:
 Takrat, zvonovi,
 zvonite lepo!
 Klič'te k Očetu domó,
 klič'te nas v sveto nebo.

65. Dolžnost svoj jezik spoštovati.

Med vsemi jeziki mora biti Slovencem najljubši naš materinski jezik. Bratje in sestre moje! Slovenec bom Slovencem iz ljubezni materinske govoril nove besede v slovenskem jeziku, katerega je tudi sv. Duh dal govoriti apostolom.

Naš slovenski jezik je brat tistega grškega jezika, v katerem so apostoli in evangelisti spisali Sveto pismo, in že pred tisoč leti so naši stari očetje brali Sveto pismo v slovenskem jeziku, so po slovensko v hiši božji prepevali Bogu hvalo. Kdor se tedaj tako starega jezika sramuje, je podoben trapu, ki s sebe strga lepo, pošteno oblačilo, ki mu ga je dal dober oče, se obleče po tuje in misli, da bo lepši.

Naš imenitni slovenski jezik se ne marnja samo pri nas; ni ga jezika na svetu, ki bi ga marnjali tako po širokem kakor jezik slovenski. Pojdi za jugom do morja, našel boš po Hrvatskem, Dalmatinskem ljudi, ki govorijo slovensko kakor ti. Prehodi ogrsko, češko, poljsko in moravsko deželo, povsod boš našel svojo slovensko žlahto.

Za slovenski jezik se malo zmeni le tisti, ki sveta ne pozna in ne ve, kakšni ljudje živijo po svetu. Tak je podoben nevednemu otroku, ki tudi misli, da je Celovško jezero največje morje na svetu in da je onkraj Ljubelja že konec sveta.

Kdor svoj materinski jezik zavrže ter ga pozabi in zapusti, je podoben zmedenemu pijancu, ki zlato v prah potepta in ne ve, koliko škodo si dela. Materinski jezik je najdražja dota, ki smo jo dobili od svojih staršev; skrbno smo ga dolžni ohraniti, olepšati in zapustiti svojim mlajšim. Človeški jezik je talent, ki nam ga je izročil Gospod nebes in zemlje, da bi z njim barantali in storili veliko dobička. Kdor svoj materinski slovenski jezik pozabi, svoj talent malopridno zakoplje; Bog bo enkrat terjal in vsi zaničevalci svojega poštenega jezika bodo potisnjeni v vnanjo temo. Oj ljubi in poštenu slovenski materinski jezik, v katerem sem prvič klical svojo ljubeznivo mamo in dobrega ateja, v katerem so me moja mati učili spoznavati Boga, v katerem sem prvič častil svojega Stvarnika! Tebe hočem kakor najdražji spomin svojih staršev hvaležno spoštovati in ohraniti, za tvojo čast in lepoto skrbeti po pameti, kolikor premorem; v slovenskem jeziku do svoje poslednje ure najrajši hvaliti Boga; v slovenskem jeziku najrajši učiti svoje ljube brate in sestre Slovence in želim kakor hvaležni sin svoje ljube matere, da, kakor je bila moja prva beseda slovenska, tako naj bo slovenska tudi moja poslednja.

66. Štiri visoke šole.

Človek ima štiri visoke šole, po katerih se izšola in olika: občevanje z ljudmi, lastna izkušnja, knjige in pa božja beseda. Kdor se tovariši s poštnimi ljudmi, obrne v dobro, kar si poizkusi, bere le poštene knjige, dni in noči premišljuje božjo besedo, si nabere zaklad modrosti, ki mu ga nihče ne bo odvzel.

FRAN LEVSTIK.

(Rojen l. 1831. v Spodnjih Retjah pri Velikih Laščah, umrl l. 1887. v Ljubljani.)

Levstik

67. Otrok sedi očetu na kolenu.

»Oček, dajte meni konček!«
 »»Kaj bi hotel končku?««
 »Vrečico bi šival.«
 »»Kaj bi hotel vrečici?««
 »Jabolčka bi bral.«
 »»Kaj bi hotel jabolčkom?««
 »Kukcu bi jih dal.«
 »»Kaj bi hotel kukcu?««
 »Salce bi mu vzel.«
 »»Kaj bi hotel salcu?««
 »Vozek bi namazal.«
 »»Kaj bi hotel vozku?««
 »Kamenjče bi vozil.«
 »»Kaj bi hotel kamenjču?««
 »Cerkvico bi zidal.«
 »»Kaj bi hotel cerkvici?««
 »V cerkvico bi hodil,
 v cerkvici bi molil.«

68. Rimska cesta.

S postelje se detek smeje,
 luno gleda, zvezde šteje.
 Lepo zvezdo rad bi tipal,
 v krepko lice luno ščipal.
 Skriva luna tolsto lice,
 bega zvezda za meglice. —
 Sen otroku da peruti,
 dvignjen se pod nebes čuti,
 tam za zvezdo poletava.
 Zvezda krene strmoglava,
 koder ide rimska cesta,
 zlata kola, zlata pesta,
 konji sivi,
 ognjegrivi,
 goni sveti jih Ilija.
 A na vozu je Marija,
 sveti Peter, sveta Ana,

sveti Jožef do Ivána,
do Ivana Krstibóga,
z njim ovčica nedoroga,
sviloruno jagnje belo,
ki v naročaj mu je selo.
Zdaj Ilija z bičem trešči,
da po zemlji se zablěšči!
Kola gromna ropotajo,
konji plamen rezgetajo.
Zazibljó se vsa nebesa,
črna zemlja se potresa,
a podobo lune polne
gosta megla v sé pogolne;
piš vihari,
dež udari,
v hrib, dolino s curkom lije
in debela toča bije.
Dete, blede kakor zid,
nima iti kam vedrit.
Pride angel od Bogá,
perutnici dve ima.
Kadar v novo se zablisne,
plaho dete k sebi stisne,
perutnici nanj razpne,
govoriti mu začne:
»Stopi k meni, sinek moj,
ropotanja se ne boj!«
Zdajci luna zopet sine,
božji angel v raj izgine!

Otročiček se zbudi,
kjer odet na gorkem spi.

69. Svetemu Iliji.

*Mogočni svetec, grmeči Ilija,
lej, zvezane imam jaz roké.
Ti pa grmiš po širokem nebu
i skoro pod sabo ne vidiš zemljé.*

*Prihrúmi nad Ljubljano belo,
drdraje privleci ropotni svoj voz!
Bedakom treskaj v temotne buče,
pripali ošabni jim jezik i nos!*

*Al' pa na nebu rajši ostani!
Morda še napósled mene bi klel,
ko ne bi mogel dela končati,
nikoli ne mogel zaspati vesel!*

70. Ubežni kralj.

Noč je temna. Podkve jeklo poje,
glej, po gozdu kralj ubežen jaha;
zgubil vojsko, zgubil zemlje svoje,
skriva se ko zver po lesu plaha.
Nima žene, hčere, ne sinova,
vse mu vzela vražja je sekira;
koča vsaka duri mu zapira,
spremljevalca nima pot njegova.

In zajezdi v goščo med drevesa;
konj se zdrzne, noče delj bežati,
v stran zahrska, kvišku pne ušesa:
brezdno vidi pred seboj zijati.
Kralj pa gleda in zaman ugiblje;
s konja stopi, k veji ga priveže,
plašč pogrne, nanj ves truden leže;
sladek sen nad brezdom ga zaziblje.

Dahnejo mu sanje v trudno glavo:
Stol kraljevski iz zemljé mu rase,
on pa seda nanj s častjo in slavo,
bogat, venčan ko nekdanje čase.
Zida se nad njim poslopje širno,
razsvetljeno, v zlatu lesketaje,
stavijo se veže na vse kraje;
zunaj čuje straže hojo mirno.

Prebudi se bobnov ropotanje,
 prebudi se grom trobent vojaških,
 vstane žvenket in ostrog rožljanje,
 ide truma vojvodov junaških,
 gre med njimi knez iz zemlje tuje,
 ki mu hotel je deželo vzeti;
 zmagan ide, z njim tovarši vjeti,
 klanja se mu, silni meč daruje.

Zadonijo spet trobente glasne,
 in prikaže se obraz kraljice,
 z njo sinovi, z njo so hčere krasne,
 njej visoke strežejo device.
 Tu gospoda kralju vsa zavpije:
 »Bog ti slavo hrani čase večne,
 svetlim vnukom tvojim dneve srečne!
 Hrup veseli po dvorinah bije. —

Vzdihne v živih sanjah: »Ah, kraljujem!
 a podobe gledal sem neznane,
 da ubežen skrivam se po tujem!«
 V sanjah kvišku kakor jelen plane;
 hoče k svojim — roke širi — pada —
 Meč z oklepom v brezdno zabrenkoče,
 konj se strga, podkve vdar ropoče,
 krokotajo vrani iz prepada.

71. Martin Krpan.

I.

Na Notranjskem stoji vas, Vrh po imenu. V tej vasici je živel v starih časih Krpan, močan in silen človek. Bil je neki tolik, da ga ni kmalu takega. Dela mu ni bilo mar, ampak nosil je od morja na svoji kobilici angleško sol. To pa je bilo že tisti čas ostro prepovedano. Pazili so ga mejači, da bi ga kje nehotoma zalezli. Poštenega boja z njim so se bali prav tako kakor pozneje s Štampiharjem. Krpan se je pa vedno umikal in gledal, da mu niso mogli do živega.

Bilo je pozimi. Sneg je ležal krog in krog. Držala je samo ozka gaz, ljudem dovoljna, od vasi do vasi, ker takrat

še ni bilo tako cest kakor dandanes. Nesel je Krpan po ozki gazi na svoji kobilici nekoliko stotov soli. Kar mu prižvenketa naproti lep voz, na vozu je pa sedel cesar Janez, ki se je ravno peljal v Trst. Krpan je bil kmetiški človek, zato ga tudi ni poznal; pa saj ni bilo časa dolgo se ozirati. Še odkriti se ni utegnil, temveč prime brž kobilico in tovor z njo in jo prenese v stran, da bi je voz ne podrl. Menite, da je to Krpana kaj mudilo, kali? Bilo mu je kakor komu drugemu prestaviti stol. Ko to cesar vidi, veli kočijažu, naj ustavi konje. To se zgodi. Nato vpraša silnega moža: »Kdo pa si ti?«

Ta mu odgovori: »Krpan mi pravijo, doma sem pa z Vrha od Svete Trojice, dve uri hodá od tukaj.«

»I, kaj pa nosiš v tovoru?« vpraša dalje cesar.

Krpan se naglo domisli in reče: »I, kaj? Kresilno gobo pa nekaj brusov sem naložil, gospod!«

Nato se cesar začudi in pravi: »Ako so brusi, pokaj so pa v vrečah?«

Krpan se ne umišlja dolgo, ampak odgovori urno: »Bojim se, da ne bi od mraza razpokali; zato sem jih zavil v slamo in potisnil v vrečo.«

Cesar, ki mu je bil silni možak všeč, pravi dalje: »Anti veš, kako se streže taki reči! Kaj pa, da si konjiča prestavil tako lahko? Res nima dosti mesa, pa ima vsaj kosti.«

Krpan se malo zarezí in pravi: »Vem, da imajo vaši konji več mesa, pa vendar ne dam svoje kobilice za vse štiri, ki so tukaj napreženi. Kar se pa tiče prestavljanja, gospod, si upam nesti dve taki kobili dve uri hodá in tudi še dalje, če je treba.«

Cesar si misli: »To velja, da bi se zapomnilo,« in veli pognati.

II.

Minilo je leto in nekateri dan. Krpan je pa zmeraj tovoril po hribih in dolinah. Kar se pripeti, da pride na Dunaj strašen velikan, Brdavs po imenu. Ta je vabil vse junake cesarstva v boj. Cesar pa tudi ni imel tako boječih ljudi, da bi dejal: nihče si ni upal nanj. Toda kdor se je izkusil z njim, je bil gotovo zmagan. Velikan pa ni bil mož usmiljenega srca, ampak je umoril vsakega, kogar je obladal.

To je začelo iti cesarju po glavi: »Glejte si no! Kaj bo, kaj bo, če Brdavsa ne ukrotimo?« Tako je tožil cesar, kočijaž ga je pa slišal. Pristopi tedaj z veliko ponižnostjo, kakor gre pred tolikim gospodom, in pravi: »Cesarost, ali več ne pametujete, kaj se je godilo predlansko zimo blizu Trsta? Tisti Krpan, ki je tovoril s kresilno gobo in brusi, ali ne veste, kako je prestavil kobilico v sneg, kakor bi bil nesel skledo na mizo? Če Krpan ne bo premagal Brdavsa, drug ga tudi ne bo, tako vam povem.«

»Saj res,« pravi cesar. »Precej moramo poslati ponj!« Poslali so veliko, lepo kočijo po Krpana. Ta je bil ravno tačas natovoril nekoliko soli pred svojo kočjo. Mejači so bili pa vse čisto ovedeli, da se zopet napravlja po kupčiji. Pridejo tedaj nanj ter se ga lotijo; bilo jih je petnajst. Ali on se jih ni ustrašil. Pisano je pogledal, prijel prvega in omlatil z njim druge, da so vsi podplate pokazali.

Ravno se je to vršilo, ko se pripelje v četver nova, lepa kočija. Iz nje stopi cesarski sel, ki je videl vse, kar se je godilo. Naglo reče: »Zdaj pa že vem, da sem prav pogodil. Ti si Krpan z Vrha od Sv. Trojice, kajne?«

»Krpan sem,« pravi ta, »z Vrha tudi, od sv. Trojice tudi. Ali kaj bi pa radi? Če mislite zaradi soli kaj, svetujem, da mirujte. Petnajst jih je bilo, pa se jih nisem bal, hvala Bogu! Samo enega se tudi ne bom.«

Sel pa, ki gotovo ni vedel, zakaj se meni o soli, reče nato: »Le urno zapri kobilo v konjak pa se hitro pražnje obleci, pojdeva na Dunaj do cesarja!«

Krpan ga nejeverno pogleda in odgovori: »Kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj, to sem slišal od starih ljudi; jaz ga pa menim nositi s seboj, koder bom tovoril in dokler bom tovoril.«

Služabnik mu pravi: »Nikar ne misli, da šale uganjam!«

»Saj bi tudi ne bilo zdravo,« reče Krpan.

Nato zopet pravi sel: »Kar sem ti povedal, je vse res. Ali več ne veš, kako si umaknil predlansko zimo kobilico kočiji s pota? Oni gospod na vozu je bil cesar, pa nihče drug, veš!«

Krpan se začudi in pravi: »Cesar? — Menda vendar ne!«

»Cesar, cesar! Le poslušaj! Prišel je zdaj na Dunaj hud velikan, ki mu pravimo Brdavs. Tak je, da ga nihče ne

ustrahuje. Dosti vojakov in gospode je že pobil. Pa smo rekli: Če ga živ krst ne zmore, Krpan ga bo! Glej, ti si zadnje upanje cesarjevo in dunajskega mesta.«

Krpna je to s pridom utešilo. Jako dobro se mu je zdelo do vsega, kar je slišal. Reče tedaj: »Če ni drugega kakor tisti Brdavs, poslušajte, kaj vam pravim! Petnajst Brdavsov za malo južino, to je meni toliko, kolikor vam poriniti kamen čez lužo, ki jo preskoči dete, sedem let staro. Samo vedite, da me ne bodete vodili za nos!«

To reče in brž dene sol s kobile, kobile pa v konjak, gre v kočo ter se praznje obleče, da bi ga ne bilo sram pred cesarjem. Ko se preobuje, priteče iz hiše, sede v kočijo in nato naglo zdrčita proti Dunaju.

Na Dunaju ga prijazno sprejmejo.

III.

Prišel je čas boja z velikanom. Bilo je ravno svetega Erazma dan. Krpan vzame lipov kij in mesarico, zasede svojo kobilico pa jezdi iz mesta na travnik, kjer se je bojeval Brdavs. Martina je bilo čudno gledati. Njegov konj je bil majhen, Martin pa je imel velike noge, tako da so se skoraj po tleh za njim vlekle. Na glavi je nosil star klobuk širokih krajev, na sebi pa debelo suknjo iz domače volne.

Ko ugleda Brdavs jezdeca, svojega sovražnika, se zagrohota in reče: »Ali je to tisti Krpan, ki so ga poklicali name tako daleč, tam z Vrha od Sv. Trojice? Mar bi rajši bil ostal doma za pečjo, da bi ne cvelil svoje stare matere, ako jo še imaš, da bi ne žalil svoje žene, ako ti jo je Bog dal! Pojdi mi izpred oči, da te ne vidim, pa le naglo, dokler mi je srce še usmiljeno! Če me zgrabi jeza, ležal boš na zemlji krvav, kakor je sam cesarjev sin in sto drugih!«

Krpan mu odgovori: »Če nisi še spravljen z Bogom, urno skleni, kar imaš! Moja misel ni čakati dolgo; mudi se mi domov za peč. Tvoje besede so mi obudile v srcu živo željo do moje kože in do moje peči; ali poprej vendar ne pojdem, dokler ti ne vzamem glave. Pa ne zameri! To mi je naročil moj gospod, cesar. Jaz nisem vedel ne zate ne za tvoje velikanstvo in za vse krvave poboje. Prijezdi bliže, da si podava roke! Nikoli si jih nisva poprej, nikoli si jih ne

bova pozneje. Ali pravijo, da Bog nima rad, če pride kdo z jezo v srcu pred sodni stol.«

Velikan se nekoliko začudi, ko to sliši. Naglo prijezdi ter mu poda svojo debelo roko. Krpan mu jo pa tako stisne, da precej kri udari izza nohtov.

Brdavs malo zareži, pa vendar ne pravi nič, ampak si misli: »Ta je hud in močan. Pa kaj bo — kmet je kmet. Saj se ne zna bojevati, kakor gre junakom.«

Urno zasukneta vsak svojega konja in si zdirjata od daleč nasproti. Brdavs visoko vzdigne meč, da bi že s prvim mahom sovražniku odsekal glavo, ali Krpan mu urno podstavi svoj kij, da se meč globoko zadere v mehko lipovino. Preden ga velikan more izdreti, razjaha Krpan malega konja, potegne Brdavs na tla pa ga položi, kakor bi deval otroka v zibel, ter mu stopi za vrat in reče: »No, zdaj pa le hitro izmoli en očenašek ali dva in pa svojih grehov se malo pokesaj! Izpovedal se ne boš več, nimam časa dolgo odlašati, mudi se mi domov za peč. Znaj, komaj že čakam, da bi spet slišal zvon, ki poje na Vrh pri Sv. Trojici.«

To izreče, vzame počasi mesarico, mu odseka glavo in se vrne proti mestu.

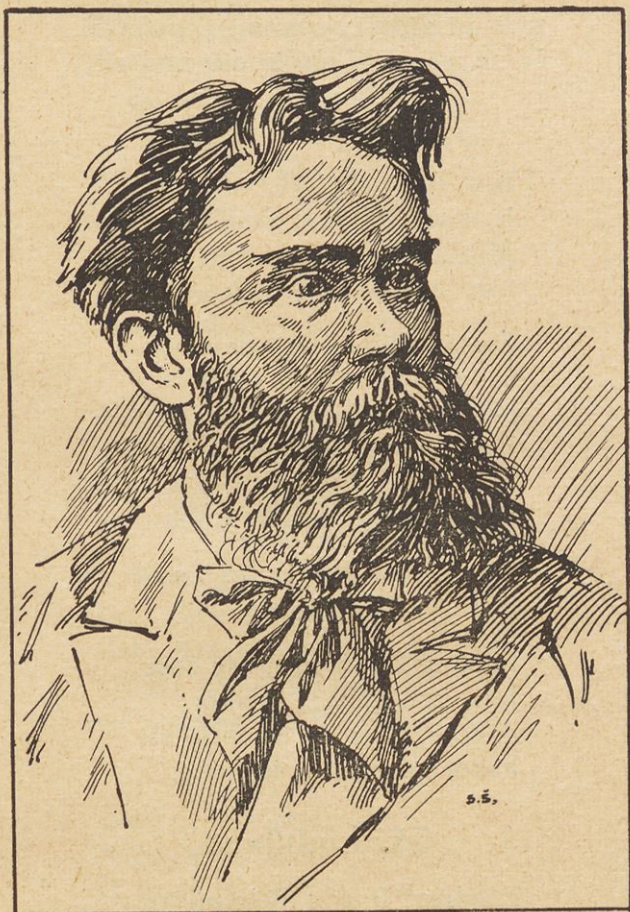
Dunajčani, ki so do sedaj gledali le od daleč, pridero k njemu. Tudi sam cesar mu pride naproti in ga objame vpričo ljudstva, ki je vpilo na vse grlo: »Krpan nas je otel! Hvala Krpanu, dokler bo Dunaj stall«

JOSIP STRITAR.

(Rojen l. 1836. v Podsmreki pri Vel. Laščah, umrl l. 1923. v Rogaški Slatini.)

72. Prirodi.

Glas slavcu, oj priroda blagotvora,
ti dala si, da v sladke melodije
ljubezen, hrepenenje svoje lije,
ko tiho v spanju diha dol in gora.

Jos. Štitar

Ko beli dan privede mlada zora,
škrjanec gostolé se kvišku vije
v pomladnje sinje nébo, da se skrije
v daljavi neizmernega prostora.

In jaz! Srce zdaj žalost mi zaliva
in zdaj ga sladko širi mi veselje —
srce prepolno duška ne dobiva.

Oj stvarnica, usliši moje želje:
srce mi drugo v prsi mlade vstvari,
če ne, pa petja sladki dar podari!

73. Blejsko jezero.

Bog sprimi, svetlo te jezéro,
iz srca kličem ti vesel!
Minilo leto je nektero,
kar sem slovo od tebe vzel.

Svetá obhodil sem ne malo
in lepih videl sem jezér;
oči so jim dajale hvalo,
ostalo ni srce nikjer.

V spominu tebe je imelo,
želelo k tebi je nazaj,
v najlepših krajih hrepenelo
enkrat te gledati še vsaj.

Lepó si kakor prejšnje čase,
lepó in vedno si mladó;
obličje tvoje mi smehlja se,
kakor se nekdam je ljubó.

74. Ljubljana.

Pozdravi Bog te, belo mesto,
nad tabo sivi, stari grad!
Iz daljne sem dežele zvesto
prišel te pozno obiskat.

Ti pač si mene pozabilo.
Let mnogo je minilo že,
kar sem zapustil tvoje krilo,
zapustil tvoje sem goré.

Goré spet gledam zaželeno,
veselje mi rosi oko.
Oh, bode kdo še pomnil mene?
Saj sem spremenil se močnó.

Obličje se mi spremenilo,
ostalo kakor prej srce,
ljubezen verno ohranilo
do mile rojstne je zemljé.

75. Drobž.

*Ne gori in ne doli se
mož pošten nikdar ne dobrika,
za pravo on nikoli se
plašán viharju ne umika.*

*

*Gotovo, zase si najprej
dolžan in za svoj rod skrbeti;
a to ni vse, srce imej
za brate po vsem širnem sveti!*

*

*Brez dela dobro trot živi,
vsak dan ima svoj živež gótov.
Čebela trote naj redi,
mi nočemo rediti trotov!*

*

*Lepo je, da se govori
navdušeno za dom in poje,
še lepše pa se meni zdi,
če zanj gre vsak na delo svoje.*

76. Vdova.

»Mati! Turek je Lisko ukral,
ko sem v rebri jo pasla.
Kdo nam bo zdaj, ko jo je odgnal,
mleka dajal in masla?«

»»Tiho, dete, zaman je jok,
vse je nam mirno trpeti!
Bog ne posluša vdove, otrok,
ni pravice na sveti.

Turek ti je očeta zaklal,
 Turek brata umoril.
 Sin je očeta maščeval,
 hudega nič ni storil.

Tiho! Nič ne pomaga nam.
 Dete, čemu bi jokalo?
 V kočo pojdi, poberi tam,
 kar je nam še ostalo.

Težko ne bo ti breme to,
 roke neso ga otročje,
 jaz pa sinka, dete ljubó,
 vzamem v svoje naročje.

Kraj zapustimo nesrečni ta,
 tja čez mejo bežimo!
 Dobri ljudje so onkraj gorá,
 tam zavetja iščimo!

Preden pa idem, z lastno roko
 prazno zažgem domačijo.
 V njej se Turek šopiril ne bo,
 ogenj naj upepeli jo!

Sin, ki nedolžne upiraš oči
 materi v lice solzeče,
 ti ne umeješ, kaj se godi,
 ti ne čutiš nesreče.

Hišo glej gorečo! V spomin
 vtisni se ti ta podoba,
 da se kdaj spomniš, kaj je Turčin
 in kaj turška je zloba!

Skrbno na tujem gojila te bom,
 za maščevanje hranila,
 Turka črtiti učila te bom,
 s srdom bom te pojila.

Leta teko, zaželeni dan,
dan osvete napoči.
Ti junak, z junaki obdan,
bratom prineseš pomoči.

Ko moj sokol ti priletiš
v Ercegovino gorato,
dvigne se raja za častni križ
in za svobodo zlato!««

77. Turki na Slevici.

»Grmade po goráh gore,
v nebo njih plamen šviga.
Privrel je Turek. Koder gre,
rohni, mori, požiga,
pred njim je jok, za njim je stok.
Pomagaj zdaj nam večni Bog!
Če on se ne usmili,
ni nam pomoči v sili.

Kakór čez polje vodni val
divja ob hudi uri,
rohneča se drevi drhal,
ne branijo ji duri.
Krvi pijani vriskajo,
bridké se sablje bliskajo.
Zdaj, zdaj bo truma cela
v vasíco prihrumela.«

Glej, križ je starček s stene snel,
podobo smrti božje:
»Kaj boš s sekiro, sin, začel?
Križ nam je zdaj orožje.
Le urno, urno za menó
k Mariji gori na goró!
Tam bo Devica mila
v nadlogi nas braníla.«

Otroka, ki v zibelki spi,
v naročje jemlje mati.

Kako se, glej, na smeh drži,
 a zdaj ni časa spati.
 In hčerko prime za rokó,
 sin krila se drži plahó,
 mož pa očeta vzame
 na mlade, krepke rame.

Iz smrečja temnega blešči
 zvonik s cerkvico belo.
 Marija milost tam deli
 med romarjev krdelo.
 V oltarju venčana stoji,
 v naročju Jezusa drži.
 Pozdravljena, kraljica,
 kristjanom pomočnica!

Že begajočih je ljudi
 vsa polna Slevska gora,
 a cerkvica velika ni,
 ne bode vsem prostora.
 Otroci, starčki in žené
 v hram božji plahi se drevé,
 pred vrata se cerkvena
 mož trdna vstavi stena.

Tako se stiskajo ovcé,
 ko gladni volk jih straši,
 tako golobje koprne,
 kadár jih jastreba plaši.
 »V oltarju, Mati, tu stojiš,
 v naročju Jezusa držiš,
 o sliši nas uboge
 ter reši nas nadloge!

Čuj, bliže se drevi drhal,
 po krvi naši vriska!
 Kdo nam pomoči zdaj bo dal?
 Na vrata že pritiska!»

Sekire s sabljami zvenčé,
že omagujejo možje.
Razbiti so zapahi,
gorje zdaj trumi plahi!

Čez prag na konju prirohni —
gorjel — sam turški paša,
krvavi v roki meč vihti,
zdaj bije ura vaša!
A — čudo čudovito glej!
Konj ne premakne se naprej,
ne gane ga ostroga,
pribita mu je noga.

Marija — kdo se stavi v bran! —
grozečo roko dviga.
Glej, iz oči — pogled strašan! —
ognjen ji plamen šviga!
Plašan spusti se paša v beg,
za njim neverniki vsi vprek.
Oteti so kristjani —
Marija svoje brani.

Današnji dan še priča vam
to zgodbo čudovito
za pragom v kamen konjsko tam
vpodobljeno kopito.
V oltarju Mati tam stoji,
v naročju Jezusa drži.
Češčena, ti kraljica,
kristjanom pomočnica!

78. Gospod Koren pa Martin Kožuh s peničinim gnezdrom.

Vse je šlo gospodu Korenu po volji na Griču, na njegovem domu. Ali manj ga je veselilo, kar je videl v sosesčini, po vasicah, ki so bile raztresene okrog po raznih gričih; nekoliko jih je bilo tudi po dolini. Siromaški ljudje.

Malo zemlje je imela vsaka domačija in še ta ni bila Bog ve kako rodovitna. Pridni so bili, delali so kakor črna živina, ali vendar je bila žitnica malokdaj polna. Videl je tudi, da ljudje niso ravnali povsod po pameti. Dobro voljo so imeli, ali bilo ni pravega razuma. Otroci niso pošiljali tako pridno v šolo, kakor bi bilo dobro in koristno njim samim. Dandanes so časi taki, da mora človek kaj znati, če hoče s pridom živeti; še tako mu gre večkrat trdo. Zato so bili pa tudi otroci večkrat zanemarjeni, nekateri, rekel bi, celo zdivjani. Mož je videl pri njih marsikako razvado, napako in sirovost, in to ga je bolelo. Te žalostne prikazni so izvirale največ iz siromaštva. Siromak bi časih rad, pa ne more, kakor bi hotel. Imovit človek je v tem dosti na boljšem; on lahko preskrbi svojim otrokom vsega, kar jim koristi na duši in na telesu. Zato ne smemo tako ostro soditi siromaka; potrpljenje in usmiljenje moramo imeti z njim.

Gospod Koren je imel toliko, da je mogel živeti brez truda in skrbi; ali bogat ni bil, da bi bil imel tudi za druge. Vendar je rad pomagal, kjer je mogel in kolikor je mogel. Ali tudi z dobrim svetom in s prijazno besedo se časih opravi kaj, posebno pri otrocih, če niso že celo izprijeni in hudobni. To pa je znal mož kakor malokdo. Če je otroka le pogledal s tistimi svojimi prijaznimi, dobrimi očmi, pa je bil že napol njegov, saj otroci so, hvala Bogu, le redkokdaj zares hudobnega srca. Srce jim je navadno dobro, mehko, samo nekakov led se naredi časih po vrhu. Ko se ta led staja ali pa počí, pa ti privre zdajci bister studenček iz tal kakor takrat, ko je Mojzes s palico udaril po sivi skali v puščavi, ko je od žeje umiralo ljudstvo. Enake čudeže dela, rekel bi, tudi prijazna, očetovska beseda, posebno če govoriš s tistim mehkim, ako je treba, pa tudi z ostrim, svarečim glasom, kakršnega je imel posebno gospod Koren.

Ko je bil še otrok, je imel posebno veselje z nedolžnimi ptički. Še zdaj je dobro pomnil mesto, kjer je našel svoje prvo ptičje gnezdo. Bile so penice — takrat jim še imena ni vedel. In penice so mu bile pač prav zaradi tega pozneje vedno najljubše ptice. In glejte, prav na tistem mestu — grmovje seveda je bilo drugo, grm ne doživi tolike starosti kakor drevo — je sedaj našel zopet peničino gnezdo. In kako ga je bil vesel! Skoro tako kakor tedaj, ko je bil še

otrok. Kak od sile premoder mož bi se mu bil menda posme-
hoval, češ, kaj takega se spodobi pač bosopetemu kmeti-
škemu dečku, ne pa beloglavemu gospodu. Mi, ki nismo
tako modri, mu privoščimo to čisto, nedolžno veselje, ki je
tako poceni, pa nikogar ne boli, nikomur ne škodi. Vsako
jutro je šel gledat gnezdo, ali se mu ni kaj zgodilo ponoči,
in vselej je bil vesel, ko je našel vse na svojem mestu.
S konca je skrbno pazil, da bi ne splašil starke v gnezdu,
ali sčasoma se mu je tako privadila, da je mirno čepela v
gnezdu, če se ji je še toliko približal, ter ga gledala brez
strahu s tistimi svojimi bistrimi in prijaznimi očesci. Mislila
si je umna ptica: »Tega se mi ni bati, on ne kaže, da bi
mogel komu storiti kaj hudega.« Prej seveda, ko ga ni še
tako poznala, je bila plašna. Ko ga je zaslišala prvič, je
smuknila iz gnezda in izginila v grmovju. Mož si ni mogel
kaj, da bi ne bil pogledal v gnezdo. Bilo je v njem petero
drobnih jajčec. Neko jutro ni bilo starke v gnezdu. Ko
pogleda vanje, je bilo namesto jajčec petero drobnih, golih
in slepih živalc. Nič posebno lepega! Ali vsako jutro so bili
mladiči večji in tudi lepši, perje jim je raslo in čimdalje
bolj so bili podobni starim.

Nekega dne, ko jih je šel zopet gledat — bili so že do
malega godni — in se je bil približal tistemu mestu, se mu
naproti priplazi iz gošče potuhnjeno kakor lisjak, ki je šel
v vas h kokošim, deček, bos, rjavih las, pegast po obrazu.
V rokah je držal klobuk pred seboj. V klobuku pa je bilo
nekaj, ker ga je držal tako skrbno. Gospod Koren je takoj
vedel kaj. Dober mož je bil gospod Koren, ali v tem hipu
ga je zgrabila jeza. Ko je rjavček zagledal gospoda, je hotel
plašen pobegniti in odnesti tisto, kar je imel v klobuku.
Ali mož ga zgrabi za ramo ter ga vpraša ostro:

»Kaj imaš v klobuku?«

»Jagode!« se odreže deček osorno in nekako trmasto.

»Jagode? Zakaj ne govoriš resnice?«

»Če so pa res jagode!«

Toda niso bile jagode. Ko so letele sem ter tja te besede,
kakor ko bi se dva kepala, se je vrnila starka s črvičem v
kljunu. Milo je začela tožiti, ko je videla, da je gnezdo
prazno. Kaj bi ne tožila mati, ko so ji ugrabili ljube otro-
čiče! Čez nekaj časa prileti še on, in ko je videl, kaj se je

zgodilo, ji je pomagal tožiti in žalovati, da je bilo groza. In glej, v klobuku dečkovem se je začelo gibati in čivkati. Mladiči so se oglašali očetu in materi, češ, tukajle smo, pa ne moremo ven. Ko sta to slišala, se stara začneta srdito zaganjati v tatinskega paglavca s klobukom v rokah. Ta je pa stal in se ni ganil v svoji trdovratnosti, pa sram ga je bilo, da je tako na dan prišlo njegovo hudodelstvo. V tla je upiral oči, upal si ni pogledati jeznemu možu v obraz. Kar mu reče ta z nekako čudno izpremenjenim, mehkim glasom:

»Slišiš, kako žalostno vpijeta stara po svojih mladičih, po svojih otročičih, ki sta jih vzredila s tolikim trudom! Jeli, trdo srce bi imel človek, da bi se mu ne smilila uboga ptica?«

Nato je deček skoro nehote malo prikimal, ali rekel ni nič.

»Kaj pa zdaj?« vpraša gospod.

Mladi hudodelnik razgane klobuk, vzame iz njega gnezdo z mladiči ter ga nese zopet nazaj na prejšnje mesto. Nato je počasi odhajal, pobit in vendar z olajšanim srcem. V trenutku sta umolknila on in ona, ko sta videla svoje mladiče zopet na svojem mestu. In to je dobro delo dečku, kakor da mu je greh odpuščen. Skoro strah ga je bilo, ker je imel slabo vest, ko sta tako srdito kričala nadenj: Ti tat, ti tat, ti tat tatinski ti! Ta glas mu je še pozneje dolgo časa zvenel po ušesih.

Gospod je šel z njim. Ko sta bila iz goščave, mu položi rahlo roko na ramo ter reče:

»Saj sem vedel, da nisi hudoben človek, samo brez premisleka si ravnal. Jeli, da ne boš nikoli več kaj takega storil?«

»Nikoli več!« mu obljubi deček skesan ter mu pogleda za malo časa v obličje, potem pa zopet povese oči kakor človek, ki ga je sram.

Gospod Koren, ki je imel v svojem življenju dovolj prilike spoznavati ljudi, posebno pa mlade ljudi, je bil prepričan, da se sme zanašati na to besedo — tako iz srca mu je prišla — bolj nego časih na prisego odraslega človeka. Prijazno ga vpraša:

»Kako ti je pa ime in odkod si?«

»Martin Kožuh s Pogleda.«

»Ali hodiš v šolo?«

»Letos zadnje leto, kali.«

»Ali poznaš mene?«

»Kaj bi vas ne poznal? Gospod Koren ste z Griča.«

»Veš kaj? Danes je sredo, pridi v soboto na večer k nam na Grič, da se malo kaj pogovoriva. Jaz imam rad otroke, če so prav malo bolj iz trdega, grčavega lesa, da le srce ni hudobno. V soboto torej, ko bova imela oba več časa. Zbogom!«

Martin Kožuh s Pogleda, vasice kakih dvajset minut od Griča, je šel s praznimi rokami domov, vendar je bil bolj vesel, nego ko bi bil imel klobuk poln mladih ptičev, da bi si jih spekel za večerjo. Zdelo se mu je, kakor da se mu je sanjalo vse, kar je doživel to popoldne. Pa po glavi mu je šlo: kaj in kako bo v soboto?

SIMON JENKO.

(Rojen l. 1835. na Podreči, umrl l. 1869. v Kranju.)

79. Na Sorškem polju.

Pozdravljeno bodi,
Sorško poljé,
kjer moji očaki
v grobih leže,

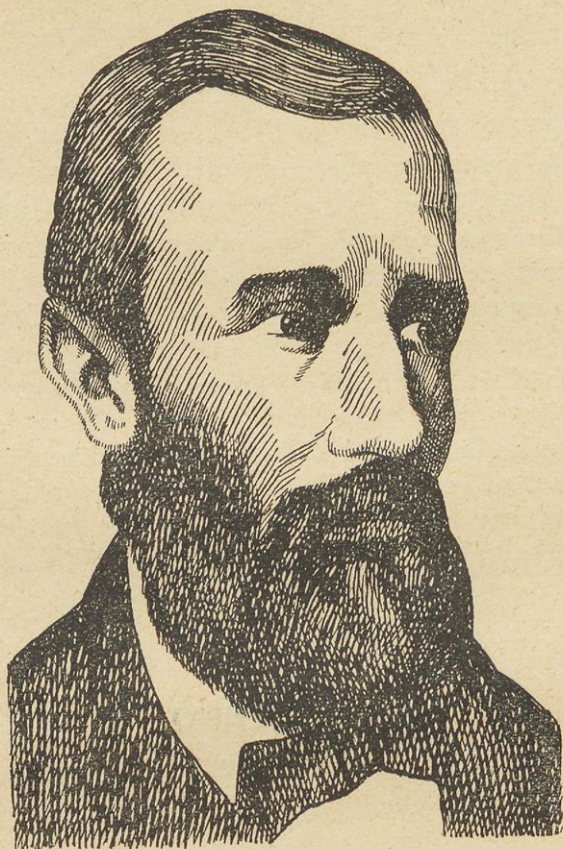
kjer zibel je moja
stala nekdanj,
kjer rojstna stoji še
hiša mi zdaj!

Triglava visoko
snežno glavó
še v sinji daljavi
vidi oko.

Še Sava grmeča
v strugi šumi,
ko leta nekdanja
liže peči.

Sem li ti še znanec,
Sorško poljé,
ker dolgo se nisva
videla že?

Jaz sem premenil
misli, obraz,
kar naju ločila
kraj sta in čas.

J. Jenko

80. Obrazi.

I.

Vstala je narava
ter se giblje živa.
Znane čute kaže,
kar nebo pokriva.

In srce umeje
čudne govorice,
ki jih govorijo
zvezde in cvetice.

Kamenje budi se
in občutke moje
z mano čuti, z mano
glasne pesmi poje.

II.

Z glasnim šumom s kora	»Bodi počesčena,
orgle so donele,	rajska ti devica,
druži se z donenjem	vseh nebes in zemlje,
glas soseske cele:	naših src kraljica!«

Tak' soseska poje
in na prsi bije.
Skoz visoka okna
jasno solnce sije.

III.

Mlad junak po polju	»Pasi spet se mirno,
s težkim srcem hodi,	travo jej zeleno!
zvestega konjiča	Trud in boj in rane,
na povodcu vodi.	vse je izgubljeno!

Zlomljena je sablja,
bratje pokopani,
kar jih je ostalo,
tujcem so prodani!«

IV.

Ko zaspal bom v smrti,	Na visoki Tatri
ne kopljite jame,	jamo izkopljite,
kjer vrsté se križi!	tri drevesa sveta
Tam ni mesta zame.	nanjo zasadite!

Tam moj duh bo gledal
na vse štiri stráni,
dokler bela zora
dneva ne oznani.

V.

Med borovjem temnim
mlada breza rase,
v rodnem svetu tuja
stóji sama zase.

Tuja dolga leta
raste sredi lesa,
vetra moč jo maje,
listje ji otresa.

Veter nosi listje
sestram v daljne kraje,
tam jim o samici
poročila daje.

81. Mati.

*Dete revno, dete malo,
kdaj mi bodeš poplačalo,
kar sem zate skrbna mati
moral a in bom prestati?*

*Postelj kolikrat postlala,
zibel tvojo sem zibála,
pesem ti zapela sladko,
da zaspalo si čez kratko.*

*Sem pod srcem te nosíla,
v bolečinah porodíla,
zate noč in dan skrbela,
zate sem in bom živela.*

*Čezte se potem nagníla,
srčno sem Boga prosíla:
»Oče, hudega ga brani,
meni, sebi ga ohrani!«*

*Dete malo in ubožno,
bodi pridno in pobožno!
S tem skrbi mi boš plačálo,
dete revno, dete malo!*

82. Naše gore.

Mogočno se dvigajo naše goré,
ozirajo se na cvetoče poljé,
pošiljajo toke mu bistríh vodá.
Navzdol se podvízajo hčere gorá,
pozdravljajo rod, ki se dviga na dan,
in last imenujejo goró in plan,
pozdravljajo ga, na uhó mu bobné:
»Naj volja bo krepka ko tvoje goré,

naj moč ti bo taka, ko tvojih je rek,
 ki trgajo jez in potresajo breg!
 A mirno ponosno srcé naj ti bo,
 ko tvoje spomladi poljé je cvetnó!»

83. Naprej!

Naprej, zastava Slave,
 na boj, junaška kri!
 Za blagor očetnjave
 naj puška govori!

Draga mati je prosila,
 roke okrog vrata vila,
 plakala je moja mila:
 »Tu ostani, ljubi moj!«

Z orožjem in z desnico
 nesimo vragu grom,
 zapisat v kri pravico,
 ki terja jo naš dom!

Zbogom, mati, ljub'ca, zdraval
 Mati mi je očetnjava,
 ljub'ca moja čast in slava,
 hajd'mo, hajd'mo zanjo v boj!

84. Adrijansko morje.

Buči, morje Adrijansko!
 Bilo nekda j si slovansko,
 ko po tebi hrastov brod
 vozil je slovanski rod.

Molči, morje! Kam si d'jalo,
 al' si ladje pokopalo,
 jih razbilo ob peči,
 da jih videti več ni?

Ko ob tebi mesta bela
 naših dedov so cvetela,
 ko so jadra njih vojské
 še nosila njih ime.

Ni jih morje potopilo,
 ni jih ob peči razbilo,
 da jih videti ni več,
 tega kriv je tuji meč!

JOSIP JURČIČ.

(Rojen l. 1844. na Muljavi, umrl l. 1881. v Ljubljani.)

85. Slovenska božja pot.

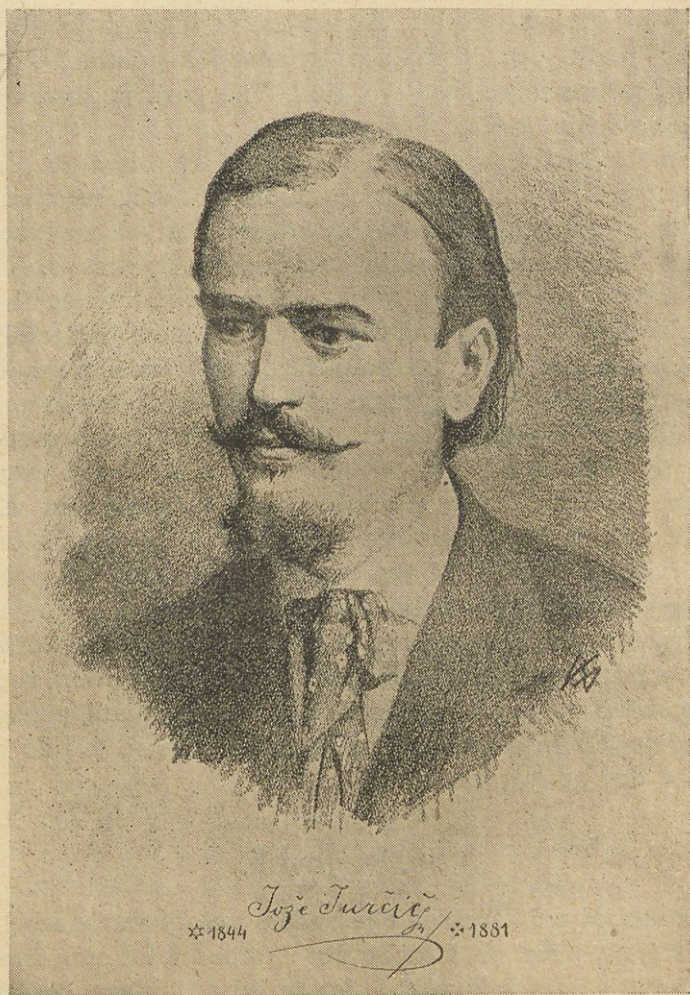
Na gorici stoji bela romarska cerkev, vidna daleč po deželi. Vabljivo pozdravlja posamne gruče romarjev, ki se, pojoč pobožne pesmi, bližajo s počasnimi koraki koncu svojega dolgega popotovanja. Spredaj pred krdelom hodi

vodnik, dolg, suhoten starec. Na obrazu se mu bereta nekaj kakor veselje samega sebe in ponos. Marsikomu izmed romarske trume ustavljajo težke pete in žulji na nogah stopinjo, ali obljubo je bil storil v zadnji nevarni bolezni. Preverjen je zdaj, da mu je Marija izprosila ljubo zdravje, in vesel je, da se ji more izkazati hvaležnega na božji poti. Žejna in lačna peša starikava ženka, v krdelu poslednja. Preveč je zanjo trdega pota, ali misel, da gre molit za blagor in srečno vrnitev svojega sina, ki je moral na vojno, ta misel ji krepí oslabele ude. In cvetoča deklica v sredi, ta izpolnjuje željo pokojne matere na smrtni postelji. Namesto nje gre na božjo pot in povrh ima še toliko vročih želj, ki se svetu ne dajo potožiti in ki jih le v romarski cerkvi skrivaj razodene Bogu in Devici božji.

Naposled so dospeli do svojega namena. Večer je pred shodnim dnevom. Živo gibanje je po trati okoli cerkve. Romarji so to, iz vseh krajev po deželi, različni po noši in govoricí, po obrazih in starosti — romarji, ki so prišli brez posvetnega namena le Boga častit in za stare grehe iskat odveze in odpuščanja. Prišel pa je tudi lakomni kramar, prišel pridni Ribničan s svojo robo, in oba razstavljata za prihodnji dan svoje blago naprodaj. Berači, siromaki in postopači so se razporežili po voglih in ob potih. Tu kaže eden rano na goli nogi, izteza roko, z molkom ovito, in prosi milega daru božjega. Tam zopet peva hrvaški razcapan slepec svoje enomerne, otožne pesmi o Kraljeviču Marku in zbira okrog sebe mlajše, radovedne romarje ter polni klobuk z darovi, ki mu lete od vseh strani.

In ko naposled noč razgrne po zemlji svoj črni plašč, zaplamte velikanski ognji okoli in okoli cerkve. Vse, kar je opravilo izpoved in ni dobilo v cerkvi prostora za prenočišče, sede okrog teh ognjev. Seznanijo se tu pri pipi duhana možje, ki se niso prej nikdar videli v življenju in se ne bodo. Govore in si razlagajo, kakšna je letina tu in tam, koliko so prehodili sveta, kje je za rogato živino dober in sloveč semenj, in nazadnje menjujejo za pipe. Drugi pospe po trdih tleh in sanje jih preneso nazaj v daljno domačijo. Mlajši svet pak se spravi vkup in pesmi o sv. Neži, o sv. Joštu, o Devici Mariji done glasno v dolino v lepo, tiho noč.

Tam pod starim drevesom ima Hrvat nekaj ovac pripravljenih za pečenko. Manjši Hrvatek že peče na ražnju. Malo časa je vrtel, bravec je pečen. Tretji Hrvat si zasučje brke, zaviha rokave, vzame pečenko in jo začne razsekavati

na deski, ki sloni na kamenu. »Vruče, vruče!« vpije, da se daleč razlega. In od vseh krajev prihaja ljudstvo. Hrvat daje po tri groše »pečen funt«, in ko razda vse, je pečen drugi jarec.

Zavidljivo in po strani gleda Hrvata, srečnejšega prodajalca, tržni mesar, ki v lepi kolibi ne daleč proč prodaja govedino in juho. Še bolj pa je srce potrto stari ženi, ki tik zraven kuha v velikanskih loncih kavo. Le malokdo se oglasi pri njej, da bi za malo denarja prejel ogromno čašo te pijače.

Zora se jame delati. Romarjev iz bližnjih krajev prihaja čimdalje več. Prihajajo krčmarji s polnimi sodi, si stavijo šatore in nastavljajo vino. Vsa gora je živa, cerkev prepolna.

Služba božja se prične, vse vre k sv. obhajilu. Propovednik na leci zna poslušalce ganiti do solz, in marsikdo obljubi v tem trenutku, da bo odsihmal živel drugače.

Po dokončanem opraviilu vre ljudstvo iz cerkve. Napolnijo se kramarske kolibe. Vsak romar želi kaj malega kupiti, da bi za spomin ali za odpustek nesel domov prijateljem ali otrokom. Kdor se je od polnoči postil zaradi obhajila, ta hiti zdaj k Hrvatu po pečenko, h krčmarjevemu šatoru po vino. Kdor je radoveden in je šele prvič prestopil deveti prag domače hiše, ta občuduje v vretju ljudi vedenje lepega Štajerca, opazuje nošo Belih Kranjcev in vlaške, srbske deklice z Gorjancev z rdečo čepico, z belo obleko in z dolgimi kitami, ki jim mahajo po hrbtu, ter ogleduje Gorenjce in posluša, kako govori ta, kako oni.

Zvečer pa je zopet prazno in samotno okoli cerkvice. Kramarji in drugi dobičkarji so odpeljali svojo robo, romarji so že daleč na potu proti domu, in le pepelnata pogorišča, razhojena tla in ostanki šatorov pričajo, da se je bilo tu na gori ta dan sešlo mnogo ljudi.

86. Krjavelj.

V krčmi pri Obrščaku je sedelo več pivcev, med njimi tudi Krjavelj. Bil je mož že čez šestdeset let star, srednje velikosti pa precej životen. Lica je bil zabuhlega, čela nazaj visečega in nekam čudnega, polškilavega pogleda. Oblečen je bil pozimi v suknjo, ki je bila Bog ve kdaj vojaška in od modrega sukna, ki se ji pa zdaj iz množine primečkov, zaplat in lukenj, z vlaknom in z nitmi zapletenih, že ni poznalo, katera barva in zaplata je prvotna in katera je šele

potlej pridejana. Hlače prtenice so segale samo do kolena, kjer je Krjavelj kazal za malo ped boso kožo. Golenice njegovih črevljev so bile že tolikrat vdellane, da niso več segale do kolena in do stremen. Na glavi je imel klobuk širokih krajev, kakršnega sem ter tja dandanašnji čas vidimo samo še včasih v starini ali na glavi častitega slovenskega deda, ki se ne da zavesti neumnim nošam mlajšega sveta. Da pa bi Krjavelj pokazal, da je svoje dni služil v vojaki, torej izkusil kaj sveta, je imel krajevec nad levim ušesom vzvihan in na oglavje pripet kakor nekdanji brambovci v francoski vojski.

Kar omeni eden od pivcev vruga.

»Saj ga ni vruga, kdo ga je pa videl?« pravi krčmar in namežika drugim gostom, kakor bi hotel reči: zdaj ga imamo, poslušajte!

In res je bil Krjavelj takoj ves živ.

»O to pa tol! Hudir je pa hudir!« Po teh besedah se iztegne po mizi, pomakne klobuk nazaj in z glavo pritrkove pravi: »Saj sem ga jaz presekal, opolnoči sem ga presekale na dva kosale!«

»Povej nam, kako je to bilo!«

»Takole: jaz stopim ob enajstih na barki za stražo pa —«

»Prej si pa rekel opolnoči,« mu seže eden v besedo.

Krjavelj se ni dal motiti ne temu ugovoru ne smehu, ampak je svojo trdil in dejal: »Ob enajstih je bilo, to še dobro vem. Sam sem stal, megla je bila in tema kakor v rogu. Zeblo me je pa sabljo sem imel. Dremati se mi je hotelo; zato sem začel tjakaj po morju gledati.«

»Kako si po morju gledal, ko je bila tema?«

»Naj bo tema, saj sem imel kresilo in gobo in drva, pa sem zakuril. — Kar gori v jamboru nekaj pravi: vrr, vrr, vrr! Jaz gledam, gledam — ni bilo nič! Spet se mi začne dremati. Le počenem tja na tla. Kar se barka tri pote zaguglje sem ter tja. Jaz gledam, gledam, poslušam — ni bilo nič! Kar nekaj sem po morju pride po vodi in z nogami pravi: comp! comp! comp! Jaz gledam, gledam — kar vidim, da gre vrag!...«

»Kako si pa vedel, da je vrag?« vpraša eden nevernih poslušalcev.

»Kaj bi ne vedel? Ali ni imel rdečih hlač, zelene čepice, kosmatih tačic in takih nohtov na prstih kakor onile kavlji pri tehtnici?«

»Ali te je bilo kaj strah?« vpraša krčmar.

»Kako me bo strah, ko sem držal v rokah bridko sabljo?! No, potlej pa je tista pošast ali tisti peklenski škrat plezal gori ob barki prav na glas: škreb! škreb! škreb! Kakor je prišel na vrh, pa se ti je iz oči v oči postavil meni nasproti. Sveta mamka božja, sedem križev in težav — sem dejal jaz — pa sem zavzdignil bridko sabljo, pa sem zamahnil, pa sem čez glavo ubral in loputnil: lop! — pa sem ga presekal, samega vraga sem presekal na dva kosa!«

»Kako pa veš, da si ga presekal?«

»Kaj bi ne vedel, saj je dvakrat padlo v morje. Prvič je reklo: štrbunk! drugič pa se je slišalo: štr—bunk! Pa reci potlej, da ga nisem presekal, da ga nisem na dva kosa presekall!«

»To je res, da si ga! Na, pij, ki si tako dobro delo storil!« pravi eden od poslušalcev.

Krjavelj je pil in povedal še nekateri izmislek svoje modre in misleče glave, kako je po novem ozdravil svojo kozo in kako je Bučarjevemu konju odpravil pošatljivost. Vem pa, da bi bil povedal tudi še druge izkušnje, postavim, kako je mačko učil voziti, kako je za vselej odgnal ponočne tatove, ki so lazili okrog njegove koč. A ker je sedel že dolgo v krčmi, se je zdajci zmisлил prav po pameti, da bo treba kmalu plačevati, denarja pa ni imel, ker je dal zadnje za sol in tobak. Zagodrnjal je nekaj, da ima doma molzavo kozo, da mora torej iti molst, ter se je tiho izmuzal iz sobe, da ni nihče prav vedel kdaj.

87. Jesensko noč med slovenskimi polharji.

Ko se je storil mrak, se je sešla majhna družba polharjev za vasjo. Jaz med njimi. Na čelu je bil vodnik polharjev, Trpek imenovan po očetu in očetovem očetu.

Trpek je mož blizu šestdesetih let, pa trdnjši od majsikaterrega mlajšega. Že od mladih nog so mu poljšja lov in samostreline veliko veselje. Sicer prestavlja mož nekaj

počasi svoje dolge noge, malo besed prihaja navadno iz njegovih ust, toda kadar sedi ponoči v gozdu pri ognju in ima na okoli razstavljene pasti, takrat je zgovoren in ne zmanjka mu tako naglo govora. Imel je na rami ozek, iz vrbovih šibic spleten koš, poln pasti. Ohlapne hlače so mu bile urezane po starem kmetiškem kroju. Pozabiti ne smemo še pipice, ki Trpku nikdar ni prišla iz ust.

Že se je jela delati tema. Netopirji so izlezli iz dupel in so nizko letaje iskali živeža. Trpek nas privede v globoko dolino, po eni strani zaraslo s tisoč let starimi hrasti in gabri, po drugi pa opustošeno do same praproti. Na starem pogorišču se ustanovi družba. Trpek strese svoje samostreline iz koša na tla, razklene vsaki posebe železne klešče in jih namaže znotraj z gnilimi hruškami, ki jih je bil nabral spotoma. Tako so storili tudi drugi.

Trpek jih je učil: »Ti pojdi nastavit tja k razklanemu gabru! Tam je gabrica polna, že oni teden sem jo ogledoval. Ti, Tone, pa nastavi na vrhu, kjer je želod poln! Zate, Pavle, in za polhe, ki bodo po tvoji golti polzeli, je obrodil žir v bukovju nad skalo. Ako pride Luka, naj nastavi v Drobničevem vrhu! Jaz že ne hodim lahko daleč iz pasti pobirat, zato nastavim tod okoli.«

Tako je dajal Trpek povelja v svesti si svoje moči in oblasti kakor vojvoda pred bojem. Vsi se razidejo. Trpek nagrabi naročaj pasti in gre tudi nastavljat. Prvo postavi v rogovilo votlega gabra tik luknje, kamor je nanosila polšica velik kupček želoda, žira in gabrice. »Tukaj je gotovo eden moj,« je rekel Trpek, gredoč do drugega gabra. Drdraje so bežali polhi v dupla, ki jih je obsevala Trpkova nažgana treska, ali kadar je trčil ob deblo poizkuša je, se li kaj gane.

Tako prideva zopet na mesto nazaj. Kmalu se zbere vsa družčina. Vsakteri prinese gredoč suhe brsti in jo vrže na ogenj, ki ga je bil tudi moj stari Trpek zanetil iz kresilne gobe. Trpek vzdihne po šegi starih ljudi, sede na hlod in natlači pipico tobaka.

Vedno drdranje, mikaščenje in kleščenje po drevju me je domislilo na govorico, kako hudir polhe pase. Zdaj mi je lepa prilika, da zvem, kaj pravijo narodni možje o tem, sem si mislil in vprašal: »Kako je pa tisto, ali verjamete, da hudir polhe goni?«

»To je res, da jih,« odgovori Trpek. »Lejte si no, pa povem eno, kako je moj ded pravil o tem! Doma je bil od Kolpe in se je sem priženil. Da moj rajni oče ni polhov lovil nikoli dalje kakor do sv. Simona in Juda in da tudi jaz po tem prazniku nobenega več ne maram ne v pasti ne v skledi, ne živega ne ubitega, to veste. Tega vam pa nisem še povedal, zakaj. Moj rajni oče in vsi nekdanji stari ljudje so tako velevali. Vsaka stvar ima kdaj mir in pokoj: pes pri jedi, ptiči ponoči, vsi ljudje v grobu, polh pa po sv. Simonu in Judu. Tisti večer pred godom sv. Simona in Juda žene vrag polhe spat. Malokateri ostane še kaj časa. Kdor se je vruga bal in se ni hotel vtikati v njegove reči, je že od njega dni v tem času polhe pustil. To se ve, dandanes se ljudje že nobene stvari ne boje, pa še zlodeja ne. Pri Kolpi si je bil postavil star možec pri stezi, koder so ljudje nosili v mlin, kočo, izdolbel čolnič in prepeljeval ljudi od brega do brega čez Kolpo. Plačevali so mu kaj malega, da je živel, ali v blagu ali v gotovini. Ponoči za dnevom sv. Simona in Juda je starec nekoč trdno spal v svoji koči. Prebudi ga rompljanje na okno. Gre na uro tipat. Polnoči je šele bilo. »Kdo se bo zdaj vozil, ljudje spel! Menda se mi je sanjalo,« misli mož in leže na drugo uho ter zaspi. Kmalu ga zopet zbudi tisto bobnanje. Vstane, odpre lino in jezno vpraša: »Kdo pa je?« — »Pojdi vozit!« se oglasi nekdo, videl pa ni nikogar, zakaj tema je bila taka, da človek ni videl kam stopiti. »Kdo bo v takem vozill! Zdaj pošteni ljudje spel!« Rekši nejevoljen zaloputne okence. Menda pa je bil že skop in radospraven, zakaj premisli se, sname kučmo s klina, se zavije v plašč, vzame veslo, sloneče v kotu, in odrine pah pri durih. Zunaj je pihala burja, sneg je prašil, tema pa taka, da nikdar takega. Pritava do čolniča, odveže vrv pri kolu, čaka in gleda, odkod stopi kdo v čoln. »Na tej strani sem, le sem vozil!« se oglasi nekdo na oni strani Kolpe. V sredi se domisli, da je trkalo poprej nekaj na okno, torej je bil gotovo kdo na tem bregu. Kako je torej, da kličejo na drugo stran? Strah ga obide, pa vesla vendar proti drugi strani. Čoln trči na pesek. »Le noter brž, kjer je kdo!« pravi čolnar. Tačas pa nekaj zašumi, zaškrablja in zacvili in zdajci je bil čolniček poln skopicema — pa ne ljudi, ampak majhnega, črnega škrata, ki je brodniku noge zadelal do kolen,

in vse ob njem je lazila žival. Na drugem koncu pa se je ustopilo nekaj takega, kakor bi se bil postavil kozel na zadnji nogi. Dobro se sicer ni razločilo, toliko pa je videl brodnik, da je nekaj še bolj črnega, nego je noč. Čoln se odrine sam od kraja. »Veslaj!« je rekel kozel, in brodnik je moral tako storiti, ako ni hotel, da njega in čoln in naloženo odnese Kolpa s seboj. Groza ga je pa tako, da mu je padla kučma v vodo in je še pogrešil ni. Jel je moliti tako zvesto kakor na Vernih duš dan. Samega hudirja voziti pa še tisto sitno gomezečo stvar — kaj menita — to je žaltavo! Žival je lazila in šumela po čolnu kakor raki po koprivah. »Kaj, ko bi bili to polhi?« si misli brodnik, ko se je bližal svoji koči in mu je zmerom bolj upadal strah. »Halo, plačilo!« pravi stari brodnik, ko se je čolnič naslonil na breg. »Zastonj ne vozim nikogar opolnoči, v taki burji celo ne. Kdor se rad vozi, naj pride opoldne!« — »Koliko bi rad?« vpraša tisti, ki je bil podoben kozlu. — »Kajne, saj so to polhi?« vpraša nato brodnik. — »Polhi!« odgovori oni. — »No, kar jih ubijem, ako udarim po tej živi kopici, ti mi bodo za plačo.« — »Le udiri!« — Brodnik vzdigne veslo, zamahne in lop! — trešči po golem plohu. Obleti ga strašen puh, da bi ga bilo vrglo skoraj vznak, polhov in zlodeja pa že ni bilo nikjer, le ob Kolpi po skalovju se je slišalo dleskanje in pokanje, da je brodniku letelo skozi ušesa. — Pa reci potlej, da vrag res ne preganja polhov!«

FRAN ERJAVEC.

(Rojen l. 1834. v Ljubljani, umrl l. 1887. v Gorici.)

88. Huzarji na Polici.

Polica je precej velika vas, ima blizu šestdeset hiš. Prijazna, čeprav majhna grajščina stoji komaj dober streljaj daleč zunaj vasi na nizkem holmcu, odkoder se prav lepo vidi po vsej dolini. Na Polici stanuje tudi župan za vso sosesko. Poličanje so miren in blag narod, pridno obdelujejo svojo zemljo, kakor so se naučili od svojih dedov in pra-

dedov, poleg tega so pa tudi veseli in vsako nedeljo so vse tri krčme v vasi polne dobrovoljnih gostov.

Iz tega miru je zdramil Poličane glas, da pridejo huzarji. Izprva ni nihče verjel tega, ali kakor bi jih bil kdo

Fran Erjavec.

poparil s kropom, so vsi povesili glave, ko pride nekega dne oče župan klavarno s komisije in z žalostnim obrazom pri-trdi, da je res, kar je raznesla govorica po deželi. Huzarji

res pridejo, le to se še ne ve, kdaj. Kakor po pravici sporočamo, tega naznanila res noben Poličan ni bil vesel. Ko bi župan že ne bil imel sivih las, gotovo bi mu bili osiveli v teh dneh. Bolj nego kdaj se je kesal zdaj, da se pri zadnji volitvi ni odpovedal tej časti. Ni se ravno bal mnogih sitnosti in opravil, najbolj ga je morilo, da ne zna nemški govoriti, še manj pa čitati. Sosed ga je sicer tolažil s tem, da govore huzarji, kakor je on slišal, samo madjarski — ali to ga ni moglo s pridom utešiti. Zato je župana kaj hudo imelo. Z obema rokama si je podprl glavo in je mislil na vse strani, kako bi si pomagal v zadregi. Ali naj premišljuje, kakor hoče, naposled se le vedno zmisli na — Matizlja. Matizelj je bil edini človek v vasi, ki je znal za silo nemški čitati in govoriti, seveda razen grajskih, z njimi pa župan ni imel rad opraviti, ker je imela soseska z grajščakom veliko in staro pravdo zaradi nekega gozda. Ali z Matizljem je bila pa tudi velika sitnost. Prvič je bil redkokdaj doma, in če se je prav držal doma, je bil malokdaj trezen in poleg tega je imel še to navado, da je bil jako raztresen in v tej raztresenosti si je prilastil marsikaj, kar ni bilo njegovo, zato je prihajal pogostoma navzkriž z gosposko, ljudje so pa seveda govorili, da ima predolge prste. Najrajši se je držal mesarjev. Pomagal jim je kupovati in piti in sploh se je vdajal v voljo nebeškega očeta, ki redi ptice pod nebom, ki tudi nikoli ne sejejo in ne žanjejo.

Tisto popoldne, ko je župan prinesel žalostno novico iz mesta, se je Matizelj pravkar prebudil v svislih. Premišljujoč ničemurnost tega sveta, je stopal počasi po vasi. Kar zasliši županov glas: »Matizelj, pojdi no malo k nam, da nam kaj poveš!«

»Kaj vam hočem povedati, ker sami več veste nego jaz,« se odreže Matizelj. Ves se je čudil, odkod danes tolika prijaznost županova, vendar je stopil v hišo. Tu ni vedel, bi li verjel svojim očem ali ne: župan je postavil predenj polič vina in hleb kruha.

»Na, jej in pij, če si potreben, pa povej mi, kaki ljudje so ti huzarji, ker se jih vsi boje! Bil si sam vojak, pa boš najbolje vedel povedati, so li res taki hrustje, kakor se pripoveduje.«

»No! In pa kakšni! To vam pravim, vso vas vam bodo obrnili!« — in že je imel polno bisago laži pripravljenih, pa hitro mu šine misel skozi glavo, da se tu ni varno lagati, ker se bodo ljudje kmalu sami prepričali, torej hitro popravi: »Vsaj slišal sem tako, ker sam jih nisem videl.«

»Kaj? Huzarjev nisi videl, pa si štirinajst let jedel komis! Kaj si pa vendar delal?«

»Kaj sem delal? Na to je težko odgovoriti: veliko in pa ničesar. V tistem času, ko sem jaz nosil belo suknjo, je bil mir in vseh štirinajst let nisem prišel iz Ljubljane, le enkrat smo šli pomagat begunce lovit po Kamniških planinah. Takrat je bilo žalostno za vojaka, zdaj vsaj kaj vidi po svetu.«

»Ali huzarji vendar tudi služijo vojake, in če bi bili še taki poredneži, saj je vendar še pravica na svetu.«

»Je, je pravica, toda je visoko položena.«

»Naj že bodo, kakršni hočejo, bomo že kako prebili, saj ljudje so vendarle!«

»To vam pravim: Vsak vojak je revež, da vam ni treba iskati večjega. Če je še tako velik gospod, najsi tudi nosi rdeče hlače, vendar nima svoje glave, kakor je nima prostak, ki mora desetnika poslušati.«

»Res je, res! Prav praviš.«

Potem je Matizelj pripovedoval županu še veliko o težavah in sitnostih vojaškega stanu. Ko pa je bil z vinom pri kraju, mu reče župan:

»Matizelj, vidiš, jaz sem takole mislil: ti znaš nemški govoriti in brati, ti bi mi najbolj mogel pomagati, da huzarje nastanimo, ker nemški bodo nekateri gotovo znali ali vsaj nemško pisanje bodo prinesli s seboj. Torej mislim, da bi bilo dobro, ko bi se držal doma, da mi boš pri rokah. Pričakujem jih pa vsak dan.«

»Že prav, oče, že prav. Bomo že naredili, kakor mora biti. To bo naša skrb. Prosim vas, ker ste mi že postregli z vinom, posodite mi še pino tobaka!«

Župan mu ga da z veseljem. Matizelj ga zasmodi in gre počasi iz hiše. Še nikoli ni tako počasno in mogočno stopal po vasi kakor danes, pa kaj bi tudi ne, saj je najmenitnejša oseba v vsej vasi.

Drugi dan popoldne nastane nenadoma velik hrup po vasi. Otroci, ki so se igrali pri mlaki zunaj vasi, so prihrumeli z neznanim vpitjem v vas.

»So že tukaj! So že tukaj!« kriče na vse grlo in kmalu za njimi pripodi v največjem diru Močnikov Anžek svojo mavro, ki se je mirno pasla ob cesti. Otroška druhal vedno bolj narašča in vsi teko kričeč v dolnji konec. Na ta krik privro ljudje iz vseh hiš na cesto ter gledajo proti kapelici, kjer se prevali cesta čez majhen klanec. Nihče ni vprašal, kdo prihaja, vsi so razumeli otroški vrišč.

Zdaj se prikažeta izza znamenja dva huzarja, ki pa nista tako drevela kakor onih šest na Nepotrebnikovem hlevu, marveč prav zložno sta jahala proti vasi; tudi nista imela golih sabelj. To je ljudi precej potolažilo. Pod lipo, ki stoji v gorenjem koncu pred cerkvijo, se ustavita in poskačeta s konj. Župan pa, ki je tudi slišal otroški krik, hiti v eni sapi k njima. En huzar odpre svojo veliko rdečo listnico, vzame iz nje pismo z velikim pečatom ter ga poda županu. Med tem pa so pristopili tudi drugi možje in so čez županove rame ogledovali pismo, ki ga je župan preobračal na vse strani in zraven z rokama pripovedoval huzarjema, da ne zna brati, a tudi ta dva sta migala z ramami.

»Kje je Matizelj? Zlodej vedi, kje ga pes držil! Pojdite ga iskat!« reče župan fantalinom, ki so prišli počasi bliže.

Kakor blisk jo udero fantje po vasi in »Matizelj, Matizelj!« se je razlegalo na vse kraje. Matizelj je bil ta trenutek najimenitnejša oseba v vsej vasi.

Ko so otroci iskali Matizlja, so ljudje, katerih se je čimdalje več zbiralo, natanko ogledovali huzarja. Najbolj čudno se je zdelo vsem, da ta dva nimata rdečih hlač, marveč da sta vsa modra kakor modriš v pšenici. Tudi se je ljudem dobro zdelo, da nista imela tako hudih brk, in Nepotrebnikova Polonica, ki je gledala izza vrtnega plota, je rekla, da nista napol tako huda videti, kakor so oni na vratih. Da bi pa huzarja ne čakala predolgo zunaj in da bi morebiti ne bila nevoljna, jima namigne župan z očmi in z rokami, naj gresta z njim. Huzarja primeta vsak svojega konja za uzdo in gresta peš za županom, ki zamišljeno ogleduje veliki pečat na pismu.

Otroci so prevpili vso vas, pogledali v vse krčme, povpraševali po vseh hišah, v katerih se je navadno oglašal Matizelj. Ali vse zaman! Matizlja ni bilo nikjer. Ravno danes, ko ga je bilo najbolj treba, je izginil. Pri zadnji hiši so šele zvedeli, da je šel z bližnjim mesarjem na Kozje brdo kupovat koštrunov. Župan je bil v veliki stiski, kaj hoče početi; pismo je treba vendarle prebrati. Napravi se, vzame pismo pa gre v grad, čeprav nerad.

Gospa mu rada prebere pismo. Iz njega se je zvedelo, da pride jutri stoindvajset konjikov, za katere mora vas pripraviti stanovanje in živež. Za najvišja častnika s služabnikoma vred je bilo pripravljeno v gradu, druge je pa župan še tisto popoldne s prisežnimi možmi razdelil med vaščane, navadno v vsako hišo po dva, le kočarji so bili prosti; zato so pa župan in še nekateri drugi trdnejši kmetje vzeli po tri. Ta dva, ki sta prinesla pismo, sta ostala takoj pri županu.

Drugo jutro okoli enajstih so se zaslišale trobente in od znamenja se je valil proti vasi prah kakor siv oblak. Niti konjikov niti konj ni bilo videti iz prahu, čule so se le trobente in peketanje konjskih kopit. Župan s svojima huzarjema jim hiti naproti. Po dva in dva so jezdili v vas in se postavili v red pred cerkvijo.

Župan hitro pristopi z zeleno čepico v roki k dvema častnikoma, ki sta poskakala s konj, in ju ponižno pozdravlja. Nista ga sicer razumela, ali toliko sta videla, da jima veli, naj gresta z njim. Župan ju vede naravnost proti grajščini, in ko so zavili za cerkev, so poskakali tudi huzarji raz konje in prisežni možje so jih jeli deliti po hišah. Skoro vsak gospodar je prišel sam ter je vzel dva ali tri može, kolikor mu jih je bilo namenjenih. Kmalu se je izpraznil prostor pred cerkvijo. Ko je zazvonilo poldne, so sedeli že vsi pri polnih skledah.

89. Koliko nog ima rak.

Prijatelj moj ljubi, gotovo bi se ti hudo zamerili, ako bi samo posumnjali, da li raka poznaš ali ne. Zamerili bi se ti že zaradi tega, ker si v svojem društvu znan, da ga umeješ najhitreje in najčisteje izluščiti, in sicer ne brez neke po-

sebne spretnosti. No, pri vsem tem ne vemo, ali ne bi prišel v majhno zadrego, ko bi te kdo kar iznenada in ostro vprašal, koliko nog ima rak. Nam se močno dozdeva, da bi med desetimi tako vprašanimi njih pet bilo v škripcih zaradi odgovora, a o ostalih petih ne vemo, če bi dva isto odgovorila.

Koliko nog ima rak?

Poslušajmo!

V srbski narodni pripovedki se psujeta rak in žaba. Po Krpanovem ali pravzaprav po navodilu rajnega Jernejka na Golem se tudi tadva prepirača nista pitala s pogačo, temveč ometala sta se z najgršimi psovki, kar jih je mogel kdo izmisliti. Med drugim reče žaba raku: »Rače sedmokrače!« Po tem bi rak imel sedem nog. Sedem! To bi bilo vendar čudno! Liho število nog! Kolikorkoli živali poznamo, vsaka ima noge lepo na pare. Samo rak da bi jih imel sedem? Ne, to se nam ne zdi verjetno. Najbrž psujoča žaba v hipu največje razdraženosti ni prav pomislila. Mogoče pa tudi, da je hotela le na sploh reči, da ima polno nog. — Tako torej srbska žaba.

Poglejmo sedaj kaj drugega!

Levstik, pesnik »Otroških iger v pesemcah«, poje:

Blato gaziš kakor rak,
kadar leze osmokrak,
nese lačen v žabji grad
spredaj klešče, zadaj vrat.

To se nam zdi v resnici podobnejše. In vrhutega se te vrstice bero nekam lahko in ušesu prijetno zvane. Rak bi torej imel osem nog, eno več nego v srbski pripovedki. Vse bi bilo prav, ko bi le pesnikom mogli v takih rečeh dati popolno vero. Nam navadnim pozemljakom, ki krevsamo pot svojega življenja peš, se zde ti ljudje večkrat vihrasti, ki več letajo po zraku, nego hodijo po trdi zemlji. Zato jih svet v takih suhoparnih rečeh ne poziva rad na pričo, ker jih ima na sumnji, da vidijo včasih več, včasih manj nego drugi vsakdanji ljudje.

Torej zopet ne vemo, na čem smo. Vsekakor ne bi bilo napaka, ako bi si poiskali še kakega treznejšega poroka.

V notranjem Kranjskem je majhen trg. Do imena nam ni. V tem trgu je pred leti živel gospodar, ki je s krčmo in z majhno kupčijo pošteno redil sebe in svojce. Nekega poletnega dne se primeri, da mu pride v hišo tujec Nemec v gosposki suknji ter si ukaže prinesiti jela in pila. Priljudni krčmar nosi na mizo, kar zmoreta klet in kuhinja, in streže gospodu, kakor je sploh imel navado, bodisi gost tak ali tak.

Ko si je gospod dušo že dobro privezal, se krčmarica spomni, da ima v kleti še nekaj lepih rakov.

»Vidiš, kako sem pozabljal!« se obrne gospodinja k možu. »V kleti je še nekaj rakov v koprivah, pa ne, da bi se bila prej zmisllila nanje. Ponudi jih gospodu!«

»Rak, rak! ponavlja gospodar počasi in si otira razorano čelo. »Kako se neki ta žival imenuje po nemško?« govori mož bolj sam sebi nego svoji zakonski družici, o kateri je vedel, da mu v tej stvari ne more pomoči.

»Ti vsaj moraš vedeti, saj si malo manj nego pol večnosti nosil vojaško suknjo in sem te morala tako dolgo čakati, da sem malone ostarela. Toliko si se menda v dolgih letih naučil nemščine, da boš znal gostu raka ponuditi.«

Mož ni dalje poslušal. Šel je iz kuhinje in je razmišljal svoje misli. Pri vojakihi se je pač nemškovalo na vse pretege in ujela se je raznokaka beseda, ki je potem dobro služila pri tej ali oni priliki, čeprav ne češče, pa vsaj vsako sedmo leto. Ali sedaj se je že mnogo tega izkadilo iz sive glave in kdaj je živ krst pri vojakihi slišal kaj o rakih? Nikdar nič!

Mož stopi za hišo, pomakne si klobuk na čelo, položi roke na hrbet in koraka zamišljen gori in doli, kakor je imel navado vselej, kadar je premišljal kaj posebnega.

Za nekaj časa si popravi klobuk in nekako zadovoljnejše gre zopet v hišo k tujcu, upre se z obema rokama ob mizo ter vrže gostu v obraz besede: »Noh bos binčens?« (Ali še kaj želite?)

Tujec ga nato povpraša, kaj bi mu mogel še dati.

»Pefelens zer šene rake?« (Ukažete prav lepe rake?)

»Was ist denn das?« (Kaj je to?)

»Rake zajn klajne fiher, hat file file fusen, rote mondur, šnajdermajster, carukmarširt.«

Ne ve se prav, ali je Nemec razumel, kaka zverina je to, ali resnica je, da ga je popadel silen smeh. Mož se je

smejal in smejal, držeč se z obema rokama za trebuh, da so mu solze zalivale oči. Našemu krčmarju izprva ta obzestni smeh ni bil nič pogodu. Malo je manjkalo, da ni bradača, ki se mu je tako nespodobno režal v zobe, zgrabil za vrat ter ga vrgel pod hišni kap. Toda o pravem času se je še spomnil svojega stanu in neplačanega računa. Zdajci se začne tudi sam smejati, ne ve se, ali sebi ali svoji nemščini, ali smejavemu gostu ali slanemu računu, ki mu ga bo naredil. In smejala sta se oba tako od srca, da je prišla gospodinja iz kuhinje na prag gledat, kaj imata.

Hipoma pa zablisne nekaj na krčmarjevem obrazu in mož si s kazalcem desne roke potrka na čelo v znamenje, da se mu je v glavi zasvetila dobra misel. Hitro se obrne, skoči v klet in prinese v vsaki roki lepega raka. Nato iznova smeh, ki se mu je pridružila sedaj še žena.

Kaj se je zgodilo dalje, nas ne zanima, in to tem manj, ker nas je pustil tudi ta porok na cedilu. Trezen mislec je res in tudi pameten bi bil za silo, ali kaj, ko raku nikdar ni preštel nog! To sicer ve, da jih ima mnogo, vsaj mnogo več nego kakršnakoli druga žival, ki jo devajo v lonec. Ali s tem nam ni ustreženo.

Koliko nog ima rak?

Na to vprašanje imamo sicer že nekaj odgovorov, toda če hočemo biti odkriti, moramo reči, da nas vseh teh odgovorov nobeden ne more zadovoljiti. Radi ali neradi, priznati moramo, da vemo toliko kolikor poprej, dasi smo se pošteno trudili, da bi resnici prišli na sled.

Ali pa nismo tega slabega uspeha nekoliko tudi sami krivi?

Ako premislimo stvar trezno prav do konca, moramo priznati, da zadeva večja polovica krivde nas. Prav se nam godi! In pa še malo sram bi nas moralo biti, ko bi se dalje razvedelo, da v taki stvari iščemo sveta pri žabah regetalkah in pri notranjekrankskih vinotokih. To je še sreča, da ostane vse to lepo med nami.

Srbska žaba, le pojdi rakom žvižgat, in ti kranjski tržan, pojdi se solit! V taki stvari se mi obračamo do drugih veljakov, do pristnih učenjakov. In ti uče, da ima rak dvaintrideset nog, resničnih in pravičnih, in sicer deset čeljustnih, deset pravih hodilk in dvanajst plavutnih.

90. Ni vse zlato, kar se sveti.

I.

Blaž Čerin, pod visokim Kolkom na Goriškem doma, je opazil nekega dne, da ima pašnik, ki je na eni strani mejil na ogrado, prav dobro zemljo in da bi se dala ograda razširiti na to stran. Razdrl je torej ondukaj ograjo in jel kopati ledino. Kopalo se je težko, ali čim dalje je kopal, tem večje veselje je imel z delom. Zdaj dokoplje do kame-nene žile, ali kamen je mehak in skriljav. Bila je opoka. Že je odvalil nekoliko skrili, ko se mu nekaj zablešči pod kopačem. Čerin se pripogne, pobere skrilco in izlušči iz nje sijajno kocko. Čerina pogreje in neka neznanska strast ga izpreleti, ko pogleda to kocko. »Moj Bog, to je zlato, čisto, pravo zlato! Kako bi se drugače tako svetilo! In rumeno je tudi. Tedaj so vendar resnico govorili stari ljudje, ki so pravili, da je v Bogatinu polno zlata in da ga Lahi odnašajo na tovore. In če ima zlato Bogatin, zakaj ne bi ga imel tudi Kolk, ki je Bogatinu bližnji sosed!«

Hvaležno pogleda proti nebu in vroča zahvalna molitev mu prikipi iz radostnega srca.

A hlapec je blizu. Ta ne sme vedeti o tem ničesar. Treba ga je odpraviti. Čerin malo pomisli, potem ga pošlje domov po sekiro in mu veli, naj gre sekati leščevje, da z njim zagradi novi kos ograde. Ko hlapec odide, se spusti Čerin na kolena in začne brskati po razdrobljeni opoki. Po dolgem iskanju najde še eno zrno, hitro potem zopet eno, še večje. A ko je odvalil novo plast, mu je kar zapiralo oči: zrno se je lesketalo pri zrnu. Sname si klobuk in pohlepno pobira vanj dragoceno rudo. Ko je vse pobral, si odkoplje novo skril, za njo drugo. Vsaka je dala nekaj, ta več, ona manj. Tako je drobil opoko in pobiral do mraka ter nabral do pol klobuka.

A kam zdaj z blagom? Domov ne! Živa duša ne sme vedeti o tem, tudi žena ne. Zaklad je treba skriti ali ga zakopati. A kam? Misli, misli. Naposled se domisli dupla v stari lesniki, ki je stala v gošči ne daleč od pota. Tja gre, razprostre ruto po tleh, nanjo usuje zlato, jo zvije in zveže ter shrani v duplo.

Pri večerji je sedel zamišljen poleg žene. Malo je govoril, jedel pa še manj, dasi je delal ves dan. Znaló se mu je, da ga nekaj vznemirja. Skoro vstane in gre spat. Spat je šel, a spal ni. Vso noč mu sen ni stisnil oči. Vsakovrstne misli so mu rojile po glavi, a vse šó se vrtele okoli njegovega zaklada. Bal se je, da bi mu ga ponoči kaka žival ne razbrskála in ne raznesla in da bi ga kdo pri delu ne bil opazoval in mu ne pobral zaklada. Največ pa ga je skrbelo, kje in kako bi ga spravil v denar. Strah ga je bilo, da bi kakemu sleparju ne prišel v roke ali da bi kaka zvita buča ne izvlekla iz njega, kje se dobiva tako blago. Kam torej z zlatom? V Gorico? Ne, v Gorico nikakor! Tam ga kolikor toliko poznajo in prehitro bi se razslulo njegovo bogastvo. V Ljubljano tudi ne. Predolga je pot in tudi prave vere nima do ljubljanskih zlatarjev. Na Laško pojde in nikamor drugam, v Staro mesto ali pa celo v Videm! Staromeški in videmski zlatarji najbolj poznajo zlato, zlasti pa tisto, ki se dobiva po teh gorah. Ali niso nekđaj hodili Lahi po zlato v naše kraje? In kdo ve, ali ne hodijo še zdaj! On sam je že večkrat videl kakega neznanega človeka pohajati po teh hribih. Česa bi ti ljudje iskali tod, če ne zlata?

Na Laško pojde torej. A kdaj? Čim prej, tem bolje, da bo vsaj vedel, pri čem je. Takoj jutri ali pa kar zdaj, še pred zorom. Vsaj ga ljudje ne bodo srečavali in izpraševali, kam in po kaj.

Skoro po polnoči vstane, se obleče in prebudi ženo, ki preplašena dolgo ni mogla umeti moža. Pomiri jo ter ji pove, da mora za dva, tri dni z doma, pa naj je to ne skrbi. Na dobrem potu je, ki mu prinese srečo in obilje, ako Bog da. Vroči ji razen dvajsetih kron ves svoj denar z naročilom, naj sebi in otrokoma oskrbi potrebne obleke. Potem vzame iz skrinje staro usnjeno mošnjo, v kateri je pokojni oče hranil srebrni denar, prekriža otroka, seže ženi v roko in odide v gluho noč.

Zunaj je bilo precej tema, a njega to ni motilo, ker mu je bil znan vsak grm, vsak kamen. Na mah je bil pri stari lesniki. Izvlekel je dragoceni zaklad in se napotil z njim navzdol. Hitro je bil v dolini in potem je urno koračil po gladki cesti. Živ krst ga ni srečal. Ko je v Tolminu zvonilo sveto jutro, je bil že na Volčanskem polju. Tu je pretresel

svoje zlato v mošnjo, dobro jo zadrgnil in zavezal ter zavil v ruto.

V Volčah je krenil na desno v dolino Kamenico in potem se obrnil v breg. Bil je že nekoliko truden, ali ni si dal miru, vedno više ga je gnal pohlep. Ko je posijalo solnce, je stal na Dreki in skoro potem na Slemenu, prav na meji goriške dežele in laškega kraljestva. Tu se je odpočil. Zleknil se je v zeleno travo, a svoj zaklad si je potisnil pod glavo. Tu je ležal na jutranjem solncu in delal načrte in naklepe. Kakih šestnajst sto kron je za stalno vredno blago, ki ga nosi s seboj, tudi ko bi ga kupoval brat od brata! A koliko tega še leži zakritega v njegovi ogradi! Kadar pride z denarji domov, bo prvo, da vrže sosedu Dragarju v zobe tista bora dva stotaka. Ne bo je Dragar kosil Čerinove senožeti, nikdar ne. Potem si bo natanko ogledal svet, in kar je te zlate žile in ni še njegova, bo pokupil od sosedov. Kaj potem, tega še sam prav ne ve, toliko pa vendar zna, da bo živel kakor majhen kralj in celo zlat denar bi koval, ako mu dovolijo.

II.

Tako je sanjaril Čerin na Slemenu in v teh prijetnih sanjah sta mu hitro minili dve uri. Solnce je že visoko odskočilo od gorá, ko se je naš zlatokop napotil proti Bregu, prvi vasi na beneški strani. Tu si je v krčmi dodobra okrepčal onemoglo telo, se potem razpoložil po klopi ob zidu ter nekoliko zadremal na zlatem, čeprav trdem zglavju. Na nadaljnjem potu se je ustavil še v Št. Petru, ker so mu rekli, da bivajo ondi zadnji Slovenci, s katerimi še lahko govori po domače. A dolgo se tudi tu ni mudil. Gnalo ga je dalje v Staro mesto, ki mu pravijo tudi Čedad. Prašen, truden, žejen in lačen je došel tja še pred solnčnim zatonom.

Dolgi pot ga je bil močno utrudil, a vendar je šel še po mestu. Hitro je prehodil vse velike ulice, a na tem izprehodu naš Čerin ni imel oči za nič drugega nego za zlatarske prodajalnice. Našel je dve. Pred eno je stal in si nekaj časa ogledoval v oknu nastavljene uhane, prstane in drugo zlato lepotiche. V žepu je imel pet zrn svojega zlata, skrbno v papir zavitih, ker ga ni bilo volja kazati zlatarju vsega zaklada, preden se nista pogodila za ceno. Eno teh zrn izlušči

iz papirnatega ovoja, ga podrži k oknu in primerja zlatarjevemu zlatu. Ves zadovoljen stisne zrno v pest, se ojunači in pritisne kljuko na steklenih vratcih. V prodajalnici je sedel suh možiček, ki ga je ogovoril laški. V odgovor mu Čerin pomoli zrno in ga vpraša, ali kupi tako blago. Mož presuče zrno v roki, potem stopi k oknu in potegne z njim po črnem kamenu. Čerin ni obrnil ves čas oči od njega. Zlatar mu vrne zrno in naredi z roko znamenje, da to ni za nič. Čerina zazebe pri srcu, vendar izmota iz papirja še drugo, prav na štiri vogle urezano zrno, ki se je še posebno lesketalo, in ga poda možičku. Ta ga pogleda, pa mu ga hitro vrne. Niti na kamenu ga ni poizkusil. To se je Čerinu zdelo prav brezvestno.

»Beži, beži!« misli Čerin sam pri sebi. »Ti človeče niti ne veš, kako je pravemu zlatu imel Kaj bi sodilo ti, ki v vsej prodajalnici nimaš toliko zlata, kolikor ga je v moji možnjil!«

Nevoljen stopi iz prodajalnice in gre dalje iskat druge. Našel jo je, in sicer eno, v kateri je bilo nekaj več in lepšega blaga. V njej je stal mož, zajeten in trebušen, ali tudi tukaj se mu ni godilo nič drugače. Trebušnik je sicer za silo še lomil neki jezik, ki je imel v sebi kako slovensko besedo, ali tudi njega ni bilo volja poslušati Čerina in se pogajati z njim. Ker se je že mračilo, je začel zapirati okna, in Čerin, hočeš nočeš, je moral iz prodajalnice, ne da bi bil kaj opravil.

Drugi dan je bila nedelja. Čerin je šel k prvi maši, potem pa je ubral pot proti Vidmu. Po potu se mu je pridružil mož, ki je tudi govoril slovenski. To je Čerina jako oveselilo, ker ga je že skrbelo, kako se bo pogajal z videmskimi zlatarji, ki bržčas ne umejo slovenski. Pogodila sta se, da mu bo za tolmača, ako mu da dve laški liri. S tem je bil Čerin zadovoljen.

Ko sta prišla v Videm, sta se odpravila takoj na posel. Ne bomo natanko opisovali, kako se jima je godilo pri tem, kako pri onem zlatarju. Kakor bi se bili prej zmenili, vsi so se mu režali v zobe in bili so vsi ene misli in enega govorenja, da to ni zlato, temveč ničvredna železna ruda. Čerinu je upadlo srce, ali iskrica upanja mu je ostala vendar še. In to mu je upihal veliki bogataš, o katerem je govorila

krčmarica v Čedadu. Ta mu je za vse blago ponujal pet lir, a ne kakor bi bilo kaj zlata v njem, ampak samo zato, ker so lepi kristali. Ali naš Čerin si misli: »Rad bi me ukanil, pa me ne boš! Da bi to bilo železo, tega ne morem verjeti. Čeprav morebiti ni samo čisto zlato, nekaj ga je vendar. Kako bi mi drugače ponujal pet lir? Če on ponuja pet lir, jih je vredno morebiti sto.«

Tako je modroval Čerin. V tem so zlatarji začeli zapirati prodajalnice in Čerina tudi ni bilo več volja hoditi okoli njih. Tolmač se je poslovil od njega, ko mu je še prej zunaj mesta pokazal krčmo, kjer je bil gospodar beneški Slovenec.

Čerin je bil od dolgega pota preveč utrujen, da bi bil mogel že popoldne iz Vidma. Potreben je bil počitka. Pohajal in posedal je torej po mestnem vrtu. Žive duše ni poznal, a to mu je bilo danes prav, vsaj ga ni nihče motil v razmišljanju. Kako je prišlo vse drugače, nego je mislil! Menil je, da se vrne poln denarja, a zdaj mora paziti na vsak novčič, da ga ne izda čez največjo potrebo. Skoparil je zlasti pri pijači. Morebiti kdaj vse leto ni popil toliko vode kolikor zadnje štiri dni. A pri vsem tem ga je začelo skrbeti, kako bo s potnino. Ne misli se namreč vrniti po najbližjem potu domov. Trdna vera, ki jo je imel do laških zlatarjev, se mu je omajala po izkušnjah prejšnjega dne v Starem mestu in zdaj v Vidmu. Že mnogokrat je slišal, da je Lah samogolten in zvit. Vsi tudi niso enako govorili. Večinoma so res rekli, da je ruda brez vrednosti. Ali to vendar ne more biti, ker mu je obljubil eden pet lir zanj. Še v Gorico pojde. Kesal se je, kolikor se je mogel, da ni bil šel že izprva tja. Jutri vstane zarana in se napoti proti Gorici.

III.

Drugega jutra je res koračil po dolgočasni ravni. Rad bi bil sedel na železnico, ali vožnja po njej se mu je zdela predraga. Koliko mu potem še ostane za potrošek v Gorici in za pot do doma? Zatorej je hodil peš. Nebo je bilo oblačno in vse je kazalo na dež, ki je začel padati, preden je še prekoračil mejo. V Bračanu je nekaj časa vedril, pa

ker dež ni ponehal, je šel dalje in je ves moker prišel v Krmin. Tu se je okrepčal in dolgo čakal lepšega vremena, a dež je padal neprenehoma. Čerin je tedaj vzel spet pot pod noge in je prišel v mraku ves iznemogel in do polti moker v Gorico.

Gorico je Čerin poznal. Ni mu bilo torej treba povpraševati po zlatarjih. Prvi na Travniku se mu je zdel prešibak, imel je namreč malo blaga razporeženega v majhni omari. Šel je naprej v bližnjo ulico Rastél. Tu je vedel za tri ali štiri. Do prvega je imel največ zaupanja, pri njem je tudi kupil poročna prstana, ko se je ženil. No, zlatar zdaj ni bil sam, imel je dva kupca, a Čerin bi se bil najrajši pogajal z zlatarjem brez prič.

V drugi prodajalnici je sedela gospa in pletla nogavice. Čerin se nejevoljno obrne in gre dalje. Tretja je bila zaprta, v četrti je videl spet gospo z nogavico v roki in poleg nje delavca. Za Čerina dvakrat nič. Vrne se k prvemu in pri vratih od strani pogleduje v prodajalnico.

Čerin ni opazil, da na drugi strani ulice neki človek kakor senca hodi za njim in ne obrne očesa od njega. Bil je preoblečen redar. Že na Travniku je videl stati Čerina pred zlatarjevo prodajalnico, a hitro potem ga je opazil v bližnji ulici pred drugim zlatarjem. Zdelo se mu je, da mož noče vstopiti, ker so bili ljudje v prodajalnici. To je bilo redarju sumno. Mož je bil slabo oblečen, moker in blaten in v roki je imel nekaj težkega v ruti zavitega. Pogleduje za njim in kmalu ga vidi spet stati pred zlatarjem. Kmet sploh ni imel oči za drugo nego za zlatarske prodajalnice. Redarju je bil vedno bolj sumljiv. Kaj, ko bi mož namerjal kaj nepoštenega? Nič se ne ve. Zadnji čas se je čulo večkrat o tako drznih napadih celo o belem dnevu. Redar stopi čez ulico, položi roko na kmeta in pozveduje, kdo je, odkod je in česa išče tukaj. Čerin se prestraši in malo da mu strah ne zapre besede. To vedenje je redarja še bolj potrdilo v sumnji in mu veli, naj gre z njim. Čerin se ni prav nič ustavljal, šel je tem rajši, ker so se že začeli okoli njiju zbirati radovedni ljudje in se je Čerin bal, da bi ga kdo ne spoznal.

Redar ga prižene na redarstveni urad. Tu ga začne neki gospod izpraševati. Čerin pove vso resnico. Gospod hitro spozna, da je mož pošten; zato je mu veli, naj gre, kamor

hoče. Glede rude pa je gospod sam mislil, da je morebiti vendar kaj vredna. Domisli se nekega znanca profesorja. Temu napiše listek, ga da Čerinu in mu pove, da ga redar pospremi k nekemu gospodu, ki pozna take reči in ki mu za stalno pove, ali je to zlato ali ne. Z nobeno stvarjo ne bi bil mogel Čerinu bolj ustreči. Zdaj vsaj zve, pri čem je. Zahvali se gospodu za pisemce in gre vesel za vodnikom.

V tem se je storila noč. Čerina je malo skrbelo, kaj poreče gospod, da ga nadleguje ponoči. Pa saj ima v rokah pisemce, ki ga opravičuje. Vodnik ga vodi iz ulice v ulico in naposled stopi v neko hišo. Tu vpraša deklo, ali je gospod doma, in ko ta pritrdi, mu pokaže neka vrata in odide. Čerin potrka, in ko se nekdo oglasi, vstopi. Pri mizi je sedel bradat gospod in čital iz neke knjige. Čerin mu vroči listek, in ko ga ta prečita, pogleda kmetu bolj v oči in reče: »Pokažite svoje blago!«

Čerin poseže v žep in ponudi zrno gospodu. Gospod ga ni še prav prijel v roko, ko se je nasmehnil, rekoč: »Mislil sem si, da bo kaj takega. Torej tudi vas je premotilo!«

Čerin prebledi.

»Torej ni pravo zlato?«

»Nikakršno zlato. To je železni kršec, železo in žveplo. Zlata ni v njem niti za lek.«

Čerinu se pošibe noge.

Gospod mu ponudi stol.

»A vendar je lepo rumeno in se tudi sveti kakor pravo zlato.«

»Resnica! Zato je pa tudi že mnovega premotilo. Niste vi prvi, pa tudi zadnji ne boste. Zapomnite si dobro: Ni vse zlato, kar se sveti.«

SIMON GREGORČIČ.

(Rojen l. 1844. v Vrsnem, umrl l. 1906. v Gorici.)

91. Zjasni zvezde mu temné!

Tiha polnoč zemljo krije,
tožno mirna plan in log,
bledi mesec v temo sije,
spava, sanja vse okrog!

A če vse odeva spanje,
srce moje še bedí,
njega ne blažé mi sanje,
duh otožni moj ne spi.

Tu klečim vrh griča v noči,
 lipa nad menoj šumlja,
 k zvezdam zrem in vzdihl vroči
 vro iz duše do neba:

To prošnjó le vsliši, Večni,
 oh, ne molim je za sé,
 molim jo za dom nesrečni:
 Zjasni zvezde mu temné!

92. Sam.

Gorje mu, ki v nesreči biva sam!
 A srečen ni, kdor srečo vživa sam!
 Imaš li, brate, mnogo od nebes,
 od bratov ne odvrčaj mi oče!
 Duh plemeniti sam bo nosil bóli,
 a sreče vžival sam ne bo nikoli.

Odpri srcé, odpri roké,
 otiraj bratoyske solzé,
 sirotam olajšuj gorje!

Kedor pa srečo vživa sam,
 naj še solzé preлива sam!

93. Daritev.

Daritev bodi ti življenje celo:
 Oltar najlepši je srcá oltar,
 Ljubezen sveta v njem nebešk je žar,
 Gospodu žrtva vsako dobro delo.
 O da srcé gojilo bi vsekdar
 Ta sveti žar, naj živo bi gorelo,
 Enako kresu vedno ti plamtelo,
 Bogu in domu žgalo vreden dar!
 Odločno odpovej se svoji sreči,
 Goreče išči drugim jo doseči,
 Živeti vrli mož ne sme za sé.
 Iz bratov sreče njemu sreča klije,
 Veselje ljudsko njemu v oku sije
 In tuja solza mu mečí srce!

94. Življenje ni praznik.

Cvetočega lica, cvetočih še let
 zdaj prve korake namerjaš v svet.
 Nastlali na stezo so pisan ti cvet.
 Po poljskih stezicah te žive cvetice
 kot ženina spremljajo mlade družice.
 In svatov prijateljskih radosten trop
 praznuje tvoj prvi v življenje ustop.
 In tebe — pač moti te cvetje na poti —
 to obče veselje se tudi poloti!

Ne čutiš — naj srca ne vara ti čut! —
 da vhod le v življenje je s cvetjem posut?
 Ne slutiš, da cvetje, na stezo nastlano,
 le trnje zakriva, da zvene ti rano?
 Prijatelj, ne bodeš za zlo pač mi vzel
 resnobne besede na praznik vesel:
 Ni praznik, predragi mi, naše življenje,
 življenje naj bode ti delaven dan!
 Od zore do mraka rosán in potán
 ti lajšaj in slajšaj človeško trpljenje!
 Ne plaši se znoja, ne straši se boja,
 saj moško dejanje krepčuje moža,
 a pókoj mu zdrave moči pokonča.
 Dejanje ti ljubi, a boj se pokoja!
 Dolžán ni samó, kar velevala mu stan,
 kar more, to mož je storiti dolžán!
 Na delo tedaj, ker resnobni so dnovi,
 a delo in trud ti nebo blagoslovi!

95. Kupa življenja.

Pod tabo pekel in nebo nad teboj,
 a zemlja visi med obema
 in gori in doli zajema
 ti v kupo življenja kipeči napoj:
 zdaj bóli pekla, zdaj veselje neba,
 pogosto vse vmes!
 Glej, to ti je res
 usoda sveta!
 Kedor je možak,
 strupene se kupe ne brani,
 sladké se nikdár ne vpijani,
 no vedno ostane enak
 in vedno ohrani
 si pokoj sladak!

96. Na bregu.

Na bregu stojim in v morje strmim.
 Pod mano srdito valovje
 rohani ob kamnito bregovje,

do neba praši se megleni dim,
 v obraz mi brizgajo pene
 od skalne stene.
 A stena skalna
 ostane stalna,
 in jaz se na robu ne ganem,
 viharju kljubujem, ostanem!
 Ko v steno valovje usode vihar
 ob mé se zaganja,
 a duh se ponosni ne vklanja.
 Ti streti me moreš, potreti nikdar,
 usode sovražne besneči vihar!

97. Nazaj v planinski raj!

Pod trto bivam zdaj
 v deželi rajsko mili,
 srce pa gor mi sili
 nazaj v planinski raj.
 Zakaj nazaj?
 Nazaj v planinski raj!

Glej ta dolinski svet,
 te zlate vinske griče!
 Te nič, te nič ne miče
 njih južni sad in cvet?
 Zakaj nazaj?
 Nazaj v planinski raj!

Tu zelen dol in breg,
 Tu cvetje že budi se,
 tu ptičji spev glasí se,
 goré še krije sneg.
 Zakaj nazaj?
 Nazaj v planinski raj!

In to ti nič ni mar,
 da dragi srčno vdani
 ti kličejo: »Ostani,
 nikar odtod, nikar!«?
 Zakaj nazaj?
 Ne vprašajte zakaj!

O zlatih dni spomin
 me vleče na planine,
 po njih srce mi gine,
 saj jaz planin sem sin!
 Tedaj nazaj,
 nazaj v planinski raj!

98. Jeftejeva prisega.

Na boj na divje Amonite,
 sovražnike rodu srdite,
 je Jefte hrabro četo zbral.

Na meji, glej, sovražnih tal,
 kleči glavar na travi rosni,
 da zmago bi mu Večni dal

v usodni vojni, smrtonosni:

»O čuj me, bojnih trum Gospod,
usliši mojo Ti molitev,
otmi, otmi svoj sveti rod!
Ti vodi ga v zmagalno bitev,
dodeli srečno mu vrnitev!

In — to prisezam! — prvo stvar,
ki po dobljeni slavni zmagi
me sreča na domačem pragi,
zakoljem Tebi v žgalni dar,
usode vojne gospodar!«

Tako priseza vodja trum.

Glavarja čuje hrabra četa
in srca, že poprej vneta,
navdihne nev kročen pogum.
Kedar se v gori vtrga plaz,
kedo li mu zastavi gaz?

Ko tenke bilke trdni hrasti
se morajo vклонiti, pasti!
A stokrat huje od plazov
se Jefte s četo zadrevi
na vrste amonskih sinov.
Kako so tam kovala jekla,
kako je kri v potokih tekla,
na črna tla junaška kri!
Kot za ženjico žita snopi
leže po tleh vojakov tropi,
požela jih je srepa smrt.
Sovražnik je pobit in strt
in zmagovit na tla domača
se Jefte s hrabro četo vrača.

Oj, to ti je ponosen god
za té, o Jefte, in tvoj rod!
Slavi te Izrael vesel,
ker sveti dom si mu otel.
Do meje ti naproti vreje.

In vrsta venčanih devic
na cesto troši ti cvetic,
nastilja palmove ti veje.

In poti, polja in vasi,

povsodi mrgoli ljudi.

Visoki, nizki, stari, mladi
zmagalca videli bi radi,
ki trume je sovražne zmlel.
Izmed ljudi na mlade rame
tu mati malo dete vzame:

»Glej, on je Izrael otel!«

In starček od veselja plaka,
gledaje slavnega junaka.

In sto in sto glasov grmi:

»Rešitelj Jefte naj živi!«

Že sveti se domači krov,
zidovje se belí naproti,
in zdaj v mogočni prelepoti
pred njim stoji ves dom njegov.
In glej, mladenek cvetni zbor,
slavilno pesem prepeva je,
srebrne strune prebiraje,
privre čez prag na beli dvor!
Pred njimi pa v obleki snežni
v naročaj Jefteju hiti

kot na perutih angel nežen,
otrok njegov, edina hči!
A Jefte, glej, je mrtvobled,
iz lic je proč življenja sled!
Ne kroži se očetu roka
v objem pristrčnega otroka.

Junak, ki groze ne pozna,
kaj zdaj ko listje trepeta?

»Oh, nepremišljena prisega!«
obupno oča zaječi,

da grozno se okrog razlega,
da mraz pretresa vsem kosti.

»Joj, ti nesrečni otrok moj,
še bolj nesrečen oča tvoj,
ki kriv brezmejnega je zlega!

Umreti moraš, hči, umreti
v življenja polnem, lepem cveti!
Prisegel sem, da prva stvar,
ki po dobljeni slavni zmagi

me sreča na domačem pragi,
 Bogu bo dana na oltar.
 In tebe, oj otrok predragi,
 nebo izbralo si je v dar!
 Veliko terjaš, o nebo,
 veliko terjaš od očeta!

Odpusti, dete mi ljubo,
 zgoditi mora se tako:
 Prisega grozna je — pa sveta!
 In izvrši prisego oče
 in pade dekelce mlado,
 a oče in ves narod joče!

ANTON AŠKERC.

(Rojen l. 1856. v Globokem pri Laškem trgu, umrl l. 1912. v Ljubljani.)

99. Mi vstajamo!

Mi vstajamo! In vas je strah?
 Pokaj tako hrumite?
 Slovana se bojite?
 Teži vam dušo huda vest?
 In vest vam stiska jezno pest?
 Bojite se osvete
 od množice neštete?

Mi vstajamo... Poslednji čas!
 Mi nočemo umreti,
 mi hočemo živeti!
 Iz svojih vstajamo moči,
 četudi smo pozní, mladí:
 Kaj uk je zgodovine?
 Bodočnost je mladine.

Mi vstajamo! Ni ljubo vam?
 Mi vstajamo gotovo
 v življenje svetlo, novo.
 Nič več ni drag nam spanja mrak,
 na delo vodi nas korak.
 Noč temna je za nami,
 svobode svit nas dramí.

Mi vstajamo, mi vstajamo!
 Če še tako hrumite,
 če še tako kričite!
 Pokaj tako jezite se?
 Nas morda res bojite se? —
 To naša bo osveta:
 napredek in prosveta!

100. Zanimiv slučaj.

To je bilo blizu Ispahana.
 Šel po cesti prašni sem za rana.

Nad menoj škrjanček je vesel
 pesem jutranjo visoko pel.

Solnčece nad goro že gorelo,
 prav pošteno v hrbet me je grelo.

V sé zamišljen sem korakal sam...
 Čuj! Kdo tarna, kliče, vpije tam?

Ha! Razbojnik kak tam koga davi,
preiskuje žepe mu, ga gnjavi!

»Na pomoč!«... Spet... Pospešim korak...
Gledam, slušam... Najdem te! Ni vrag!

Tukaj! V cestnem jarku vznak leži mi
mož neznan pa kislo se drži mi!...

And. Asker

☆ 1856

☆ 1912

»Tu ležim, oh, oh, že ure tri!
O pomagaj mi sedaj vsaj ti!

Allaha sem klical in svetnike:
Rešite iz stiske me velike!

Vsi so gluhi! Klical sem zaman...
Glej, Pavliha, živ sem pokopan!

Klical brate svoje in krajane
in sosede že sem in vaščane,

naj iz jame kdo bi spravil me
ter na noge bi postavil me.

Nič!... Ah, nihče se me ne usmili,
ne pomaga nihče v hudi sili...«

Siromak si — rečem — bratec moj!
Kritičen je položaj ta tvoj!

Kaj pa... Sam si že poskušal vstati
ter iz jarka sam se izkopati?

»Sam?!... Kaj praviš? Meniš, da bi šlo?
Nisem mislil še dozdej na to!«

Glej — in vzpel se, vzdignil se od tal je
in pokonci že na nogah stal je!

101. Znamenje na nebu.

»Solnce tri med tremi mavricami
glejte na nebu, ljudje!
Kdaj je videl kdo že čudo takšno?
Kaj to pomeni, Bog vel!

Solnce prvo ko zlato se sveti,
drugo zeleno se zdi,
solnce tretje in največje — glejte! —
to pa krvavo goril!«

Vro vaščani vkup na klic sosedov,
sredi na selo vsi vro.
Tisoč ust pa vpraša se boječe:
»Kaj li tam gori je to?«

»»Bog srdí se zarad grehov naših,««
ču je pobožen se glas.

»»S šibo mahní bo nas težko svojo.
Svetci, prosite za nas!««

»Kuga, slabo leto,« meni drugi,
»kruh nam bo beda in glad...«

»»Kaj to znači?«« prorok kliče tretji —
»»Turki nas pridejo klat!««

»Nič ne veste, kaj vse to pomenil!«
glas zagrmí jim ko grom.
Velikan sred njih častit stoji že.
Starec, odkod? Kje tvoj dom?

»Trikrat mesec nam še pomladi se,
mavrice pravijo tri.
Vigred kaže solnce vam zeleno,
solnce rdeče je — kri!

Kri bo tekla za svobodo zlato,
solnce nam priča soj zlat.
Tresla bo pred nami se gospoda,
tresel tiranov se grad.

Čija zemlja ta? Čigavi smo mi?
Smejo teptati naš rod?
Kaj je kmet? On je li tudi človek?
Človek mar sam je ,gospod'?

Vidite — tam gor! — v oblakih vojsko? ...
Bog sam bori se za nas!
Angele na konjih glejte z mečil
Skoro i naš pride čas!

Punt slovenski — tiho! — že se sklepa,
koder naš jezik doma.
Zveza sveta veže kmete tajna:
Stara naj pravda velja!

Kaj stojite tu omahovaje?
Znak že z nebes vam je dan.
Tlake jarem — hel — vam je li sladek?
Z nami, o bratje, na bran!«

»Pojdemo — vsi gremo v boj za staro pravdo!«
vse se poslancu roti...

Gradu v gori črni nad selom
tisoč pesti zapreti.

102. Boj pri Brežicah.

(Septembra meseca l. 1516.)

»Kdo trka zunaj... o polunoči?« —
»»Odpritel Kum Zorko pred vrati stoji.«« —
»Odkod?« — »»Iz Brežic... iz boja!«« —
»Odprta ti koča je moja!«

»Iz Brežic! Divja li še pravde vihar?«
»»Ne! Danes potihnil je za vsekdar.
Mir sklenil je Ditrihštajn Žiga —
nad njim nikjer vojvode ni ga.

Odbijali vraga smo z levjo močjo!
Kij s sulico, z mečem bat, sablja s koso.
Nocoj je vse tiho tam doli...
Zdaj ukaj vsak grad na okoli!

O miren zdaj vsak je upornik tlačan!
Mir rajski opevata krokar in vran...
A kar se nas bilo v dolini,
naznanjam vam jaz ga edini!

Tristo jih po bitvi ostalih še roj
v vrt mestni nažene vam Ditrihštajn voj.
Nasmeje se Žiga in deje:
,Pokaj pak so prazne te veje?

Pet kmetov — ni res li, tovarši! — lahko
kot sadje nosilo bi vsako drevo!
Ko nalašč prekrasna — vešala...
Pa naj se poskusi — ta šala! —««

103. Planinski lovec.

Planine moje, drage ve planine,
 kako vas ljubim! Izza mladih dni
 vas nosim v srcu, strme visočine,
 in ne nagledajo se vas oči.
 Vaš sin sem, gore! Ve ste me rodile,
 v zatišju vašem vzrastel sem krepak.
 Na krilu trdem ve ste me vzgojile,
 tu dihal vaš sem čisti, prosti zrak
 in pil studence vaše. Žejo vročo
 pod skalami sem z njimi si gasil
 in čudodelno moč osvežujočo
 in zdravja hladni vir iz njih sem pil.
 In naj obseva solnce vas z višave,
 razsiplje naj po vas svoj zlati žar,
 oblak naj črn pokriva vaše glave,
 naj grom bobni, razsaja naj vihar,
 naj bliski švigajo, ognjene strele
 nad vami, naj odeva vas pomlad
 z zelenim plaščem, v prte naj vas bele
 zavija zima ljuta: vsakikrat
 ste mile mi in ljube, ve planine,
 enako vselej občudujem vas!
 Krasota vaša nikdar ne premine,
 enako veličastne vsak ste čas.
 Visoko dvigate ponosne glave
 in smelo rastete mi pod nebo.
 Še jaz tako bi rastel rad v višave,
 popenjal rad bi kvišku se tako!
 Kako ste močne, gore vekovite!
 Nevihtam vsem nepremagljiva bran
 so grudi silne vaše kamenite.
 O ko bi bil še jaz tako močan!
 Planine moje sinje in zelene,
 rad gledam vas ko materi v obraz!
 O dobro lovca ve poznate mene,
 a kdo pozna vas bolje nego jaz
 in puška moja? Ni nikjer ga pota,
 po katerem nisem stopal še na lov.

Po teh dobravah skritega ni kota,
 odkoder ne bi našel jaz domov.
 Doline ni je, koder nisem hodil,
 ni vrha, ki se nisem vzpenjal nanj,
 ni gozda, po katerem nisem blodil,
 prepada ni, ki gledal nisem vanj.
 Brlogi temni vaši so mi znani.
 Vem, kod potiče plaha se divjad.
 Ve, gore, mi stojite ko na dlani,
 skrivnosti vaše vedel že sem mlad.
 Planine moje, moja domovina,
 na vas me silne spajajo vezi,
 nevidne, neločljive, kakor sina
 na mater drago veže srčna kril

JANEZ TRDINA.

(Rojen l. 1830. v Mengšu, umrl l. 1911. v Novem mestu.)

104. Moja mlada leta.

Rodil sem se 29. maja 1830. l. v Mengšu na Gorenjskem. V domači vasi sem ostal do desetega leta. Bil sem jako razposajen dečko. Smrdelo mi je vsako delo, tem rajši pa sem pohajkoval, se pretepal, pse dražil, klatil sadje, lovil ptice, lazil po hosti, poleti se kopal, pozimi se drsal in kepal. Blagi materi sem delal dosti žalosti in skrbi. Imel sem pa to dobro svojstvo, da sem hodil rad v šolo in se prav pridno učil. Priroda mi je podarila odličen spomin. V treh mesecih sem znal ročno čitati in si zapomnil vsako molitev, da sem jo le dvakrat čul. Naša šola je bila od konca bolj nemška nego slovenska. Ali slovenščina je čimdalje bolj izpodri- vala nemščino in jo popolnoma pregnala že pred letom 1848. To zaslugo si je pridobil župnik Janez Kuralt, ki je bil razumen mož in dober narodnjak. Za vajo v čitanju mi je dajala obilo prilike domača hiša. Zvečer in ob nedeljah

sem prebiral svojim ljudem redke takratne slovenske knjige. Tako sem se seznanil zarana i z našim književnim jezikom. Knjige so takrat pridno kupovali, posojali in čitali. V župniji je bilo tudi dosti samoukov. Doma sem imel še eno duševno zabavo, ki mi je bila ljubša nego čitanje. Poslušal sem strastno rad narodne pripovedke, ki so jih pripovedovale dekletke, posebno pa moja bivša pestunja Neža.

Janez Trdina.

105. Kako se je⁶³ godilo za mojega časa slovenščini v šolah.

Dunajska vlada je hotela brez dvojbe slovenski narod ponemčiti najbolj z nemškimi šolami. Nemški jezik je vladal ne le po srednjih in glavnih, ampak tudi po deželskih šolah. Dunajski mogočniki so napovedali slovenščini najzبردitejši boj. V šolskih pravilih je bila prišteta med glavne grehe. Učenec, ki je govoril slovenski, je bil kaznovan kakor tat ali kake druge vrste hudodelec s šibo, palico, zaporom, postom, s slabim redom iz vedenja. V Kamniku sem videl na lastne oči, kako neusmiljeno so pretepali naše

dečke zaradi slovenskega govorjenja. V Novem mestu so jim obešali za vrat, kadar so šli iz šole domov, lesenega osla, da jih je lahko vse mesto videlo in zasramovalo. Take grdobe so se godile tudi v Postojni in sploh po vsej slovenski domovini. Nemški oblastniki so hoteli naš jezik mladini tako omraziti in pristuditi, da bi se ga iz vse duše sramovala in ga zaničevala, da bi ga smatrala za največjo nespodobnost, za dokaz hribovske surovosti in najgrše podlosti. Učencem je bilo strogo zapovedano, da morajo učitelju ovaditi vsakega tovariša, ki bi govoril z njimi v šoli ali zunaj šole slovenski.

V tej strašni puščavi narodne sramote in nemške silovitosti je bila izjema le naša bela Ljubljana. V Ljubljani ni niti v normalki niti v gimnaziji noben profesor sramotil naše slovenščine. Brez kazni so govorili učenci slovenski, kolikor so hoteli. Po šolskih zakonih je bil naš jezik prepovedan tudi v Ljubljani, ali naši profesorji so bili tako moški in pametni, da se niso brigali za to sramotno prepoved.

106. Sveti Elija.

Sveti Elija ni umrl. Brez smrtnih bolečin je bil premaknjen z zemlje v podnebje. Kadar dirja na težkih, ognjenih kolih ali kadar jaha na bistrem konju sem ter tja nad oblaki, takrat pravimo, da grmi.

Blisk so iskre, ki jih krešejo kopita njegovih vrancev ob modrem, jeklenem nebu; vihar je puh dirjajočih konj; strele so pšice, ki jih meče sv. Elija iz nebes, kadar se bojuje s hudobnim duhom. Kadar se mu konji upehajo, se uliva curkoma njih pot na zemljo, in ta pot imenujemo dež. Sveti Elija je star hrvaški ljubljeneec, a izkazujejo mu visoko spoštovanje že od nekdanj tudi naši dolenski Slovenci. Njemu je posvečena župna cerkev v Prečni pri Novem mestu in na najvišjem vrhuncu Kukove gore ali Gorjancev je stala poleg cerkve sv. Jedrte starodavna in staroslavna cerkev sv. Elije, v kateri so opravljali zedinjeni staroverci službo božjo v svojem krasnem narodnem jeziku. Ta božja

hrama sta zdaj oba podrti in zasuta, ali večkrat, sosebnost v kvatrine večere, vidijo ljudje leteti svetinje iznad Gorjancev proti Prečni in iz Prečne zopet nazaj na Gorjance. Tod se vozi in jaha tudi najrajši sv. Elija, zato ni nikjer na vsem Dolenjskem toliko neviht in gromonosnih viharjev kakor v obližju tega pota med lukenjskim gradom, Grčevjem in podgorskim Gabrjem. O vremenskih prikaznih pa imajo Dolenjci še razne druge misli in pravljice. Grom smatrajo kakor tudi drugi Slovenci za neposrednji glas božji, za božje karanje. O predrznem človeku vele, da se ne boji niti grmečega Boga. Ravno tako se čuje, da je blisk jezni pogled razžaljenega Boga. Nekateri izreki pa so bolj podobni šali nego kakemu verskemu nazoru. Taki so n. pr.: Sveti Elija pljuje (kadar gre redek, pa debel dež), oblak kokodaka (če grmi brez dežja), nedolžni otroci so iztresli cukrer (drobna toča), v nebesih lupijo debel česen (debel sneg), v nebesih strižejo ovce, pa padajo na zemljo kosmine (sneg). Pohleven dež so solze Matere božje zaradi grešnikov. Burja je zato tako mrzla, ker ji povsod zapirajo, da se ne more nikjer pogreti. Sneg se joka (taja). Oblaki so nebeška žolca. Oblaki so ograja, kamor obešajo v nebesih perilo. Kadar je zima brez snega, pravijo, da ga je pojedel otrok, ki se je prav takrat rodil, ko je začel sneg padati.

JANKO KERSNIK.

(Rojen l. 1852. na Brdu pri Lukovici, umrl l. 1897. v Ljubljani.)

107. Ljubav do doma.

Kaj mi tak zbuja čute, srce živo!
Kaj se mi kri pretaka tako vroča,
kaj mi misli vrejo tako kakor silni
slap med skalovjem?

Kakor presvetla zora noč preganja,
kakor rosa oživlja polja cvetice,
žarno solnce zbuja preglasne pevce
v temni goščavi:

tako podi mi žalovanja čute,
troši cvetke na potu mi življenja,
zbuja in rodi mi preživo pesmi
ljubav do doma.

Čuje naj zemlja in nebo visoko
in narodje vsi krog po daljnem svetu,
da bom, dokler sije mi solnce žarno,
zvest domovini.

Ko pa me bo zeleni grob pokrival,
naj nad njim se prekreпка lipa dviga,
ki šumljaje pripoveduje, da zmer
ljubim domovje.

In ko minula bodo dolga leta,
ko že veter raznesel bode prah moj,
vedno še šumljalo bo v zraku glasno:
ljubav do doma.

108. *Siroti.*

<i>Zvonovi v dolini zvonijo</i>	<i>Očeta so ti pokopali</i>
<i>in v jamo ruše bobnijo,</i>	<i>in tebe so služit poslali,</i>
<i>ti bore, bore deklè!</i>	<i>ti bore, bore deklè!</i>

S solzami boš, revše, močilo
ta kruh, ki ga boš služilo,
ti bore, bore deklè!

109. *Kmetska smrt.*

Stari Planjavec je bil še trden mož, dasi je gospodaril že nad trideset let na svojem lepem, obširnem posestvu. Življenje njegovo je teklo, kakor teče pač veliki večini, da ne vsakemu kmetskemu gospodarju: v prvi mladosti »pol joka, pol smeha«, potem v mladeniških letih doma dela toliko, kolikor je ravno treba; ob žegnanju in ob semanjih dneh malo več vina v glavo, ponoči pa malo vasovanja in

malo tepeža; nato pride žnitev in svoje gospodarstvo in z njo in z njim vred — skrbi pa dela vedno več; kako nedeljo ali praznik zvečer romata še polna steklenica in prazen

Louschion

kozarec iz roke v roko, pa čez noč je vse prespano, vse veselje, vse hripavo petje, vse zabavanje, in delo je zopet tu in skrb za pridelek in imetek. Tako pride starost in z njo želja po počitku. Sin je dorastel; suče se že v drugem od-

delku onega kolobarja, ki ga završe vsi gospodarji na Planjavi od rojstva do groba; sedaj ob žegnanju že pleše in daje za vino in tepel se je tudi že nekolikokrat, da tudi vasuje, to se razume samo ob sebi. Temu sinu torej se izbere nevesta, žena, stari pa leže k počitku: najprej v kot za široko, vedno toplo peč, a potem skoro, skoro venkaj na hladni vrtič okrog bližnje cerkvice svetega Marka.

Dejali smo, da je bil stari Planjavec še trden mož; zato mu ni hodilo na misel, da bi prepustil posestvo enemu izmed treh sinov, ali pa, kakor se je bilo že zgodilo na Planjavi, da bi vzel zeta v hišo; saj je imel tudi hčer, ki je bila že za možitev. Stari je hotel še sam delati in skrbeti, dokler je bilo kaj moči. Le nekaj ga je storilo včasih čemer-nega in zamišljenega; od mladosti že je imel bolezen, samo ob sebi ne nevarno, ki se tudi ni pogostoma pojavljala, a varen ni bil nikoli ni doma ni v cerkvi, ne, ako je nakladal voz sena, vrhu njega stoječ, ne, ako je šel po ozki brvi, držeči čez bližnji potok. Božje ga je metalo, čeprav ne pogostokrat, ali, kakor smo rekli, varen ni bil nikdar.

»Ubil se bom ali pa bom utonil!« je dejal včasih, toda navzlic temu je vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv ali pa lezel na streho, kadar je bilo potreba popravila. »Kakor mi je namenjeno!« se je tolažil potem z onim fatalizmom, ki ga je toliko med kmetskim ljudstvom.

Bilo je jeseni, ko je stari Planjavec iznova — menda tretjič v dveh dnevih — ogledoval gola rebra na slamnati strehi svoje hiše.

»Prekriti, zakrpati se mora!« je dejal, vzel s police pri oknu zakrivljeni nož, velel sinu Antonu, naj pripravi nekoliko škopnikov ržene slame, sam pa je šel gori v breg do meje, ki je obkrožala njivo in kjer je raslo med robidovjem dokaj mladih belokožnih brez. Pod grmovjem prav na rumenem laporju je slonelo mnogo suhe praproti. Tiste je starec nabral, malo zmel, vložil jo v nizko kotlino kraj njive, nanjo pa vrgel nekoliko suhe jelkovine in smrečja, nalomljenega gori više v meji, ter praprotino vžgal. Skoro je plapolal ogenj iz kupa, ki je nanj Planjavec še venomer nalagal goriva, in gost bel dim se je iz pokajočega smrečja valil v dolino. Zdaj je starec vzel nož ter rezal brezovino, trebil posamezne šibe in jih metal na kup kraj ognja. Ko

je uvidel, da jih bode dovolj, je jemal zopet vsako posebe s kupa, jo držal nad plamenom in vil v trto; saj je bil sam vse za svoj dom: oratar, tesar, kolar in krovec. Nocoj je hotel luknje v strehi prekriti in za to je potreboval brezovih trt, da priveže slamo ob prekle.

Bil je že malone gotov s trtami. Ozrl se je doli proti domačiji, je li Anton tudi pripravil škopo. Nagnil se je preko plamena in zavil z desnico trdo brezovo šibo okoli roke.

Kar mu je zašumelo v glavi.

»A-a-a-ah!« je zajeceljal in po prirojenem nagonu se porinil stran od ognja; a stal je v gorenjem bregu in se opotekel zopet nazaj.

Božje ga je vrglo. Padel je z obrazom naprej, telo malo v stran na desno držeč, roke pa pomolil predse. Obe roki sta prišli v plamen, v žerjavico, a on ničesar ni čutil, in da bi bil tudi, moči ni imel več, da bi ju potegnil nazaj. Krč je bil prehud in izgubil je zavest.

V tem se je sin Anton, ki je bil ravno privlekel slamo pod kap, ozrl gori proti meji ter videl očetov padec. Glasno kričeč je tekkel gori, za njim še sestra in dekla, in potegnili so očeta iz ognja. Tudi hlapec je pritekel, drugih sinov ni bilo doma, in prenesli so starca v hišo, na posteljo. Mati Planjavka je hotela pomagati, ali njej je prišlo slabo. Sedaj je svetoval eden to, drugi to, toda roke so bile tako opečene, da si jih ni upal nihče prijeti.

»Kislega zelja in ajdove moke denite okoli,« je svetoval hlapec.

V sili je vsak svet dober. Storili so tako, močili starcu glavo in skoro se je zopet zavedal. A sedaj je tulil od groznih bolečin.

Poslali so po duhovnika in po ranocelnika. Prvi je prišel prej, potem drugi. Starec ni mogel več vpiti, ampak apatičen je bil bolj in bolj. Izpovedal se je, in ko ga je potem ranocelnik za silo obvezal, kakor je pač znal, je ležal mirno vznak in le včasih, ko so bolečine postajale neznosne, se mu je izvil jako hripav: »Uh-uh-uh« prav iz prsi.

Ranocelnik je odhajajoč postal malo na stopnicah pred vežo in Anton mu je odštél plačilo.

»Ne vem, bo li kaj z očetom ali ne! Umrli bodo skoro gotovo!« je menil zdravnik in potegnil rame kvišku. Hči je na glas zajokala, sin Anton pa ni izpremenil lica niti zinil besede.

Pozno na večer je bilo, ko so stali vsi domačini okrog očetove postelje. Tudi nekaj sosedov je bilo navzočnih.

»Nesreča, to je nesreča!« je zmajeval z glavo sosed Češek. »Umrli boš, Planjavec — umrl — tega noben padar ne ozdravi.«

»Saj je tudi ta naš — tako dejal!« je pritrdil Anton.

Starec je čul te besede, pa niso mu bile strašne; nasprotno — kakor tolažilo so mu zvenele.

»Uh-uh-uh«, je zajecal, ali to je bil le dušek telesnim bolečinam.

Mati Planjavka je čepela na klopi pri peči, pa jokala ni več; edina hči je še včasih zaihtela. Mati je sosedu Češku pošepetala nekaj na uho.

Nekoliko časa pozneje je Češek zopet odprl usta.

»Planjavec — kaj — ko bi po može poslal? Dobro je, če človek uredi, kar je treba.«

Starec se je ozrl z medlim očesom vanj.

»Kaj praviš?« je dejal.

To je bilo prvo vprašanje, prvi govor po duhovnikovem odhodu.

»I — po može pošljimo — testament napravil!« je vpil Češek in poizkusil se nasmehniti. »Saj tako — ni nič — vse ni nič!« je pristavil polagoma, pa nihče ni vedel, kaj ni nič ali kaj misli sosed s to besedo.

»Katere pa hočete?« je vprašal Anton, ko oče ni odgovoril.

»Češek je tu,« je rekel bolnik počasi; »potem pa Bunček.«

»Še eden mora biti,« je silil Češek, ki je bil zvedenec v takih stvareh.

Planjavec je premišljal.

»Kaj pa Kodrè?«

Planjavec je molče odmajal z glavo.

»Ta je baba,« je zinila hči.

»No, pa — Martinkovec?«

Bolnik je pritrdil kimajoč in pol ure pozneje so sedeli vsi trije sosedge v sobi in tlačili in vžigali svoje pipe vivčke.

»Oh, oh, oh!« je vzdihoval venomer Martinkovec, in »umrl bo, umrl bo« je trdil glasno Češek.

»Kako pa boš — Planjavec?« je vprašal Bunček.

»Uh-uh-uh!« je dejal in položil glavo po strani proti zidu.

Od domačinov je samo Planjavka ostala v sobi; otroci in posli so bili šli venkaj po opravkih, ki so si jih kar izbirali.

Nekoliko trenutkov je bilo tiho v sobi, le od ure poleg vrat se je čul enakomerni: »tik, tik, tik!«

Bolnik je prvi izpregovoril:

»Zemljišče naj bode Antonovo,« je dejal počasi in v dolgih odmorih, »drugim po osem sto, Micki pa še kosilo in posteljo in skrinjo, če se omoži —«

»Torej bališče?« je vprašal Češek.

»Ne, samo posteljo pa skrinjo!« —

Potem so zopet vsi molčali.

»Pa pokopati me mora — z dvema gospodoma!«

»In za svete maše?« vpraša Bunček.

»Sto goldinarjev za rimske maše pa za cerkev tudi petdeset goldinarjev!«

»Pa za sedmino?« se je oglasil Martinkovec.

»Tudi sedmino mora napraviti.«

»Kar reci — koliko !« je silil Martinkovec, ki je že sedaj požiral sline v mislih, kako se bo jedlo in pilo na sedmini.

»Bo že vedel, in bo — vedel!« je zavrnil bolnik, ki je govoril vse razločno, dasi pretrgano.

Molčali so sedaj, čeprav jim je bilo vsem še nekaj na jeziku.

In ker nihče sosedov ni zinil, se je oglasila Planjavka tam izza peči:

»Kaj pa meni?«

»Materi pa — doto, ki jo ima v zemljišču in pa živež do smrti — pa — kot — pa — obleko —«

»In drugega nič?« je zajavkala starka; »torej za to sem se trudila in delala kakor črna živina?«

Spustila se je v glasen jok.

»Saj sem se jaz tudi!« je vzdihnil Planjavec.

»Da me bodo na stare dni od hiše podili! To sem prislužila!« je tarnala ženica.

Pa nihče izmed mož ni imel razuma za njeno boleost.

»Kaj pa dolgovi?« deje Češek; »je li kaj dolga?«

»Saj ve vsakdo zanj!« je mrmral bolnik. »Cerkvi je tri sto goldinarjev, pa Juretovemu Pavlu za usnje petnajst goldinarjev in Gostinčarju polpeti goldinar na pijači.«

Sosedje so kimali; za cerkveni dolg so znali vsi, za druga dva ne, ali vedeli so, da je to vse. Planjavec je bil trden kmet.

»Torej meni nič več?« je dejala mati še enkrat.

»Dosti bo imel plačevanja!« je mrmral Planjavec. »Kje bo jemal?«

»To je moje plačilo! Beračit in prosjačit pojdem —«

»Uh-uh-uh!« — je zatulil bolnik na glas.

Hči Micka je stopila v sobo in skoro za njo še drugi; poznali so, da je oporoka gotova.

Planjavec je zopet v steno gledal. Mraz ga je jel izpreletovati, izprva polagoma, potem vedno silneje, da se je postelja tresla.

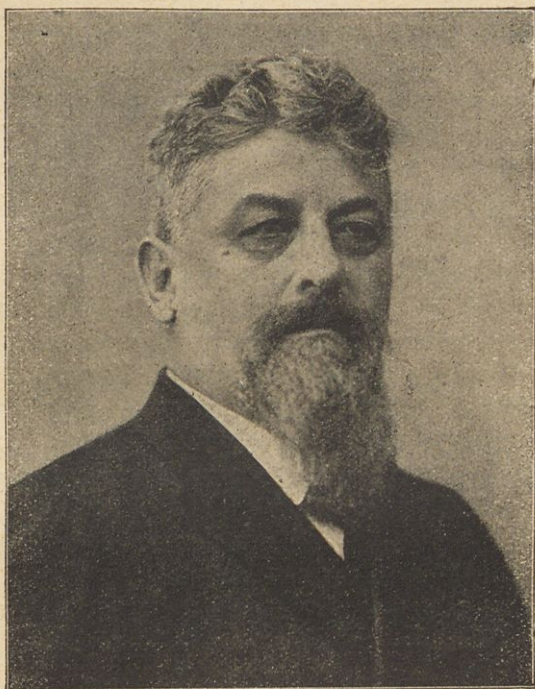
»Umr! bom!« je rekel zdajci na glas in se krčevito izkušal skloniti kvišku.

»Luč, luč!« je vpila dekla. »Molite, molitel!« je velel Bunček, in mati Planjavka je pričela moliti na ves glas; vsi so pokleknili po tleh, samo Anton na klop ob peči. Preden so izmolili nekaj očenašev za verne duše v vicah, je imel Planjavec vse zemeljske skrbi in bolečine za sabo. Ženske so jele jokati, moški pa so se razšli na vse kraje. — — —

Sedaj živi Antonov rod na Planjavi, trd in mehak, surov in nežen, krepak in zdelan, samogolten in dobrosrčen, dober in slab — kakor si ga ogledaš. Pa kadar mrjo ti ljudje — jaz sem jih že videl mreti — smrti se ne boje!

DR. IVAN TAVČAR.

(Rojen 1. 1851. v Poljanah nad Škofjo Loko, umrl 1. 1923. v Ljubljani.)

110. Pri Andreju Smoletu.

(Iz povesti »Izza kongresa«.)

Popoldne je zbral Andrej Smole svoje prijatelje pri sebi v svojem stanovanju na Dunajski cesti. Okrog dolge mize so sedeli: France Jereb, dijak Prešeren, skriptor Kastelic, Metelko in Zupan.

»Čemu si nas klical?« je vprašal čemerno Kastelic.

Odgovorilo se mu je skoraj osorno: »Potrpi, šleva!« Smoletu Kastelic ni bil posebno simpatičen, zategadelj ga je navadno imenoval »šlevo Kastelica«.

Oglasil se je Zupan: »Piti nam vendar kaj daš?«

»Sedaj še ne, Jaka!«

»Res nam ničesar ne daš piti? Ničesar na jezik in ničesar pod zob? Taka dosedaj ni bila tvoja navada, ko imaš vendar vino v kleti in suho meso v shrambi! Mi smo

potrebni! Vsaj jaz, ki mi tisti groši, ki jih dobivam za razlaganje starega testamenta, poidejo že v prvi polovici vsakega meseca.«

»Še nekdo pride,« ga je zavrnil Smole. »In če ti prej pokažem vino, nisi več za resen pogovor.«

»Kdo naj še pride?« se je začudil Kastelic. »Morda Mešutar? Ali pa Tušek?«

»Ne Mešutar, ne Tušek,« je odgovoril Smole važno. »Pričakujem prav odličnega gosta.«

»Kdo je?« so hoteli vedeti vsi.

»Knez Volkonski, ruski general.«

Podaljšali so se jim obrazi, ker so čutili, da je njih tovarišija malo pripravna za takega dvornika.

»Kaj počnemo z njim?« je vzdihnil Zupan.

Kastelic pa je pristavil: »Še praznično oblečeni nismo!« Nato je vprašal Metelko: »Čemu pride?«

»O naših razmerah se hoče poučiti in posebno o našem kranjskem jeziku.«

Z nevoljo ga je zavrnil profesor slovenskega jezika: »Kolikokrat, Andrej, naj ti še rečem, da govorimo slovenski jezik, a ne kranjskega.«

»Dobro! Poučiti se hoče o našem slovenskem jeziku in o prihodnosti, katero ima narod slovenski.«

»O prihodnost!« je izpregovoril Prešeren. »Ali sami kaj vemo o tej prihodnosti?«

Takrat je v predsobi nekaj zažvenketalo. Vsi so se dvignili s stolov. Smole pa je hitel k vratom, da bi sprejel prišleca.

Knez Volkonski je vstopil. Bil je vojaško opravljen in nekaj redov se mu je žarilo na prsih. Snel je plašč in odpasal si sabljo. Potem pa je podal Smoletu belo in nežno roko.

Z zvenečim glasom je izpregovoril: »Hvala vam, gospod Smole, da ste mi uslišali prošnjo! Morda me seznanite s prijatelji svojimi?«

Smole mu je predstavil po vrsti vse. Vedli so se precej nerodno, dočim se je obnašal knez, kakor da je bil že večkrat v njih družbi. Vsakemu je znal povedati prijazno besedo, tako da se je takoj vsem prikupil. Le Prešeren je temno gledal, ker je bil republikanec v mladih svojih sanjah ter je črtil vsakega aristokrata.

»To je mladi naš Prešeren,« je govoril Smole, ko ga je predstavljal knezu, »in če se smem resno izraziti, potem pravim, da pričakujemo mnogo od njega. Pegaz je že osedlan, in ko ga zasede, pridirja kaj brzo vrh Parnasa.«

Volkonski je pesniku začetniku stisnil roko. Ko so bili kneza posadili na častno mesto, je pozvonil Smole. Služkinja je prinesla rdečega dolenjskega vina v brušenih steklenicah. Prinesla je tudi kruha in soli.

»Hoteli smo vas sprejeti po slovanski šegi, svetlost!« je del Smole in točil vino v kupe.

»Krasno je to!« In general si je odtrgal košček belega kruha, se z njim doteknil soli ter ga zaužil. Vsi so trgali kruh, ga solili in jedli.

»Jaz pa, knez Volkonski,« se je oglasil Zupan, »vas pozdravljam po stari kranjski navadi.«

To rekši, izpije polno kupo. Tudi knez je namočil ustnice ob svojem kozarcu, a vino se mu je bržkone videlo prekislo.

Smole je pripomnil: »Kislo je, svetlost, a naše gorice nam ne rode boljšega.«

»Kislo, a dobro!« je vpil Zupan, si zopet natočil svojo čašo in jo izpraznil.

»Torej smo zbrani!« je pričel hišni gospodar. »In moji prijatelji so prinesli s sabo najboljšo voljo, da odgovarjajo vašim vprašanjem.«

General je vljudno pričel: »Njegovo Veličanstvo, naš car, je bil iznenaden, ko je čul narod v tej okolici govoriti jezik, ki je gotovo soroden našemu ruskemu jeziku. Kakov jezik je pač to?«

»Ti si na vrsti, Metelko! Ti odgovori!« je izpregovoril Zupan.

Metelko se je zagledal v strop. Izvlekel je iz žepa veliko modro ruto ter si brisal z njo obraz. Nasul si je tobaka v nos ter tlesknil s prsti.

»Jezik slovenski je, svetlost. Ali morda tudi samo narèlje, tega vam danes še ne morem povedati. Majhna je njivica naše slovenščine in dve stoletji sta pretekli, da je ni nihče obdeloval. Plevel se je razrasel med drobnim klasjem, tako da dostikrat plevela od klasja ne moremo ločiti. Marsikaj bo treba preorati, marsikaj na novo obsejati in

orjak bo moral biti, kdor bo hotel vsa ta dela dognati. Kdo pa ve, se bode li ta trud tudi poplačal ali ne?» —

Sedaj so hoteli vsi govoriti.

»Kaj sem vam pravil?» je vpil Kastelic. »Ni li bila to zmeraj moja misel? Trudimo se za plevelom, ali samo čez plot nam je treba pogledati, pa je pred nami široka njiva zlatega klasja. Ilirščina, prijatelji, ilirščina, to je naša prihodnost!«

»Pojdita rakom žvižgat, ti in tvoja ilirščina!« se je drl Zupan. »Če že moramo iz domače koče, pojdimo dalje in ne zgolj do nemškega Zagreba! Kaj veš ti o Slovanstvu, Kastelic? Od Peterburga pa do mehke Meke se razširja! Ali Kastelic nam svetuje, naj hodimo v Zagreb hruške kupovat!«

Metelko si je obrisal obraz z modro ruto in tobaka si je nasul v nos: »S Kastelcem in Zupanom ni govoriti, svetlost! Posebno tedaj ne, ko sta pila nekaj vina. Jaz pa mislim, da ostanimo tam, kjer smo. Svojo rušo, na katero nas je postavil Stvarnik, nam je ljubiti in ljubiti moramo tudi jezik, ki nam je dan!«

»Genljivo,« je kričal Zupan, »kakor da nismo samo vejica na mogočnem hrastu Slovanstva! Pa se prepiraj s takim človekom! Martina Lutra nam je treba, Martina Lutra, da nam ustvari vseslovanski jezik! Tukaj tiči resnica, buteljčki, tukaj!«

»Vzemi vrv,« se je drl Kastelic, »pa se obesi na vseslovanski hrast, šleva vseh šlev!«

»In ti,« je tulil Zupan, »skoči v vodo pa utoni! Škoda bi te ne bilo!«

To kričanje ni premotilo Metelka. »Verujte mi, svetlost, da je slovenski jezik lep in gibčen.«

To je dalo povod jezikovnemu razgovoru, ki so se ga živahno udeleževali Kastelic, Metelko in Zupan.

Prešeren in Jereb sta sedela pri koncu mize, bolj proti oknu. Jezikoslovni razgovor ju ni zanimal, a s svojim razgovorom sta postajala vedno živahnejša, končno sta govorila že tako glasno, da sta nase opozorila drugo družbo.

»Onadva se tudi prepirata,« je zaklical Smole. »Če sta le dva Kranjca skupaj, se prepirata!«

»Pri Rusih itak ni drugače,« je odgovoril Volkonski. »Ostanimo pri svojem razgovoru! Učeni gospodje stel! Ali vidi se mi, da niste edini, katerega jezika naj se oklenete.«

Jeza je prevzela Zupana, ki je itak že pil preveč vina, da so se mu udrle solze po obrazu.

»Gospodje,« je zastokal, »ali sploh vemo, kaj hočemo? — Ne vemo!« In tu je udaril z roko po mizi, da je zažvenketalo steklo na njej.

Utihnili so, ker so občutili, da niso brzdali divje svoje strasti.

»Na tem polju torej tudi needinost!« je izpregovoril knez zamolklo.

»Tako je, svetlost!« je odgovoril Smole. »Ni je misli v Kranjcih, ki bi obenem živela v dveh glavah.«

»Kje vam je iskati spasitelja?« je vprašal Volkonski in se zamislil. »Za nekaj se bodele morali zediniti.«

»Pač res!« je viknil Metelko. »Dosedaj smo bili edini samo v needinosti.«

Knezu Volkonskemu je postalo pretesno v tej družbi. »Odriniti moram,« je del hišnemu gospodarju. »Ob šestih moram nastopiti službo pri Veličanstvu.«

Zahvalil se je za vljudno vabilo in za poučne pogovore.

111. Na Blegaš.

(Iz povesti »Cvetje v jeseni«.)

Čas je tekel in lešniki so že dozorevali. Robčevina je postajala od dne do dne bolj rumena, in če si vzel iz nje sad, je bil sajast in rjav. Nič več nisem mogel odlašati z odhodom. Hotel pa sem še prej na Blegaš. Ta sicer ni kaj posebnega; če mu pa tičiš ravno v znožju, bi bila sramota, ko bi staremu prijatelju ne zlezal na plešasto glavo.

Po večerji smo obsedeli še nekaj časa pri mizi. Povedal sem, da pojdem zjutraj na Blegaš, češ, da že pet let nisem bil gori.

»Oh-ta,« se je oglasila Meta, »mati, ali pojdem lahko z njim?«

Drugo jutro ob osmih sva odšla. V svoji bisagi sem vzel nekaj s sabo, pa ne preveč. Hodila sva po lepih seno-

žetih pod Koprivnikom, kjer raste mnogo leščevja. Tisto leto je bilo rodovitno, zategadelj ni čuda, da sva takoj krenila s pota ter lazila od grma do grma. Tekmovala sva, kateri dobi več lešnikov in kateri večjo kobuljico. Zmagala je Meta, ki je imela oko kakor veverica in tudi ne manjše spretnosti od veverice, če je bilo treba samca ali kobuljico upogniti z veje.

»Ali bo mati vesela,« se je bahala Meta, »ko bo videla moje lešnike! To bo potresve o Božiču!«

Ko sva dospela do Kala, sva poiskala najprej po vsej Selški in Poljanski dolini sloviti studenec, ki z imenitno svojo voljo hladi in krepi potnike na Blegaš. Napolnila sva steklenico in povedati moram, da je bila potem voda na vrhu skoraj še prav tako mrzla kakor na Kalu pri vrelcu.

S sedla sva krenila ne na strmo pot, temveč na položno. Ta vodi daleč na okrog za Blegašem, dokler ne privodi na Mali Blegaš. Prijetna je bila ta hoja: povsod zeleno bukovje, jelke in smreke. Vmes so pri tleh poganjale v velikih šopih hudičele, po bukvah pa so napravljali velik nemir sivkasto-modri brglezi, ki so čakali po deblih gori in doli. Če sta se srečala z grahastim plezalčkom, ki pleza samo gori, doli pa ne more, ga je sivomodri hudobnež takoj pognal, da se je čulo obilo takega čivkanja.

Dospela sva do Ajdove rebri in od tam na Mali Blegaš, kjer se nama je odkril Porezen v svoji dolgočasnosti in odkrila se nama je Črna prst v divni svoji lepoti. Luže na Malcm Blegašu so bile suhe in bilo tudi ni ovac, ki se navadno v tolpah pasejo tam.

Ker je Meta danes prvič hodila na goro, se ji je poznalo, da je razočarana. Menila je, da sva že na vrhu, zdihovala je, no, pa sva sedla in počivala. Po odpočitku sva polagoma lezla navzgor in sicer po stezah, katerih je mnogo, pa so vse nezanesljive. Nekaj časa pripravno hodiš, v hipu pa ti izgine steza izpod nog, da sam ne veš kdaj. Nato moraš po gladki travi plezati, dokler ne iztakneš druge steze, ki pa te prav tako slepari, ko prejšnja. Utrudljiva je taka hoja.

Med slovenskimi gorami naš Blegaš ni velikan. In ne obdaja ga veličastnost, katera obdaja naše snežnike in katere je že nekoliko deležen sosed Ratitovec. Obdaja ga samo ponižna lepota skromne slovenske planine, katera ne

pozna večnega snega ne neplodnih mlevov in ne divjih prepadov. Ali vzlic temu v svoji skromnosti stotero poplača truda polno pot, ki si jo moral prehoditi do tratnate njegove strehe.

Meta se ni mogla oddehniti, tako so jo bili prevzeli vtiski lepega razgleda. Nebo sicer ni bilo prav jasno in sapa je podila oblake nad vrhom, da so kakor ovce hiteli proti jugu. Gorenjski in kamniški snežniki so se kazali v vsej svoji čistosti. Od Triglava pa do Ojstrice sem ji moral naštetati vse bele očake in navesti imena.

Pravijo, da se proti jugu vidi Jadransko morje. Bil sem mnogokrat na Blegašu, ali morja nisem nikdar ugledal. Danes se je daleč tam spodaj nekaj kadilo in Meta je dolgo zrla proti jugu, kjer je v svoji domišljiji gledala sinje Jadransko morje.

Da bi jo premotil, sem jo pozval, da pojdiva gledat, bi se li dobilo še kaj planinskega cvetja. To raste samo na selški strani Blegaša. Ta breg sva torej prehodila in preiskala. Hudičel je bilo vse polno, pa ni bilo več cvetja na njih. Istotako ni bilo murk, katerih je ob priličnem času prav mnogo. Skoraj ni bilo pričakovati uspeha, bilo je že prepozno. »Tu je pa zvezdica!« je vzkliknila Meta ter res izbrskala iz goste trave zakasnelo, majhno, zelenkasto planinko, katera se včasih dobi na Blegašu; kakšno leto jih je več, drugo leto pa zopet ni nobene. Po daljšem iskanju sva jih še nekaj izteknila v travi in Meta je vse skupaj obdržala za spomin.

Čas je bilo, da se odpraviva. Sedaj sva hodila po krajši, ali zelo strmi poti, ki vodi neposredno do Kala. Solnce je še visoko stalo in skoraj ni bilo čuti še živali iz gozda. Ko sva zapuščala tratino, je izmed pečin hreščila jata skalnih jerebic ter se spustila v nižino, da se je videlo, kakor bi padalo kamenje v dol. Mestoma je bila taka strmina, da sva se spuščala od debela do debela. Tuintam je zabučal z drevesa divji petelin; čula sva bučanje, a orjaka nama je zakrivalo vejevje. Včasih je zaropotala za njim kokoš, pa je tudi nisva ugledala.

Z zdihovanjem sva končno prilezla na Kal, kjer sva se v zapuščeni oglarski lopi odpočila. Nato pa sva krenila na Jelov vrh domov.

IV. Človek in njegovo zdravje.

112. Človek.

Da je kdo videl prvega človeka, ki je bil sam samcat med vsemi živalmi, njemu neprijaznimi, brez strehe, kjer bi se ognil nevihti, brez orožja, s katerim bi se branil, a s tako tenko in občutljivo kožo!

»Siromak!« bi rekle ribe, ko bi mogle govoriti. »Nima plavuti, ki bi z njimi plaval po vodi; vsaka rečica mu zaustavi korak.«

»Siromak!« bi dodale ptice. »Ne more z nami po neizmernem vzduhu.«

»Siromak!« bi rekel lev. »Nima moči, ki bi z njo ukrotil nasprotnika, ne kremplja, ki bi ga z njim razparal.«

A lastovica: »Ko pride zima, odletim v tople kraje, a človek ne more. Siromak!«

Jazbec in medved: »Za zimo greva v brlog, kjer zaspiva brez skrbi. Človek si ne upa, strahopetec!«

»Kadar dobi mladiče, mu jih ugrabim,« bi dejal tiger.

»Ponoči, ko njegovo oko ne vidi, ga napademo,« bi skovikale sove.

»Siromak!« bi ponavljale vse živali. »Vsak trn mu opraska kožo, vsak kamen okrvavi nogo. Če hoče na drevo, da si natrga sadja, ne more. Če zbeži v gore, se mu dolgi lasje zapleto v veje. Siromak! Le malo dni, pa neha živeti in trpeti.« —

A ta slabotni človek, ki ga prekaša toliko živali s čuti in z močjo, si je podjarmil nje in vso prirodo z r a z u m o m. Napravil si je ogenj, ki ga greje in mu kuha živež, naredil orožje, s katerim lovi zveri na suhem, ribe v vodi in ptice v zraku. Izmed živali si je odbral tiste, ki so se mu zdele koristne, da mu služijo.

Ali lovski in ribiški posel je nestalen, pastirjevanje preveč sili k premenjavi bivališča. Zato si je človek osvojil zemljo, jo prekopal, posejal in jo prisilil, da mu rodi kruh, kjer sam hoče. Proti nevihtam se je zabranil s kolibo. A prišli so otroci, otrok otroci, rod je rastel. Nastale so vasi in mesta. V njih si gradi hiše in palače, napeljuje vodo, koder hoče, kamor hoče. In človeška umetelnost ne ostane le pri gradnji potrebnih mu stavb; duša mu potrebuje višjih umetnosti, znanosti, ki uče resnico. Ustvaril si je človek glasbo, slikarstvo, kiparstvo, znanstvo.

Podjarmil si je sčasoma vso prirodo. Iztesal si je ladje, napravil letala in zapovedal vetrovom: »Ponesite me na kraj zemlje!« In voda in vetrovi so se pokorili. Rekel je vodni pari in elektriki: »Posodita mi svojo moč, da mi nadomešča roke!« In vodna para in elektrika sta mu dali svojo silo. Ukazal je goram: »Odprite se in mi dajte svoje zaklade!« In odprle so se in so dale. In zemlji: »Cveti in rodi!« In zemlja je cvetla in rodila.

Primerjaj sedaj tega človeka z onim siromakom, ki so ga pomilovale živali! Kje so sedaj? Umaknile so se pred zemeljskim kraljem.

Čuden stvor je človek! Tako majhen, pa tako velik! Živi le malo let, a živeti mu hoče rod na veke. Zavzema majhen prostor, a z mislimi obsega vseмир. A v svoji duši čuti in s svojim razumom spoznava Njega, ki je dal vse in ustvaril vse, in v svojem srcu se Mu klanja...

Po hrvaščini Pavel Flerè.

113. Človeško telo.

1.

Čudno in modro je ustvarjeno človeško telo. Sestavljeno je iz trdnih in tekočih delov. Prvim prištevamo kosti, mišice, živce in kožo, drugim pa zlasti kri. Vsak del ima svoja posebna svojstva in vsak ud ima svoja opravila.

Kosti so opora telesu. Razstavljene so po vsem telesu in drže život, da se ne zruši, zakrivajo pa tudi najobčutljivejše dele ter jih varujejo vnanjih poškodb. V cevastih kosteh je po njih predorih m o z e g.

Mišice po telesu so to, kar imenujemo meso. Kite so životu vezi, ki rastejo iz mesa in vežejo in ovijajo kosti. Kadar se mišice raztegnejo ali skrčijo, napravijo, da se gane roka ali noga ali pa kak drug del telesa. Kite in mišice so zelo gibljive in močne, toda treba jih je že od mladih let vaditi in krepčati.

Živci so debelejši in tanjši belkasti niti, ki izhajajo iz možganov in iz hrbtenjače ter so razpredene po vsem životu. Če je pretrgan ali ranjen glavni živec v kakem udu telesa, ta ud več ne čuti in se ne giblje. Ako pa bi ranili možgane, človek omedli, tudi lahko izgubi pamet ali še celo umre. Tudi hrbtenjača je jako občutljiva.

Koža je odeja človeškega telesa in ima brez števila veliko luknjic, ki jim pravimo znojnice. Po teh luknjicah prihaja znoj ali pot. Koža mora biti vedno snažna. Snaga prepreči mnogokatero bolezen.

2.

Kri, ki daje človeku toploto, sok, moč in rast, se neprenehoma pretaka po životu po dolgih in ozkih kožnatih cevah, ki jim pravimo žile. Žile odvodnice jo odvajajo od srca po vsem životu, po privodnicah pa prihaja zopet nazaj v srce. Ta krvni obtok traja, dokler človek živi. Srce je v prsih zavito v mreno in ima štiri prekate, v katere zajema kri. Srce se razteza in krči ter tako pošilja kri po vsem životu. Zato tudi čutimo, da srce bije. Otroku udari srce v vsaki minuti po stokrat, odraslim ljudem pa le do sedemdesetkrat. Ako prenaglo bije, kaže, da človek ni prav zdrav. To pozna zdravnik po odvodnici, ki jo potiplje.

V krvi so vse snovi, iz katerih se tvorijo ustroji ali organi človeškega telesa; kri pa dobiva te snovi iz prebavljenežja.

3.

Kri se prenavlja in čisti v pljučih, ki odevajo srce ter polnijo prsi. Pljuča imajo dve strani, desno in levo, in so polna mehurčkov. Jako so prožna, lahko se raztezajo in krčijo. S pljuči dihamo, to je, potezamo zrak skozi

dušnik ali sapnik ter pihamo sapo iz sebe. V pljučih se druži zrak s krvjo ter jo rdeči, oživilja in krepča. Zdrav, čist zrak zelo prija človeku in daje življenju novo moč. Treba je torej pogostoma in sicer poleti in pozimi okna odpirati in prevetrovati stanovalnice, posebno tam, kjer je več ljudi skupaj. Tudi ni zdravo prsi stiskati ali naslanjati se nanje. Ako kdo preveč teka, skače, pleše ali če pije preveč vina ali žganja, se pljuča prenapolnijo s krvjo in človek lahko nevarno oboli ali še celo umre. Če je v pljučih kri prevroča, se rada vnamejo; in če se kdo vroč prenaplo napije in se prehitro ohladi, se kri sesede v pljuča, da ne more dalje po žilah in pljuča začno gniti in se gnojiti, nadeha ali pa jetika spravi potem človeka pod zemljo. Zrak prihaja v pljuča iz nosnic ali iz ust skozi dušnik. Zgornji del dušnika se imenuje jabolko; tu se dušnik odpira v golt s poko, ki se imenuje glasilka. Takoj za dušnikom je pa požiralnik ali goltanec. Tu bi se moglo zgoditi, da bi jedi ali pijače pri požiranju uhajale skozi omenjeno poko v dušnik in ne v požiralnik. Zato je nad glasilko neka hrustančasta loputa, jabolčna zaklopnica, ki zapira glasilko, kadar požiramo. Odprta je pa, kadar dihamo, govorimo, kadar se smejemo. Zato se večkrat pripeti, da pri govorjenju med jedjo kaka drobtina uide v dušnik; vsled tega nastane kašelj, ki se ne ustavi, dokler se drobtina ne spravi iz dušnika. Kadar izženemo sapo skozi dušnik, lahko govorimo ali pojemo. Kakor dušnik bolj ali manj napenjamo in sapo izpuščamo z večjo ali manjšo silo, je tudi glas v govorjenju in petju višji ali nižji, jačji ali nežnejši.

4.

Želodec, kuhar človeškega trupla, je pod srcem nad črevi. Želodec dobiva prežvečeni in oslinjeni živež iz ust po goltancu, ga dobro prekuha ter soku podobnega pošilja črevom. Žolč, ki izvira iz jeter, se pretaka iz jeter in iz žolčnega mehurja pod želodcem v črevo ter pomaga, zmešan s slinami, razkrajati jedila, da se izpremene v mlečnat sok. Ta sok vsesavajo žilice, ki so razpredene po znotranjem delu črev, in ga združujejo s krvjo. Kri donaša slehernemu udu primerno hrano, kar pa je nerabnega, odpravljajo čreva

iz života. Vranica, ki se drži želodca odzadi na levi strani, sprejema slabo kri ter jo oddaja jetrom. Obisti ali ledvice leže v ledjih na obeh straneh. Čreva, katerih se namota šestkrat toliko, kakor je človek dolg, so tenka in debela, čedno povita v mrenico in prirasla nabornjaku, da se ne zamotajo.

Vsem tem notranjim delom pravimo drob.

114. Jed in pijača.

Človeku prija enako živalska kakor rastlinska hrana, samo če ima njegovo telo toliko moči, da si iz nje napravi dovolj potrebnih snovi. Tako na pr. je v govedini $3\frac{1}{2}$ krat toliko beljakovin kot v rižu. Zategadelj bi morali dajati telesu $3\frac{1}{2}$ krat toliko riža kolikor govedine, da bi telo iz njega dobivalo enoliko množino beljakovin. Za to pa je potrebna večja prebavljiva moč, in ako si more telo to moč vzdrževati, je zdravo in čilo, naj se hrani z rižem ali z mesom.

Arabec in Beduin živita skoro zgolj ob rižu, koruzi ali dateljih, prebivalci vročih dežel največ ob zelenjadi in sadju, italijanski delavec ob makaronih in polenti, češki gorjanec ob krompirju, kruhu in mleku, delavec na severu ob krompirju in ob ovsenem ali ječmenovem kruhu. In med vsemi temi so ljudje cvetočega zdravja, silne moči in dolgega življenja. Kdor dobro prebavlja, prebavi lahko večje množine rastlinske hrane nego človek slabega želodca, prav tako kakor hrust v šali brez truda privzdigne breme, ki slabiču jemlje sapo. Pa tudi tisti, ki uživa malone zgolj živalsko hrano, je lahko prav zdrav in krepak, čeprav za to trditev ni toliko primerov. Kdor se hrani največ s krompirjem in dan na dan sedi pri delu v tvornici ali kdor, ob mesnini razkošno živeč, sedeva v naslanjaču ali za pisalno mizo, ne more svojih moči vzdrževati v ravnotežju. Prvi namreč slabo prebavlja in telo mu ne dobiva dosti hraniva, pri drugem pa se iz istega vzroka vrši preosnova prepočasno in nedostatno. Krepko gibanje, zlasti na planem, in mnogo dobrega zraka bi pomoglo obema.

Hrana bodi prebavna in tečna! Ako je trda, jo je treba dobro razkosati, razgristi in s slino izpremešati, da jo želodec in čreva docela prebavijo in se telo z njo vso okoristi.

Kdor si hoče vzdržati dobro prebavljiv želodec, sme uživati tudi teže prebaven živež, toda samo tedaj, kadar more prebavo pospeševati z gibanjem in z bivanjem na planem. Ako mu to ni mogoče, naj uživa lahko prebavno, meševito, živalsko in rastlinsko hrano. Sploh prebavlja človek rastlinsko hrano, tudi močnato jed teže nego živalsko. Jako napačno ravna, kdor hoče prebavo pospeševati z vsakovrstnimi dražili.

Med pijačami so čista studenčnica, mleko, lahko pivo, sadni sokovi, z vodo pomešane rastlinske kisline, kakáo in druge tem podobne pijače brez kakega dražilnega dodatka vsekdar zdrave. Mladina naj ne pije vina, žganja, močnega piva, močne kave in čaja, kajti vse te pijače razdražujejo živčevje. Slabi posledki takega pitja se pokažejo čestokrat šele v kesnejših letih.

Sol, sladkor, rastlinske kisline in olje so primerne začimbe. Razgrevajočih začimb pa naj se čuva zlasti mladina!

Izbiraj, kolikor je mogoče, taka živila in tako pijačo, ki je v njih dovolj beljakovin, ogljikovih hidratov in vode, ker te snovi so potrebne za rast telesa in za razvoj njegove toplote. Hrane uživaj dovoljno mero, in sicer tem več, čim napornejše je telesno in duševno delo! Da ga želodec laže prebavlja, je treba živež za užitek primerno pripraviti (kuhati, pražiti ali peči), zabeliti ali začiniti, posebno s soljo, razdrobiti, razrezati in zgristi in naposled tudi s pijačo zaliti. Ne pij in ne jej niti prevroče niti premrzlo! Predaleč bi zašli, ko bi hoteli tu naštevati vse škodljive stvari, ki v jedeh in z jedmi često prihajajo v telo. Dosti bodi, ako omenimo, kako pogostoma se ljudje otrujejo z gobami, s starimi klobasami ali z jedili, kuhanimi v slabo pocinjenih bakrenih posodah, in kake opasnosti prete našemu zdravju od glist zaradi uživanja ikraste svinjine ali druge take mesnine.

Po Franu Erjavcu.

115. Vzroki bolezni.

Ali je samo slučaj, da veliko ljudi v najlepši dobi zapade smrti, dočim toliko drugih doseže častitljivo starost? Kolikokrat vidimo, da so v nekaterih družinah vsi otroci

bolehni in da vsi pomrjejo zgodaj, nasprotno pa da so v drugih vsi otroci zdravi in krepki, čeprav živijo v istih ali pa celo v slabših razmerah! Taki pojavi imajo gotovo svoje vzroke, to je menda vsakemu jasno. Kakšne vrste pa so ti vzroki in koliko moremo vplivati nanje, o tem je ljudstvo še zelo pomanjkljivo in deloma jako napačno poučeno. Z lastnim opazovanjem in razmišljanjem si ljudstvo teh zamotanih vprašanj ne more razjasniti; v tem oziru je treba verjeti, kar nas uči zdravniška veda, ako se hočemo ubraniti zmot.

Vzroki raznim boleznim so notranji in zunanji. Med notranjimi so prav pogostoma prirojene slabosti, ki jih toliko ljudi prinese že s seboj na svet od staršev ali sploh od prednikov. Te slabosti se razodevajo v raznih telesnih napakah, zlasti pa v nagnjenju k tej ali oni bolezni. Dalje spada sem naravna obraba, ki so ji podvrženi bolj ali manj vsi naši telesni deli. Obrabljeni deli niso več zmožni, da bi delovali pravilno; zato pride telesni stroj v nered. Zunanji vzroki obsegajo tako rekoč vse sile, ki delujejo na nas. O nekaterih izmed njih hočem v naslednjem izpregovoriti nekaj pojasnjujočih besed.

Kužne kali so s prostim očesom nevidne glivice ali živalce, ki se vtihotapijo v človeško ali živalsko telo, se v njem razplode ter ga preplavijo s svojimi strupenimi izločki. Na ta način povzročujejo kužne bolezni. Če pridejo od bolnega človeka na zdravega in če najdejo v njegovih tkaninah ugodne pogoje, kakršni so potrebni, da se morejo vgnezditi in zaploditi, tedaj izzovejo tudi pri njem isto bolezen. Mi pravimo, da je drugi našel svojo bolezen od prvega. Bolnik, ki je bolan za kužno boleznijo, izločuje s svojo vodo, z iztrebki, s pljunki, z znojem, z luskinicami, s krvjo, z izbruhano jedjo na stotine milijonov kužnih kali. Te kali so na njegovi koži, na perilu, na stranišču ali na posodi, ki jo rabi, na jedilnem orodju, na stenah, na podu, v zraku, na toplomeru, s katerim mu merijo toploto, izkratka na vseh predmetih, ki prihajajo z njim v dotiko. V tem oziru je razlika med posameznimi kužnimi boleznimi. Pri nekaterih so kužne kali pretežno le v bolnikovem blatu, kakor na pr. pri griži, pri drugih pa v grlu, kakor na pr. pri davici (difteriji), ali pa v kožnih luskinicah, kakor pri škrla-

tici. Mnogo je odvisno od tega, da li je bolnik snažen ali nesnažen. Nesnažen ali nezavesten bolnik okužuje tako rekoč vse predmete, ki prihajajo z njim v dotiko. Z nerazkuženimi iztrebki se kali zanašajo v bližnje potoke, reke, studence. Tudi muhe prenašajo kužnino. Istotako se prijemljejo mrtvih predmetov in potujejo z njimi vred v daljne kraje. Zunaj človeškega ali živalskega telesa se sicer ne razživljajo, ali vendar obdrže dalje časa svojo kaljivost, nekatere celo po več mesecev kljub suši in mrazu. Človek jih spravi v se z jedjo ali pa jih vdiha, če so v zraku. Nekatere vrste vderejo v notranjščino telesa skozi kožne ranice, druge se prenašajo le po neposredni dotiki.

Umevno je, da je tak sovražnik, ki ga je kot listja in trave in ki iz varnega strelja na uboge zemljane, silno nevaren. Dokler ljudje niso še ničesar vedeli o bacilih in o tem, kako se je treba varovati kužnih bolezni, so jim bili izročeni na milost in nemilost. Kuga, kolera, koze in tifus so zahtevali v prejšnjih časih več žrtev nego vse vojne, kar jih je sploh kedaj bilo. Samo napredku zdravniške vede se mora zahvaliti človeštvo, da ga več toliko ne tepo te grozovite šibe božje kakor nekdanj. V mirnih časih čutimo te bolezni le bolj malo. Kuga in kolera sta iz Evrope docela izginili in tudi koze so mlajši zdravniki do svetovne vojne poznali le iz knjig. Kuga in deloma tudi kolera sta dandanes omejeni na Perzijo, na Indijo, na Egipet in na nekatere dele južne Amerike. Učeni švedski potopisec Sven Hedin pripoveduje, kolikokrat je srečal sledove kuge, ko je nedavno peš potoval skozi Malo Azijo in Perzijo v Indijo. Na potovanju je naletel na vasi, v katerih je bila pobrala vse prebivalce; nepokopana trupla so ležala okrog, razširjajoč neznosen smrad. V Sejstanu je razsajala najhuje; prišlo je tako daleč, da nihče ni več hotel pokopavati mrtvih. Prestrašeni domačini so pod vodstvom svojih muslimanskih duhovnikov prirejali velike molitvene obhode. Ali Alah jih ni uslišal; baš med udeleženci teh obhodov se je kuga širila z neznanstveno hitrostjo. Ti obhodi, katerih so se udeleževale gotovo tudi osebe, ki so prišle poprej z bolnimi v dotiko ali pa so celo že same imele začetno stopnjo bolezni, so le pospeševali trošenje kužnih bacilov. Izmed Evropecev ni zbolel nihče, ker so se bili dali vsi cepiti proti kugi in ker

so se strogo razkuževali. Domačinom se je to zdelo kaj čudno, jeli so Evropce celo očitno dolžiti, da so jim bolezen nalašč naredili.

Da se kuga iz onih krajev, kjer je udomačena, ne zanese v naše kraje, za to skrbe stroge obrambne naredbe. V pristaniških mestih se še vsak čas pojavi kak posamezen slučaj. Kužni bacil je majhna, debela paličica. V rižu ostane do 14 dni živ, na obleki pa, ki je bila s kužnim gnojem onesnažena, celo po več mesecev.

Zajedavci so živalce, ki jih dobivamo navadno s hrano v se in ki živijo na naše stroške v različnih delih našega telesa, v črevih, v možganih, v jetrih, v mišičevju, v limfnih žilicah. Sem spadajo na pr. razne trakulje, navadna glista, živa nit. Nekateri zajedavci prebivajo, preden se nastanijo v človeku, več ali manj časa v živalskem telesu.

Duševne vplive imenujemo one, ki zadevajo naše čustveno življenje, na pr. veselje, žalost, skrb, strah. Od njih je naše zdravje nemalo odvisno.

Z elektriko imamo dandanes mnogo opraviti. Ona nam razsvetljuje stanovanja in delavnice, goni vsakovrstne stroje in kuri celo peči. Postane pa človeku tudi lahko pogubna. Že marsikomu je oškodovala zdravje ali pa mu je celo upihnila luč življenja. Po pravici trepetamo pred njo, kadar v podobi bliska izstreljava skozi zrak svoje ognjene pšice z groznim pokanjem.

Na zračni tlak se je treba ozirati zrakoplovcem, potapljačem, mornarjem v podmorskih čolnih, delavcem, ki morajo delati pod vodo. Pri naglem prehodu iz visokega v nizek zračni tlak, na pr. ako se človek vzpne iz nižave v velike višine, se pojavljajo ob njem razne težave, neredko nastopi celo smrt.

Med ljudstvom velja za glavni vzrok boleznim prehlad. Najmanj vsak drugi bolnik zatrjuje, da se je prehladil. Drugi vzroki so ljudstvu bolj tuji. Res je, da nekatere bolezni nastajajo vsled prehlada, ali najpogostejši vzrok bolezni druge vrste.

Dr. H. Vedenik.

116. O razkuževanju.

Najnevarnejše od vseh so nalezljive bolezni, a največjega pomena za njih zatiranje je pravilno razkuževanje. Razkuževati moramo vse bolnikove odpadke, vse predmete, s katerimi prihaja bolnik v dotiko, in vse reči, o katerih sumimo, da bi utegnile prenesti bolezen.

Razkužujemo lahko na več načinov. Ponajveč razkužujemo tako, da se umivamo z vodo in z milom, da drgnemo stene in tapete s kruhom, da drgnemo preproge, pohištvo s kislim zeljem, da pridno pometamo — izkratka, da odpravljamo nesnago.

Razkužujemo tudi z vročino. Vse predmete, ki niso nič ali pa le malo vredni, je najbolje, da jih sežgemo. Sežigajmo tudi obveze, papir, slamo, smeti! Drugo sredstvo za razkuževanje z vročino je vroč, suh zrak. Obleko razkužujemo s soparo ali pa s formalinom. Najpreprostejše sredstvo je dobro zakurjena krušna peč. Seveda pa ne sme biti vročina v peči toliko, da bi se predmeti sežgali. Po dnu peči položimo deske in nanje predmete. Ker taka vročina lahko škoduje vsem rečem, ki so narejene iz rastlinskih ali pa živalskih snovi, uničujemo s suho vročino ponajveč mrčes, uši, stenice.

Predmete, ki jim ne škoduje kuhanje, je najbolje, da jih prekuhamo, ker pri tem že najodpornejši troši poginejo čez nekaj minut.

Za razkuževanje s soparo imamo posebne razkuževalne stroje, ki so ali taki, da ostajajo na mestu, ali pa jih lahko prepeljavamo tudi drugam. Pri teh strojih pa moramo paziti na to, da niso predmeti, ki jih je treba razkužiti, preveč natrpani v stroju, da torej sopara lahko prihaja do vseh. Razkuževanje v teh strojih traja vselej nekaj ur. Tako razkuževalno napravo za paro lahko naredimo tako, da izbijemo sodu dno; v sod potem obesimo predmete in ga potem poveznemo nad kotel, ki ga imajo pri vsaki hiši na kmetih, da kuhajo perilo ali pa živež prasičem.

K razkuževanju spada tudi uničevanje bakterij z močno solnčno svetlobo; toda ta način do sedaj ni še v navadi.

Razkuževanje se vrši s kemijskimi sestavinami, ki so trdne, tekoče ali pa plinaste.

Trdne kemijske sestavine so: živo apno, klorovo apno, karbolovo apno. Te snovi uporabljamo tako, da z njimi potresamo stranišča, gnojne jame, kanale.

Tekoči razkuževalni pomočki so: karbolova kislina, kreozol, lizol. Te tekočine rabimo razredčene v vodi, in sicer 3%ne raztopine. Nadaljnje razkužilo je apneno mleko, ki ga pripravimo tako, da pomešamo en del neugašenega apna na štiri dele vode. Tudi vroča sodova raztopina — lug — je jako dobro razkužilo. Nadalje je tako razkužilo 10% raztopina kalijevega mila, raztopina kalija hipermanganata, alkohol.

S tekočimi razkužili razkužujemo takole: blato, seč, izmečke, gnoj dobro premešamo s karbolovo ali lizolovo raztopino ali pa tudi z apnenim mlekom. To zmes pustimo nekaj ur v miru ter jo šele potem vržemo v stranišče. Vso jedilno posodo in vse orodje je najbolje prekuhati v lugu. Perilo bodisi kakršnekoli vrste namočimo v nalašč za to pripravljeni kadi, v kateri je 3%na karbolova ali lizolova raztopina. Tukaj pustimo te predmete več ur in jih šele potem oddamo perici. V vsaki bolniški sobi mora biti posoda z razkuževalno tekočino, kjer si bolniški strežaj umiva roke. Strežaj mora tudi imeti plašč, ki ga odloži, ko odide iz bolniške sobe.

Gumijeve reči, usnje in kožuhovino lahko razkužujemo s suho vročino, ako ne presega 95 stopinj, sicer pa jih lahko odrgnemo z razkuževalnimi raztopinami. Žimo, volno, morsko travo razkužujemo v razkuževalnih raztopinah. Lesene predmete in železnino dobro izpiramo z razkuževalnimi raztopinami. Ko se bolezen konča, moramo bolnika dobro izkopati in ga preobleči. Pri končnem razkuževanju vse to delo ponovimo. Stene vnovič prebelimo, tla pa z vročo razkuževalno tekočino dobro zdrgnemo in šele potem osnažimo.

Enako snažimo druge prostore in stranišče. V stranišče je treba poleg tega vsak dan vlivati apnenega mleka ali pa druge razkuževalne tekočine. Kovinaste predmete, ki se svetijo, je najbolje izbrisati s petrolejem.

Greznice razkužujemo tako, da vlivamo vanje veliko množino apnene vode ali pa karbolne raztopine, ki jo dobro premešamo.

Vodnjake razkužujemo tako, da vržemo vanje precejšnjo množino živega apna, ki ga dobro premešamo z vodnjakovo vodo. Potem pustimo to apneno raztopino dve uri v miru ter šele potem izčrpamo iz vodnjaka vse to apneno mleko, dokler ne priteče čista voda.

Dr. E. Mayer.

117. Slab zrak.

Dober zrak je glavni pogoj našemu zdravju. Ta resnica je še vse premalo znana veliki množini našega ljudstva ali, če jim je znana, pa se dovolj ne ravna po njej. To je sicer lahko umevno, pa ni zategadelj nič manj nespametno. Velike vode se namreč vsakdo boji, ker ve, da lahko v njej utone, ako ga nihče ne reši in se tudi sam ne more rešiti. Tudi ognja se radi ogiblujemo, ker nas peče in se bojimo, da ne bi zgoreli. Drugače je s slabim zrakom. Hudi nasledki vdihanja nezdravega zraka se nam ne pokažejo vselej tako očitno. Samo če zrak ni toliko skvarjen, da bi nam neprijetno udarjal v nos, in ako nas ne duši v njem, pa mislimo, da ni napačen. Res je, da slab zrak ne uniči življenja na mah, ako ni že prehudo pokvarjen. Zategadelj pa nam je še hujši sovražnik, ker nas skrivno zalezuje in naše zdravje izpodkopava polagoma, a gotovo. Le poglejmo si upadla lica tistih ubožcev, ki si morajo dan za dnem služiti svoj trdi kruh v globokih rudnikih! Poglejmo si trhla lica tistih ubogih prebivalcev po velikih mestih, ki si ne morejo privoščiti primernih stanovanj, marveč morajo spati in prebivati v tesnih sobicah ali celo v kletah z majhnimi okenci in včasih celo tako, da jih je mnogo v takem prostoru!

Tudi pri nas mnogi premalo cenijo dober zrak. Podnevi, zlasti v poletnem času sicer navadno ni sile za zrak, ker delo sili kmeta, da biva skoro ves čas na polju. Toda pozimi se tudi na kmetih preradi gnetejo v zaduhli sobi okrog gorke peči in ne odpirajo oken samo zaradi toplote ne. Tako pa se nareja zdravju škodljiv slab zrak.

H. Schreiner.

118. Deset osnovnih pravil o čuvanju zdravja.

1. Čist zrak podnevi in ponoči je prvi pogoj, da ostane človek zdrav, in je najboljša zaščita proti obolenju pljuč.

2. Gibanje je življenje. Vsakdanje gibanje na prostem zraku bodisi z delom, s hojo ali s telovadbo je prvi pripomoček zoper nevarnosti sedenja v slabem zraku.

3. Zmernost in preprostost v jedi in pitjači sta najboljši jamstvo za zdravo in dolgo življenje. Kdor namesto škodljivega alkohola uživa vodo, mleko in sadje, koristi svojemu zdravju, svoji delovni sili in svojemu blagostanju.

4. Pravilna nega kože in razumna krepitev, n. pr. vsakdanje umivanje telesa s hladno vodo in kopanje v topli vodi vsaj vsak teden poleti in pozimi znatno koristita zdravju in najgotoveje čuvata proti boleznim, ki nastajajo s prehladom.

5. Pravilna obleka ne sme biti tako topla, da razvaja kožo. Naj bo preprosta in naj le brani telo mrazu. Obleka ni nakit, zato naj služi zdravju in ugodnosti, ne pa modi!

6. Zdravo stanovanje mora biti obrnjeno proti solncu, suho, prostorno, snažno in svetlo. Ne trati časa in denarja za krčmo, rabi ju za svoj dom! Srečno domače življenje te za to tisočkrat poplača.

7. Popolna snaga v vsem, v zraku, hrani, koži, perilu, obleki, stanovanju in pa čistoča v življenju sta najboljša in najtrajnejša obramba proti koleri in vročici, proti kožnim in nagnusnim boleznim.

8. Marljivo in uspešno delo je pravo zdravilo telesu in duši, tolažba v največji bolesi, najčistejša sreča našega življenja.

9. Počitka in okrepitve ne najdeš po šumnih veselicah in v hrupnem uživanju. Noč je treba porabiti za spanje, praznike in nedelje posvečevati domu, oplemenjevanju duše in izobrazbi duha.

10. Koristno življenje in bogato v delu mora biti končna smer negovanju zdravja. Najlepša naloga je, da si dober človek, da razumno in marljivo vršiš svoj posel in da koristiš svoji domovini.

Srbska čitanka.

119. Kako se ubranimo jetike.

Jetika, sušica ali tuberkuloza je nalezljiva bolezen. Naleze jo človek z izmečki bolnikov. Lahko pa se je ubranimo in tudi ozdraveti moremo.

Važna so v tem oziru naslednja splošna navodila.

1.

Skrbi za snago!

Ne pljuj nikdar na tla! Na cesti pluj v robec, doma pa v pljuvalnik, ki je napolnjen z vodo! Pljuvalnik izprazni vsak dan, ga očisti z vrelo vodo in napolni zopet s svežo! Ne kašljaj v drugega! Otrok nikdar ne poljublja na usta!

Ne pometaj na suho! Kužne kali v prahu in v smeteh lahko provzročijo jetiko. Poškropi tla, metlo pa ovij z mokro cunjo, ki jo po pometanju prekuhaj! Stanovanje bodi vedno snažno, pohištvo pa obrisano!

Vsako jutro si odrgni ves život s hrapavo, mokro, a ožeto cunjo ali s posebno frotirno rokavico, potem pa s suho otiračo! Izperi si vsako jutro usta in grlo in osnaži zobe! Nohte imej čiste! Umij si roke pred vsako jedjo! Koplji se večkrat!

2.

Skrbi za zdrav zrak v sobi!

Prevetruj ali zrači pogostoma! Pozimi in ponoči puščaj v bolnikovi sobi majhno odprtino pri oknu, bolnika pa dobro odevaj! Rabljeni robec njegov deni v vodo in ga kmalu prekuhaj! Vse njegovo perilo naj bo ločeno od drugega!

Jetični ljudje morajo sami spati v postelji, ker drugače okužijo tiste, ki leže poleg njih.

3.

Bodi zmeren v jedi in pijači! Ne jej preveč na enkrat! Uživaj pa močno in mešano hrano: meko, prikuho, zelenjad, močnata jedila, kruh, maslo, sir, mleko!

Obilno uživanje alkohola: vina, piva, žganja je škodljivo. Pivci najprej zbole. Otrok naj nikdar ne pije alkoholnih pijač! Pomni pa tudi, da je surovo mleko nevarno. Uživaj le prevreto!

120. V zavodu za slepce.

Janko se je igral s strelnimi kavicami in je pri tem izgubil vid.

Zdaj je bil že drugo leto v zavodu za slepce. Večkrat je že povabil prejšnjega součenca Jožka, naj ga vendar kdaj obiše. Naposled se je dečkoma izpolnila želja.

Jožek je mislil, da je zavod za slepce velika, mračna hiša, kjer je vse jako tiho in žalostno. Kako pa se je začudil, ko je ugledal krasno poslopje sredi obsežnega parka! Še lepše je bilo nego šola v njegovem domačem kraju. Ko je stopil v zavod in je vratarju razodel svojo željo, so ga odpravili na veliko dvorišče, kjer se je drevilo in podilo vse polno slepih dečkov. Jožek še misliti ni mogel, da so slepi, tako so bili glasni in živahni. Po sosednjem vrtu so se izprehajale deklice. Nekatere so gredoč pletle ali kvačkale.

Kmalu je Jožek med dečki opazil prijatelja Janka. Poklical ga je po imenu. Janko je takoj po glasu spoznal prejšnjega tovariša in je hitro stopal proti njemu. Nehote se je Jožek domislil, kako boječ in neroden je bil ubožec prvi čas potem, ko je bil oslepel. Lahko si mislimo, kako vesel je bil Janko nepričakovanega poseta. Prijel je Jožka pod pazduho in ga varno vodil po zavitih vrtnih stezah. Dasi sta se dečka živo razgovarjala, je Janko vendarle natanko slišal korake vseh, ki so jima prihajali nasproti, in se jim je spretno umikal.

Zdajci je zapel zvonec in poklical vse gojence v hišo. Janko je odhitel k ravnatelju in si izprosil dovolitev, da sme prijatelju razkazati vse poslopje in njegovo uredbo.

Najprej je šel z Jožkom v sobo, kjer so sedeli najmanjši gojenci ob veliki mizi ter se ukvarjali z raznimi ročnimi deli,

ki jim jih je kazala učiteljica. Iz lesenih kladic so gradili hiše in druge lične reči, šivali s topo iglo in z volnenimi nitmi najčudovitejše oblike na lepenko, iz trstja pletli lepe koške, nizali steklene bisere na tanko žico in napravljali iz njih lepe zvezdice. Čisto majhen in še jako neokreten deček, ki je šele pred kratkim časom prišel v zavod, si je moral odpenjati in zapenjati suknjico in si vezati jermene na čevljih, ker se tega ni še naučil doma. Naposled so se vsi otroci postavili v krog, začeli igro ter zapeli veselo pesemco.

Nato sta prišla Janko in Jožek v sobo, kjer so večji dečki pravkar sedeli pri šolskih nalogah. Tukaj je pokazal Janko prijatelju, kako se učenci v zavodu za slepce uče čitanja in pisanja. Iz predala, kjer je imel spravljene svoje šolske reči, je potegnil veliko knjigo. Jožek se je moral skoro smejati, ko mu je Janko povedal, da je to njegova čitanka. Bila je dosti daljša in širša od njegove, pa tudi osemkrat do desetkrat debelejša. Zakaj neki? Črke za slepce so večje in sploh vse drugačne nego črke našega navadnega tiska. Sestavljene so namreč iz majhnih, izbočenih pik. Janko jih je rahlo otipaval s koncem obeh kazalcev ter tako čital že dosti gladko. Jožek jih je tudi poizkusil čitati, toda zgolj s tipanjem še razločiti ni mogel pik. In ko je začel Janko pisati, je Jožek strmel, kako hitro in spretno je z jeklenim črtalom vtiskaval pike, ki pomenijo črke, v papir, ki ga je držala posebna pisalna plošča. Janko je pokazal prijatelju potem še drugo pisalno pripravo, ki z njo slepci velike črke navadnega latinskega tiska vbadajo v papir, tako da jih lahkočitajo s prstom, kdor pa vidi, z očesom. Obljubil je Jožku, da mu na ta način o priliki spiše pismo.

Na nadaljnjem obhodu je zapazil Jožek dečka, ki je z majhnim računalom izdeloval računsko nalogo. Drug je otipaval zemljevid z izbočeno označenimi gorovji, vodami, mesti. In Janko je pripovedoval svojemu spremljevalcu, da se uče skoro prav to, kar se uči Jožek v šoli doma. Razlika je samo pri nekaterih učnih predmetih, n. pr. pri risanju. Vidci rabijo svinčnik in papir, slepci pa izdelujejo svoje nariske z nitmi na mehko blazino in tvorijo iz gline različne slike. Večinoma si pridobivajo gojenci tudi glasbene zna-

nosti. Jožek je videl nekatere, ki so se vadili pri klavirju, igrali na gosli, citre, flavto, orgle in na druga glasbila.

Ves vesel je pripovedoval Janko, da se skoro nauči pletarstva in da se hoče pozneje, ko doraste, v domačem kraju ustanoviti za pletarja. In ker se je zdelo Jožku to nemogoče, je šel z njim v delavnice, kjer so delali večji gojenci. V eni delavnici so izdelovali velike in majhne koše iz protja in drobnega trstja ter napravljali starim trstenim stolom nove sedeže, v drugi so izgotavljali šteti, čopiče in metle. V sobi, kjer je stalo več klavirjev, so se nekateri večji gojenci učili, kako je ubirati te inštrumente. Deklice pa so pridno sedele pri svojih ročnih delih. Nekatere so se celo na pletilnem stroju učile izdelovati nogavice in volneno obleko.

Dobro uro se je Jožek mudil v zavodu, zakaj ogledati si je moral tudi šolske sobe, veliko jedilnico, spalnice, domačo kapelo. Ko se je naposled poslovil od slepega prijatelja, je bil prepričan, da utegne Janko, dasi je slep, postati vrlejši človek nego marsikak njegovih dobro videčih tovarišev.

121. Lažnivi prijatelj.

»Grelo te bom!« reče žganje prezebajočemu popotniku, ki mu v hudem mrazu ob poti kima gostilniško znamenje. »Hitro ga zaužij kozarček! Boš videl, kako ti pogreje udel! Lahka ti bo nadaljnja pot.«

Gorko je postajalo preslepljenemu možu. Toda kmalu ga je začelo tem občutneje zebsti. Tisti križ tam ob poti kaže mesto, kjer so ga našli — zmrzlega.

»Hočem te okrepčati!« pravi drvarju, ki stoji spehan in ves znojen pred sklado drv. »Le pogoltni me enkrat!«

Ali si že videl kdaj utrujenega konja, ki se je pehal, da bi povlekel težek voz na hrib? »Konjička moram malo pokrepčati,« si misli voznik in začne pretepati izmučeno žival. Res potegne zopet močnejše. Pa saj ne boš misli, da je bič podelil živali novo moč? Žival je napela samo še svojo skrajnjo moč in vleče, dokler se mrtva ne zgrudi.

Glej! Drvar žganjepivec je podoben nespametnemu vozniku.

»Ozdravim te!« tolaži žganje bolnika. »Le oglej se dobro v lekarni! Tamkaj stojim sredi med zdravili!«

Naše strupene rastline so tudi tam, a lekarnar ima njih sok škrbno zavarovan; zakaj z strupom ne smemo nemarno ravnati in ne sme ga vsakdo dobiti. Samo po zdravnikovi odredbi ti ga izroči lekarnar.

»Zdramilo in razveselilo te bo!« obeta malosrčniku. »Čuj, kako se tvoji tovariši smejejo in pojo! Kakor bratje se objemajo in si nagajajo!«

Pojdi z menoj za trenutek v ječe! Vprašaj tam junake z noži in ubijalce, kdo jih je spravil pod ključ! Večina ti bo odgovorila s stisnjeno pestjo: »Tisti burkež, žganje!«

Spremljaj me še samo malce v blaznico! O, to so ti bili nekdanj ob žganju veseljaki! —

Lažeš, žganje, lažeš!

Iz Schreinerjeve »Čitanke«.

122. Balada o sv. Martinu.

»Uh, kaka zima! Sto volkóv!
Nocoj ne pridem živ pod krov.

Kako, ti ščep, z neba se smeješ!
Le škoda, da kar nič ne greješ.

A kod, Boštjan, si zašel, kod?
Nemara to ni prava pot.

Sneg mete ... ostra sapa piše,
in krog in krog nobene hiše!

Pač! Nekaj tukajle stoji ...
Kapelica, ej — se mi zdi.

Kapela svetega Martina,
patrona ljubega mi vina!

Da nisem ga tako rad pil,
nocoj bi tukaj ne nočil ...

*A, ti svetnik, mi ne zameri,
če tožim ti... pri moji veril*

*Imel, veš, kočo svoje dni
še lepšo jaz sem nego ti.*

*Zdaj ni več moja tam na Griči,
prodali so mi jo biriči.*

*In zdaj razcapan je berač
in bos ko gos Boštjan kovač.*

*Vsak pes oblaja me na cesti.
Glej, od mrazú se moram tresti.*

*A ti se zime ne bojiš,
vsak dan obleko tú deliš.*

*Še mene s plaščem zdaj ogrni,
če treba, Bog ti ga povrni!*

*Ne sekaj z mečem ga čez pol!
Daj celega, saj ves sem gol!*

*Tako... tako! Kako se sveti!
Oh škoda z njim se je odel!*

*Od pet do vrata ves je zlat.
Da ne bi vzel ga kak mi tat!*

*Ljudje od pragov nas podijo,
svetniki še za nas skrbijo.*

*Kožuhe molji skopcem žro,
a nago naše je telo.*

*Kako me grejel... Naj počijem,
v tvoj plašč ovit v kot se skrijem.«*

*

*In ko zasvital se je dan,
bil zmrznil je berač Boštjan.*

Anton Aškerc

V. Domače gospodarstvo in gospodinjstvo.

123. Kmetiška.

*Pride pomlad in kmet se ji čudi.
Gozdi šumijo pesem mogočno,
zemlja ogrinja si haljo poročno.
»Daj, zazeléni mi, njivica moja!«*

*Pride poletje, upanje raste.
Kakor nevesta v blažene čase
v zlatem nakitu njiva smehlja se.
»Oh, le smehlaj se, njivica moja!«*

*Pride jesen, vsa težka bogastva.
Zlati nakit svoj njiva vračuje
upniku kmetu, kmet se raduje.
»Lezi k počitku, njivica moja!«*

*Zima potrka, dobro je kmetu.
V biserih streha žari mu domača,
z mize ga vabi bela pogača.
»Hvala ti, hvala, njivica moja!«*

Leopold Turšič.

124. Dobra in slaba stran.

Srečko je slišal, da v mestih plačujejo delavce mnogo bolje nego na kmetih. Zato je sklenil, da si pojde tja iskat dela, češ, da je tam vsakdo srečen.

»No dobro,« mu reče učitelj. »Pravkar prihaja Matevž, ki je bil tudi več let v mestu. Njega povprašaj, kako je tam!«

»Res,« je dejal Matevž, »v mestu je zaslužek večji nego na kmetih. Pomisliti pa moramo, da je v mestu prav težko dobiti dela in da je življenje ondi mnogo dražje nego pri nas. Če si nekoliko več prislužiš, pa tudi več potrošiš.«

Srečko: »Jaz bom pa skrbno gospodaril in bom, kar si prihranim, vedno sproti dajal v hranilnico.«

Matevž: »Kdo ve? Morebiti pa boš moral zopet vse izdati, kadar ne bo dela.«

Srečko: »O to se mi bo pač težko kdaj pripetilo! Nadalje pa je v mestu življenje mnogo prijetnejše: same velike in lepe hiše, visoki zvoniki...«

Matevž: »Da, lepe in velike hiše, a ti boš moral stanovati v teh lepih hišah v kaki zatohli in temni podstrešni sobici pa še drago plačevati to stanovanje.«

Srečko: »No, pa lepa izprehajališča so tam.«

Matevž: »Tja ne boš utegnil hoditi.«

Srečko: »Pa gledališče!«

Matevž: »A kaj poreče pri tem tvoje skrbno gospodarstvo? Tako torej? Želiš si zabav in zato si pojdeš v mesto iskat dela? No, tedaj si pa že izgubljen!«

Sedaj je povzel besedo učitelj in je rekel: »Sploh je pri vsaki stvari treba primerjati dobro in slabo stran. Blago na primer, ki ga kupiš po nizki ceni, navadno ni trajno. Poljedelstvo ima mnogo križev in težav, a kmet je vendarle zdrav in čvrst.«

Srečko: »Bogastvo pa vendar nima slabe strani!«

Učitelj: »Hm, mnogokrat je teže prigospodarjeno imetje ohraniti nego si kaj prigospodariti. Denar je okrogel... Treba ga je pošteno in koristno rabiti in vedno delati.«

Vekoslav Kukovec.

125. Kam in kje.

»Kam drži na desno cesta,
kam drži na levo pot?

Mož, povej mi po izkušnji:
Kje se laže ognem zmot?«

»»Pot, ki vidiš jo na pravo,
te prinese v mesta kras,
ki drži na levo steza,
te privede v prosto vas.

Če nameriš jo na mesto,
kras zidovja najdeš hiš,
če se pa na vas obrneš,
tam nasprotno vse dobiš.««

»Kam tedaj naj se obrnem:
naj li v mesto se podam,
ali naj na vas jo mahnem,
srečo boljšo kje imam?«

»»Vidiš, to ti je vse eno:
kakor se ponašal boš,
lahko v mestu, lahko v vasi
si, če hočeš, srečen mož.««

Matija Valjavec.

126. Pouk o kruhu.

Vsak dan, mladi prijatelji, molite: »Daj nam danes naš vsakdanji kruh!« — Morda niti ne veste, kako velika je ta prošnja do našega Boga. V kruhu so naša moč, naše zdravje, naše življenje. Tako svet je kruh od zrna, da Gospod sam vzame njegovo podobo, kadar nas hoče krepiti in blagosloviti.

Zato morate vedeti, ljubi prijatelji, kaj nam je kruh. Vprašajte, kako visoko so čislali in spoštovali kruh iz zrna vaši predniki! Preden so posejali prvo pest, preden so našli prvi snop, so rekli: »Bog ga blagoslovi!« Preden so načeli hleb, so naredili z nožem čezenj križ: »Bog ga blagoslovi!« Kose kruha so razdelili z besedami: »Bog ga blagoslovi!« Vsako drobtino, vsak prašek moke, ki ga mi mnogokrat lahkomišno raztresemo, so pobrali in vrgli v ogenj, ker jim je bila moka prečastitljiva, da bi jo pohodili. Zvesti svojim šegam in navadam, zvesti domačim njivam, vrtovom in travnikom, niso bili naši predniki zastran živeža odvisni od

nikogar na svetu. Bili so samosvoji gospodje ob vsej svoji preprostosti in skromnosti.

Ljubi mladi prijatelji! Na tej trdi zemlji hočete strpeti, na njej hočete biti zadovoljni in zdravi. Zato pa morate začeti življenje, polno resne preprostosti in varčnosti, že jutri, že danes varčevati v velikem in v malem. Kdor hoče varčevati v velikem, se mora učiti varčevati v malem. Kdor bi si nameraval kupiti igračo, naj položi denar v svoj hranilnik in si napravi sam igračo! Ljubša mu bo nego kupljena. Kdor ima dve jabolki, naj shrani eno za jutri! Kdor ima dve suknji, ne dajaj si delati tretje! Kdor ima velik kos kruha, poglej, ali ni v njegovi bližini vrednega človeka, ki strada! Ako je, prelomi svoj kruh na dva kosa! O našem Zveličarju je zapisano, da so ga njegovi učenci spoznali po lomljenju kruha...

In še nekaj vas prosim, mladi prijatelji! Prosim vas v vašem imenu in v imenu domovine: Ostanite zvesti domovini! Ne zapuščajte lahkomiselno hiše, ki vas je rodila, zemlje, ki vas redi! Izkušajte rajši, da se krepite v edinosti in slogi! Prepiri so raztrgali že marsikateri dom, sloga ga zopet utrdi. Zaupajte drug drugemu! Nezaupni bodite proti svojim sovražnikom, ki hodijo okrog vas, da bi vas izvabili v druge stanove in poklice, kjer bi vendar ne našli sreče. Varujte se nemirnega pohajanja po svetu, ostanite doma na svojem mirnem polju, v svojih lokah in gozdovih! Držite se dela, ki je najbližje pri Bogu — ustvarjajočega poljedelškega dela! Čistejšega veselja ne pozna svet, nego ga daje narava z vsemi svojimi stvarmi, silami in lepotami.

To, moji ljubi mladiči, sem vam hotel povedati. Posejati sem hotel peščico semena v vaša srca. Naj požene eno ali drugo seme! Bog ga blagoslovi!

Peter Rosegger.

127. Sejalec.

*Svetel znoj sejalcu kmetu
v izorane brazde pada.
V zemlji se rodi, zaklije
zlato klasje, zlata nada.*

*Znoj na čelu — sveta rosa.
Kamor na zemljico kane,
kot bi Bog jo blagoslovil,
tam življenje novo vstane.*

Cvetko Golar.

128. Varnost.

Splošno čislan občan v vasi je bil oplnjen in umorjen. Morilca so ujeli in izročili sodišču, ki ga je obsodilo na vislice.

Zaradi tega groznega dogodka je po vsem okraju zavladal velik strah. Ljudem se je vobče zdelo dobro, da je zadela zločinca zaslužena kazen.

»Saj bi še svojega življenja ne bili več varni, ako bi ga ne bili obsodili,« je rekel oče Blaž. »Brez strahu bi se bilo kradlo in ropalo po naših poljih, niti naše shrambe bi ne bile varne. Kdo ve, kaj vse bi bil še počel ta zlikovec!«

Drugi sosed: »Jaz bi si še več ne upal na polje orat.«

Oče Blaž: »In čemu bi vobče delali in se trudili, če bi niti pri pospravljanju svojih pridelkov ne bili varni!«

Učitelj je pritrdil: »Red in varnost sta za delo prav tako potrebna kakor zdravje. Če vam po srečno dokončanem delu kdo brani uživati sad vašega dela, je to gotovo jako žalostno; kajti zaman ste delali in se trudili.«

Oče Blaž: »Ko bi ne bilo reda in varnosti, bi si nihče ne hotel ustanoviti svoje delavnice, nihče bi si ne hotel urediti prodajalnice, ne bilo bi niti obrtov niti kupčije.«

Drugi sosed: »Oblastva so torej dolžna skrbeti za varnost v deželi. Njih skrb bodi, da se po gozdovih in drugod ne klatijo tatovi in roparji.«

Tretji sosed: »Tudi kužne bolezni bi morala zabranjevati.«

Učitelj: »Tega ne more nihče. Oblastva izdajajo le razna navodila, kako je treba zabranjevati take bolezni, vsak državljan pa naj se strogo ravna po teh navodilih.«

Oče Blaž: »Menim, da imajo oblastva pač dovolj opravka, bodisi državna ali občinska.«

Učitelj: »Čudili bi se, ako bi vam natančneje popisal obsežno delo raznih oblastev in razjasnil mnogotere javne urédbe.«

Oče Blaž: »Res, oblastva so za občo blaginjo neizogibno potrebna in razni uradniki so nastavljeni le v našo in vseh državljanov neizmerno korist.«

Po V. Kukovcu.

129. Zavarovalnice.

Rokodelci in obrtniki naj bodo zavarovani za nezgode. Kaj lahko se rokodelec pri svojem opravilu tako pone- sreči, da po več dni ali tednov ni sposoben za delo. On sam, njegova žena in njegovi otroci žive od njegovega zaslužka. Če ga zadene nezgoda, bi moral z družino vred trpeti pomanjkanje. Pameten in previden rokodelec pristopi torej za člana k bolniški blagajnici in k zavarovalnici za nezgode ter plačuje za to razmeroma majhen znesek. Ako zboli ali če ga doleti pri delu nezgoda, mu plačuje bolniška blagajnica za ves čas bolezni po več dinarjev na dan in tako obvaruje njega in družino pomanjkanja. Če pa ostane vsled nezgode pohabljen in je deloma ali popolnoma nesposoben za delo, mu izplača zavarovalnica za nezgode vrhutega v gotovini večjo vsoto denarja.

Kdor se zavaruje, naj natanko prečita pravila zavarovalnega društva, da ve, katere pravice in dolžnosti ima kot zavarovanec.

Največje posvetno posestvo vsakega človeka sta njegovo življenje in njegovo imetje. Obema pa vedno prete velike nevarnosti. Človek ne ve, kje ga čaka nesreča. Nagla smrt pogostoma pokosi gospodarja, da v največji stiski in nadlogi ostavi družino, ki jo je redil z delom svojih rok. Temu lahko pogori poslopje, onemu pocepa živina, tretjemu potolče toča žito na polju, trto v vinogradu.

Da kolikor mogoče lajšajo take nesreče, poslujejo družbe, pri katerih se lahko vsak zavaruje. Imenujemo jih zavarovalnice.

Kdor se zavaruje za življenje, se sicer ne odkupi smrti, ampak priskrbi le odškodnino za izgubo, ki jo prizadene njegova smrt rodbini ali komu drugemu. Krojač n. pr. preživlja rodbino s svojim delom. Dokler on živi, ima tudi družina kruha, če pa zatisne oči, bi morebiti prišla na beraško palico. Da odvrne to nesrečo, sklene z zavarovalnico zavarovalno pogodbo ter plačuje določen znesek v mesečnih ali letnih obrokih. Kadar pa umrje, plača zavarovalnica rodbini takoj vsoto, za katero je krojač plačeval zavarovalnino.

Previden in skrben gospodar zavaruje tudi nepremično in premično imetje proti ognju: hišo, poslopja, opravo, obleko, pridelke, živino.

130. O narodni blaginji.

Narodno blaginjo najbolj pospešujejo dobre šole, zakaj v njih dobiva ljudstvo potrebno izobrazbo in plemenitejše nazore. Šola vpliva na dušo in srce. Omika in nrvnost sta vsakemu narodu najtrdnjši jez proti raznim pogubnim naukom in sebičnim nakanam močnejših sosedov.

Mnogi veliki narodi so propadli, ker niso bili kos navalu, ki se je rodil v krivih nazorih med njimi samimi. Ker je namreč človeški duh svoboden, oznanja nauke, ki so včasih tudi napačni ali celo pogubni, dasi ugajajo posameznikom in nerazsodnemu ljudstvu. Stari Rimljani so bili močan narod, a vendar so propali, ko je jela ginevati njih nrvnost. Držeč se načela, da je razkošno življenje največja sreča, so hrepeneli samo po denarju in bogastvu. Toda prihrumeli so od severa surovi narodi ter uničili izobraženo, mogočno, a nrvno propadajoče rimsko cesarstvo.

Kakor se moti posameznik, tako se motijo tudi narodi, ki menijo, da je le bogastvo sreča. Srečno in veselo življenje naj nosi vsak v svoji duši! Ta notranja blaženost naj ga krepi in srči ob vseh razmerah! Zavest o taki sreči naj ga povzdiguje visoko nad svetno imetje in poželenje! Slavni možje in dobrotniki ljudstva so se rodili največkrat v siromašnih kočah in so umrli brez imetja. In zakaj so bili slavni, zakaj dobrotniki ljudstva? Ker so bile njih misli vzvišene, ker jim ni bilo za uživanje in bogastvo.

Kar velja o posamezniku, lahko trdimo tudi o narodih. Tudi narodu vzklije prava blaginja šele takrat, kadar ga vodijo višji, nesebični nagibi.

Kmet sadi drevje, a ne zase, ampak za svoje otroke in vnuke. Ta vzvišena misel naj bi vodila pri delu vsakogar! Nihče naj bi ne mislil samo nase, ampak na vse, na blagovitost vsega naroda, ki mu pripada, čigar jezik govori, čigar potrebe so obenem njegove potrebe, čigar stremljenje je v prid tudi njemu.

Za občo blaginjo je pa treba tudi pridnosti in ljubezni do dela. Premišljeno delo povzdiguje človeka visoko nad druga bitja. V delu je blaginja vsakemu. Kdor se je naučil delati in ima veselje do dela, se nikdar ne izgubi. Kdor dela rad in pridno, je vedno zadovoljen, služi dosti, si prihrani kaj in ne utegne misliti na ničemurnost. Delo je samo nemarnemu neizobražencu breme, ki se ga boji in izogiblje.

Kakor človek tako tudi narod ni srečen brez dela. Izobraženo ljudstvo dela rado. Vrlemu ljudstvu je delo v zabavo, ker ne misli, da je človek na svetu samo za to, da bi užival, ampak da koristi tudi drugim, celokupnosti, vsemu narodu.

Izobraženost, nravnost in delo so v najtesnejši zvezi kakor kolesa pri uri in višje misli so tista utež, ki goni to kolesje. Kakor je treba uro od časa do časa naviti, da se ne ustavi, prav tako je treba utrjevati vzvišene misli kot vodilke dela.

Uro tudi nekdo navija, ji maže kolesa in skrbi, da ne zakasneva ali prehiteva. To je državna uprava. Poleg izobraženosti, nravnosti in dela je potemtakem četrti pogoj obče blagosti modra državna uprava. Njej gre skrb za srečo vsega naroda, ki ga ji je voditi, in zato je tudi od nje odvisna ljudska blaginja.

A. V. Smilovsky.

131. Kaj je ded povedal vnukoma o zemljiški knjigi.

Stari Miha Strehar je umel dobro pripovedovati kakor malokdó. Seveda so se nanašale njegove povesti le na mestece, v katerem je živel že nad šestdeset let. Ko je pripovedoval o strašnem požaru, ki je uničil skoro dve tretjini mesta, o veliki povodnji, ki je pokončala mnogo blaga in imetja in celo nekaj prebivalcev, ko je opisoval nevihto in točo, ki je pobila polje pred dvajsetimi leti, podrla drevje, vrgla zvonik z mestne cerkve in razkrila mnogo hiš, sta ga trepetaje poslušala štirinajstletni vnuk Janko in dvanajstletna vnukinja Jerica. Rad je pripovedoval otrokoma tudi o prebivalcih, ki so si pomnožili imetje in veljavo s previdnostjo, pridnostjo, delavnostjo in z občekoristnim delo-

vanjem. A vedel je tudi govoriti o marsikom, ki ga je spravila nevednost ali lahkomišelnost v nesrečo.

Jasnega pomladanskega dne je šel na izprehod na bližnji griček.

»Ljubi dedek,« vpraša hipoma deklica, »kaj pa je premičnina in nepremičnina?«

»Otrok, zakaj pa vprašuješ to?«

»Danes zjutraj so oklicali na trgu, da bodo prodali vso premičnino in nepremičnino našega soseda. Zato bi rada zvedela, kaj je to.«

»To ti lahko povem,« odgovori ded in začne: »Bilo je leta 1866. konec meseca junija. Nenadoma počí glas: Sozvrážniki gredo! Nekateri ljudje, ki so imeli vozove in konje, so zapregli in naložili na vozove jedil, pohištva, perila, obleke, ur, denarja, vrednostnih papirjev, knjig. Siromaki so pogнали svojo kravo ali kozo iz hleva in naložili svoje imetje na vozičke. Vsi pa so bežali z otroki v bližnjo goro, ker so mislili, da bodo tam bolj varni sovražnika. To je bilo žalostno. — Ali vesta sedaj, kaj in kakšna je premičnina?« vpraša ded.

»Da vama bo jasno, naj posnamem. Konji, krave, prašiči, ovce, koze, pohištvo, vozovi, perilo, obleka in nakitje, kruh, maslo, jajca, meso, z eno besedo vse, kar se da spraviti z mesta na mesto, je premičnina. Njive, travniki, pašniki, gozdi, hiše, hlevi, skednji, koče, tvornice, cerkve se pa ne dajo premakniti, so torej nepremičnina.«

Med tem so bili prišli vsi na vrh. Odtod je bil krasen razgled, pod njimi je bilo mnogo nepremičnine.

»Glejta, koliko nepremičnine vidimo!« reče ded.

»Toliko je travnikov, njiv, vinogradov, gričev,« reče Jerica. »Kako pa ve vsak posestnik, kaj je njegovo in da se nobeden ne zmoti in ne prička z drugimi?«

»Da se ni treba pričkati posestnikom med seboj,« odgovori ded, »imamo prav primerno napravo. Pred kratkim sta bila z menoj v davkariji. Na vratih sta čitala napis: Zemljiški kataster. Tam so zapisane natanko vse nepremičnine vseh občin, ki spadajo pod ta davčni urad. Najmanjša kmetiška hiša in največja grajščina, vsako zemljišče, bodisi majhno ali veliko, ima tukaj svojo številko, katastralno ali parcelno številko. Tako so posamezna zemljišča natanko

popisana. O vsaki številki je povedano, ali pomeni hišo, njivo, gozd. Ker je pa izmerjen že od davnih let ves svet prav natanko, zvemo tukaj tudi, koliko arov meri to ali ono zemljišče, vrhutega pa tudi, koliko čistega dohodka donša na leto svojemu posestniku. Pri zemljiškem katastru je tudi katastralna mapa, v kateri kaže natančna risba, kje leži dotično zemljišče, ali je blizu ali daleč od kraja, ali je na desnem ali na levem bregu potoka ali reke, ali je trivoglato, pravokotno, četverokotno ali kakršno si boji. Tako je urejena nepremičnina. Zato more davčni urad nalagati posestnikom nepremičnin davke tudi popolnoma pravično.»

»Kaj pa je zemljiška knjiga, ljubi ded?« vpraša Janko.

»Kaj še vprašuješ, otrok? Vaš sosed, prijazni gospod Planinar, je vendar vodja zemljiške knjige v našem mestu. Kolikokrat pripoveduje očetu o napakah, ki si jih nakopavajo nekateri ljudje glede zemljiške knjige! Kakor vodi davkarija kataster, tako vodi sodišče zemljiško knjigo. Tudi tu je najlepši red. Za vsako posest so namenjeni posebni listi, zemljiškoknjižne vloge. Vanje zapisujejo različne vpise čedno in lepo. Zemljiška knjiga je zanesljiv svetovalec in poročevalec. Koliko ve povedati! Hišnemu posestniku je bilo treba denarja. Izposodil si je na svojo hišo 2000 Din. Ta vsota je vpisana kot dolg na njegovi hiši. Drugi sme izpeljati kapnico na tujo zemljo. Tretji sme rabiti stezo po tujem posestvu. Četrti da polovico svoje hiše trgovcu v najem. Stara ženica ima v neki hiši kot do smrti. Vse to je zapisano v zemljiški knjigi.

Čigava je kaka hiša, čigavo je kako polje, čigav kak vinograd, zveš v zemljiški knjigi, zakaj za lastnika hiše, polja ali vinograda velja le tisti, na katerega je prepisano posestvo.

Kdor pa hoče zvedeti naravno lego in obliko takega posestva, pogleda v zemljiško mapo, ki se ujema s katastralno mapo.

Ko je hotel kupiti vajin oče od gospoda Jelenca travnik ob vašem vrtu, je šel najprej gledat v zemljiško knjigo. Travnika ali druge nepremične reči ne moremo kupiti kakor zemljo pri peku ali kožuh pri krznarju. Samo ustna pogodba ne velja. Taka menjava posesti mora biti zapisana v zemljiški knjigi, da velja. Vajin oče je dal pogledati, ali je

gospod Jelenec res lastnik travnika in ali ni vknjiženega na tem zemljišču kaj dolga. To je bilo pametno in dobro. Kdor se zanaša na to, kar pravi zemljiška knjiga, ne pride pri kupovanju ali prodajanju v škodo.

Ko je videl oče, da je vse v redu, je šel z gospodom Jelencem k notarju, je dal napisati kupno pogodbo — kaj je to, že vesta iz »Spisja« — potem je šel na sodišče, ki je dalo prepisati lastninsko pravico do tega travnika od gospoda Jelenca na vajinega očeta.

Tako ravna previden mož. Vajin oče je vedel, da mora dati prepisati kupljeni travnik v zemljiški knjigi na svoje ime. Kdor tega ne stori o pravem času, ga lahko kaznuje sodišče z globo. Vajin oče je pa tudi vedel, kake neprilike se rode lahko posestniku, čigar pravica ni vpisana v zemljiški knjigi.

Vidita, ljuba vnuka, za tako kupčijo treba tudi pameti in razuma. Vinogradnik Janez Slana pa ni bil baš razumen. To kaže tale zgodba.

Gostilničar Leča iz Prečne je imel hišo in gospodarstvo. Pred tremi leti okoli sv. Martina je kupil od vinogradnika Slane ves vinski pridelek za 1000 Din in mu obljubil, da mu takoj plača 100 Din, ostalih 900 Din naj se pa vpiše Slani na korist v zemljiški knjigi na Lečevo krčmo. Slana je poznal krčmo in je bil zadovoljen. Misli si je, hiša zadostuje v varstvo za 900 Din, pa ni pogledal, kaj je zapisano o Lečevi gostilnici v zemljiški knjigi.

Čez poldrugo leto dobi Slana uradno naznanilo, da bo prodana Lečeva hiša. Sedaj je utegnil teči v nekoliko oddaljeni zemljiškoknjižni urad, da bi videl, ali niso vpisane tudi druge terjatve na Lečevi hiši. Sam sebi ni hotel verjeti, ko vidi, da so vpisane pred njegovimi 900 Din še štiri druge terjatve za 8000 Din. Hišo je cenilo sodišče samo na 8000 Din, ker pa nihče ni ponudil več, so morali prodati hišo pod cenilno ceno za 7500 Din. Kdor prej pride, prej melje. To velja tudi o dolgovih, vpisanih v zemljiško knjigo; to se pravi, prva terjatev ima prednost pred drugo, druga pred tretjo. Janko, dobro znaš računati. Izračunaj torej, koliko je dobil Slana za svoj dolg 900 Din od izkupila za Lečevo hišo!

»Niti pare,« odgovori Janko.

»Da, ves denar je bil izgubljen. Sedaj je tarnal Slana: Oj nesreča! Ali s tem ni zadel prave. Komur pogori hiša ali skedenj, komur potolče toča žito na polju, komur poškoduje ploha zemljišče, tak sme tožiti o nesreči. Slana pa ne. Slana je sam kriv, da je trpel škodo on in njegovi otroci z njim. Sam je zanemaril pri prodaji vina dobrega prijatelja, cene nega svetovalca, zemljiško knjigo, ki daje pojasnila vsakemu zastonj. Morebiti je izučila Slano izkušnja.«

132. Dragomilčani in kmet Novinšek.

1.

Neko nedeljo popoldne je sedela večja družba možakov iz prijazne vasice dragomilske pod širokovejnato lipo sredi vasi in se živahno razgovarjala.

Kratkomislec: »Čudno je pa le, kar čitam tu v časopisu. Neki profesor je baje izumil, da se da zatreti nadležni osat, ako ga polivamo z vodo, v kateri so raztopljena rudninska gnojila, n. pr. čilski soliter.«

Grega: »No, to bo zopet nekaj za Novinška! Videl sem ga že letošnjo pomlad, kako je škropil njivo za ječmen.«

Kratkomislec: »Stvar bi bila prav lepa, a jaz imam pomisleke. Novinšek s polno mošnjo si lahko dovoli take drage reči, toda nas eden...«

Orel: »Ali boter Kratkomislec, odkod pa ima Novinšek polno mošnjo? On je vedno med prvimi, kadar gre za kako novost. Različno orodje in stroje, ki so nam bili včasih popolnoma tuji, si je on omislil prvi. On rabi umetna gnojila in močna krmila za živino, kupuje drago semensko zrnje. A vendar ima vedno dovolj denarja in se smeje naši starokopitnosti. Le pogledjte jeseni njegovo žito v kozolcu ali njegovo živino ali sadno drevje na vrtu! Kdo izmed nas ima kaj podobnega? Ako so vsega tega krive novotarine, pojdem še na stara leta k Novinšku v šolo.«

Bolta: »Zares, če pomislim, kako je bilo pri Novinškovih pred dvanajstimi leti, ko je nastopil gospodarstvo, in kako je sedaj, se moram čudom vprašati, kako je pravzaprav vse tako prišlo. Saj stari Novinšek ni gospodaril čisto nič bolje nego vsak izmed nas.«

Kratkomislec: »E, to je vendar jasno! Dota njez gove žene ga je postavila na trdna tla. Ko je bil dovršil kmetijsko šolo in je služil nekaj let za oskrbnika na večjem posestvu nekje na Štajerskem, se mu je posrečilo, da je dobil hčerko bogatega kmeta za nevesto. In s tem je rešena vsa denarna uganka.«

Orel: »Ko bi bilo to res, bi mu vendar ne bilo treba delati dolgov, da je izplačal sestre ob nastopu gospodarstva. Za gotovo vem, da si je napravil dolg.«

Kratkomislec: »Naj bo že, kakor hoče, iz nič ni nič! Ali smo si mogli pridobiti bogastva mi, čeprav živimo varčno prav tako kakor Novinšek? Od samih knjig in čitanja časnikov to ne more biti. Tu je nekaj posebnega.«

Orel: »V čarovnice in škrtlje menda pač ne veruješ. Takšne čarovnine, kakršne uganja Novinšek, so mi prav povšeč. Dober kristjan je, hodi redno v cerkev in z gospodom župnikom sta si dobra prijatelja.«

Grega: »Da, da, in če je treba za dobro stvar kaj žrtvovati, je on prvi, ki da veliko.«

Orel: »Jaz bi dejal, pojdimo vsi skupaj k Novinšku in vprašajmo ga očitno in pošteno, kako on ravna v svojem gospodarstvu!«

Vsi (razen Kratkomisleca): »Da, takoj storimo to!«

Kratkomislec: »Te neumnosti pa že ne storim! Takega mladiča da bi še za svet vpraševal, takega kmeta iz knjige! Nikdar! Če se hočete osmešiti, le pojdite!

Vsi drugi: »Stori, kar hočeš, mi pojdemo!«

In šli so.

2.

Gospodar Novinšek je imel konec vasi prijazen dvorec. Spodaj je stala hiša iz opeke in pred njo je bil ozek, ograjen cvetličnjak. Na obeh ozkih straneh hiše sta bila zelenjadna vrtiča. Stanovanju nasproti so bili prostorni podi in kolarica z drvarnico, večinoma vse leseno, na obeh drugih straneh pa zidani prostorni hlevi. Vse skupaj je imelo podobo podolgastega četverokotnika in je delalo prav prijeten vtisk na človeka.

Sredi dvorišča, potlakanega s kamenjem in posutega z drobnim peskom, je bilo gnojišče, zidano iz cementa v pra-

vilnem četverokotniku. Okrog in okrog so rasli kostanji, ki je bilo med njimi le toliko presledkov, da je mogel blizu voz za nakladanje gnoja.

Naši možakarji so našli Novinška pri okrogli mizi na vrtu. Prijazno so ga pozdravili. Novinšek jim je veselo odzdravil in jih pozval, naj sedejo okrog mize.

Orel (nekoliko v zadregi): »Čuj, sosed Andrejčel! Ker vidimo, da vedno bolj napreduješ, pri nas pa je baš na robe, smo te hoteli povprašati, kaj nam je storiti, da dobimo od svojega polja bogatejših žetev in iz hlevov večjih dohodkov.«

Andrej: »Ljubi možje, rad vam povem svojo zgodovino.

Mnogi mislijo, da sem prinesel iz tujine sredstev, s katerimi sem izboljšal svoje gospodarstvo. To je sicer res, samo v nekoliko drugačnem zmislu, nego splošno mislijo. Denarja nisem dobil nič več z doto svoje žene, nego je poprek navadno pri nas. Kar pa sem prinesel s seboj iz daljave poleg svoje zveste, izvrstne tovarišice, to je razumevanje življenja in delovanja v naravi. Na kmetijski šoli sem dobil le podlago in temelj; kajti kmetijske šole, in naj bodo še tako izvrstne, ne morejo ustvariti popolnega, dovršenega gospodarja. Za to je treba življenja, izkušnje in vaje. Jaz sem se v resnici potrudil, da to, kar sem se naučil v šoli, tudi uporabim s pridom v življenju. Bil sem na raznih posestvih in si nabral mnogovrstnih izkušenj. Kmalu sem videl, da po svetu gospodarijo vse drugače negoli doma v Dragomilu, da pa imajo tudi dvakrat boljše žetve, dasi polje samo na sebi ni nič boljše od našega.«

Grega: »Ali mi žal ne moremo iti za teboj, mi nimamo tvoje izobrazbe in tvojih izkušenj.«

Andrej: »Česar sami nimate, prav to hočem dopolniti jaz. Ni vam treba drugega nego dobre volje.«

Orel: »O kako žal nam je sedaj, da nismo pričeli že prej bolje gospodariti. Sedaj niti ne učakamo več, da bi prišli tako daleč, kakor si ti sedaj.«

Andrej: »Bodite le veseli! Vaši otroci bodo uživali plodove vašega uma in vaše pridnosti in hvaležni vam bodo za pravo pot, ki ste jim jo vi začrtali. Srčno me veseli vaša navdušenost za napredek v gospodarstvu. Toda opozoriti

vas moram, da je pri vseh izpremembah človeku treba biti jako opreznemu, če noče priti v veliko škodo. Zima je predurmi, ob dolgih večerih bo dovolj časa, in če vam je prav, se zberemo vsak teden enkrat pri meni, da se razgovorimo natančneje o vseh potrebnih rečeh. Pri tej priliki vas hočem seznaniti s temelji boljšega gospodarjenja. Ko pa prideta pomlad in poletje, tedaj naj poizkusi sleherni, da tudi pri sebi uvede to, kar se je naučil, in če bi kje ne vedel dalje, bom mu jaz vedno pripravljen pomagati z nasvetom in tudi dejanski.

Nabavil sem si že več dobrih knjig, ki mi bodo sedaj prav dobro služile pri vašem pouku, kajti verjemite mi, marsikaka knjiga je zlat zaklad za kmetovalca.«

G r e g a: »Če je pa tako, poizkusimo tudi mi v božjem imenu in radi sprejmemo tvoj predlog, da pridemo vsak teden po enkrat k tebi.«

A n d r e j: »Pričakujem vas, ljubi prijatelji! Nikar se ne bojte začetnih težkoč! Videli boste pozneje, da ste marsikaj že vedeli. Treba je vedno stvar prijeti na pravem koncu in potem se zdi človeku vse naravno in lahko.«

Zahvaljujoč se in obetajoč, da pridejo točno ob domeni uri zopet, so se poslovili kmetje od prijaznega soseda.

Po Fr. Pengovu.

133. Pri dobri gospodinji.

Korakal vroč poletni dan
utrujen sem po cesti.
Kam stopil žejen pit bi v stran?
Kje bi dobil kaj jesti?

Kraj steze gospodinja tam
prijazna se me usmili,
povabi me v zeleni hram,
češ, bodi gost moj mili!

Pod senčico tam hladno jaz
počival sem na trati,
pa pevcev mi za kratek čas
zdaj dala je pozvati.

In prišli so od vseh strani,
ne prišli — prileteli!
Najlepše pesmi pevci ti
mi peti so začeli.

Ležeč na mehkih tleh, vesel
to petje sem poslušal,
med tem pa tudi pil in jel
in južino okušal.

In kaj sem jedel, kaj sem pil?
Rumeno sadje sočno.
Kar poln klobuk sem ga dobil
od gospodinje ročno.

Že šlo je solnce za goró
in jaz sem moral vstati.
»Kaj pa sem dolžen za vse to,«
jo vprašam, »dobra mati?«

A ona zmaje le z glavo,
češ, nič za to ne vzame:
»Ostani le prijatelj moj
in — ne pozabi name!«

Kdo gospodinja bila je
prijazna ta, bogata?
To jablana vam mila je,
oj jablana košata!

Po Uhlandu A. Aškerc.

134. Zatirani kmetovi prijatelji iz živalstva.

Svet sodi po zunanosti. Nikjer ni resničnost tega stavka bolj očita nego pri tem, kako sodijo in obsojajo nevedni ljudje nekatere jako koristne živali, ki pa so po zunanosti neznatne ali celo zoprne. Razen koristnega krta spadajo med te nedolžne preganjane in zatirane siromake tudi netopir, jež, sova in krastača.

1.

Netopir je prav tako koristen kakor krt. Krt zasleduje razne škodljivce pod zemljo, netopir pa jih lovi po zraku. Podnevi se skriva po razsedlem skalovju, po vsakršnih luknjah in votlinah, po duplih, po starih zidovih in dimnikih, pod strehami, po zvonikih in drugod. Obeša se za krempeljce na zadnjih nogah, stiska ob sebi golo mrenico, ki ga obdaje kakor plašček, in visi po ves dan z glavo navzdol. Ko pa gredo žužkojede ptice v poletnem mraku k počitku, nadaljuje netopir njih delo ter prhuta po zraku kakor kaka črna vešča. Loveč mešice, hrošče in nočne metulje, leta vegasto in jako hitro ter se oglašča tupatam s cvrčočim glasom. V globoko razklanih čeljustih ima kakor krt mnogo ostrih zob, zato lahko hrusta tudi žuželke s trdimi, roženimi krili. Lovi pa leteč kakor lastovka.

Ker mora netopir letati prhutaje, potrebuje mnogo hrane; zato pa je tudi jako požrešen. Zaradi požrešnosti in ker se hrani z mrčesom, ki škoduje sadnemu in gozdnemu drevju, je jako koristna žival. Ne smemo ga torej preganjati in pobijati.

Ko nastane mraz, si poišče kako klet, jamo ali rov, kjer se obesi in zaspi. Za skoraj popolnoma utajeno življenje porablja tolščo, ki se mu je poleti nabrala ob obili hrani v telesu.

Napačna je misel, da žre netopir slanino in mesnino. Vraža je tudi, da se zaletava ljudem v lase. Res rad leta v kašče, v shrambe in tudi v dimnike, ker najde tam mrčes, ki se redi ob mesu in slanini. Netopir rajši pogine od gladu, nego bi okusil slanino.

2.

Prav po krivici je dostikrat preganjan tudi poštenjak je ž. O njem govore nevedni ljudje, da sesa krave, kolje piščeta in Bog si ga vedi kaj še. To je vse izmišljeno. Odprimo mu gobček in kmalu bomo videli, pri čem smo: v njem vidimo vse polno samih ostrih zob, ki z njimi lahko hrusta žuželke in črve. Kakor krt in netopir je tudi jež žužkojed, a poleg žužkov si privošči tudi večje živali. Hrane si išče največ ponoči. Tedaj boječe caplja okoli in z

mokrim rilcem sledi miši, žabe, kuščarje, kače, črve, polže, ogrce in drug mrčes. Najrajši pa ima miši. Znamenito je pri njem zlasti to, da brez škode požre tudi najstrupenejšega gada. Kadar ne dobi dosti mesnih jedi, se loti tudi sadja, a s tem pač ne napravlja škode.

Tako se jež čez leto pošteno prebije ter si nabira pod kožo tolščo za zimo, ki jo prespi, zvit v klobko, v globoki, nastlani jami kakor ubit.

3.

Poleg ježa so tudi sove, ki pridno pokončujejo miši. A vzlic temu pri človeku niso v veljavi. Groza ga je, kadar se razlega v temno noč njih votli glas ali kadar se vmes še grohotajo. Vraža je sovo naredila celo za mrtvaško ptico, največ pa zato, ker začenja pravo življenje šele o mraku in z nočjo. A sove imajo baš za to nočno življenje ustvarjen život. Ne opaziš pa jih tudi podnevi, ko žde pod kako skalo, kajti njih ponajveč rjavkasta in progasta obleka jih dobro ščiti. Njih let gluše lahko, mehko in naščeperjeno perje, zaokrožena krila in prav tak rep. Vse sove imajo velike oči, ki so obrnjene naprej in leže globoko sredi pernatega venca. Ponoči se svetijo kakor mačkine in velika zenica se v temi širi, da ujame več žarkov. Sova sicer vidi tudi podnevi, a prehuda svetloba jo bode v oči.

Vse manjše sove, kakor pegasta sova, čuk in tudi lesna sova so koristne. Ponoči letajo vegasto ob zemlji ter pobirajo miši in tudi gosence. Škodljiv je le vir ali velika uharica, ki lovi razen miši tudi zajce in razne ptice. Celo mlade srne se loti, zato pa jo lovci tudi preganjajo na vse kriplje.

4.

Zaradi človekove nevednosti trpi najhuje uboga krastača. Res je grda in nagnusna, a kaj more sirota za to? Zlasti niso ljudem po volji bradavice, ki jih je polna vsa koža cmokastega trupla. A prav te bradavice jo poleg sivo-rjave prstene barve najbolj varujejo sovražnikov. Iz njih izpušča jedek sok. Ako primeš krastačo z roko, ti ta sok

sicer ne škoduje, a pazi, da se ne dotakneš potem z roko ust ali oči!

Tudi krastača hodi na lov ponoči in pohrusta na teh nočnih potih mnogo škodljivega mrčesa, črvov in še posebno onih požrešnih slinastih polžev, ki največ škodujejo po vrtovih. Veliko vrednost krastače so po nekaterih krajih že spoznali. Na Nizozemskem jo vrtnarji kupujejo, da jim po rastlinjakih in vrtovih pokončuje škodljivce, dočim jo pri nas ljudje sovražijo in zaničujejo, brezmiselni paglavci pa jo celo kamenajo in trpinčijo. A tako je že navadno, da se ljudje le s težavo otresajo starih predsodkov in rajši verjamejo vsakemu klevetniku nego tistim, ki jim blagohotno povedo resnico.

Po Fr. Erjavcu.

135. Tečnost medu.

Ni menda dobe v zgodovini, da bi ljudje ne bili poznali medu. Izraelci, tako pravi Sv. pismo, so koprnili po obljubljeni deželi, ker jim je Bog naznanil, da se po njej cedita med in mleko. Kolikor smemo verjeti spomenikom starih omikanih narodov, so tudi ta ljudstva izredno čislala med in se pečala pridno s čebelarstvom. Pri Rimljanih je bila celo navada, da so prinesli po obedu bleščečega satovja na mizo. V Italiji in na Grškem so pridelovali ogromno medu. Vanj so vkuhaval sadje ali pa so sladili z njim jedi in pijače. Vino še sedaj mešajo ponekod z medom, da mu ublaže okus.

Toda odkar so uvedli pri nas in povsod drugod trstni sladkor, se je veljava medu silno zmanjšala in marsikdo je izgubil veselje do čebelarstva. Sladkor je med izpodrinil že povsod. V kavo in čaj devljejo le sladkor, po kuhinjah poznajo samo sladkor in slaščičarji opravljajo ceneje, če slade pecivo s sladkorjem. Trstni sladkor sam na sebi pa ni tako lahko prebaven. Želodčni sokovi ga morajo dodobra prekuhati in razkrojiti, preden ga morejo posrkati črevesne resice in preden preide v kri. Ako ga použijemo večje množine, dela v želodcu bolečine, zlasti pri otrocih.

No drugače pa je z medom. Preiskave do dokazale, da se med v želodcu nič kemično ne pretvarja in da je skoraj tak kakor šele po raznih sokovih prikrojeni sladkor.

Dobroto medu pa šele prav cenimo, če vpoštevamo, da potrebuje naše telo silno veliko sladkorja. Če ga že mnogo uživamo v sadju in pijačah, ga še veliko več dobimo v se v skrobu. Skrob se namreč izpremeni po slinah najprej v dekstrin in nato v sladkor. Zdaj pa pomislimo, da obstoji hrana, ki jo uživamo dan na dan, največ iz skroba, uživamo pa kruh, krompir, zelenjad. Ogromno je treba torej našemu telesu sladkorja, ki mu najbolj daje potrebno gorivo. Vrhutega pomnimo dobro, da prehaja med v naših prebavilih brez preosnove naravnost v kri.

Čas je že, da uvedemo med zopet v splošno rabo in da z njim sladimo kavo, čaj, pecivo. Istina je, da zaleže hribo-lazcu žlica medu, ki z njim pomaže kruh, dvakrat več in ga bolj poživi nego najboljše maslo; istina je tudi, da nežni otrok, ki nima obilo slin, laže prebavlja med nego drugačen sladkor.

Ako hočeš biti star, uživaj sleherni dan najdragocenejšo jed starih narodov: med in mleko! Nadrobi si kruha v skledico mleka in vanje deni medu! To ti je najbolj zdrava, najbolj redilna in najokusnejša hrana.

136. Nesrečna Andrejeva Metka.

Popoldne po nauku sem šla k Andrejevim. Stara Andrejevka je sedela v delavniški raztrgani obleki za mizo in pestovala v nečedne cunje zavito blede in slabotno dete. Dušljiv smrad je bil v sobi. Menda že več dni niso odprli oken, dasi je zunaj sijalo solnce. Umazane stene so bile preprežene s pajčevino, tla zamazana ter pometena samo po sredi. Po mizi se je paslo neštevilno muh. V enem kotu je ležal kup mokrih in umazanih cunj, v drugem so bili raztreseni krompirjevi olupki, med njimi pa je ležal zarjavel nož. Stekla na oknih so bila zaprašena, da skozi nje skoraj niso mogli prodirati solnčni žarki. Izpod začrnelega stropa je visela smrdljiva, neočejena svetiljka. Neprijeten pogled in moreč zrak!

Povprašala sem po njeni hčeri Metki, mladi ženi, ki je prebivala s svojim možem na drugem koncu prostorne in — kakor so mi pravili ljudje — dokaj premožne hiše. Poka-

zali so mi vrata Metkine kamrice, in tam sem uzrla prav tak, celo hujši prizor. Nesnaga, smrad in nered vsepovsod.

»Kako je kaj?« sem vprašala mlado gospodinjo. Bila je sama.

»Dobro bi se nama lahko godilo,« je odgovorila odkrito Metka. »Zdelovalo bi se vsaj za silo, vse bi bilo prav, ko bi se le mož hotel bolj držati doma. Dokler dela, je dobro, ko pa je podelano, izgine, da sama ne vem kdaj. Povsod se mu zdi bolje, povsod lepše nego pri nas, ko imamo vendar lepo in prostorno hišo. Veste, preden se je bil oženil, je živel nekaj let v mestu. Tam se je tako neizrečeno razvadil.«

In oči so se ji zasolzile, ko je še dejala tiho, bolešno: »Tako bi imela rada, da bi doma ostajal, pa kar nič več ne mara. Vsak dan najde kako novo napako. Vse hoče imeti tako po mestno. Nobena stvar mu ni več dobra. Soba je pretemna, preumazana, jaz sem mu zanemarjena, vsaka smet na tleh ga spravi v jezo in nevoljo. Oh ljubi Bog, jaz vendar ne morem za to, da sem preprosta kmetica! Sedaj se ne morem kar na mah izpreobrniti v mestno gospodično. Dela imam mnogo, skrbi in truda, kako bi torej mogla gledati na vsako malenkost! Bog se usmili!«

Tolažila sem Metko ter ji svetovala, naj prav posebno skrbi, da bo hiša snažna in vse v redu, ker s tem gotovo priveže moža na dom. Potem sem se poslovila. Domov grede sem se zamislila v Metkino usodo. Sirota se ni zavedala, da je sama kriva vseh teh neprijetnosti. Vzrasla je v nesnagi in v neredu in ta nesnaga ter ta nered sta bila njena skrivna sovražnika. Izpodkopala sta nje srečo, gnala ji moža v gostilnico ter ga ji morda popolnoma odtujila.

Minka Govekarjeva.

137. Cvetice sosedove Lenčke.

V naši vasi se ozre vsak rad na okno in na vrt sosedove Lenčke. To vam cvete in dehti! Po zidu pod oknom se košati velikooki kastavski nagelj ali klinček, na oknu žari pelargonija in zvonkljajo zvonci fuksije. Širokolistna marva, zeleni rožmarin, sladkodišeča levkoja, cinerarija, marjetica gledajo radovedno v svet.

In na vrtu! Tam se ziblje v vetru nešteto cvetičnih glav. Okoli gred so blede binkoštni nagelj, zelena reseda, ošabni purji nos. Pa kdo bi naštel vse Lenčkine cvetice? Ona ima nizke in visoke, dvoletne, enoletne, trajne.

Skromne so temnoglave mačehe, ljubke modre potočnice, neznatna je jako dehteča prežiljka, mažerana. Bolj razščeperjena je drevescu podobna breskvica ali balzamina, bolj žive so raznobojne nebine ali astre, ponosen je limbar, rumena lilija, krasna je roža, vrtov kraljica, najlepša pa je visoka lilija.

In Lenčka ni skopa s svojim cvetnim zakladom. Rada odreže tovarišicam dehtečih klinčkov, marve, rožmarina in pisane trave, rada jim poveže ob nedeljah šopek, da gredo tako lepe v bližnjo cerkev. Ob sobotah zvečer pa naveže velike šopke in okraši z njimi Marijin kip v ljubki kapelici pred vasjo. Tam dehte cvetice in širijo glas o Lenčkini pridnosti in čednosti.

Tovarišice se čudijo: »Kako delaš vendar, Lenčka, da imaš vsak čas poleti in pozimi, spomladi in jeseni toliko cvetic?« — »Treba je delati in paziti, prijateljice,« jih poučuje Lenčka, »treba je ljubiti cvetje, treba ga je varovati mraza, prehude vročine, suše. Treba je vedeti vsaki cvetici navado, presajati, zalivati in spravljati jih o pravem času. Glejte te enoletnice! Ko vzniknejo iz vsejanega semena, rastejo, cveto, obrode plod in usahnejo. So visoke, nizke in srednje rasti. K njim štejemo tudi cvetice ovijalke in cve-toče buče. Priporočam vam cinijo, turški klinček, mak, slak, suho rožo, kresnice, kapucinko, šolinčke.

In tu glejte dvoletnici rožasto solzeno in dežen! Prvo leto poženejo lističe, drugo leto cveto, obrode seme in usahnejo.

Te cvetice, dvoletne in enoletne, vzgajam iz semena. Vsajam jih spomladi v zabojčke ali kar na vrt. Ko so godne, jih presadim na stalno mesto. Če imam prostora, pustim nekatere na kraju, kjer so mi vzklile.

Zdaj vam pa razložim, kako je spravljati trajne cvetice. Te so: vseh vrst vrtnice, georgina, lilija, mecizra, indijska kresnica, oslički, tulipa, srčki, potonike, floksi ali visoke plamenice, goreča ljubezen, sploh vse, ki imajo gomoljast ali

čebulast koren. Nekatere teh trajnih cvetic prezimujejo pod milim nebom, pokriti jih moramo samo s slamo ali s prstjo; drugim moramo spraviti korenike, gomoljice ali čebulice na suhem in hladnem prostoru. Na planem ostanejo čez zimo tudi vrtnice, moramo jih samo dobro zamotati in pokriti.

Vrtnico zasadiš kar tako, da vtakneš primeren odrastek v zemljo in ga požlahtniš s cepiči. Vrtnic je, pravijo, več nego tisoč vrst. Saj poznate ljubki šipek, ki cvete spomladi po mejah med brinjem. To je divja roža. Včasih se prevržejo njene gosposke sestre na vrtu, t. j. njih cvet postane enak šipkovemu. Takim podivjanim rožam postrizemo vrhove.

Cvetic ljubijo dobro pognojeno in zrahljano prst, sovražijo pa plevel, zato sem pridna plevica. Kadar se nagibajo visoka in nežna stebelca, jih privežem na paličke. Stebla, ki so že naredila seme, porežem in seme spravim na suhem kraju.

Če je noč mrzla, če kaže, da pade slana, pokrijem tiste cvetic, ki so bolj občutljive. Če me pa prevara slana, če leži zjutraj vse poparjeno po gredicah, polijem pomrlo cvetje, preden ga obsije solnce, z mrzlo vodo, in moje ljubljenske dvignejo glavice. Če pa gomezi in lazi po njih grda zelena uš, jih poškopim s tobakovo vodo.

Zdaj naj vam povem še kaj o cveticah v loncih ali o lončnicah. Za vse njih vrste ni dobra enaka zemlja. Enim prija navadna prst, drugim je treba namešati vanjo prsti iz gozda, ki je zelo rahla in gnojna, oglenega prahu, govejščaka. Vsako leto enkrat presadim lončnice, ker dobe z novo prstjo novih moči. To storim najraje zgodaj na pomlad. Zelo pazim tudi, da zalivam o pravem času, zvečer ali zjutraj, nikdar pa, kadar pripeka solnce. Pozimi jim pa prilivam samo pomalem, spravim nekatere v klet, druge imam v nezakurjeni ali ne pretopli sobi.«

»Tako, ljube moje,« konča Lenčka, »delam jaz s cvetici. Ravnajte tako tudi ve!»

Lea Faturjeva.

138. Ljubi delo!

1.

Na delo! Delo je življenje,
brezdelje v živem pa trohnenje.

Simon Gregorčič.

2.

Ta pač ne pozna življenja,
komur lic ni znoj rosil.

Dragotin Jesenko.

3.

Sejati mora pa, kdor hoče žeti.
Kjer ni semena, prazna bode njiva.
Naj dela, kdor plačilo če prejeti.

Fran S. Cimperman.

4.

Izvor in začetek življenja je delo in v delu je dopolnjevanje življenja. In življenje brez dela je polovično življenje, je poguba in smrt.

Fr. Ks. Meško.

5.

Na delo, naj mraz bo ali vroče!
Truditi se vsak je dolžan.
Kdor delati more, pa noče,
predober zanj krop je neslan.

J. Stritar.

6.

Delo je še vse premalo v časti. Seveda nam ga je Bog naložil za kazen, a na tem svetu je blagoslovljeno vse, kar pride iz božje roke, tudi kazen. Delo nam gladi pot k sreči, daje nam zaupanje v Boga in v sebe, odvrača nas od mnogih nespametnosti in nas obdaja s čistim, zdravim zrakom, ki ga hitro okuži lenoba.

Dr. Fr. Detela.

VI. Slike iz prirode.

139. Domače živali v domovini in tujini.

Kako težavno bi bilo življenje človeku, ako ne bi imel zvestih in močnih pomočnikov! Ti pomočniki so mu domače živali. In baš s tem je pokazal najbolj svoje gospodstvo, da si je izmed neizmerne množice vedel odbrati najboljše tovariše, da jih je znal izlepa ali izgrda ukrotiti, sebi privaditi in jih tako rekoč prikleniti na svoje posestvo.

Prvi prijatelj in spremljevalec mu je bil pes. Potem se mu je pridružila ovca, ki je prvotno živela divja po vsej severni polovici naše zemlje. Pozneje so stopili v njegovo službo govedo, koza, osel in konj. Domači prašič, ki je zelo podoben divjemu vepru, je zaradi okusnega mesa jako priljubljen. Domača mačka se je šele iz Egipta razplodila po svetu. V severni Evropi je bila v 12. stoletju še prav redka.

Človek brani in čuva domače živali, one pa mu vračajo njegovo skrb stotero bodisi z delom ali z zvestobo, dokler žive, bodisi s premnogimi koristnimi rečmi, kadar jih zakolje.

Tudi med pticami je človek našel v različnih delih sveta mnogo koristnih. Že v pradobi si je udomačil goloba. Tudi kura je že od nekdanj domača ptica. Prvotna domovina gosi je Egipt. Pozneje nego gos je raca postala domača žival. Prelepi plovec s snežnobelim perjem in z izredno dolgim vratom, labod, je doma v severni Aziji in v Evropi. Največjo kuro, purana, smo dobili iz Amerike, temnosiva, kakor z biseri posuta pegatka pa je doma v Afriki. Že od davnih časov priljubljeni domači živalci sta tudi dve žuželki, čebela in svilni prelec.

V pustih in mrtvih krajih visoko gori na severu bi človek ne mogel živeti, ako ne bi imel razen psa še živali, ki mu nadomešča konja in govedo. To je severni jelen. Tri mesece ga krije bolj redka, temnejša dlaka, pozimi pa dobi debel, siv kožuh, ki se malo loči od snežne odeje. Dolg je kakor navadni jelen, a zatrepno truplo nosijo nižje, tršate noge. Glave ne nosi kvišku, nego drži debeli vrat vodoravno. Parklji so mu široki in globoko razklani, zadnji parkeljci pa se dotikajo tal; zato se poleti ne vdira pre-globoko v močvirna tla, pozimi pa tudi ne obtiči v nepre-glednih snežiščih. Jelen in košuta nosita na glavi rogljato rogovje, ki je lopatasto in tvori z nosom vred nekaj snežen plug. Z njim žival orje sneg, z močnimi parklji pa preko-pava, da dospe do svoje edine zimske hrane, do jelenovca, ki pokriva v severnih krajih razsežne prostore. Vsako pomlad odpade živali rogovje, novo pa začne takoj po-ganjati. Severni jelen prenaša tovore, prevaža na saneh gospodarja in njegovo družino ter mu daje sladko in jako mastno mleko. Tudi od zaklanega jelena ne gre Laponcem nič v izgubo. Iz krvi si kuhajo neko juho, iz mesa priprav-ljajo mnogovrstna jedila, pohrustajo pa tudi mlade rogo-ve, dokler so še mehki. Iz mesa izrežejo vse bele kite, ki jih potem razčehajo na tanke niti za šivanje. Od kosmatih kož si kroje in šivajo vso svojo obleko. Od ustrojenih kož si delajo koč, na kožah leže, s kožami se pokrivajo, iz kož si režejo tudi jermenje, uzde in vojke za vprežene jelene. Tudi iz parkljev, rogov in iz kosti si delajo raznovrstno orodje.

Kar je severni jelen prebivalcem na bregovih Severnega ledenega morja, to je vel blod ali kame-la za peščene in suhe južne pokrajine naše zemlje.

Razsežne puščave, ki jih le malokje oživlja kak stu-denček, ki pa njih žareče sape sežgo vsako bilko, katera bi morebiti hotela poganjati v jalovem pesku, bi človeku ne bile pristopne, da nima kamele, ladje v puščavi.

Na kameli najprej zapazimo visoko grbo sredi hrbta. Ta grba je iz tolšče. Ob dobri in obilni krmi se hitro napolni in napne, ob slabi in pičli pa upade in splahne. Tako ima žival v njej zalogo za slabe čase, ko ne dobiva dosti krme na dolgem potovanju po puščavi.

Kamela je višja od vsakega konja. Na dolgem, zvitem vratu, s katerim sega lahko do tal pa tudi do drevesnih vej, se ziblje majhna, skoraj ovčja glava s trobastim gobcem, majhnimi ušesi in velikimi očmi. Na visokih nogah ima dva parkeljca, po katerih pa ne hodi kakor drugi parkljarji, nego stopa na žuljave, mesnate podplate, ki so prav prikladni za hojo po pesku, ker se ne vdirajo. Na prsih, na kolenih in gležnjih ima trde žulje, na katere se naslanja, kadar počiva, kadar ji tovor nakladajo ali razkladajo.

Kamela je zelo vztrajna. Z visokimi nogami napravlja dolge korake in prekorači na dan daljave od 50 do 100 km. Njena druga izredno dobra lastnost je ta, da je silno skromna. Le perišče žita ali fižola dobi na dan od gospodarja, ki mnogo krme tudi ne more nositi s seboj. Kje pa dobiti prežvekovalne hrane v nerodovitni puščavi! Naše domače živali bi tu kmalu poginile, ker bi jim ne ugajala ostra trava, bodeči osati, trnasta zelišča, grmovje in drevje. Kamela pa trga in smuče z gibljivimi ustnicami te bodeče in ostre rastline, kakor bi bila najsočnejša zelišča.

Za brezvodne puščave je kamela še posebno imenitna, ker je lahko v najhujši vročini po več dni brez pitne vode. Ko pa pride do nje, se je pošteno napije. Tudi gobaste želodčne stene napolni z vodo, da ji dalj časa ni treba piti. Da bi Arabci kamelo pobili in to vodo uživali, kadar jih mori žeja, ni res. Močnim in težkim kamelam nalože do 400 kg težke tovore, lahkonože rabijo le za ježo. Pa tudi drugače je kamela silno koristna žival, ker daje mleko, meso, kožo in lahko dlako. S posušenim gnojem si Arabci tudi kuri.

L a m a je pravzaprav majhna kamela brez grbe. Tudi ona ima žulje na prsih in na gležnjih in takisto hodi po blazinastih podplatih. Večje živali nosijo tovore čez visoke gorske prelaze v južni Ameriki, manjše pa rede zaradi volne.

Po južni Aziji in osrednji Afriki živi v večjih čredah po pragozdih velikan med sesalci na kopnem, s l o n. Divje slone love zaradi okel, ki dajo dragoceno belo kost. Mlajšega slona je lahko tudi ukrotiti. Kadar se je udomačil, je najkrotkejša, najpametnejša in najpokornejša žival. Tedaj

opravlja razna dela, prenaša tovore čez velike reke in nosi lovce na lov na divje zveri. V starih časih so rabili slone v vojni in še dandanes prenašajo v Indiji gorske topove na njih.

140. Kako delajo ptice gnezdo.

Vsaka ptica si dela gnezdo po svoje bolj ali manj umetno. Gnezditev je ptici prirojena. Nagon, ki si ga ne vemo razjasniti, jo žene, da si dela gnezdo, kakor ga je delala njena mati in vse prednice njenega rodu.

Nekatere ptice, posebno na severu, ne delajo gnezda, nego zneso jajca na zemljo ali pa celo na gol kamen. Druge si izkopljejo jamico v zemlji, n. pr. prepelica, škrcanec, jerebica, nekatere si pa izkopljejo dolge luknje pod zemljo, n. pr. podgrivka, bregulja, vodomec, legat. Navadno pa stavijo ptice gnezda v višave, nekatere na strme, nepristopne pečine, druge na visoka drevesa, še druge v dupla, v gosto grmovje, v trstje, pod mlinski jez, sredi močvirja ali pa tudi na vodo.

Pa tudi gradivo, iz katerega ptice delajo gnezda, ni pri vseh enako. Nekatere naneso samo malo sehljadi ali dračja, druge vzemo nekoliko vejic za podlago ter jih nasteljejo z mehko travo, z mahom in z ličjem ali s koreninicami. Ptica sede sredi nanesene šare in, vrsteč se na okoli, naredi kotanjo, potem pa s kljunom in, če je treba, tudi z nogami in s krili popravlja, gladi in spleta. Narejeno kotanjo nastelje z najmehkejšimi in najtoplejšimi rečmi, kar jih more dobiti, namreč z dlako, z volno in s perjem. Da se vse to sprime, primešajo nekatere ptice malo blata ali gnoja ali pa poprej oslinijo vsako stvarco, da se bolj prileže drugim.

Nekatere ptice so v tem še posebne umetnice. Med našimi je v tem oziru znana lastovica. Sezida si gnezdo iz blata, ki ga je zmešala s slino in učvrstila z vpletenimi dlakami in slamicami.

Neka druga naši lastovici sorodna ptica — imenuje se salangana — pa dela gnezdo iz samih slin, ki se ji obilo cede izpod jezika in se potem strde v belkasto skorjo. Med evropskimi pticami dela najumetnejše gnezdo neka majhna sinica — imenovana plášica. Obeša namreč svoje gnezdo,

ki je podobno veliki hruški, na konec vrbove vejice ali pa tudi na trst. Spleteno je iz belkaste, tanke volne, ki jo ptica nabira po vrbah in topolih. To volno oslini ter jo potem tako splete in spolsti, da je skoro podobna klobučini. Vhod v gnezdo je zmerom na strani.

Še lepše so stkana gnezda mnogih afriških ptičev, ki so jim zategadelj dali ime tkalci. Njih gnezdo visi zmerom na dolgi vrbovi vejici, da kače in opice ne morejo tako lahko do mladičev. Delajo pa ga samci sami. Neki tkalci pa delajo tudi velika skupna gnezda. Okoli drevesnega debela naredo namreč široko, strmo streho in pod njo si potem stavijo gnezdo do gnezda. Po sto ptičjih parov gnezdi včasih pod tako skupno streho.

Ali vse te umetnike prekaša šivec iz Vzhodne Indije. Ta si namreč poišče pripraven list na koncu veje, ga prebode s kljunom ob krajih, potem poišče kako vlakno ali kos ličja ali pa si sprede iz bombaža nit in z njo sešije oba roba na listu. Nit pretakne skozi narejene luknje, zvleče robova skupaj in si tako napravi tulec za gnezdo. Ako bi bil en sam list preozek, sešije dva lista.

Redke so ptice, ki si ne delajo svojega gnezda, torej tudi ne vale, nego podmetavajo svoja jajca drugim pticam, ki potem tudi morajo skrbeti za mladiče. Med našimi pticami počenja tako kukavica.

Fran Erjavec.

141. Zanimivosti pri ptičji selitvi.

Mogočen in neukrotljiv nagon sili večino severnih ptic, da se jeseni dvignejo in hite na jug. Na tej poti, za katero kažejo selilke toliko znanja, da ne zgreše cilja, opazujemo lahko prav različne zanimivosti.

Čas potovanja je pri njih prav različen, vobče pa lahko opazujemo, da jo prve popihajo najnežnejše, proti mrazu najmanj utrjene ptice, žužkojede. Že v poznem poletju, v začetku avgusta, ko zvenkečejo še kose po travnikih in srpovi po polju in se zibljejo visoko naloženi vozovi zlatega žita proti skednjem, se poslavlja občutljivi hudournik, da dere kot strela globoko v osrčje zamorske zemlje. Za tem prvcem jo udarijo kmalu kukavica, zlatopernati kobilar,

roparski rjavi srakoper in pisana zlatovranka. Same nežne žuškojede.

Kmalu stopijo v vrsto selilcev razni močvirniki: čaplja, sloka, mala bobnarica. Prva polovica septembra izpodbode na pot našega slavca in muharja, sivo in vrtno penico, pogorelčka, grlico in nekatere vrste rac. Proti sredini tega meseca gredo od nas prijazne lastovke, na koncu pa se odpravijo mnoge roparske ptice: postolka, kanja, škrjančar pa tudi krotka pastirica, črnoglavka in drevesna cipa.

Ob trgatvi meseca oktobra vidimo visoko pod nebom mišarja, taščico, poljskega škrjanca, cikavta, vinskega drozga in druge. Tedaj se poslove tudi golob grivar in duplar naših listnatih gozdov, zlatoglavi kraljiček naših črnih lesov, pribe in sloke, kosci in túkalice naših močvirnatih travnikov. Zadnja straža te mnogomilijonske vojske pa so okoli Vseh svetih utrjene divje gosi in race severnih krajev.

Zanimivo je tudi to, da imajo nekatere ptice za svoje potovanje določen red, druge, na primer race, škorci, lastovice pa lete brez posebnega reda. Divje gosi potujejo kakor vojaki v bočni vrsti, žival od živali v enaki razdalji. Če pa je truma jako velika, si izberejo obliko klina. Roparske ptice ne romajo v združenih jatah, nego v precejšnjih, a nedoločenih razdaljah.

Ptice selilke tudi ne lete vse v enaki višini. Hripavi žerjavi ne plovejo visoko, štoklje pa se dvigajo v take silne višine, da popolnoma izginejo človeškim očem.

Štoklje ne prekinejo izlepa potovanja, nekatere ptice pa imajo postaje, da si nabere hrane in novih moči za utrudljivo pot. Tako na primer kljunači in sloke, razni plovci, sploh slabi letalci, na primer prepelice, tukalice, pondirki. Ti počivajo, kadar gredo preko Sredozemskega morja, tudi po jamborih ladij, ki jih srečavajo, ali po otokih, pa tudi na evropski celini si večkrat oddahnejo.

Pri tem se popotnicam večkrat godi prav slabo. Zlasti Lahi grdo mrcvarijo naše ljubljenske, kadar gredo na jug ali pa se vse utrujene vračajo k nam. Na sto tisoče naših najboljših pevk, katerih oskubena telesca dajo komaj en grižljaj pečenke, pomore vsako leto. Žalostno je gledati,

kako za malo drobiža prodajajo v gornjeitalijanskih mestih na stotine naših ptičic, nataknenih na žico.

Nekatere ptice potujejo ponoči, druge podnevi. Ponoči potujejo najprej žuškojede ptice. Naše taščice, slavci, pogorelčki, penice, vijeglavke in zlatovranke, vse te so ponočne potovalke. Skrb za hrano jih sili k temu. Zakaj žušek in gosenic je v tem času že malo po grmovju, gozdu in polju in treba je belega dne, da si napolnijo ptice kruleči želodček.

Ponoči potujejo tudi razni močvirniki. Tudi ti se hranijo z živalsko, največ z žušlčjo hrano, katere je dobiti le čez dan, ki ga je seveda treba podaljšati večkrat pozno v noč. Ti slabi letalci se drže na svojem potu radi večjih vodnih strug, kolikor se ujemajo z njih potjo; saj jih varuje prijateljica voda velikokrat grabežljivih sosedov in jim daje hrane.

Nasprotno pa potujejo lastovke, štoklje, žerjavi in ptice roparice le ob jasnem dnevu. Ker so izvrstne letalke, se jim ni bati morilnih krempljev roparskih sopotnikov tako zelo kakor nerodnim vodnim in močvirnim pticam. Najbolj znane podnevne potnice so naše zaupne lastovice in hudourniki. Hudourniki prelete zaradi svoje strelovite brzine pot iz severne Evrope preko Sredozemskega morja v severno Afriko v enem samem poletu. Tudi urni sokoli, ki lahko pograbijo spotoma kako ptico selilko za plen, prispejo v svoj kraj v daljni Afriki v 11 do 12 urah.

Poleg ptic selilk imamo še ptiče klateže, ki se tudi selijo, a ne predaleč. Hrana postane spričo mraza in snega bolj pičla, težko je je dobiti; zato ne zadostuje več poletno bivališče za prehrano, nego ga je treba razširiti.

Med klateže prištevamo kragulja, skobca, sovo, črno in zeleno žolno, pivko, razne vrste detlov in druge. Večkrat se zbere cela truma takih cigančkov v pestro družbo; ta ali oni izmed detlov se postavi tropu na čelo in ga vodi. Plezalčki, sinice, goršniki, palčki in trume drugih nežnih ptičic gredo za njimi bolj od daleč. Ena nabija kakor z urnim kladivcem, druga kljuje, vleče in trga na veji, vse navzkrižem skakljajo, plezajo, se izpreletavajo. In tako mine ves dan med gorečim raziskovanjem in prizadevanjem za skromnim živžem.

142. *Pesem žerjavov.*

*Mi jadramo, mi jadramo v pekoče južne kraje.
Od severa ledenega,
življenja zamorjenega
poslavljam, poslavljam se danes prepevaje.*

*Mi jadramo, mi jadramo čez gore in čez vode
naprej do juga strastnega,
življenja vseoblastnega,
naprej, naprej tja do kipečih, bujnih sil prirode.*

*Mi ne poznamo ozkih mej in zemljé postave.
Z vetrovi se bojujemo,
z valovi popotujemo,
naš cilj žareč razbeljene brezmejne so puščave.*

Leopold Lénard.

143. *Življenje živali v tolmunih.*

Ob bregu si je potoček v mehki zemlji izdolbel tolmun. Kopal je v dno, izgrebel precejšnjo globino in sedaj tu zastaja ter počiva, mimo tolmuna pa beži le hitrejša voda dalje v svet. V tem mirnem kotičku so se nabrali mahovi in alge ter blato. Vse to dela vodo v tolmunu temno, zelenkasto, rdečkasto in rjavkasto, na te različne barve pa je sedel beli lokvanj. Od brega pomalja ploščate liste ka-
lužnica. Široki lapuh in bičevje razprostirata nad vsem senčnato streho, na bregu pa je papeževa sveča prižgala rumene cvetove.

Pod to zeleno streho si je na mehkem mahu postlala belouška. Voda ji polzi preko vitkega trupla, ki blešči temnosinje in zelenkasto, glava pa ji je lahno upognjena in počiva na vodni gladini. Žolte lise ji blešče na solncu, ki prodira skozi streho. Zdaj se ji truplo zvije, z repom se opre na podlago, sprednje telo pa sproži kakor vzmet in tiho izgine v vodo. A kmalu jo zopet vidimo, kako se zvija nazaj proti bregu. V širokem žrelu drži žabo, ki otepa z zadnjimi kraki, a kaveljčasto nazaj zaviti zobci, ki jih ima prirasle zgoraj in spodaj po ustih, ji branijo, da se iz-

muzne roparici. Belouška jo je dobro oslinila, da je dovolj polzka, in jo počasi požira.

Poglavitni del lova ji je v tolmunu. Vse ji hodi prav — žaba, ki jo zajame v vodi ali ji priskače sama na breg, prav tako pa tudi drobna enodnevna. Tej žuželki s kratkimi zadnjimi krili in s tremi dolgimi kocinami na zadku je odločeno življenje le za nekaj ur — seveda če doživi te urice! Zakaj dosti sovražnikov ima že kot ličinka, ki živi dve do tri leta v vodi in čaka, da po zadnjem levljenju vzleti za te kratke urice.

Ko je belouška požirala žabo, je švigal med bičevjem modri kačji pastir in se zaletaval za mešicami. Ko je katero ujel, je z vodoravno postavljenimi krili sedel na vodno rastlino, posedel, pogledal okoli sebe in zopet zletel. V vodi pod njim plavajo njegove ličinke, dolge, ozke živalce z jako dolgimi čeljustmi in kleščicami konec njih. V miru jih polagajo roparske ličinke predse, sicer pa jih prožijo bliskoma za plenom. Te ličinke so prave vodne živalce in celo dihajo s škrgami. V vodi tudi prezimujejo. Ko poleti dorastejo, zlezejo po povodnih rastlinah kvišku, se olevijo in iz leva vzleti dorasla žuželka.

Po stebelcu, ki moli iz vodnega dna kvišku kakor zelen stebriček, se plazi in pleza tečarica. Ravno leto dni je minilo, odkar je njena mati položila pecljasta jajčeca na spodnjo stran lista, na katerem so se bile naselile ušice. Gibka ličinka jih je izsesavala z votlimi kleščicami; spustila se je tudi po vodi in lovila še manjše živalce, nego je bila sama. Po srečni prezimitvi se je spomladi dorasla zabubila v okroglem zapredku in zdaj razpenja po stebelcu kot prava žuželka krilca v poletni vzduh.

Pod stebelcem pa plava čudna živalca. Obrobljeni kozak iz rodu povodnjakov plove po vodi, prežeč na plen. Zadnji okončini sta mu obrobljeni s togimi dlačicami in mu služita za vesli. Kadar duška, pomamlja zadek z dihalnicami iz vode ter privzdiga pokrovki. Vsaka dihalnica je obrobljena z nazobčanimi ščetinicami, ki branijo vodi vstop v dušnice. Kadar takole plava in se potaplja, je videti prav nedolžen; pa ni! Hrošč in ličinka škodujeta ribištvu, ker uničujeta ikre in male ribe. Ličinka ima čeljusti zrasle v

votle klešče, skozi katere štrca žlezne sokove v plen, ga prebavlja in vsrkava tako predelano mezgo.

Mimo našega povodnjaka je priplaval povodni pajek, ki si je spredel naprstniku podobno pajčevino pod vodo in jo napolnil z zračnimi mehurčki. V tej hišici navadno ždi in čaka plena. Ko pa pritisne zima in poide v tolmunu hrana, si zadela gnezdo tako tesno, da ne pride vanje nobena sapica, in v njem mirno čaka pomladi in pa toplih solnčnih žarkov, ki zbude v tolmunu nov plen. Nekaterе vrste vodnih pajkov pa predejo jeseni v zrak leteče niti, na katerih jih veter odnaša čez njive in travnike v prezimovališča.

Počasi in sam se prikaže pod vodno gladino polž roženiski. Njegova zavita hišica visi pod njim v vodo; ni se mu zdelo vredno, da bi jo bil potegnil navzgor. Čemu tudi? Saj si bo samo malo ogledal svetlobo in življenje tu zgoraj, potem pa se spusti nazaj na dno. Prav tak dolgočasnej je njegov sorodnik mlakar, ki se drži majhnih stoječih vod.

Zato pa napravljajo več življenja vodne mešice, ki so se zbrale nad tolmunom. Od leve in desne so priletele, kakor da prinašajo važnih novic s sveta. Mahoma jih pleše nad vodo celo krdelce. Strme jih gleda veliki pupek, ki je priveslal z dna na površino. Napiljeni greben po hrbtu mu kakor topa žagica moli iz vode.

Omenili smo le nekatere živali v tolmunu, a tolmun jih krije in preživlja mnogo, mnogo večjih in manjših in pa majcenih in premajcenih.

Pavel Flerè.

144. Kako se žabe plode.

Stanovali smo zunaj mesta. Pri hiši je bil vrt. Na njem mi je bila najljubša velika mlaka, ki tudi v najhujši suši ni usahnila. Tu sem se igral poleti, tu sem se drsal pozimi.

V tisti hiši je stanoval mož, ki so mu ljudje sploh rekali gospod profesor. Učil je otroke v velikih mestnih šolah. Moja mati se mu je smejala, ker je lovil hrošče, gosenice in drug mrčes. Midva sva bila pa velika prijatelja, in če sem le mogel, sem se izmuzal v njegovo stanovanje.

Nekega dne, bilo je poleti, sedim na vrtu kraj mlake in gledam sluznate kepe, ki so plavale po vodi. Spomnim se, da sem jih videl tudi lani ob tem času, ali kaj to pomeni, nisem vedel. Ko je baš prišel profesor po vrtu, ga povprašam, kaj je to.

»Pojdi k materi, naj ti da skledico!«

»Bojim se, da je ne bo hotela dati!«

»Čakaj, prinesem jo pa jaz.«

In res pride kmalu s skledico in zajame eno tako kepo z vodo vred. Zdaj sem videl, da so v kepi rumenkaste kroglice grahove velikosti s črnkastim zrnem v sredi.

»To postavi na okno in vsak dan poglej, se je li kaj izpremenilo ali ne! Če boš videl kako izpremembo, pa mi povej!«

Že drugi dan sem videl, da so jajca bolj napihnjena. In profesor mi je dal okroglo steklo, skozi katero se je videlo vse mnogo večje, nego je res. Kocinice na moji roki so se videle kakor prasičeve ščetine in smejal sem se, ko sem skozi to steklo pogledal eno kroglico v skledici. Zdelo se mi je, kakor bi notri ležala zvita živalca, ali nisem mogel prav razložiti. Ne enkrat, Bog ve kolikokrat sem hodil gledat vsak dan sluzne kroglice v skledi! Šesti dan sem že komaj pričakoval, da je prišel profesor domov, ker nekoliko kroglic se je odprlo, in to, kar je poprej kot črnkasta pika ležalo v njej, je plavalo zdaj po vodi kakor nežna ribica. Imela je rep, glavo in na vratu z vsake strani drobno resico. Na pragu sem pričakoval profesorja, in ko pride, mu povem, kaj sem videl.

»Vidiš,« me poučuje, »to, kar sva zadnjič vzela iz mlake, to je bila kepa žabjih jajec ali žabji krak. Vsaka kroglica je eno jajce in iz vsake nastane žaba. To, kar si danes videl plavati, to so mlade žabice.«

»Ali to so ribice, ne žabice!«

»Le počakaj še malo in glej jih vsak dan! Vidiš tole jajčece? Prav zdaj bo živalca pregrizla sluznato lupino. Z glavo je že zunaj, zdaj se bo vsa izmotala — no, zdaj pa že plava. To, kar ima na vratu, to so njene dihalke ali škrge. Z njimi živalca diha, ker brez dihanja ne more živeti kakor tudi ti ne, samo da imaš ti pljuča, mlada žabica ima pa škrge ali dihalke.«

»Zakaj jih pa one žabe v mlaki nimajo?«

»To boš že pozneje videl, zakaj ne. Le potrpi! Vidiš tole tukaj? Ta je šla spet nazaj v svojo lupino in jo jé. Dokler so žabice mlade, jedo le svojo sluznato lupino, pozneje jim boš pa dajal krušnih drobtinic.«

Živalce so bile vse iz jajec. Rasle so, in ko so pojedle vso sluz, sem jim dajal kruha. Zdaj sem se spomnil, da sem lani tudi v mlaki videl prav take živalce, ki sem mislil da so ribice. Rekli smo jim p u p k i. Imele so prav tako debelo glavo, tak repek in škrge na strani. Pozneje so pa izginile iz mlake.

Dvajsetega dne sem zapazil, da so dihalke vedno manjše in da počasi ginejo, in zdaj so se pokazali na zadnjem koncu glave blizu repa majhni izrastki. Profesor mi je povedal, da sta to zadnji nogi, ker žabe dobe zadnji nogi poprej nego prednji. In res sem drugi dan videl, da sta bili popolni žabji nožici. S steklom sem videl tudi prednji, pa sta bili še skriti pod kožo. Tako sta ostali prav dolgo. Ko je šel drugi mesec h koncu, jim je jela na glavi pokati koža in iz kože so se začele motati popolne žabice. Ozka usta z roženim kljunčkom na koncu so odpadla, usta so se zdaj široko odprla. Zdaj ima tudi štiri noge, škrge so se skrčile in pozna se le še razpoklina, ki se pa tudi sčasoma zaraste, in repek takisto gine. Zdaj so žabice splavale na vrh ter so molile glave iz vode. Mehovi, v katerih so tičale poprej, so plavali zdaj kot žabje srajce po vodi.

»Vidiš,« mi je rekel profesor, »zdaj je žabica že popolna, zdaj ima štiri noge, široka usta, izgubila je rep, izgubila je škrge, zdaj diha s pljuči, torej je prišla na vrh vode. Prej pa, dokler je imela škrge, je bila vedno pod vodo kakor riba, ki vse svoje življenje diha s škrgami. Žabica zdaj ne bo več jedla kruha, ampak druge drobne živalce, n. pr. muhe, črve, polže. Zato je najbolje, da jih ponesesh spet v mlako nazaj, kjer se bodo redile same.«

Gospod profesor mi je še veliko pravil o žabah. Rekel je, da se mlade žabice še vsakih osem dni levé, da šele v štirih ali petih letih popolnoma dorastejo in baje učkajo do šestnajst let. Žabje oči so zlato obrobljene, imajo trepalnice in pod njimi še eno kožico, ki jo lahko potegnejo čez oko. Na tistem mestu, kjer je bil dihalni poč, ostane

tenka kožica, ki se pri regljanju napne kakor mehur in daje glasu posebno jakost. Regljajo pa samo moški, samice ne. Žabji jezik ni odzadi prirastel kakor navadno pri drugih živalih, ampak odspredaj, in če hoče z lepkim jezikom uloviti muho, ga mora zavihati ven. Žaba ima prav trdno življenje. Če ji tudi odrežeš glavo in ji iztrebiš drob, vendar se giblje še več ur.

Žabe jedo črve, hrošče, polže, muhe in drug mrčes, zato so koristne. Največji žabji sovražniki so ščuke, štorjke in nekatere druge vodne ptice.

Ocvrte in kuhane žabe so prav dobra in lahka jed, posebno za bolnike.

Fran Erjavec.

145. Naše strupene kače.

Jako težko je, včasih nemogoče, da bi ločili strupeno kačo od nestrupene. Izmed naših kač sta edino gad in modras strupena. Vendar ni varno jemati kačo v roko, zlasti ako je prav dobro ne poznaš; tako n. pr. je rjava kača ali smokulja na prvi pogled nekoliko podobna gadovi samici.

Glede barve skoro ni mogoče opisati gada, kajti ne dobiš dveh gadov, ki bi bila popolnoma enako pisana. Najsi pa bo gad te ali one barve, zmerom ima vzdolž trupla po hrbtu temnorjav ali črn, rogljast trak, ki se tudi na temnih živalih vidi dovolj razločno. Na temenu kažeta dve temni progi podobo črke V. Od vseh naših drugih nestrupenih kač se razločuje po plošnati, srčasti glavi, tankem vratu, kratkem repu, podolgasti zenici v očesu in po rogljastem, črnem traku na hrbtu.

Gadu najbolj ugajajo suhi, prisojni kraji: pečine, groblje, stari zidovi, lazi in krčevine po gozdih, nizke hoste in z reso in z drugim dračjem obrasle rebri. Tu ima v kaki luknji stanovanje, od katerega — vsaj podnevi — ne gre nikdar daleč. Ob lepem, solnčnem vremenu prileze iz luknje, se spravi na kak kamen, parobek ali sploh na kak solnčnat prostorček, se zvije v svitek in uživa blagodejno solnčno toploto. Ako ga kaj moti ali vznemirja, zleze počasi v luknjo. Kadar se je pa dobro nastanil in ga je prevzelo solnce, se ne umakne rad in da človeku priti prav blizu, nikdar pa

ga ne napade, ako ga pusti na miru. Samo ako ga dražiš ali ako stopiš nanj, piha ježno, se zvije v svitek, stisne glavico sredi svitka in jo bliskoma vrže proti tebi in te useka z zobmi. Togoten gad grize slepo okoli sebe in popade vse, kar se mu približa, tudi palico in železo.

Od gadovega zoba zadet človek začuti navadno v onem trenutku neizrečeno bolečino, ki mahoma preleti vse truplo. Včasih pa ne čuti skoro nobene bolečine. Dostikrat bolečina ni večja, nego če si se obrazil na kakem trnu. Kmalu potem pa obide človeka neka omotica, moči mu pešajo, polasti se ga velika trudnost, zaspan je, čuti, zlasti vid in sluh, slabe. Začne bljuvati, iz ust, nosa in celo iz ušes se mu poceja kri, včasih pritisne tudi driska. Ako se kri hitro razseda, pičeni ud skoro nič ne oteče, ako pa deluje strup počasi, zateče včasih tako, da je grozno videti, in otok se širi tudi dalje po bližnji okolici. Obličje je mrtvaško, truplo mrzlo, človek čimdalje bolj slabi, mine ga zavest, ne čuti več bolečin in počasi ugasne. Nekateri pa trpe ure in ure najstrašnejše bolečine, kriče in javkajo, da je groza. Naposled izgube malo po malo zavest in mirno izdihnejo.

Kogar je pičil gad, stori najbolje, ako si rano takoj izžge z razbeljenim železom. Ako imaš kakršnokoli ostro rezilo pri sebi, ne smeš nikdar opustiti, da bi si rane ne izrezal globoko, kolikor le moreš. Rana naj izkrvavi, da odteče s krvjo tudi strup, ki ga je vbrizgnil vanjo gadov votli zob. Zato je tudi dobro, da pičeni ud stiskaš od središča telesa proti rani. Izrezano rano moraš takoj izprati z vodo, še bolje, ako je mogoče, s kako jedko tekočino: s salmijakovcem, z lugom ali pa tudi z žganjem. A pomni, da samo izpiranje, ako nisi rane poprej izrezal, zelo malo pomaga ali pa nič.

Opazili so, da se od gadovega ugriza ostrupljen človek ne upijani, čeprav popije čez mero žganja. Zato so svoj čas priporočali tudi močno žganje za zdravilo proti kačjemu strupu.

Vsi ti pripomočki so pa samo pripomočki v prvi sili. Nikdar ne zamudi takoj poslati po zvedenega zdravnika!

Modras je nekoliko večji od gada. Od gada se na prvi pogled loči po tem, da ima na nosu kratek, mehak rožiček.

Modras je pri nas navadna kača. V vsem dejanju in nedejanju je jako podoben gadu, le bolj len je in malomarnejši od njega.

Največ ljudi popadajo pri nas modrasi. Vse, kar velja o gadovem strupu in o zdravljenju gadovega pika, velja tudi o modrasu.

Po Franu Erjavcu.

146. Lov na slanike in druge morske ribe.

Nobena riba se ne prikazuje v toliki množini in nobene ne polove toliko kakor slanika. V vseh delih severnih morij ga je vse leto večje ali manjše vlake, in sicer daleč na širokem morju ali pa blizu obal, a nikdar v veliki globini.

Blizu morske gladine ima slanik tudi dosti hrane. Saj je tu toliko majhnih košarjev, da je morje na več kvadratnih kilometrov kar gosto. Da se nasiti, poje slanik takih živalc na tisoče in tisoče na dan. Tega drobiža pa mu ni treba zbirati, ni mu treba hlastati po njem. Njegovi škržni obloki, ki leže drug tik drugega in so podobni nekakemu situ, so posejani z zobci. Ko diha ali zajema vodo, mu prihajajo v ustno votlino tudi košarji ter ostanejo v njej, ko se voda preceja skozi škržno sito in dospeva do škrg.

Kadar zmanjka hrane, se odpravi naprej. Včasih potuje vlak precej daleč, preden pride zopet do nje. A zaradi stisnjenega trupla, ki kaže izvrstnega plavača, mu taka pota ne provzročajo težav.

Slanika love najbolj ob drstitvi. Ker so ikre težje od vode, se ne more drstiti na širokem morju, kjer bi se jajčeca pogreznila v blatnem dnu ter se pokvarila zaradi pomanjkanja kisika. Zato si išče za drstenje peščenih ali skalnatih tal, kakršna so na morskih plitvinah ali pa na obalah, kjer se izlivajo reke. Zgodaj spomladi se začne to potovanje proti obrežju, na morske plitvine pa poleti. Raztreseni vlaki se zgrinjajo in v silni gneči dreve proti drstišču. Celo tako goste so ribe, da ne moreš vzdigniti vesla iz vode in je čoln v nevarnosti, da ga ne privzdignejo in ne prevržejo. Odložena jajca potonejo ter se prilepijo na podmorske rastline in skale.

Ko je drstenje končano, odpotujejo ribe zopet od obale, ako so ušle velikanskim mrežam, ki jih nastavljajo ribiči

ponoči v morje. Mreže so zgoraj navezane na plavajoče prazne sode, spodaj pa so obtežene s svinčenimi krogli, da plavajo pokončno. Mrežne zanke so tolike, da morejo manjši slaniki skozi nje, večji pa pridejo vanje le z glavo, in ko hočejo nazaj, obvisijo za škržni poklopec. Na norveški obali jih večkrat zapro z mrežami v kaki morski dragi ter jih potem kar zajemajo.

Ujete ribe takoj očistijo škrg in droba, jih nasole, natlačijo v hrastove sode in potem razpošiljajo v razne kraje. Uživajo tudi sveže ali nasoljene z raznimi dišavami (marinirane), posušene v dimu ali pečene in vložene v ocet.

Kakor cenijo, polove na leto do 10.000 milijonov slanikov. To bi bila šele nekako eden do dva odstotka vse množine. Mnogo več nego človek jih pa uničijo trske, morski psi, kiti, tjulenji in morske ptice.

Kolike važnosti so slaniki za severne kraje, razvidimo takoj, ako pomislimo, da se živi več sto tisoč ljudi od njih, tako brodniki, ribiči, trgovci, ladjedelci, sodarji.

Poleg slanika love in razpošiljajo v svet še razne druge morske ribe. Posebno znana je trska ali polenovka, ki živi v severnem delu Atlantskega oceana. Razločujemo pa dve vrsti: kabljó, ki živi na širokem morju, in obrežne dorše. Pri Lafotskih otokih se prične lov na trsko takoj po Božiču, ko se solnce več ne prikaže na obzorju. Nad 70.000 ribičev se zbere tam v tem času. Le ekvatorijalna struja prinaša s seboj toliko toplote, da je mogoče vztrajati na morju in da voda sploh ne zamrzne. Love jih pa v mreže in na trnke, z različno vado. Ribi odrežejo glavo, telo razcepijo in posuše na zraku. To je navadna trska. Ako jo nasole, se imenuje v trgovini laberdan, če jo pa nasole in posuše, je to klipka. Z glavami krmijo goved, iz dorševih jeter pa dobivajo najboljše ribje olje. Še več ribičev se zbere poleti na najfundlandski plitvini, kjer se pojavlja trska še v večji množini.

Trska pa ne prihaja v te kraje zaradi drstenja kakor slanik, kajti njena jajca plavajo na vodi in jih lahko odlaga tudi na širokem morju, nego zaradi hrane. Trska plava izvrstno in gre za slaniki in drugimi manjšimi ribami, ki se z njimi hrani. Kabljó tehta okoli 20 kg, dorš pa le 2 do 4 kg.

Sem spada tudi list. Mlade ribe so od strani jako stisnjene ter imajo dolgi hrbtni in trebušni plavuti. Ker pa postaja hrbet vedno višji, pada riba na stran in plava potem postrani. Obe očesi sta na zgornji strani. Riba živi na morskem dnu in ima zgoraj tako barvo kakor morska tla, spodaj je pa bela. Liste cenijo zaradi tečnega mesa.

Med navadnimi morskimi ribami v naših trgovinah je tudi kilka, ki je polovico manjša od slanika. Love jo največ na angleški obali in v Vzhodnem morju. Z raznimi dišavami nasoljena kilka prihaja na trg kot ruska sardina ali kot rusi. V Sredozemskem morju in na obali jugozapadne Evrope živi sorodna, pa manjša sardina, ki jo sole, marinirajo ali devajo pečeno v olje v kositrnih, neprodušno zaprtih posodah. Podobno sardelo love posebno v Jadranskem morju in na južni obali Francoske. Zlasti je cenjena sveža riba, največ jih pa nasole ali vložijo s poprom v ocet ter prodajajo z imenom ančuga.

Naši postrvi podoben je losos, ki prihaja vsako leto na drstenje v reke, katere se izlivajo v Severno in Vzhodno morje. Njegovo meso je rdečkasto.

Zleknjeno, valjasto in kači podobno truplo ima jegulja. Hrbtna, repna in podrepna plavuta obroblijo telo zgoraj in spodaj. Živi v vseh evropskih rekah, le v tistih ne, ki se izlivajo v Črno in v Hvalinsko morje. Ko namreč doraste v sladki vodi, potuje na drstenje v morje, ki mora biti najmanj 500 m globoko. V Črnem in Hvalinskem morju pa izločuje neka gliva v globini od 100 do 150 m toliko žvepelnega vodika, da uniči vso ribjo zalego. Enoletne jegulje se vračajo iz morja v reke, kjer ostanejo 4 do 5 let, da dorastejo. Ako napolnijo veliko škržno votlino z vodo in zapro malo škržno разо, žive tudi dalj časa lahko zunaj vode.

Na jeguljo nekoliko spominja som, ki je do 3 m dolg. Ljubi pa blatne vode, kakršen je Dunav, kjer privablja, zakopan v blato, z brčicami svoj plen.

Po I. Macherju.

147. Mravljske vojne.

Na robu gozdiča blizu naše vasi je bilo mravljišče črnih mravelj. Ne daleč proč pa so stanovale mravlje, ki so se od črnih ločile le po barvi; bile so namreč rjave. Mirno je živel rod za rodom že mnoga leta. Bile so prav tako pridne in delavne kakor črne, takisto so skrbele za svoje potomstvo.

Nekega dne so se odpravile črne mravlje zgodaj z doma in so prišle blizu domovja svojih rjavih sosed. Nekatere se mu čisto približajo, si ogledajo vse in se potem vrnejo hitro k svoji vojski. Takoj se zakadi vsa vojska na mravljišče, obleže vsa vrata, pokolje vratarje in plane z združenimi močmi v stan. Rjave mravlje se takoj ne zavedo in ne razumejo, kaj to pomeni; osuple gledajo, kaj se godi z njimi. Roparji pa — tako smemo imenovati črne mravlje — planejo na bube, vsak zgrabi eno in pobegne z njo. Ko vidijo domače mravlje, da jim hočejo roparji vzeti njih mladino, se srdito vržejo na sovražnika, a se ne morejo ustavljati sili. Ko se rujejo s prvimi, so drugi že odnesli bube.

Ko pridejo zmagovalci domov, jih obsujejo straže in doma ostali delavci, jim vzamejo bube in jih spravijo v varen kraj. Kakor da bi bila to domača zalega, jo negujejo črne mravlje; in ko začno druge lesti iz bub, jim pomagajo tudi sleči belo srajčico prav tako, kakor bi bile njih rodu. Rjave mravlje dobe takoj jesti in se kmalu sprijaznijo s črnimi. Ubožice ne vedo, da so sužnje. Roparjem v čast pa moramo reči, da usmiljeno ravnajo s svojimi sužnji in da si prizadevajo, da jim lajšajo njih usodo kolikor moči. Delati morajo kakor druge pa tudi pri jedi niso ločene; le ko gredo ven opravljat kako delo, gre ena črnih kot birič z njimi, in če se obotavljajo, jih priganja k delu, a večinoma tega ni treba.

Dan preide za dnem. Sužnji so zadovoljni, ker ne poznajo boljšega, svobodnega življenja, in pridno opravljajo dela svoji gospodi.

Nekega dne prinese črna mravlja novico, da pojema rejen hrošč v gozdu ne daleč od hiše. Pod vodstvom treh črnih biričev se odpravi oddelek rjavih mravelj, da pritira mastnega hrošča v hišo. Ko pridejo do plena, se prestrašijo

biriči, ker je krdelo rjavih mravelj obleglo hrošča. Hitro se mislijo umakniti, pa je že prepozno; že so jih obsule rjave mravlje in strastno objamejo svoje sorodnike, ki so jim bili vzeti, preden so zagledali luč belega dne. Sužnji tudi kmalu spoznajo svoje rojake in se združeni vržejo zdaj na črne trinoge. Eden jim jedva uide, ostala dva pa raztrgajo na drobne kosce; zakaj tudi mirna mravlja divja, kadar brani svoj rod divjih napadov.

V stanišču rjavih mravelj je vse dobre volje. Naglo napravijo veliko gostovanje, pri mastnih hroščevih kračah slave rešitev svojih ljubih iz sužnosti. Veselje se vidi na vsakem obrazu. Zdaj jim ničesar ne manjka, le spomin na nesrečne sestrice, ki še stočejo pod tujim jarmom, jim teži srce in greni sleherni grižljaj. Soglasno sklenejo, da drugi dan rešijo še druge sužnje, naj velja, kar hoče.

Pri črnih mravljah je pa vse drugače. Neka pobitost in žalost se je polastila vseh. Na sužnje pazijo še bolj in jih ne puste iz mravljišča. Med seboj se vedno posvetujejo, kaj bi bilo početi.

To je gotovo, da zdaj ne moreta več oba roda živeti skupaj, preveč sta se že spoznala. Drug je drugemu napoti. Sovraštva in bojev bi ne bilo nikoli konec. Drugi dan razsodi, kateri rod obvelja.

V obeh taboriščih se pripravljajo na boj. Črnici so stirali švoje rjave sužnje v najgloblji stan in postavili straže, da jim nihče ne uide. Potem se vzdignejo vsi delavci. Vse, kar se le more gibati, gre na vojno; strašljivca ni med njimi.

Na majhni trati v gozdu se srečata krdeli. Kakor bi trenil, se zakadita drugo proti drugemu in boj se prične. Navadno se jih sprime več od obeh strank. Grizejo in koljejo se nekoliko časa, in ko se nato razmota klobčič, jih leži od obeh strank nekoliko mrtvih na tleh. Tudi po dve mravlji se sprijemata in izkušata, katera bi zmagala, in ko mu je usekala rano, izpusti vanjo kapljico skeleče kisline, ki umori ranjenega sovražnika. Ko je zmagala enega sovražnika, se vrže na drugega, in tako gre dalje toliko časa, da je ali sama zmagana ali pa da je sovražnik popolnoma uničen.

Dasi je že sama ranjena, vendar ne odneha, dokler je popolnoma ne zapusti moč, in še potem, ko leži s predrtimi

prsmi na tleh in se že ne more več gibati, zgrabi sovražnika, katerega doseže. Celo, ko je že mrtva, se ne odpro čeljusti, ki jih je v smrtni borbi zasadila v sovražnika.

Tako so se borile naše mravlje: kolikor bojevalcev, toliko junakov. Bojišče se je kadilo od strupene kisline. Zmaga se ni še nagnila na nobeno stran, čeprav je bojišče že pokrito s padlimi junaki. Le majhna tropa se še bori, pa omaguje, utrujena po dolgem boju. Kar privrši iz zatišja četa čvrstih, čilih rjavih vojakov, in zopet se vname »strašen boj, ne boj, mesarsko klanje«.

Kar jih je bilo črnega rodu, vsi so padli pod čeljustmi neusmiljenih zmagovalcev. Ves junaški rod je poginil, borec se za svoje domovje.

Ošabni in veselja pijani zmagalci dero zdaj na dom premaganih sovražnikov, kjer so bili še zaprti rjavi sužnji. Kakor bi trenil, leže črne straže na tleh. Osvobojeni sužnji se zedinijo s svojimi osvoboditelji, razdero poslopje in se vrnejo v svobodni dom.

Po Franu Erjavcu.

148. Kako se levi rak.

Členarji imajo to skupno in osobito svojstvo, da jim je koža od neke posebne snovi, ki je najpodobnejša rogovini. Imenujemo jo kitin. Ko se je kitinov oklop utrdil, je živalca vanj vklenjena. Vsa nadaljnja rast je odslej nemogoča. Rjavi hrošč, znani kvarljivec, ki na pomlad pririje iz tale zemlje, stopi v cvetoči svet gotov in dorastel. Med členarji ni takih, ki bi jih mogli primerjati otrokom ali mladeničem. Tako je tudi pri metulju, pri čebeli, pri muhi, izkratka: pri vseh žuželkah. Kolikor je vsaka mislila rasti, to je storila v prvi mladosti, na prvi stopnji svojega razvitka kot zametek ali kot gosenica ali kot podjedec v zemlji.

Pri rakih ni tako. Med njimi so poleg možakarjev in starcev tanki, nade polni mladeniči in drobni otročiči. Njemu torej ne velja pravilo, ki smo ga malo prej ustanovili žuželkam, kajti on raste vse svoje žive dni venomer.

Torej njega ne stiska tista tesna in toga srajca, o kateri je bilo rečeno, da je vsem členarjem skupno svojstvo?

Stiska ga, stiska, in še kako! Ta srajca je pri njem še trša, ker ni od samega roženega kitina, nego se je vanjo sesedlo še polno ogljikovokislega in fosforovokislega apna, ki dela račjo kožo skorjasto. Prav tako se tudi človeku ter drugim živalim trdijo kosti, ki so izprva tudi mehke in hrustančaste.

A kako je vendar mogoče, da se širi rakovo telo, dasi je speto v tako tesen in ni malo gibek oklop? Morebiti vendarle z rakom raste tudi suknja?

Ne! Rak si pomaga s tem, da sleče staro srajco, kadar mu postaja pretesna, ter si napravi novo. Lahko in hitro rečeno, ali težko in mučno storjeno. Ta mena dela raku dovolj preglavice. Dnevi, ko se to vrši, so raku gorjupi dnevi, pravi pasji dnevi. Kajti ne samo, da mu je treba sleči oklop, sezuti noge iz mnogih, tankih golenic, izvleči mesnate roke iz tesnih škarij in naposled potegniti rep iz obročka stega tulca, vrhu vsega tega se morajo oleviti tudi oči in oboje tipalnice in nekoliko celo — želodec. Kaj menite, to ni šala! Zato tudi ni čuda, da mu že nekaj dni poprej odpove želodec in da ga mine vsa slast do jedi. Prevrat začenja z »velikim postom«.

Kadar rak čuti, da se bo treba pomladiti, se umakne v kako mirno zavetje, kjer se mu zdi, da bo mogel mirno opraviti imenitno delo, prost vseh nepotrebnih zijal in sitnih dražilcev. V tem mu je gornja trda suknja začela odstopati od spodnje nežne kože, ki je vsa premrežena z rdečimi žilicami in posuta s črnimi pičicami. Ako takega raka vzamemo v roko in rahlo pritiskamo nanj, lahko čutimo, kako se vznemirja bolj in bolj, menca sem in tja in tare nogo ob nogo. Zdajci se prevali in vznak ležeč se previja in prevrača, kolikor mu dopušča trda obleka, dela z životom in z repom, giblje z vsemi nogami in oteplje s tipalnicami. Tako udelava in se napenja toliko časa, da mu počí vez, ki veže hrbtni koš z repnim oklopom. Ko že regne ta vez, se postavi rak zopet na noge ter se po tem truda polnem delu nekoliko oddahne in počije. Zbira si novih moči za nove muke, ki ga še čakajo.

Rak začne iznova delati in gibati z vsemi udi. Kar vidno je, kako se hrbtni koš odmika od trupla in se vzdiguje zmerom više. S košem se potem upre v kako stvar in se

s sprednjim životom trže nazaj. Tako si malo po malo izvleče oči in tipalnice iz tesnih okovov. Zdaj velja še noge dobiti iz obuvala. To je najtežavnejše in najbolj boleče delo. Tu se celo rado dogaja, da se mu utrga ta ali ona noga. Golenice sicer razpokajo po dolgem in tudi škarje regnejo na dnu, ali pri vsem tem ima polno trdega dela, preden vse srečno izdere. Ko so noge sezute, se izlušči rep hitro iz svoje stare lupine. Vsa lev se vrši dosti naglo. Ko je regnila hrbtina vez, ne mine pol ure, in rak bi se lahko pokazal v novi obleki.

Da, lahko bi se pokazal, ali se noče pokazati, ker dobro ve, da se takšen, kakršen je zdaj, ne sme pokazati. Vsaka žaba bi se ga lahko lotila. In s čim bi se branil, ko je ves mehak kakor maslo? Pa kaj žabe! Zaradi njih bi še ne bil v strahu. Ali ščuka, ščuka! Joj, kako bi hlastnila po njem! Pa tudi raki, bratje njegovi, bi spredaj in zadi ščipali od tolikega trpljenja onemoglega siromaka in bi kose živega mesa trgali z njega. Zato, moj rak mekuž, po svoji stari navadi ostani lepo v zavetju in se zavleci v najmirnejši kotiček ter počakaj štiri ali pet dni, da ti kitin in apno utrdita novo kožo in da boš mogel pogumnega srca zopet zabroditi v motne valove in prerojen junak s čilimi močmi stopiti na staro poprišče!

Rak se menda preobleče navadno samo enkrat na leto, a če donese potreba, tudi dvakrat ali celo trikrat, in sicer o poletnem času, ko ne primanjkuje živeža in je voda prijetno topla, torej največ julija in avgusta meseca. No, vendar sem našel že o kresu v Podnanoščici prelevljenega mekuža.

Z novo kožo se mu povrača spet stara slast do jedi dvakrat tolikšna, in kmalu je nadomeščeno in poravnano, kar se je zamudilo za »velikega posta«.

Fran Erjavec.

149. Kralj živali.

Vroč afriško solnce je zašlo in pastir je zaprl svojo čredo v stajo. Tri metre visoka in meter debela ograja, spletena iz trnja in krepkega dračja, je pač močna ovira tatovom. Pastir pomolze krave, ovce in koze in se umakne

v kolibo, spleteno iz trstja sredi staje. Vse se je umirilo, vse pospalo, le psi še čujejo na straži.

Nenadoma sredi noči kakor da je zagrmela zemlja. Najprej trije, štirje zategnjeni glasovi v daljavi, da je slišati kakor hudo stokanje, nato pa se oglašajo posamezni glasovi hitreje in hitreje, zategnjeni, jačji in jačji...

Ob teh glasovih ne ostane v staji nobeno oko zaprto. Ovce se splašene stiskajo in butajo ob ograjo, da bi pobegnile, goved hrope in stoji kakor vkopana, konji se vzpenjajo in prhajo, psi cviliijo in se stiskajo k pastirjevi koči, pastir sam trepeče in gleda na splašeno živad. Vsi poznajo ta glas, ki prihaja iz silnih prsi, rjoveč proti tlom, kakor da hoče prisiliti zemljo, naj mu pove, kje se skriva njegov nocojšnji plen. Po vsej planjavi se od tal odbija ta ogromni, silni glas.

Hipoma vse utihne. Le od daleč še valovi po zraku rjojenje, ki naznanja pričujočnost smrti...

Kar prileti z viška v stajo nekaj velikega, temnega... V tem velikem, temnem bitju sta dve zeleni luči. Že je planilo na najbližjo dveletno junico — na njej stoji lev. Zelenkaste luči — oči, polne roparske poželjivosti in zmagovalnega veselja — upre vanjo in ji pregrizne vrat, zamolklo rjoveči glas pa naznanja okolici, da je kralj živali našel svojo večerjo. Rep s trdim rogom v čopu na koncu šviga po zraku in ukazuje splašenim živalim, naj se ne bliža nobena. Za hip spusti lev žival pod seboj, da vidi, ali je končala, in še enkrat zasadi vanjo ostre zobe. Tedaj jo dvigne v gobcu, skoči nazaj preko ograje s tako silo, da pusti zunaj globok sled, kamor je skočil, in ni ga več. Pastir se vda usodi in čreda se oddahne.

Lev pa je že dospel z dobrim plenom na samotni kraj, da v miru povečerja. A sam ni. Ko so hijene čule njegovo rjojenje, so prihitele kakor na povabilo. In sedaj stoje z iztegnjenimi jeziki okrog gostečega se leva ter čakajo, kdaj jim prepusti ostanke in odpadke. Ko se lev nažre, se obrne ter prepusti ostanke druhali, ki se takoj spravi na delo in se masti in žre, kolikor more. Če je še kaj ostalo, oberejo za dne jastrebi.

Kralj živali pa je legel k počitku. Za miren kotiček si je izbral gosto bičevje in veliko travo ob obližju reke, da si

hodi čez dan gasit žejo. Včasih ima dalje časa isto bivališče, včasih pa ga tudi menjava. Len in vaje brezdolja se seli s pastirji in njih čredami. Kadar je predpisal krvni davek antilopam in zebam, se pomika za njimi, če so si prebrale pašnik. Še celo dva metra in pol dolga in do tri metre visoka žirafa mora dovoliti, da jo zajaše kralj živali. Zagriže se ji v rjavi, z belimi četverkotniki porisani vrat in v divjem diru gre ježa preko pustinje. Ne za dolgo. Izguba krvi in jezdečeva teža upehata žival in močni ropar jo kmalu ustrašuje in pobije. Morebiti edina žival, ki se je lev ne loti, je povodni konj, ki živi v Nilu in po planjavah ob njem. A kaj bi tudi s tem orjakom? Nad štiri metre je dolg, štirivoglata glava velikanska, v gobcu orjaški čekani, koža pa debela in trdna, da je ne prebije krogla iz navadne puške! Kadar zarjove povodni konj, takrat grmi preko pustinje, gozdov in goščav. Tedaj utihne tudi lev in posluša molče.

Po Brehmu.

150. V džunglah.

Prostrane, nepregledne daljine po obrežjih indijskih rek, zarasle z visoko, gosto travo, preprežene z rumenim bambusovim trstjem in z bičjem, polne visokega in košatega drevja ter grmovja, previtega z gostimi zavijalkami, zelene kakor morje, to so džungle. Človeška noga ne stopa vanje, prepuščene so le divjim živalim. A kadar visi nad njimi vroče solnce ter jih žge, ni videti niti teh, mrtvo in tiho počivajo džungle.

Vik in krik, klepetanje in lomastenje se začuje z drevja, z njega pa se usujejo ocepki in oklestki na nemo džunglo. Zopet vik in krik, in zdajci preskoči z drevesa na drevo krdelo opic, plezajo po deblu in vejah, se zibljejo po zavijalkah, se vržejo na drugo drevo in združijo na njem. Na prejšnjih drevesih so obrale ves sad, steple so se celo zaradi poslednjega in se tudi klofutale. A ko so dospele na drugo drevo, je bilo že pozabljeno, da so se pravkar pričkale, teple in klofutale. In zopet je bilo vse mirno. Le v zraku se je oglasila ptica, ki so jo prepodile opice z drevesa. Tožila je, ker je vedela, da je konec njenega gnezda in da ne zvali jajec, ki jih je izlegla vanje. Opice pa so se že sprle zaradi

jajec, a dobile so jih močnejše; obenem so se spakovale tožeči ptici v zraku in tiste, ki niso bile deležne užitka, so jezno razdrle gnezdo. Če pa je katera le mogla, je s šibico, ki jo je izdrla iz gnezda, udarila tovarišico in zopet so se sprle in steple. Take so opice. S svojimi štirimi rokami se oprijemljejo dreves, plezajo, se gugajo, si nagajajo, skačejo in se preobračajo, trgajo sadje po vejah, in če se jim zazdi, skočijo na tla po slastno koreninico, sladko semence. Česar ne doseže opica s prednjo, prime z zadnjo roko in skok na šest metrov ji je igrača. Opice so edine, ki podnevi delajo trušč po džungli.

Drugačno življenje pa nastopi v džungli, ko izgine solnce z neba, ko se pripravlja noč, da jo odene v svoje temno krilo. Zaspana papiga se zbudi na drevesu in zakriči v noč, a nihče se ne zmeni zanjo. Voda v reki se razgrne in prikaže se temna glava krokodila, ki počasi spleza na breg. Zvesto posluša in preži na plen. A njegova ura ni še prišla. Ni je še živali, ki bi bila prilezla k reki gasit si žejo. Počasi se splazi nazaj, upogne rep, kakor da je iz jekla, in izgine v globočino vode. Jeleni so prišli na pašo in divji merjasec rije po tleh ter išče, s čimer bi si napolnil želodec. Od daleč oprezuje črni, kolobarčasto pisani panter, oči mu gore kakor dve zeleni luči v goščavi.

Iz daljave se oglase divji psi, na drugi strani tuli in zavija krdelo šakalov. Tudi ti pasji sorodniki so se dvignili, da preiščejo, kje je za dne poginila žival, da jo raztrgajo in požro, kje lahko napadejo katero, ki ima premalo orožja, da se ubrani njih krvoločnosti.

Zdajci pretrese vse ozračje glas, ki napolni vso džunglo z grozo. Psi ne lajajo več, šakali ne tulijo, panter je obstal sredi pota, jeleni se spuste s paše v beg, divji merjasec se skriva v goščavi. Vsi predobro poznajo hripavi, grmeči grom, ki se je razlegel po džungli. Tiger se je zbudil in žeja ga po krvi. Do dva in pol metra je dolga ta mačka, rjava je kot zemlja in temne lise se ji vlečejo od hrbta proti trebuhu. Ko se je dvignila na ogromne šape, je podolgovato truplo skrčila in ukrivila. Okrogla, z brado obrasla glava se je okrenila po džungli; zver je zasadila sprednje šape v zemljo, zazdehala z odprtim žrelom in iztegnila rep. S tankim sluhom prestreza komaj slišne glasove ter ve takoj, kam naj

se obrne, da si poišče večerjo. Saj ne potrebuje dosti: tri-deset kilogramov mesa utolaži tigru glad, a takih kosov ima džungla dovolj. Počasi se odpravi na pot, oprezno stopa in zdi se, da ga je v bičevju in visoki travi požrla noč.

Živali so se pomirile, tudi jeleni so se vrnili na pašo. Zaman jih je opozarjal s svojim krikom divji pav, ki se je zbudil na drevesu. Brezskrbno se odloči od črede lep, slok jelen, okrašen z ogromnim rogovjem. Pripogne se k tlom, da odmuli šop trave, a v dveh, treh skokih je tiger pri njem in na njem. S toliko silo mu zasadi kremplje v vrat, da se mu še prsti vdero v mehko meso, pregrizne mu vrat in s slastjo loka toplo kri. Nato si zavleče žival v goščavo, pogoltne za prvo silo nekaj kosov ter se napoti k reki pit. Ko si ugasi žejo, se zopet spravi na večerjo, kar mu pa ostane, pusti, da obero psi in šakali.

Niti opice, ki so se naskakale in natelovadile ves dan in trudne posedle k počitku, niso varne na drevju. Šest do osem metrov dolgi piton, ki leži pod drevesom v svitku, spleza na drevo, se oprime z repom veje in se dvigne, da je videti, kakor da bi bila nova veja izrasla iz nje. S svojim silnim truplom se ovije opice ter jo stisne. Mrtva mu spolzi po spolzkem goltancu.

Jutranja zora naznanja, da se bliža nov dan. Po džungli je potihnilo nočno vrvenje, borbe so končane. S solncem pa se dvigne v jutranji zrak jastreb in preleti vso prostrano džunglo, da iz visokih višav pregleda, kje so mu pustili kaj zajtrka tiger, panter, šakali in psi, medvedje in volkovi.

Po Svenu Hedinu.

151. O nekaterih živalih v Avstraliji.

Čudnejših živali, nego jih ima Avstralija, ni več na svetu. Čudne so po svoji postavi in čudne po svojem življenju. Od sesalcev živita v Avstraliji le dve, zato pa čisto svoji vrsti, vrečarji ter ježevci in kljunaši, ki so ena vrsta zase. Ježevci in kljunaši živijo le v Avstraliji, vrečarji tudi v južni Ameriki.

Najpopolnejši vrečarji so veliki rdeči kenguruji. Kadar sede na zadnjih silnih nogah, oprti ob krepki, dolgi rep, drže prednji, kratki, drobnim ročicam podobni nožici

predse. Samicam zro mladički iz trebušne vreče zvedavo v svet in materina drobna, srničini podobna glavica se vedno skrbno ozira, ali ne preti kje kaka nevarnost.

Skoro po vsej Avstraliji žive kenguruji družno in se v velikih čredah pasejo po najlepših pašnikih. Na paši se spuste tudi na vse štiri, da so bliže travi, a tako kobacanje po tleh jim je prav nevšečno, in če najdejo dober grižljaj, ga primejo kar s sprednjima nogama, sedejo na zadnji in ga tako v miru požvečijo. Tako mirno sedeči kenguruj je visok kakor človek. Kadar pripeka solnce zelo močno, si poišče hladno senco. Ponoči počene na vse štiri in podvije trebuh pod noge. Vendar pa se stalne družine ne drže in vsaka nevarnost jih razkropi na vse strani.

Kenguruja love zaradi užitnega mesa. Pred lovci beži samo po zadnjih dveh, a tudi po teh tako hitro, da ga ne dohaja vsak pes. S tako naglico beži tudi po več ur. Na begu se ozira za preganjalcem, in če vidi, da ga goni le posamičen pes, se postavi v bran ob prvem drevesu, ki mu zavaruje hrbet. Tu počaka psa, ga prime s peterimi krempljci prednjih nožic ter mu s čveterimi močnimi kremplji na zadnji šapi razpara trebuh. Zato lovci vedno pazijo na to, da mu s strelom razdrobe zadnjo nogo. Zadet v zgornji del telesa beži dalje in jo lovcu navadno popiha.

Še bolj čudne živali nego kenguruji so ježeveci in kljunaši. O njih si dolgo niso bili na jasnem, ali naj jih štejejo med sesalce ali med ptiče. Na zunaj so podobni sesalcem, ležejo pa jajca v pergamenasti kožici in jih izvale v posebnih vrečicah na trebuhu. Zelo negodne mladiče pa doje.

Jezevec je s svojimi bodicami podoben ježu, kljunaš pa je sličen vidri. Glava se mu končuje v kljun, v pravi pravcati račji kljun, zato se tudi tako imenuje. In kakor raca brba po vodi in po blatnem dnu ter si išče raznih ličink, polžev, školjk in drugega vodnega drobiža. Živež spravlja v ustne mošnjice, da ga na suhem v miru pohrusta. Vobče je žival tako nenavadna, da se je neki angleški učenjak peljal nalašč v Avstralijo, da jo je spoznal.

Preden se ločimo od teh avstralskih čudakov, naj omenimo še dva ptiča, ki živita le na nekaterih tamošnjih otokih. To sta rajčica z Nove Gvineje in kivi z Nove Zelandije.

Rajčica je daljša sorodnica našega vrana, velika kakor sraka. Odlikujejo pa jo mimo naših njenih daljnjih sorodnikov dolga, svilasta peresa, ki ji vihrajo ob bokih izpod perutnic in se ji blešče v najkrasnejših kovinastih barvah. Tudi drugo njeno perje se izpreminja v raznih živih bojah, a to le pri samcu, zakaj samica je odeta v ponižno delavniško obleko. Rajčice se drže gostih gozdov, kjer ne morejo lahko do njih ptice ujede, ki krožijo po zraku, in kjer tudi ni onih ptičjih zalezovalcev, kakršni so v našem gozdu, divje mačke, kune in podlasice.

Kivi živi svoje ponočno življenje po močvirnatih pragozdih. Velik je kakor naš petelin in ima zamolklo, rjavosivo, tršasto perje. Dolgi kljun je na koncu mehek in občutljiv; to mu osobito dobro služi, kadar po temi išče žužkov, črvov in semenja. Jako majhne oči bi mu ne našle hrane. Kratke noge so krepke, da si pod drevesnimi koreninami s kremplji izkoplje tudi luknjo, v kateri ždi čez dan, kadar se plah ne skriva po goščavi.

Pavel Flerè.

152. Uhati klobučnjak.

Če se odpravimo popoldne v poznem poletju s čolnom na morje, zapazimo na njegovem površju rjave, višnjevkasto ali rdečkasto zabarvane krpe, ki se enakomerno in lahkotno premikajo po vodi. Človek bi rekel, da so zarjaveli listi kdo ve katerega drevesa. A odkod naj bi bili prišli na široko morje, ko drevesa s podobnimi listi nismo videli na obrežju? Ko se krpam približamo, zapazimo, da se pregibljejo in da so to živali, tako zvani u h a t i k l o b u č n j a k i. Če bi prišli z njimi v dotiko v kopališču, bi videli, da niso tako nedolžna bitja, kakršna so videti na prvi pogled. Če se te dotaknejo z ožigalkami, spečejo kako kopriva. Prehudo to sicer ni, a vendar ni prijetno. Drugače pa ta mehka, brezkostna žival ni prav nič nevarna.

Ogledati si jo moreš natančneje, kadar jo razburkano morje vrže na suho. Tu seveda ne more živeti, tudi se ji mehko, zdrizasto truplo prav kmalu razleze. Kadar plava, je podobna poveznjenemu klobuku brez krajcev; rob je okrašen z resicami, ki nadomeščajo oči in menda tudi ušesa.

V klobukov vrh je zarezanih osem krp. Znotraj ima klobuk v sredi od vrha doli podaljšek kakor nastavek za palico pri dežniku. Na koncu podaljška so v sredi usta, ki jih obdajajo štiri krpaste, resičaste lovke. Usta, od katerih se zvezdasto širijo cevke proti klobukovemu robu, vodijo naravnost v votlo prebavilo.

Kakor je klobučnjak po ustroju preprost, tako preprosto je tudi njegovo življenje. Kadar se klobuk razširi, se nateče vanj voda, kadar se pa stisne, brizgne voda iz njega in požene žival naprej z obokanim vrhom. Kadar se je dotakne kaka živalca, jo klobučnjak z ožigalkami omami in ohromi, z lovkami zgrabi in nese v usta. V prebavilu se plen razkroji in prebavni sokovi se raztekajo skozi cevke po vsem telesu.

Klobučnjak spada med najnižje, prosto se premikajoče živali. Iz jajčeca se pri njih razvije ploščata, migetajoča ličinka, ki nekaj časa prosto plava, potem pa sede na kak trši predmet in postane nova žival, ki ji pravimo polip. Od polipa se trgajo posamezne plošče in iz njih se polagoma razvijejo klobučnjaki.

Pavel Flerè.

153. Živali v pregovorih.

1.

Mnogo psov — zajčja smrt.

Bojazljiv pes huje laja nego grize.

Brzemu konju ni treba ostroge.

Kdor konja lovi, mu mrve moli.

Vol je vol, če mu tudi odbiješ roge.

Lažje varovati ovce nego novce.

Osel je vodo nosil, pa je za žejo poginil.

2.

Kadar greš volku naproti, pokliči psa!

Volk malo hvale ve, ko ovco poje.

Kdor se z volkom družī, mora tudi z njim tuliti.

Če lisica čez led beži, tudi ljudi drži.

Kar lisica pusti v pasti, tega si ne lasti!

Vsaka lisica hvali svoj rep.

Ne prodajaj kože, dokler tiči medved v brlogu.

Kogar kača piči, ta se boji zvite vrvi.

Polž pokaže roge, kadar ga nihče ne vidi.

Sršeni, ose in čebele bodo vedno imele prepir.

Radi ene same muhe si pajek ne veže mreže.

Muha, ki prileti, huje piči.

3.

Če golob med orle zajde, gotovo smrt najde.

Vrana vrani ne izkljuje oči.

Lačna vrana se ne zmeni za strašilo.

Stare vrane ne pobirajo črvov blizu brane.

Ena lastovica ne stori poletja.

Vsaka ptica rada leti tja, kjer se je izvalila.

Rajši danes pečenega vrabca nego jutri kokoš.

V premislekih bodi podoben polžu, v dejanju ptici!

Kakršna ptica — taka pesem.

154. Najlepše rože.

Tam v gredici, tam v gredici
lilije sadi dekletce,
tam na veji, tam na veji
drobna ji prepeva ptička.

Pa jo vpraša deklica:
»Oj povej mi, drobna ptička —
ti si bila že na jugu,
tam na rajskih južnih vrtilih —
oj povej mi, oj povej mi,
če si videla kje rože
lepše, kot so lilije!«

Pa odprla drobna ptička,
drobni je odprla kljunček
in zapela je tako:
»»Videla res nisem lepših
rož, kot lilije so čiste,
lilije srebrnobeke,
vendar pa poznam še lepše
rože, kot so lilije.««

»Oj povej mi, drobna ptička,
oj katere rože lepše
so kot bele lilije?
Pa njih seme bom kupila,
jih v gredico zasadila,
negovala pridno jih!«

»»Rože te so čista srca,
čiste duše brez strasti.««
To je rekla drobna ptička
pa zletela je čez vrt.

Bogomil Gorenjko.

155. O plodih in semenju in o njih razširjanju.

Jabolka in hruške so dozoreli. Prerežite sad in sredi njega najdete peške — s e m e. Tudi z gozdnih dreves padajo na jesen plodovi; raznih oblik so, a v vsakem dobite seme. Cvetice po vrtilih in travnikih so odcvetle. Iz cvetnih delov so nastali zopet plodovi: oblaste in jajčaste glavice, votli mešički, podolgasti stroki, dvoloputni luski z osrednjo mreno. Če jih odprete, vidite v njih drobnejše ali debelejše s e m e. Koščičaste plode imajo slive in črešnje, breskve in marelice; jedro v koščici je s e m e. Golec pravimo plodu naših žitaric in trav, ker seme pri njih ni tako očito: pokrito je z o s e m e n j e m.

Iz semena zraste nova rastlina, ali jeseni ne! Pozebla bi pozimi, a spomladi in poleti ne bi imeli vsakovrstnega cvetja. Zato imajo večinoma vsa semena trdno kožico, ki jih varuje čez zimo, dostikrat pa se spravijo še jeseni v zemljo prezimovat. A prostor, kjer naj vzklije spomladi nova rastlina, si poišče že seme samo jeseni. Kako bi pa tudi žarela prihodnje leto vsa njiva rdeče, če bi vse seme, kar ga pridela en sam mak, vzkalil na mestu, kjer je letos cvetel! Makom, cvetočim in žarečim makom bi primanjkovalo potrebnega prostora, hrane, svetlobe in zraka. Mnogo bi jih poginilo, ko bi pribodla komaj stebelca na dan, drugi bi hirali in le malo bi se jih moglo razviti.

Zato je ljubi Bog tako uredil, da rastline že same trosijo svoje seme kolikor mogoče daleč, ali pa jim opravljajo to delo veter, voda, živali in tudi človek.

I.

Veter zaveje preko gozdov in poljan. Pa izginejo rumeni cvetovi regratovi, modri plavični, rdeči osatovi in drugi in podobni, na njih mesto pa se naseli košek rožek. Kakor na tanki paličici nosi vsaka lasasto čašo, kodeljico. Pa potegne vetrček... Huj, kako jih je razpihal in raznesel na vse strani te lasaste plodove! Kdo ve, kje se prikaže prihodnje leto nov regrat, nova plavica, nov osat...

Ali pa ste videli v gozdu? Na brestu, na javoru in na jesenu so viseli plodovi, zaviti v trdo kožico, izraslo v lepe perutke. Veter jih je potrgal in s temi perutkami je poletelo

seme naprej in naprej, da zraste nov brest, nov javor, nov jesen tam, kjer ni še nobenega.

II.

Ob potočkovi strugi je popadalo jeseni stotine semena na tla. Sneg jih zakrije in obvaruje zimskega mraza. Ko pa sneg spomladi skopni, pridero vode v hudournikih z bregov. Struga postane potočku pretesna, pa se razlije po svojih bregovih. Da se umaknejo vodi, ki še prihaja, se pode valčki naprej in naprej. Pobrali pa so po tleh razno semenje in zdaj ga nosijo s seboj. Ob spomladnih vetrovih zopet upade voda, seme pa obleži daleč, daleč od kraja, kjer je rasla prvotna rastlina.

III.

Ovca se je izgubila na paši in prišla do zidu, ki ga je prek in prek prepregel repinec. Glejte, in baš v ta repinec se je zarila ovca! O kako se je razveselil! In iz samega veselja ji je daroval vse polno svojih semen, ki so se obesila z ostrimi kaveljci na njen kožuh. Ovca se vrne na pašo, a kaveljci se ji zabadajo v kožo, da se praska in praska ter spraska neljube goste na tla. Spomladi pa vzklijejo na pašniku novi repinci.

Vrabček je pozobal češnjo. Sočna in sladka je bila, da bi bilo res škoda pustiti le trohico mesa na koščici. Sladkosnedež pogoltne vse skupaj. A koščice ni prebavil in daleč proč od stare požene mlada češnja, tam, kjer je šla od vrabčka koščica.

Veverica je pobrala droben lešnik. Dobro ve, da je v njem sladko jedrce — leskovo seme. A nekaj jo je zmotilo, da odvrže lešnik. — Oj daleč od stare leske požene nova.

IV.

Pa človek? Kakor živali bi lahko nehote raznašal seme in ga tudi, a to le slučajno. Raznaša pa ga tudi zavedno in hotoma. Cele vreče in zaboje ga roma iz kraja v kraj po pošti, po železnici, po ladji. Naš kmet si naroča češko rž v semenu, naroča si posebne vrste koristnih rastlin. Dobili

smo jih že iz Amerike in od drugod, a naše so potovale zopet drugam po svetu.

In ko ne veter in ne voda, ne živali in ne rastline same niso vedele, da raznašajo seme, je človek hoté in zavedno sejal.

Pavel Flerè.

156. Življenje rastlin na travniku.

I.

Najnavadnejše rastline na travniku so trave. Po svoji vnanjosti se tako izrazito razločujejo od drugih rastlin, da jih vsak lahko spozna. V zemlji imajo šop vlaknastih korenin, nad zemljo pa pokončne, visoke in tenke zelene bilke. Drobni, neznatni cveti se združujejo v ozke, dolge klase ali late. Zaradi tega imajo trave od tal do vrha enotno obliko. Na travniku se ravnaajo celo med travami rastoče cvetice po kroju prevladujočih trav in tudi pogaznjajo pokončna stebelca in ozke liste.

Travna bilka more nositi na vrhu težek klas ali lat, čeprav je sama že na dnu le kake 3 mm debela in visoka meter ali še več. Bilka je pravi mojstrski izdelek prirode. Kadar sune obnjo silen veter, se mu izogne in skloni skoro do tal, brž pa, ko je sunek odhitel, se zopet zravna. Zgrajena je namreč tako, kakor gradimo železne stebre, stolpe in mostove po načelu, ki se glasi: dosežajmo potrebno trdnost s kolikor mogoče majhno množino gradiva. Zaradi večje trdnosti ima bilka večje pregrade, od katerih vidimo nekoliko debelejša mesta — kolenca. Ob vsaki pregradi raste po en list. Spodnji del lista objema bilko nad kolencem tesno okoli in okoli in jo jači.

Opraševanje najbolj oskrbuje travam lahen vetrič. Ob toplih solnčnih dneh so trave v popolnem cvetju. Takrat se prašniki pomikajo iz cveta in se razprostirajo, brazde pa prestrezajo z vetrom donašani pelod.

II.

Ob jasnih, mirnih solnčnih dneh kaže travnik podobo bujnega, pestrega življenja. Ko pa solnce zatone in nastopi

mrak, se prav očitno izpremeni. Žuželke utihnejo. Poiščejo si zavetišča in spe. Tudi mnogi podnevni cveti se zapro in nehajo vonjati. Zdi se nam, da spe tudi cveti. Marsikatero rastline imajo podnevi cvete odprte proti nebu, na večer pa zgrnejo nad prašniki cvetne liste in zakrijejo pot v cvet. Občutljivi notranji deli cveta so potem kakor pod senco. Take so mnoge zvončnice, zaspanke, svedrci, vetrnice. Nekatere košarice, n. pr. marjetica, regrat, solnka, potrošnik imajo ob solnčni svetlobi koške lično razprostrte, zvečer pa se najprej ustromijo, potem pa nagnejo navznoter, da so notranje cvetke kakor pod šatorom. Starejše cvetke napravljajo zavetje svojim mlajšim sestricam.

Druge rastline ne zapirajo cvetov, nego jih prevešajo, ker se nagiblje pokončni cvetni pecelj proti tlom. Pa tudi v koške in kobule strnjeno cvetje se istotako preveša proti zemlji, tako da ne kaže več pestrih barv, nego le neznatne zelene ovoje. Take so kačnica, grintavka in druge. In če se po jasnem jutru nebo pooblači in črni oblaki zatemne solnce in ohlade zrak, se zgodi isto: prav kmalu izgine očesu precejšnji del cvetja in na travniku zavlada zelena barva. Ob deževnem, oblačnem ali meglenem vremenu se speča cvetka ne odpre. Take pa so seveda samo tiste, ki morajo ščititi prašnike. Cvetice, ki so urejene drugače, ne zaspavajo. Tako tiste, ki imajo prašnike vedno skrite v cvetu, ali pa take, ki vedno povešajo cvete, tako zvonček, nekatere zvončnice, naprstec, resa, brusnica, orlica.

III.

Na travniku, ki ga redno kose, je košnja usoden dogodek za rastlinje. Prav ob času, ko je ves cvetoč in bujen, poseže vanj neusmiljena ostrina kose. Cvetočim rastlinam odseče cvetke ob času, ko se v njem snuje plod in zori semensko zrnje. Kosec pa ne utegne čakati; kajti kadar je seme zrelo, so stebila olesenela in takšno seno bi bilo manj vredno.

Človek bi mislil, da vsakoletna dvakratna ali vsaj enkratna košnja sploh ugonobi travnik, ker se seme ne more

dogoditi. Večina travniških rastlin pa si pomaga na ta način, da se rešijo preko zime z drugo napravo, namreč s stebлом, ki leži pod zemljo in ga kosa ne dosega. Tam je steblo dovolj varno zimskih nepravil: pozebe, snega in viharja, istotako poletne suše, toče in marsikaterih zajedalk.

Takemu podzemeljskemu steblu pravimo korenika. Korenika poganja nad zemljo veje, ki vzcveto in izgode seme. Veje poginejo, korenika pa ostane pod zemljo vso zimo in prihodnjo pomlad zopet požene cvetoče veje. Na sličen način služijo gomolji in čebulice. S temi napravami se rešujejo skromne rastline preko zime in vztrajajo na svojem bivališču, tudi če se je njih semenski zarod ponesrečil iz kakršnegakoli vzroka.

IV.

Travniške cvetice ne cveto vse hkratu. Nekatere cveto prej, druge pozneje. S prvim cvetjem nas razveseljujejo trobentica, vijolica, spomladni svišč, navadna marjetica — same skromne rastline, rastoče nizko pri tleh, da so varne vetra in mraza. Maja meseca prirastejo trave na nižje ležečih travnikih že visoko in tedaj po vrsti pricvitajo nove. Med srebrno blestečim klasjem in latjem valovi morje belih in rumenih cvetic in vmes so naškropljeni rdeči in modri cveti.

Mnoge travnike je bujno okrasila zlatica z zlato-rumenimi cveti. Med njimi se svetijo beli kobuli navadnega kumina, krdeloma nastopiva njščica, ki ji bel kolobar obkrožuje rumeno središče. V beli barvi se ponaša gorska detelja, v svetli bagreni pa travniška detelja. Živahno sveti med travami rdeča lučica. Z njo tekmuje kukavičja lučica z rožnato-rdečimi, zalo narezljanimi cveti. Vmes vihrajo na tenkih pecljih lilasti cveti travniške zvončice. V velikem številu se pojavlja travniška solnka, ki velike rumene koške vedno obrača proti solncu, da jih kaže v najugodnejši svetlobi. Krasne azurnomodre cvete razpostavlja travniška kadulja, v nebesni modrini pa sije po vlažnejših travnikih cvetje priljubljene spominčice. Pogostne so po travnikih tudi še navadna kiselica, smolnica

in bledorumeni r a n j a k. Značilna rastlina po naših gorskih travnikih je r e p u š e c, ki ima temnomodre cvete zbrane v klas na vrhu visekega stebila. Na tratah vidimo tudi razno-
vrstne m o š n j i c e ali k u k a v i c e, ki se vse ponašajo z nenavadno oblikovanim, dostikrat krasnim cvetjem in s čudovito dovršeno oprasovalno napravo v njem.

Po prvi košnji se prikazuje obilo novih rastlin, tako glavinec, razni osati, korenje, pastinaka, dežen in druge kobulnice in pa jesenski regrat. Proti koncu poletja se pojavlja v velikem številu preprosto, pa izredno lepo ustvarjena srčnica.

Po zadnji košnji izkoriščajo ljudje še vedno bližnje senožeti. Tu sem priganjajo živino, da popase, kar je še pognalo. So pa tudi rastline, ki prihajajo po rastlinskem koledarju na vrsto šele sedaj. V tem času se morajo braniti cvetoče travniške rastline novega sovražnika — pašne živine. In branijo se s prav primernimi sredstvi. Jesenski podlessek se varuje s strupenim sokom, b o d e č a n e ž a in trnasti gladež pa z bodečim trnjem. Živina popase užitne rastline, neužitne pa pošča.

Tako vidimo, da so se na senožetih vobče mogle nase-
liti le take rastline, ki so se ondotnim pogojem prilagodile.

Ferdo Seidel.

157. Pod gorskim smrečjem.

Smreko odlikuje čisto poseben kraj. Deblo se ne raz-
haja v več glavnih vej, naravnost kvišku raste do vrha krošnje. V smrekovem gozdu stoji slovesno steber ob stebru. V precej enakih razdaljah prirašča deblu vsako leto v isti višini venec vretenasto sestavljenih vej. Od debla se obračajo veje skoro vodoravno ven in se razraščajo na desno in levo. Tako se snuje stožasta krošnja, enotna v slogu in vsa ugodno izpostavljena svetlobi. Krošnje se ne stikajo kakor bukove zgoraj, nego spodaj. Ožijo se na-
vzgor, zato gorenje veje ne prestrezajo svetlobe spodnjim. Te se dotikajo s spodnjimi vejami sosednjih dreves in delajo gosto senco pod seboj.

Po bolj visečih tleh, zlasti v višinah, je smrekov gozd redkejši. V takem gozdu prihaja že dovolj svetlobe do tal

in prilika je ugodna, da se priseli vanj mnogo drugega rastja. V borbi za svetlobo se razvrščajo priseljenci drug nad drugim in vsaka njih vrsta ima svojo plast.

Pritlično plast zavzemajo mahovi, družabno rastoč po bujnih, mehkih blazinah. Med njimi si laste puste prostorčke razni skromni lišaji.

V drugi plasti bivajo razne zeli, pod zemljo prezimujejo rastline, ki poganjajo vsako pomlad, in mnogi pritlikavi grmiči. Tu prerašča mahove gosto vresje, ki krasi širne prostore z mičnim rdečim cvetjem. Izmed gostega vresja se pripriva črni talog ali teloh in v milih zimah odpira velike bele cvete že o Božiču, ko je okoli njega še vse v snegu. Liste ima tako čvrste, da prezimujejo in lahko izkoriščajo vsak solnčni zimski dan. Strupeni sok jih brani živini. Na boljši zemlji zelenita bujno borovničevje in pa brusničevje ter preprezata precejšnje prostore. Borovničevje ima črne, brusničevje pa rdeče jagode, ki jih ponuja gozdnim pticam, da mu porazsevajo semensko zrnje. Vmes pomalja tu in tam zlati klobuk svoje rdeče ali lilasto cvetje s temnejšimi pegami iznad nizkega grmičja. Z njim tekmuje krasna orlica, lahkotno zibajoč svoje lepe cvete s petimi ostrogami. Cveti vise navzdol, da je cvetni prah v njih varen dežja, dolge ostroge štrle navzgor, njih konci pa, ki je v njih sladki med, so zakripljeni navzdol in navzno: ter, da ne more iz njih iztekati strd. Tu pa tam zagledamo bujno medvedovo latje, ki se po vlažnih, senčnih krajih košati z velikimi, razdeljenimi listi. Vejnato latje mu je polno drobnih, nežnih cvetov. Po travnatih mestih samevajo razne mošnjice, mične blede kačnice, rumene kadulje in mnoge druge cvetice. Po bolj senčnih prostorih kima rožnordeče, prijetno dehteče cvetje priljubljene navadnega kokorika. V njegovi soseščini razpirajo razne praproti svoje drobno narezljane velike liste.

Nekatere cvetne rastline so se v smrekovem gozdu celo prilagodile mračni senci. Tjakaj so se zatekle, da si lajšajo borbo za obstanek. Hranijo se s trohnobo odpadlih smrekovih igel — prav kakor gobe, ki tudi rade bivajo v smrekovem gozdu. Taki cvetni rastlini sta rumenorjava gnezdovica, ki ima gosto razraslo, ptičjemu gnezdu podobno koreniko, in pa smrečji beluš. Nimata ne zelenih listov

ne pestrih cvetov, nego sta od znožja do temena blede barve. Zelenilo imajo namreč samo tiste rastline, ki prejemljejo hrano iz tal in iz zraka ter si jo pretvarjajo v živo snov svojega telesa.

Tretja plast je bivališče raznemu grmovju in pa mlademu naraščaju gozdnih dreves. Tu ziblje gorski šipek svoje škrlatastordeče cvete — sorodnica naše vrtnice. Tu rastejo tudi brin, glog, leska in češmin. Po grmovju se razpleta gorski srobot, sorodnik našega navadnega srobot, in poganja na dolgih, zakrivljenih pecljih poedine velike, viseče zvončaste cvete. Krasni so. Vnanji listi s temnejšimi žilicami so vijoličasti in lepo razmaknjeni, da je cvet na široko odprt; notranji, dosti manjši, so beli. Prašniki so na koncu rumeni. Deblo in veje so šibki kakor vrv in ne morejo sami stati pokonci. Vendar pridele srobot na svetlo skozi grmovje in celo na drevje. Plezalno orodje so mu listni peclji, ki se ob veji ukrive, jo oprimejo ter se ovijejo okrog nje po enkrat ali dvakrat, naposled olesene. Tako list uspešno pritrdi srobotovo vejo na oporo in srobot raste s tega oporišča lahko naprej. Kmalu doseže s tem ali onim na novo priraslim listom zopet drugo vejo za oporo. Tako prepleta grmovje. Če se je začel popenjati na mlado drevo, raste z njim vred v višino. Kadar mu ni treba več plezati, porazlekne veje prešerno svojemu grmu ali drevesu čez površje.

Dovršil je svojo pot. Udobno se solnči po prejšnjem trudu ter hiti uživati svetlobo in z njo graditi svoj najlepši izdelek, cvetje. Plod opremlja z dolgim, pernatim priveskom; zanj uporablja vrat nad plodnico.

Plodove s takimi jadri lahko veter odpihne in odnese. Ko bi zreli plodovi kar popadali s pecljem naravnost na tla, bi klili preveč na gosto drug poleg drugega in bi se dušili med seboj, zatorej naj gredo v svet, čeprav na slepo srečo z vetrom!

Četrto plast tvorijo krošnje iglatega drevja. Med visoke, stare smreke so ondi pomešani poedini macesni, jelke, javori in zlasti ob znožju gorovja borovci.

Boj za prostor pa je spravil nekatere rastline celo s tal na drevje, seveda le prav skromne. Tako so zlasti veje starih smrek često obrasle z lišaji, ki so zadovoljni, da

imajo le kaj prostora na svetlem. Pusto lubje jim ne nudi nikake hrane. Rudninsko hrano jim donašata dež in veter, seveda je siromašno odmerjena. Zlasti lišaj bradovec uspeva na smreki.

Ferdo Seidel.

158. Odlomek iz življenja rastlin.

Ko že zamira življenje po njivah in travnikih in drevju rjave vrhovi, da so od daleč videti v solncu kakor obliti z bakrom, se razvija po gozdnih tleh bujno, sočno mlado žitje. Po visoki praproti si komaj utiraš pot in tla se ti mehko vdajajo pod nogami. Prek in prek jih na gosto pokriva že zeleni baržunasti mah. Tedaj se odpravljajo v gozd gobarji, zakaj tudi gobe imajo jeseni dovolj vlažnih in senčnih tal za uspešno rast.

Praprot, mah, gobe — kakor nalašč nam jih je spravila narava jeseni skupaj v gozd. Ko nas sedaj ne moti pestro spomladno in poletno cvetje, si lahko ogledamo te brezcvetne rastline.

Brezcvetne? Seveda. Ali si morebiti že videl cvesti praprot ali mah ali gobe? In če ni cvetja, ni plodu, ni semena. »Čakaj, prijatelj!« mi porečeš. »Kaj praprotno seme? Ali nismo čitali o njem v pravljici?« Res, v pravljici živi praprotno seme — ali v naravi ga ni, vendar pa ima tudi praprot nekaj semenu podobnega.

I.

Poglejmo si torej praprot! Dolgi, mahalasti listi poganjajo iz korenike. Izprva so še vrtelasto, polžasto zaviti v zemlji in pokriti z rjavimi luskami. Cvetja ni in ne bi ga pričakali, da ga čakamo še tako dolgo. Vendar pa ima tudi praprot pripravo, ki služi enakemu namenu kakor pri drugih rastlinah cvetje. Če si prav dobro ogledamo spodnjo stran doraslega lista, najdemo na njem rjave bradavičice, prekrite s tanko kožico, z zastiralcem. V teh bradavičicah pa so plodni kupčki s predrobnimi zrcni, ki jim pravimo trosi in ki imajo isti namen kakor seme cvetnih rastlin. Na vlažni podlagi se izcimi iz trosi ploščata in sr-

časta zelena kalica z brstiči, iz katerih se razvije nova rastlina.

Tako je poskrbela narava, da se lahko množe tudi take rastline, ki ne razvijajo cvetov in očitnih plodov.

II.

Podobno kakor praprot se razvijajo iz trosov tudi druge brezcvetnice, kakor na pr. glive, ki tudi snujejo trose. Luknjičaste glive imajo na spodnji strani klobuka ozko stisnjene cevke, lističaste pa tanke, iz gostih niti sestavljene listke, kjer nastajajo trosi. K luknjičastim pripadajo med drugimi užitni goban ali jur, dedek, turkec pa tudi hudo strupeni vražji goban. Izmed lističastih je jako strupena mušnica, užitne pa so pečenke, karžlji, suróvke in lisičice. Med glive štejemo tudi provzročevalce kužnih bolezni, to so predrobne bakterije, katerih nevidni trosi so vsepovsod, in pa glivice, ki provzročajo gnitje in razpadanje.

III.

Tudi mah smo imenovali med brezcvetnicami. Kakor zelena preproga se nam zdi mah na videz. Če pa pogledamo to preprogo natančneje, vidimo, da je tkana iz prav različnih niti. Tu je mah, ki je svetlozelen, tam povsem temen, ondi rumen in ves svilen, drugje rdečkast. Ta je podoben prav majceni palmi, oni tam smrečici, tretji grmiču. Eden se plazi po tleh, drugi moli pretanko stebelce naravnost kvišku.

Mahovi rasto sicer po vsej zemlji, rušo pa delajo le v zmernem in severnem pasu in po visokih gorah. Na severu pokrivajo z brezcvetnimi lišaji vred prostrane planjave, tako zvane tundre. Po močvirjih pa mahovi največ pomagajo delati šoto ali rupo. Kjer se naselijo na golem kamenju, prepereva pod njimi in prhni, tako pa se nareja plodna zemlja. Ker vsrkavajo vodo, zadržujejo v gozdnih tleh vlago, a zadržujejo tudi poplave.

IV.

K brezcvetnim rastlinam štejemo razen navedenih še preslice in alge.

Preslica, ki živi danes le še kot nadležen plevel po njivah, travnikih in obcestnih jarkih, ima svoje prednike v davni, davni dobi. Mnogo prej, preden je hodil po svetu človek, so rasle po zemlji velikanske drevesaste preslice, ki so v družbi z orjaškimi praprotni tvorile širne gozdove. Njih izoglenela debela so današnji premog.

K algam pa spadajo tudi one rastline, ki delajo s svojim zelenilom ribnike, potoke in reke zelene ter preprezajo vlažne stene, da so videti zelene in rjaste.

Pavel Flerè.

159. Predivnate rastline.

Najvažnejše rastlinsko predivo je bombaž. Dobra polovica vseh ljudi na svetu se oblači v bombaževino. Zategadelj je bombaž poleg železa in premoga najznamenitejši, po vsem svetu razširjeno tržno blago.

Bombaž dobivajo iz semenskih glavic različnih rastlin. V teh glavicah, ki so velike kakor plod divjega kostanja, je seme skrito v volnastih svetlobelih kocinah, kakršne vidimo pri topolovih glavicah. Te kocine so bombaž. Zrele bombažne glavice posuše na solncu, kocine odločijo s stroji od semena, jih očistijo, zamotajo v velike ovoje ter razpošljejo v predilnice.

V Indiji in v Arabiji so sadili bombaževce že pred dve tisoč leti, danes ga goje v vseh toplejših krajih v Ameriki, Aziji, Afriki in tudi v južni Evropi.

Surovi bombaž rabimo za blazinjenje in vatiranje, bombaževo prejo pa za pletenje, šivanje in vezenje. Največ preje podelujejo v različne tkanine: v katun, širting, kalikó, perkál, mušlín.

Naša najvažnejša domača predivna rastlina je lan. Laneno stebelce obstoji iz lasnatega jedra, ki ga obdaja kožica, med jedrom in kožico pa so dolga vlakna, tako zvano ličje, ki nam daje predivo. Da dobimo predivo, treba ličje ločiti od drugih delov stebela. V ta namen najpoprej odrzajo lan na drzájih ali grebenih, potem pa ga porazgrnejo pod milim nebom, da se omehča od solnca, rose in dežja — pravijo, da ga mladé in godé. Včasih ga pa močijo 3—10 dni v vodi. Dogojeno ličje posuše v sušilnicah, terice ga pa po-

tem otarejo s trlicami. Da odpravijo trdino, t. j. pazderje iz prediva, ga stresajo ali otepajo s treslicami, popolnoma ga pa očistijo z mikanjem na grebenih ali drzájih. Pri tem se tudi lepa, dolga vlakna zravnajo in zvrste. Kratka, zamotana vlakna, ki odpadejo (tulje, potirki ali zadnje predivo), spredejo za hodnično platno ali ga porabijo za vrvi. Lepo omikano predivo zvijajo v pesti ali ročaje.

Največ prediva pridelujejo na Ruskem v baltskih pokrajinah, na Poljskem in tudi na Češkem. Predivo predejo z roko na vreteno ali na kolovrat.

Manj važna predivnata rastlina je konoplja. Konopno predivo dobivajo na isti način kakor laneno. Konopno predivo redkoma podelujejo v tkanine, mnogo več ga porabijo za vrvi. Precej čvrsto ličje ima tudi naša velika koprivica. Iz njega izdelujejo tako zvano koprivno platno. V novejši dobi izdelujejo veliko platna za vreče in zavoje pa tudi za preproge in zastore iz jute. Juta je ličje od rastlin, ki so sorodne našim lipam in rastejo v vzhodni Indiji in na sosednjih otokih, na Kitajskem, v Algeriji in južni Ameriki.

160. Kava in sladkor.

1.

Poleg živil, ki jih potrebuje naše telo, uživamo še mnogo snovi, ki nam niso živo potrebne, pa dajejo hrani prijeten duh in okus ter tako povzročajo, da jemo s slastjo in s tekom in da laže in bolje prebavljamo zaužite snovi. To so nasladi.

K nasladilom prištevamo tudi kavo. Kavo nam daje nizko drevo ali grm, ki se imenuje kavovec. Prvotna domovina kovovcu je vzhodna Afrika, sode pa sedaj malone povsod po toplih krajih, najbolj v južni Aziji in v srednji Afriki. Kavovec zraste 2 do 4 metre visoko ter ima velike, vedno zelene liste. Iz dišečih belih cvetov, ki jih je po več skupaj v listnih pazduhah, se razvijajo podolgaste, izprva zelene, potem rdeče in nazadnje modre jagode. Ker plodovi ne dozore vsi obenem, ima kavovec poleg zrelih jagod dostikrat še cvetje; zato ga tudi večkrat obirajo, navadno po trikrat v letu.

Vsaka jagoda ima v sebi po dve zrnji, ki sta spredaj ploščati, na hrbtu izbočeni in kakor rog trdi. Kadar se jagode na solncu dobro posuše, izluščijo v posebnih mlinih iz lupin zrnje, ga zopet nekaj časa suše ter naposled očistijo. Tako pridobljeno zrnje spravijo v vreče ter razpošiljajo po vsem svetu.

Najboljšo kavo pridelujejo v Arabiji in vzhodni Indiji. Pri nas pa uživamo največ brazilske kave.

Kavno zrnje pražimo ali žgemo, potem pa meljemo in zmleto kuhamo. V kavi je strup kofein, zato kava škoduje, ako je uživamo preveč.

2.

Dandanes pije kavo skoro že vsak človek. Čim bolj jo uživajo ljudje, tem več porabijo sladkorja. Sladkor dobivamo iz sladkornega trsta, ki je nekoliko podoban našemu trstu in raste po vseh vročih krajih, zlasti v Indiji in Ameriki, ter je dorastel 2 do 5 metrov visok.

Zrelo trstje požanjejo, ga v posebnih mlinih drobno zmeljejo ter med železnimi valji še bolj zmečkajo in stisnejo. Sok je sladek, ker ima v sebi do 18% sladku, vrhutega pa raznih primesi, ki jih je treba odpraviti. V ta namen primešajo soku nekoliko žganega apna. To zmes polagoma segrevajo in prekuhavajo v ponvah, da se sok očisti. Iz čistega soka nastane najprej surovi sladkor, ki ima v sebi še nekaj gostega, temnorjavega in nekoliko sladkega soka, ki mu pravimo sirup. Iz njega kuhajo posebno žganje, ki mu pravimo rum. Razen sirupa, ki se ne strdi, ima surovi sladkor primešanih še drugih snovi, ki mu kvarijo okus; tudi ni bele barve. Zaradi tega ga še čistijo ali rafinirajo v posebnih tvornicah. V ta namen ga zopet raztope ter sok precejajo skozi oglje, ki mu pobere vsa barvila. Na ta način očiščeni sok prekuhavajo potem iznova tako dolgo, da izgubi vso vodo in se zgosti. Zgoščen sok vlijejo naposled v posode, ki imajo obliko izvrženih stožcev, kjer se potrdi. Nato poberejo sladkor ter ga preneso v topel prostor, da se dobro posuši, ga po površju malo oglade in potem spravijo v promet. Popolnoma očiščeni sladkor je bleščeče bele barve, zelo trd, kristalast in jako sladek.

Sladkorja pa ne delajo samo iz sladkornega trsta, ampak tudi iz drugih rastlin, ki imajo v sebi slad; to so sladkorna pesa, javor, koruza, breza in razno sadje. V Evropi ga napravljajo največ iz sladkorne pese. Iz nje dobivajo sladkorni sok tako, da jo oprano in osnaženo zmečkajo in zdrozgajo v drobno kašo, ki jo z vodo nekoliko razredčijo in potem v posebnih stiskalnicah stiskajo ter izobličijo kakor trstni sladkor.

161. Domovina naših kulturnih rastlin.

Število rastlin, ki so jih ljudje sejali izprva, je bilo majhno. Najstarejša rastlina pa je žito. Že starodavni narodi so poznali žito in so vedeli ceniti njegovo vrednost za človeško blaginjo. Izmed drugih naših kulturnih rastlin izprva ni bila skoraj nobena v Evropi domača. V tem oziru je priroda prav mačehovsko obdarila Evropo napram Aziji, ki je domovina večine naših kulturnih rastlin. Iz Azije so se preselile najprej na grški polotok. Tja so dospele najprej vinska trta, smokva in oljka, nekaj pozneje pa buča, kumara, kutina, črna murva, češplja, oreh, kostanj, lan, kopriva in še druge rastline. Črešnjo, breskev in marelico so prinesli na Grško šele malo pred Kristusovim rojstvom. Tudi vrtnica, bela lilija, žafran in šeboj so se priselili iz Azije že v stari dobi.

Vse svoje pridobitve so izročili Grki rimskemu narodu. Rimljani pa so kmalu postali vladarji sveta ter so razširjali svoje kulturne rastline tudi v naše kraje. Polagoma so izginile šume in poleg orne zemlje so se pojavili vinogradi in sadovnjaki. Tako je prišla k nam vinska trta in z njo sadno drevje: oreh, kostanj, črešnja, breskev, marelica, smokva, oljka in druge gori omenjene rastline.

Izmed rastlin, ki so dospele v poznejši dobi v naše kraje, sta ajda in koruza. Tudi ajdi je domovina srednja Azija okoli Himalaje. V Evropo je došla preko Tatarske in Rusije v 16. stoletju in se je razširila po vseh osrednjih njenih deželah. V mnogih krajih je neprecenljive vrednosti za blaginjo narodov. Največ je danes sejejo v severni in v severovzhodni Evropi ter v Rusiji. Na toplem jugu ne uspeva dobro. V istem času po priliki kakor ajda je dospela

iz Amerike v Evropo koruza, ki uspeva najbolj v južnih krajih.

Rastline, ki so se toliko stoletij iz južne iz vzhodne Azije selile v Evropo, so odpotovale odtod v Ameriko. Iz Amerike so pa poleg koruze prišle nebrojne druge rastline, ki so jako povzdigovale blaginjo in bogastvo. Sem spada prekoristni krompir, ki so ga v Evropo prinesli leta 1565.

Z Ameriko so se otvorila pota svetovnemu prometu na vse strani naše zemlje. Vzhodna Azija, južna Afrika, Avstralija in vsi otoki Velikega oceana so stopili zdaj z Evropo in Ameriko v eno kolo in težko bi bilo navesti vse rastline, ki so se zdaj začele širiti po vsem svetu. Po naših vrtovih in nasadih je vse polno rastlin iz Japana, Indije, južne Afrike in iz Amerike in naše vrtno cvetje se je sešlo iz vseh krajev sveta.

H. Schreiner.

162. Pregovori o rastlinah.

Drevo se naslanja na drevo, človek na človeka.

Najlepše črešnje rasto na koncu vej.

Kdor leži pod orehovo senco, ne dobi oreha.

Ako mika jedro, zgrizi lupino!

Gre skozi les, pa ne vidi dreves.

Če dolgo sekaš, pade najdebelejši hrast.

Dokler lipa cvete, ji ne manjka čebel.

Za pridnega za vsakim grmom petica.

Tudi iz majhnega grma zleti velik ptič.

Kakršno seme seješ, takšno žito boš žel.

Takrat je dobra pšenica, kadar se ji klanja ženjica.

Kdor rad potrpi, si rože sadi.

V koprivo ne trešči.

Za časa začne žgati, kar kopriva če postati.

Zla trava hitro rastè.

163. Kako nastaja vrhnja zemeljska plast.

Ako zgrabimo polno lopato prsti in si jo dobro ogledamo, ne vidimo nič drugega nego kup manjših in večjih drobcev. Včasih je vmes kolikor toliko kamenja, včasih tudi mnogo večjega. Če vse to kamenje odgrebemo, nam ostane drobna prst.

Ako izkopljemo prst na gori, vidimo, da zemeljska plast ni globoka. Pod njo je trda skala. Lahko se prepričamo, da je kamenje med prstjo prav tako, kakršna je skala pod njo. To kamenje torej ne more biti drugega nego odkrški skale pod prstjo. Ker nahajamo v zemlji takšne večje in manjše kose do najmanjših drobcev, smemo pač misliti, da ti najmanjši drobci, ki jih imenujemo drobno prst, niso nič drugega nego zdrobljena, morebiti tudi nekoliko izpremenjena skala ali pečina. Takšno prst imenujemo prvotno prst.

Katera pa je tista moč, ki je skalo zdrobila? Prvi drobilki sta bili gorkota in mraz. Ko sta gorkota in mraz nekoliko razcepila skalo in so nastale v njej večje in manjše razpokline, sta pripravila pot dvema drugima pokončevalcema. Ta nova činitelja sta voda in zrak. Voda se zbira v razpoklinah in raztaplja različne snovi v skali. Pri tem ji pomaga ogljikova kislina, zračni kisik pa se spaja z različnimi tvarinami.

Pečevje, iz katerega je sestavljena skorja naše zemlje, je v različnih krajih zelo različno. A v premnogih pečeh sta med drugimi zlasti dve kamenini, živec in kremenjak. Kremenjak je zelo trd kamen, iz katerega z jeklom krešemo iskre. Ne topi se v nobeni navadnih kapljevin in se sploh ne da raztvoriti. Živec je mehkejši od kremenjaka in se lahko raztvarja. Ogljenčeva kislina in voda raztvarjata

živec tako, da razpade v majhne drobce in naposled v prah. Pravimo, da je živec izpreperel ali sprstnel, t. j. izpremenil se je v prah. Prst, ki je nastala iz živca, je čista p o r c e s l a n k a. Ko je živec sprstnel, razpade seveda tudi pečina, v kateri je bil. Druge zmesnine v pečini ali hribovini tudi sprstene ali pa ostanejo nerazkrojene kakor kremenjak.

Da raztaplja voda tudi a p n e n e c, ki v velikih skladih tvori naše gore, nam pripovedujejo kapniki v podzemeljskih votlinah, ki se natekajo iz raztopljenega apnenca.

Pri razkroju hribovin sodelujejo tudi r a s t l i n e. Nekatere skromne rastline se naselijo tako rekoč na golem pečevju, če je le količkaj razpoklin, kjer se lahko primejo. Takšne rastline so mahi in lišaji. Te rastline drže vodo kakor goba, da spodaj razjeda pečino. In ko rastline usahnejo, trohne na istem mestu. Trohlina pa se meša z zemljo ter jo izboljšava in na taki zemlji se potem naselijo druge rastline. Tudi ogljenčeva kislina, ki se nareja pri tem trohnenju, pospešuje razkroj skalovja.

Po dolinah in ravninah so razmere navadno drugačne nego na gorah. Tukaj je zemeljska plast mnogo debelejša in ji ni lahko priti do pečevja. Podlaga gornji plasti, ki nam služi za orno zemljo, je bolj rahla. Pod orno zemljo so p e s e k, g r a m o z in druge tvarine. To nam kaže, da ta prst ni nastala na mestu, kjer leži. Kamenje v njej se strinja s hribinami v bližnjih gorah. Tam je njena domovina. Kdo pa jo je navozil semkaj? Z gorovja deroča voda pobira po bregovih zrahljano prst in prod ter jo vali navzdol v struge potokov in rek. Ko pa jame v ravnini voda teči bolj polagoma, pušča za seboj najprej večje kamenje, potem manjše, grez in blato pa nosi daleč v ravnino.

Tako nastajajo naplavine, iz njih pa naplavljena rodna prst.

Po H. Schreinerju.

164. Rudar.

Globoko pod zemljo koplje rudar. Tesna jama, dušič zrak. Svetiljka brli, težko diha krepki mož. Silne grude mu lomi orodje. Tla se tresejo, ko padajo predenj. Zamolklo zvene udarci po rovu in odmevajo na zemljo, kjer je tako

velik dan, tako svež, krepilen zrak! Kdor je gori, ne umeje, kako hudo je živeti dan za dnevom pod zemljo, delati v nepopisni temini in tihoti. Družbe ni. Razgovarjati se nima z nikomer in težko tudi, da bi se hotel. Za tako delo pač ni ustvarjeno človeško telo.

Kako željno pričakujejo ti bledi, suhotni možje trenutka, kadar smejo zopet na dan, da se požive na čvrstem zraku! Ondi v siromašnih kočah se vesele življenja z družino, hvaleč Boga, da jih je očuval nesreče, smrti. Smrti! Najtršemu rudarju zatrepeče srce pri tej misli.

Kadar dela nizko spodaj, ne vede, kje in kdaj ga čaka poguba, tedaj se mu pač zbuja misel na smrt. In roka, ki je tako krepko krušila težko kamenje iz osrčja zemlje, omahne oslabela. Glej, prav tukaj nad glavo visi ogromna skala — kdo mu je porok, da se zdajci ne sproži nanj? Nekoliko prehudo se stresni zemlja, in kameniti sklad ga zasuje! Nihče ne bo čul njegovega poslednjega vzdihla.

Gori na zemlji smrt ni tako strašna! Tam stoje svojci ob smrtni postelji. Ozre se lahko še enkrat nanje in se poslovijo s slabotno roko. Tukaj utegne umreti, da nihče ne ve kdaj, izdihniti, ko še ni opešalo telo.

Mehak človek ne sme biti rudar, sosebnost če mu žive ljubljenci, za katere mora skrbeti! Nanje misli pri delu; saj ni prilike, da bi premišljeval kaj drugega. Molče pozdravlja tovariše, kadar se spušča v jamo, resno, kadar prihaja iz nje. Doli pa odbija grude, ki mu dajo kruh, nevaren sicer, a kruh vendarle.

Tako bo delal v rovu, dokler ga ne spuste v drugo jamo. Tedaj ne bo čutil zatohlega zraka, ki mu teži prsi; ničesar ne bo vedel v brezglasni tišini, ki bo spalo v njej truplo... Ali vendar: Nikar, da bi skoro prišel ta dan!

A. Funtek.

165. Premog.

Sedaj, ko uničujemo najlepše gozde in ko gradnja ladij, železnic in tvornic vsako leto pogoltne milijone dreves, odpira krilo zemlje neizmerne gozdove, ki so preminuli pred tisoč in tisoč leti. Kar sedaj raste kot praprot, preslica in lisičjak, je zraslo v oni pradobi v velikanska drevesa. To

orjaško rastlinje so uničili viharji in morski valovi so ga zakopali v glen in prod. Pritisk od zgoraj in toplota od spodaj sta izpremenila lesovje v teku tisočletij v rjavi premog in zopet čez tisoče let v črni premog. Tako še dandanes raste šota na vlažnem barju, kjer polagoma ogleni mahovje.

Premog je izvrstno kurivo, v modernem kovinarstvu pa ga zaradi mnogih primesi le težko uporabljajo. Zato pride-
lujejo iz njega k o k s ali o g l i n o, ki je mnogo bolj enotno kurivo, ima večjo moč in prav malo neugodnih lastnosti.

Koks narejajo v velikih, zaprtih posodah s tako zvano suho destilacijo, pri kateri uhajajo škodljive primesi v obliki plinov in par, v retortah pa ostaja skoro samočist ogljik v obliki koksa. Iz prēmoga delajo tudi gosti, težki katran in svetilni plin.

Dandanašnji je premog najvažnejše kurivo; to kaže poraba sama. V veliki Kruppovi tvornici na Nemškem kurijo enajst plavžev, ki izdelujejo na dan po 600.000 kg surovega železa. Za ta izdelek potrebujejo 780.000 kg koksa. Da dobe toliko koksa, jim je treba 1,200.000 kg premoga. Razen tega porabijo v rudnikih in za parnike, ki privražajo rudo s Španskega, vsak dan 600.000 kg premoga, za svetilni plin v tvornici pa 6400 kg. Vrhutega ga porabijo za različna ognjišča v delavnicah 1,000.000 kg. Vsega skupaj požgo torej v Kruppovi tvornici na dan 2,806.400 kg premoga.

Ako porabi samo ena tvornica na dan toliko kuriva, kakšna števila bi dobili, ako bi vzeli v poštev Angleško z neštevilnimi tvornicami, in kakšna števila, ako bi se ozirali na množino premoga, ki ga požgo na vsem svetu!

Brez premoga se danes ne more razvijati veliki obrt, in ker so obrti glavna podlaga gmotnemu razvoju vsakega naroda, lahko rečemo, da je premog prva podlaga današnjemu gmotnemu napredku.

Od gmotnega razvoja in napredka pa je odvisna blaginja poedinca in vse države. Zato govore povsem pravtisti, ki trdijo glede na moč Velike Britanije v mednarodni trgovini: Premog je izvor državne moči.

Podkrajškova čitanka.

166. Drago kamenje.

Že v starodavni dobi je človek ločil drago kamenje od navadnega ter ga uporabljal za okras svoji obleki, za čaščenje bogov, ki so jim zlasti radi narejali oči iz draguljev. Cena se je dragemu kamenju še prav posebno dvignila v srednjem veku, ko so mu pripisovali čudotvorne moči. Ta vera v mnogih krajih še do danes ni izginila.

Kar drago kamenje odlikuje, to so njegova trdota, barva in sijaj. Trdoto merimo tako, da poizkušamo kamen raziti z drugim kamenom, katerega trdoto poznamo. Po njej tudi spoznavamo prave dragulje. Najmečji med kameni je *s a l o v e c*, oni mastni, beli ali zelenkasti kamen, iz katerega narejajo mehke pisalne kamenčke. Srednje trd je kremen, najtrši je diamant. Najvišjo ceno imajo dragulji, ki so brez barve, prozorni in bistri kakor studenčnica. Ako so barvasti, mora biti njih barva svetla, ne pretemna in povsem prozorna.

Največ je dragega kamenja v drugem, navadnem kamenju ali pa je naplavljeno v produ. Evropa nima dosti dragega kamenja, največ ga je v Prednji Indiji, v Braziliji, v Uralu in v južni Afriki. A kakršno je v zemlji, navadno ni čisto; površje mu je ponajveč hrapavo in brez sijaja. Da mu ceno povečamo, ga brusimo, cepimo, gladimo in vdela-

Nekdaj niso dragih kamenov brusili, pričeli so jih šele v 15. stoletju. Ravna jo pa tako: kamen zalepijo v smolo ali v zmes svinca in kositra, da ga tako laže drže. Potem ga brusijo na jekleni plošči, ki jo zasučejo v minuti do 3000 krat in na kateri je z oljem pomešan prah kake prav trde snovi. Ta snov je odvisna od brušenega kamena. Najbolj čislano brusilo je drobnozrnati smirek, ki ga lomijo na otoku Naksosu. Preden kamen brusijo, mu že dajo primerno obliko s kalanjem. Največje brusilnice so v Amsterdamu.

Drago kamenje tehtamo na karate. En karat ima 250 miligramov. To je teža semena afriške bilke knare. Na karate prodajajo črnici tudi zlati prah.

Kralj med dragimi kameni je *d i a m a n t*. Z njim se glede sijajnosti, prelivanja barv in trdote ne more meriti noben drug dragocen kamen. Prve in najčistejše diamante

smo dobili iz Prednje Indije z otokov Sumatre in Bornea. Pozneje so jih našli tudi v Braziliji, največ pa jih je sedaj v južni Afriki. Med vsemi rudninami je diamant najtrši, vendar pa je krhek in ga je lahko streti in zdrobiti v prah. V nobeni kislini se ne topi, samo v največjem žaru zgori v ogljikov dvokis. Iz tega sklepamo, da je diamant čist ogljik.

Najbolj cenijo in najdražje plačujejo prozorne, brezbarvne diamante. So pa tudi raznih barv, bolj ali manj čisti, celo črni in neprozorni. Prekrasno prelivajoče se barve in njegovo posebno sijajnost opazimo šele na brušenem diamantu, osobito ako je brušen v obliki briljanta.

Nečiste in barvaste diamante drobe v prah, da brusijo z njim čiste diamante. Z diamantovimi drobci režejo steklo in rišejo v baker, jeklo in kamen, večje neprozorne kose pa vdelavajo v rezila svedrov, ki z njimi vrtaajo skale v rudnikih ali v železniških predorih.

Poleg diamanta je najlepši kamen *korund*, ki se razločuje od njega le po trdoti. Prozorne, modre korundove kristale imenujemo *safire*, ognjenordeče pa *rubine*. Podobni *topaz* je stebričast, rumenkast kristal. Ako je svetlozelene barve, mu pravimo *smaragd*, kakor morje temnozelenemu pa *akvarin*. Češki *granat* je temnordeč in je na Češkem v naplavljeni zemlji v izluščenih kristalih. Prozorna večja zrna brusijo za lišp, mala zrna rabijo po lekarnah pri tehtanju za tariranje. Na videz je diamantu podobna *kamena strela*, ki je kristalen kremenjak, a čist in prozoren kakor voda. Semkaj spadajo tudi rumeni *citrin*, višnjevi *ametist*, sajasti *čadovec* in rožnoderči *roževce*. Dragi *opal*, ki prelija svojo mlečnobelo barvo v zeleno, modro, rumeno in rdečo, je jako priljubljen in dragocen kamen.

Kot drago kamenje uporabljajo še razne trde barvaste kamene, ki pa so manjše vrednosti. Mednje pa štejemo lahko še prave *biser*e, svetle oblice, ki se tvorijo v morski školjki bisernici. Z isto tvarino, iz katere so biseri, je obložena notranja stran školjčnih lupin. Iz te plasti izdelujejo gumbе in razno drugo drobnjavo.

167. Drage kovine.

Najprej je človek spoznal z l a t o. Našel ga je v pesku, ki so ga naplavili potoki in reke.

Čisto zlato je prvina lepe rumene barve, prav take raze in kovinskega sijaja. Mehkejšje je od apnenca, pa devetnajstkrat težje od vode. Samorodno zlato ima navadno primešanega več ali manj srebra, včasih tudi bakra, zato je bolj blede ali bolj rdeče in lažje od čistega zlata. Teniti se da v lističe, ki so le 0.0001 mm debeli, ali izvleči v tanke žice, da tehta 2400 m samo 1 g. Tanki lističi propuščajo zeleno barvo. Na zraku se ne izpremeni, tudi v vodi in v navadnem ognju ne. Tali se šele pri $+1075^{\circ}\text{C}$. Kisline ga ne izpreminjajo. Le v zmesi solne in solitrne kisline, v tako zvani zlatotopki nastane iz zlata zlati klorid, ki se potem raztopi.

Navadno je zlato samorodno, le malo ga dobivamo iz rud. Samorodno zlato je iz večine v kremenjaku in granitu, včasih v majhnih kockah, največ pa v ploščicah, v drevesastih, žičastih ali lasastih posnemkih ali pa je nadrobljeno v kamenju, torej na prvotnih ležiščih. Tako zlato se imenuje rudniško zlato. Ako pa razpade zlatonosno kamenje, odnaša voda s peskom vred zlata zrnca in drobce ter jih naplavlja po obronkih in nižavah. Tu izpirajo zlato z vodo, zato pravimo na tak način pridobljenemu zlatu prano zlato.

Še dandanes je več pranega zlata nego rudniškega. Rudniško zlato dobivajo tako, da zlatonosno kamenje stolčejo in zdrobe. Iz tega mela izločajo zlato z živim srebrom ali pa ga tudi izpirajo kakor prano zlato.

Največ zlata imajo Sibirija, južna Afrika, Avstralija in Amerika.

Kakor zlato uporabljajo zlasti za lišp in za kovanje denarja tudi s r e b r o, ki ga človek pozna tudi že izdavnja.

Srebra je v prirodi mnogo več nego zlata. Tudi srebro je v pesku in kamenju, mnogo pa ga dobivajo iz srebrnih rud: iz srebrnega sijajnika, svinčenega sijajnika in iz drugih rud. V starem veku so dobivali srebro največ na Špańskem in Grškem, pozneje pa so tudi drugod odkrili bogate rud-

nike. Na Češkem kopljejo srebro v Joahimovem pri Příbramu, na Ruskem v Altaju, največ pa ga je v Ameriki v Kaliforniji, Mehiki, Peruju in Čilahu.

Med najodpornejše kovine spada platina. Največ je v naplavinah ob Uralu, v družbi z zlatom pa jo izpirajo tudi v Braziliji, Kolumbiji in Kaliforniji. Čista platina je srebrnobelega barve, prirodna pa je navadno pomešana z drugimi rudami in je zato siva. Nekoč so na Ruskem iz platine kovali novce, danes pa jo rabijo le za kemijsko orodje, ker se ne izpreminja ne na zraku ne v vodi, se tali šele pri $+2000^{\circ}\text{C}$ in se je ne prime nobena kislina; raztopi pa se le v razgreti vodi zlatotopki.

Iz nikljevega kršca in iz drugih sorodnih rud tale važno kovino nikelj. Iz te bele, jako odporne in težke kovine napravljajo zlitine, kujejo novce in razno orodje ter poznikijujejo železo, da ne rjavi.

Med vsemi kovinami je edino živo srebro, ki je tekoče pri navadni toploti. V trdo kovino se izpremeni šele pri -40°C ter se da kovati in raztezati kakor svinec. Pri $+360^{\circ}\text{C}$ zavre. Živo srebro vedno izhlapeva, hlapi pa delujejo na človeka otrovno. V bližini živosrebrnih rudnikov ne uspevajo posebno ne živina ne rastline. Znamenit je rudnik živega srebra v slovenskih krajih v Idriji, kjer ga že okoli 500 let kopljejo. Znani so tudi rudniki v Almadénu na Španskem, največ pa ga izkopljejo dandanes v Kaliforniji in v Mehiki.

Skoraj edina ruda, ki iz nje dobivamo živo srebro, ali vsaj najvažnejša je rdeči cinober. Iz večine je gručav in drobnozrnat, jedrnat ali tudi prsten, včasih nadrobljen v drugem kamenju. So pa tudi majhni, komaj vidni, prosojni in kot diamant svetli kristali.

Živo srebro rabijo za zdravila in v mnoge znanstvene svrhe. Z njim polnijo toplomere in barometre. Živo srebro raztaplja poleg drugih kovin tudi zlato in srebro. Take raztopine imenujemo amalgame. Najbolj znani amalgam je iz živega srebra in kositra. Z njim narejajo zrcala.

168. Železo.

Železo je bilo ljudem že v stari dobi znano. Najstarejše železo, ki ga poznamo, so našli vzdano v piramidi v Egiptu. Staro je že 4900 let. Morda je bilo prvo železo, ki so ga kovali, iz p o d n e b n o. A tudi o tem ni dvomiti, da so se ljudje precej zgodaj naučili dobivati železo iz rud, ki jih je bilo povsod obilo. Nič drugega ni bilo treba, kakor da so jih raztalili na kupu žarečega oglja. Dobili so iz boljših rud precej čisto železo, ki so ga potem, dokler je bilo žareče, kovali s kladivom in dobro očistili.

Grška pripovedka pravi, da se je čisto železo prvič naredilo pri gozdnem požaru ob neki gori, ko so se v žerjavici raztalile železne rude. To naključje je baje napotilo Grke, da so se naučili iz rud dobivati železo. Toda v stari dobi niso znali narejati veliko železa kakor dandanes. Takrat je bila kovačnica obenem tudi plavž; zato so ga na enkrat izdelali le nekaj kilogramov. Cena se mu je torej znižala šele potem, ko so ga umeli tvoriti na debelo. Sčasoma se je človeštvo tudi bolj in bolj seznanilo s koristnimi svojstvi te kovine ter se jo naučilo izkoriščati, kakor mu je bolje služilo. In šele od tedaj ima železo svojo pravo veljavo.

Pozemnega samočistega železa nimamo mnogo. Ko bi ga hotel kdo iskati v prirodi, bi moral potovati daleč po svetu. Na veliko srečo je pa železnih spojin ali železnih rud v prirodi prav obilo. Zlasti m a g n e t o v e c, j e k l e n e c ter r u s i in r j a v i ž e l e z o v e c so podlaga vsej naši železni industriji. Vse železo, kolikor ga rabimo, dobivamo v plavžih.

Na dnu plavža zažgo veliko grmado oglja ali koksa, nanjo pa naspo razdrobljene rude. Na rudo pride zopet plast oglja ali koksa in na to zopet plast rude. To se vrši toliko časa, da je plavž poln. Obenem prihaja k ognju od spodaj toliko razgretega zraka, da se vse oglje vžge ter razkroji rudo. Raztaljeno železo se zbira na dnu plavža, odkoder potem odteka. Železni ruči primešane rudnine pa tvorijo nove kemične spojine, ki jim pravimo ž l i n d r a. Ker je žlindra lažja od raztaljenega železa, ki ga imenujemo g r o d e l j, plava na njem.

Železo, ki ga dobivamo v plavžih iz železnih rud, je po svojih lastnostih jako različno. Surovo ali lito železo je malo žilavo in malo prožno in ga zato ni moči niti kovati niti variti, pač pa je lahko taljivo. Tali se pri 1200°C in je zato za marsikaj porabno.

Iz brušenega in likanega litega železa narejajo peči in ulivajo krogle za topove. Lite predmete, kakor spomenike, strojne dele itd., čestokrat tudi na umeten način črniijo, druge izdelke, kakor n. pr. kandelabre, kipce, svetilnike, pa bronsirajo.

Tudi kuhinjsko posodo ulivajo iz litega železa ter jo odznotraj emajlirajo. Blago iz litega železa tudi pokositrijo, pocinkajo ali pobakrijo.

Če se grodelj po površju polagoma na zraku razbeli, se izpremeni v kovno železo. Iz njega narejajo podkove, žebelje, nože, vilice.

Kjer spuščajo žlindro v vodo, dobivajo od nje pesek, žlindrovec. Z njim posipajo pota, pridevajo ga pa tudi malti, a največ ga rabijo za izdelovanje posebnega kamena, žlindrenika, ki ga rabijo pri stavbarstvu.

Kovno železo narejajo iz surovega železa na ta način, da mu odvzamejo določeno množino ogljika in druge škodljive primesi. Kovno železo se da kovati v pločevino in raztezati v žico. Tališče tega železa je visoko ($1500\text{--}2000^{\circ}\text{C}$). Preden se raztali, se zmehta v žerjavici kakor vosek ali steklo. Vsled tega se dva žareča železna kosa lahko skujeta ali zvarita. Vse druge kovine se pri segrevanju tale kakor led, ne da bi prej zmehtele. Kovno železo je mehko in se da obdelovati z jeklenim orodjem. Tenko raztenjeno kovno železo je pločevina, a tudi železno žico narejajo iz tenkih palic, ki jih najprej razbelijo, potem pa vlečejo najprej skozi večje in nato skozi manjše luknje.

Jeklo je sredi med surovim in kovnim železom kakor glede na množino ogljika tako glede drugih svojstev. Odlikuje se pa po nečem, kar mu daje prvenstvo za mnogotero orodje, posebno za različna rezila, za nože, sekire, kose. Ako ga namreč razbelimo in potem hitro ohladimo v vodi, jako otrdi. Znano je, da kovač dodelano orodje v vodi kali. Razbeljeno jeklo utrdimo, ako ga ukalimo; tako postane najtrša kovina, a je obenem tudi krhko. Ako pa razbeljeno

jeklo polagoma izhlajamo, postane bolj prožno, a manj trdo. Prav polagoma izhlajeno jeklo je raztezno in zvarno kakor kovno železo. Jeklo torej lahko otrdimo ali omehčamo ter ga napravimo krhko ali prožno, kakršnega že potrebujemo.

Med evropskimi državami je Anglija prva, ki največ izdeluje najboljšega železnega blaga in ga prodaja po najnižji ceni. Za to prvenstvo so pa na razpolago v deželi vsi pogoji: izredno bogastvo najboljših rud in izvrstnega premoga, goste železnice, poceni glavnica in izvežbani delavci.

Na Nemškem slove Kruppove železarnice v Esenu. Krupp izdeluje največ lito jeklo za topove, ki jih razpošilja po vsem svetu.

Svetovno prvenstvo v železarstvu pa gre Zedinjenim severnoameriškim državam. Zaradi ogromne množine najrazličnejših izdelkov določajo ceno vsemu svetu.

Po Podkrajškovi čitanki.

169. Zlato v pregovorih.

Rana ura — zlata ura.

Ni vse zlato, kar se sveti.

Kadar zlato govori, vse molči.

Zlat ključ odpre vsaka vrata.

Kdor ne hrani vinarjev, ne šteje zlatnikov.

Mladina si zlate obeta gradove.

Oj zlata mati — domovina!

VII. Prirodne sile.

170. Kako se segreva naša zemlja.

I.

Svetlobi in toploti so že v davno preteklih časih pripisovali silno velik pomen za vsako bitje. Brez toplote in svetlobe ne bi mogla rasti niti najmanjša rastlinica niti ne bi mogla živeti kaka druga stvar. Toplota in svetloba sta sili, od katerih je najbolj zavisno vsako življenje. Izvor vse toplote, ki jo dobiva naša zemlja, pa je solnce. In vendar je vsa ta toplota le neskončno majhen del toplote, ki jo solnce neprenehoma izžareva v vesoljni svet.

Zemljo obdaja kakih 80 km na visoko ozračje ali atmosfera. Solnčna toplota zadene torej prej ozračje, nego pride do zemlje. Zategadelj bi lahko mislili, da se segreje najprej zrak in da segreti zrak privaja toploto zemlji. Toda ni tako, ampak toplota gre skozi zrak, ne da bi ga kaj segrela, vsaj mnogo ne; zrak namreč propušča toploto. Saj je pod razpetim solnčnikom, v senci ali sploh, kadar nas naravnost ne zadevajo solnčni žarki, hladneje nego na solncu. Ako bi se najprej segrel zrak ter bi dobivali toploto potem od zraka, bi bilo v senci prav tako toplo kakor na solncu.

Kaj se pa zgodi, kadar pride solnčna toplota na zemljo? Potipajmo z roko kamen, ki je ležal dalje časa na solncu! Segrel se je, to je, solnčna toplota ga je prevzela. Pesek ali kamenite plošče se često tako segrejejo na solncu, da ne bi mogli bosi hoditi po njih. Različni predmeti niso enako dovzetni za toploto; črni in hrapavi predmeti se najbolj segrejejo. Zategadelj nosimo poleti rajši obleko svetle barve, da se preveč ne segreje. Pesek in hrapava zemlja se tudi segrejeta hitreje nego gladko pečevje.

Če se postavimo vročega poletnega dne tik navpičnega zida, ki ga je dalje časa obsevalo solnce, čutimo toploto kakor pozimi blizu dobro zakurjene peči. To nas uči, da predmeti, ko so se segreli, zopet izpuščajo ali izžarevajo toploto. Nekaj solnčne toplota pa niti ne vhaja v predmete, ampak se vrača takoj zopet v zrak, t. j., predmeti odbijajo toploto. Toplota, ki jo izžarevajo navpične stene, je vzrok, da dozoreva sadje ob brajdah prej nego na planem in da rodi trta ob brajdah v takih krajih, kjer na planem rada pozebe pozimi.

Solnce torej segreva zemljo, zrak pa dobiva toploto od nje.

II.

Solnce obseva le tisto polovico zemlje, ki je obrnjena proti njemu. Na polovici zemlje, obrnjeni proti solncu, je dan, na drugi polovici pa noč. Vsak del zemlje se torej segreva podnevi, ponoči pa izžareva toploto in se zopet ohlaja. Segrevanje in ohlajanje se menjavata na vsakem delu zemlje kakor dan in noč. Mislimo si kak kraj na zemlji! Kadar se zemlja zavrti tako, da solnčni žarki dosežajo kraj, pravimo, da solnce vzhaja. Sedaj se začneja ta del zemlje segrevati. Ali solnce je še nizko in njegovi žarki prihajajo poševno na ta del zemlje, zato so še medli. Čim više pa vzhaja solnce, tem navpičnejše padajo njegovi žarki na zemljo in tem bolj jo segrevajo. Zemlja pa segreva zrak, oddajajoč mu prejeto toploto. Najviše nad nami stoji solnce opoldne; tedaj so njegovi žarki najmočnejši. Popoldne se solnce zopet bolj in bolj znižuje, žarki padajo na zemljo vse bolj poševno, torej pojema tudi njih moč, dokler dajalka toplote ne zaide v zaton.

Po tem, kar smo pravkar povedali, bi smeli pričakovati, da je vsak dan najhladnejše baš pred solnčnim vzhodom, najtopleje pa baš opoldne. Pa ni tako; najtopleje je od ene do dveh popoldne, najhladnejše pa nekoliko pred solnčnim vzhodom. Da nastopita najvišja in najnižja toplota pozneje, nego kadar imajo solnčni žarki največjo, oziroma najmanjšo moč, je vzrok to, da se mora najprej segreti zemlja, ker šele potem more oddajati zraku svojo toploto. Seveda vplivajo pogostoma druge razmere,

da najnižja toplota pred solničnim vzhodom ne narašča pravilno do najvišje in da najvišja ne pojema enakomerno do solničnega vzhoda. Tako n. pr. dež in mrzli vetrovi znatno znižajo toplino zraka, topli vetrovi pa jo dvignejo.

III.

Solnce ne stoji opoldne v različnih letnih časih enako visoko. O kresu na primer stoji najvišje nad nami. Ob tem času padajo torej solnčni žarki najbolj navpično na zemljo in imajo zato največjo moč, obenem pa je tudi dan najdaljši in dobiva zemlja takrat v naših krajih največ toplotnih žarkov. Po kresu pojema opoldanska solnčna višina in dnevi se krajšajo. Najkrajši dan je 21. dec.; ta dan zadevajo solnčni žarki zemljo opoldne najbolj po strani, zakaj solnce je doseglo svoje najnižje stališče. Od tega dne pa dan zopet raste, solnce se dviga ter dosega od dne do dne višje stališče na nebu, dokler se ne popne do najvišjega svojega stališča dne 21. junija. Prav tako kakor dnevna dolgost in opoldanska solnčna višina se izpreminja tudi toplota. Najvišja je tedaj, kadar stoji solnce najvišje na nebu ter so dnevi najdaljši, najnižja pa tedaj, kadar je solnce na najnižjem stališču. Ker imajo toplotni navpični žarki največjo moč in ker je tem manjša, čim bolj po strani zadevajo žarki ploskev, nam je jasno, da onim čudovitim izpremembam v prirodi, kakor so pomlad, zima, jesen in poletje, ni nič drugega vzrok nego pravkar popisane izpremembe solničnega stališča tekom leta in različno dolgi dnevi. Da se najnižja letna toplota meseca januarja in tudi najvišja toplota meseca julija popolnoma ne strinja s časom najnižjega (21. decembra) in najvišjega (21. junija) solničnega stališča, to nas ne sme motiti, saj vemo, da je treba nekoliko časa, preden se segreje zemlja, in da se šele potem segreje zrak, ki dobi toploto od zemlje.

IV.

Velikega pomena za toplino kakega okraja je okoliščina, ako je blizu morja ali velikega jezera ali pa daleč od takega vodovja. Voda potrebuje, da se segreje do določene topline, štirikrat toliko toplote kakor zemlja. Tudi se voda,

ker je slab prevodnik toplote, segreva mnogo bolj počasi nego zemlja. Zaradi tega se nabira v morju poleti mnogo toplote, a se vendarle jako počasi segreva, pozimi pa se zemlja prej izhladi nego voda, ki še dolgo časa greje zrak kakor velika peč. Bližina morja zmanjšuje torej razliko med najvišjo in najnižjo toplino; v poletju blaži vročino, pozimi pa mraz.

Toplina pojema tudi, čim bolj je kak kraj oddaljen od ravnika. A tudi z nadmorsko višino pojema toplina prav tako kakor od ravnika proti tečajema. Odtod prihaja, da v visokem gorovju pojema rast proti vrhu prav tako kakor proti mrzlemu pasu. Vinska trta uspeva samo po primerno nizkih hribih, setve segajo nekoliko više; dalje navzgor raste le še iglasto drevje in naposled pridemo do višin, ki so pokrite z večnim snegom prav tako kakor kraji v mrzlem pasu.

H. Schreiner.

171. Ogenj — naš dobrotnik.

Dan na dan imamo opravka z ognjem. Vajeni smo mu in nikdar ne razmišljamo, kakšna bi bila zemlja in kako bi živel človek, če bi mahoma na vesoljnem svetu ugasnila vsaka iskrica.

Ko ne bi imeli ognja, bi morali uživati surovo hrano, pozimi bi se ne mogli pogreti in severni kraji bi bili brez prebivalcev. Kovine bi bile za nas brez pomena, saj jih le z ognjem dobivamo iz rud in z njim jih obdelujemo v prikladno obliko. In kaj bi bil človek brez kovin! Para bi ne gonila tisoč in tisoč strojev, saj bi jih pa tudi ne bilo. Tako razmišljanje nas uči, da bi se človeštvo brez ognja nikakor ne moglo razvijati in bi še danes živelo popolnoma živalsko. Umevno je torej, da so starodavni rodovi častili ogenj kot božanstvo. Njemu v čast so stavili krasna svetišča.

Vemo li, kdaj se je zasvetil prvi ogenj? Ali more kdo povedati, kje je zažarela na naši zemlji prva iskrica? Lahko si pa mislimo, da so ljudje dobili ogenj na jako preprost način. Saj vemo, da mnogokrat provzroči ogenj strela, ki udari v gorljive predmete. Tu pa tam se odpre zemlja in goreča lava popali velike pokrajine.

Človek je kmalu spoznal velikansko vrednost ognja. Izkušal je, da ga ohrani tudi v krajih, kjer mu ga ni nudila priroda. Zato ga je skrbno hranil dan in noč, da mu ni ugasnil. A navzlic vsej pozornosti se je zgodilo, da mu je ugasnil, in moral je misliti na to, da ga lahko vžge iznova ob vsakem času in na vsakem kraju.

V starih izkopinah so našli za vžiganje pripravo, kakršno še dandanes uporabljajo nekateri divji narodi. Vzamejo namreč kos mehkega lesa z majhno jamico na sredi. V jamico postavijo paličico iz tršega lesa in jo med obema rokama urno vrte. Ob tem vrtenju se mehkejši les tako razgreje, da se vname. Seveda je treba za tako vžiganje mnogo spretnosti in potrpljenja.

Ko je človek že poznal železo in jeklo, se mu je pripetilo, da se je ob razbijanju trdega kamena ukresala iskra. To je bil nov in veliko pripravnejši način vžiganja, ki se je ohranil do najnovejšega časa.

Okoli leta 1830. so jeli prodajati prve vžigalice. To so bile žveplenke, ki so se jako hitro udomačile in priljubile. Navadne žveplenke polagoma minevajo, ker so nevarne; bolj in bolj se pa razširjajo tako zvane švedske vžigalice, ki se vžgo samo na posebni, za to pripravljeni ploskvi. Vžigalice izdelujejo v velikih tvornicah jako preprosto in hitro. Vrbove, lipove, jagnedove ali tudi smrekove hlode razcepijo s posebnimi skoblji v več metrov dolge paličice. Z rezilnimi stroji jih razrežejo v primerno dolge klinčke in jih uvrste v okvire tako, da so vsi konci v enaki razdalji in v eni ravni. V vsakem okviru je do 2000 klinčkov, ki jih nato z enim koncem pomočijo v parafin. Ko je prevlaka skrepela, pomočijo klinčke v zmes, ki je namenjena za vžiganje; tako dobe vžigalice glavico in ko so se osušile, so gotove. Največja tvornica za izdelovanje švedskih vžigalic je v Jönköpingu na Švedskem. V njej jih izdelajo na dan okroglo 50 milijonov. Poleg vžigalic so sicer izumili še mnogo drugih priprav za vžiganje, a vsa taka vžigala so manj priročna ali pa so mnogo dražja nego vžigalice. Edinole vžigala na bencin so se v novejšem času precej priljubila.

Dragotin Humek,

172. Pri peči.

Rezka burja zavija okoli domovja, potresa poslopja od temelja do slemena in zanaša ostre snežinke v najbolj skrite koticke. Ob takih prilikah si človek ne želi biti na cesti. Kdor more, se zapre v sobo in se pritisne ob peč. Malokdo pa natančneje razmišlja o tej preljubi zimski prijateljici.

V davnih dneh so pokrivali neskončni gozdi velik del kopnega sveta. Takrat se ni bilo bati za drva in za les. Človek je prebival iz početka v skalnih duplinah in si je zakuril na mestu, kjer je vprav bil, na golih tleh. Ob tem ognju se je grel in si kuhal obed.

Ko je imel človek lastni dom, si je postavil ognjišče toliko od tal, da mu ni bilo treba čepeti pri ognju. Stojce je lahko kuril, kuhal, pekel in se grel. Ker je izprevidel, da dim ne ugaja očem, mu je napravil v strehi primerno odprtino, da je lahko odhajal skozi njo.

Tako je bilo takrat, ko je imel naš davni praded en sam prostor za kuhinjo, shrambo in stanovanje. Čim bolj pa je napredoval, tem ugodneje si je uredil prostore v hiši. V toplih južnih krajih je ostalo ognjišče samo v kuhinji, v mrzlejših krajih pa je moral skrbeti človek, da mu je bila tudi soba prijetno topla. Postavil je torej v kot trinožno kovinasto posodo, da je kuril v njej z dobro posušenimi drvami.

Čim večji je bil prostor, kjer so se shajali domačini, tem večjega ognja je bilo treba. Ker potrebuje ogenj vedno dosti svežega zraka, da more goreti, so napravili nad ognjiščem liju podobno streho, ki je imela na vrhu odprtino. Zrak se je ob ognju ogreval in odhajal z dimom vred skozi odprtino, iz sobe je pa prihajal nov zrak k ognju. To so prvi pričetki dimnikov, ki so jih jeli staviti pred 600 leti.

Da je ostal prostor v sobi večji, so pozneje vzdali kurišča kar v steno in napeljali skozi njo tudi dimnik. Taka kurišča so imenovali leve ali kamine. Ob levi je vedno kdo pazil, da ni ugasnil ogenj in da ni nagajal dim. Kaminova odprtina je bila tako velika, da se je videl ves ogenj. Mislimo si pa to odprtino vedno manjšo, zastrto z železnim ali z lončenim plaščem, ki se od ognja razgreva in daje toploto

zraku, tedaj imamo peč, kakršna je povsod v navadi današnjih dni.

Po namenu razločujemo peči, ki služijo le v ogrevanje, v kuhanje in ogrevanje obenem ali pa samo v kuhanje. Tudi tvarina, ki je iz nje zgrajena peč, ni vedno enaka. Vobče delamo peči iz gline ali iz železa. Notranja uredba se ravna po kurivu, ki ga uporabljamo. Jako navadne so glinaste peči z zavitimi predori, da kroži zrak po njih.

Železne peči se sicer hitro segrejejo, a so tudi kmalu hladne, kadar dogori kurivo. Zato imajo časih znotraj glinast obkladek ali pa so urejene tako, da lahko naložimo vanje mnogo kuriva, ki gori polagoma.

Razgreti zrak je lažji nego mrzli, zato je gorki vedno zgoraj, mrzli pa pri tleh. Ker se peč navadno ne razgreje čisto do tal, ostane pri tleh plast mrzlega zraka. Zato obdamo peč z železnim ali z glinastim plaščem, ki ima tik pri tleh odprtine. Skozi odprtine prihaja mrzli zrak do peči, se razgreje in dvigne, na njegovo mesto pa prihaja ob tleh venomer mrzli zrak. Zrak torej kroži in se na ta način enakomerno razgreva.

Po velikih šolah, vojašnicah, bolnicah bi imeli s kurjavo v pečeh ogromno posla in stroškov. Tukaj si pomagajo s tako zvano osrednjo kurjavo. Mislamo si v kleti kake večnadstropne hiše kotel, napolnjen z vodo. Z vrha kotla drži z vodo napolnjena cev v najvišje nadstropje ali v podstrešje, kjer se končuje v manjši, z vodo napolnjeni posodi. Iz te drži cev v nižje nadstropje, kjer se zopet končuje v večkrat zavite železne cevi, ki so polne vode. Iz najnižjega stanovanja drži cev nazaj v klet, kjer se končuje na dnu kotla. Če v kleti zakurimo pod kotel, se dviga razgreta voda do najvišjega nadstropja, odtod pa pada ohlajena od nadstropja do nadstropja, da dospe nazaj v klet, kjer se segreje iznova in iznova pokroži. Kmalu je topla vsa voda in tudi večkrat zavite cevi v posameznih nadstropjih. Da grejejo te cevi kakor posamezne peči, je samo ob sebi umevno.

Vsaka peč potrebuje kuriva. Naše najnavadnejše kurivo je les, ki daje tudi oglje. Ako pa pomislimo, koliko na svetu kurijo, moramo spoznati, da bi les kaj hitro pošel, ko bi samo on služil v kurjavo, po mnogih krajih pa sploh nimajo gozdov.

Pred mnogimi tisočletji so bila tu pa tam po zemlji plitva jezera, gosto zarasla s travo in pa z bičjem. Rastline so usihale in se potapljale v vodi, iz dna so pa poganjale nove kali. Navsezadnje je nastalo na mestu jezera široko močvirje, ki je usihalo bolj in bolj. Iz rastlinja je nastala debela plast nove snovi, ki nam služi danes za kurivo in ji pravimo šota.

Posezimo še nekoliko nazaj v ono pradavno dobo, ko so pokrivali zemeljsko plan neskončni gozdovi in so potresi in povodnji vsak hip izpreminjali obliko naše zemlje! Na mnogih krajih je zasula povodenj širne gozdove z debelo plastjo prsti in kamenja. To se je ponavljalo često, neizmerni skladi lesa so izginili za vedno. A niso izginili! Stisnili so se v trde plasti, v plasteh so se vršile kemične presnove in v teku stotisočletij se je zgodilo v njih to, kar se zgodi v kopi, ki jo žge oglar. Vsi ti propadli gozdovi so se izpremenili v črno oglje, v premog. Morebiti je kak požresni sunek preklal goro in razkril neizmerno bogastvo. Zaklad pa je ležal nepoznan na površju in necenjen dolgo vrsto let. Morebiti ga je slučajno vzel pastir, da si zgradi ognjišče, in začudil se je gorečemu kamenu. Pred štiri sto leti je bil premog še malo znan, pred tri sto leti so ga pa že uporabljali v plavžih.

S premogom kurimo peči. Za kurjavo ga rabijo skoraj že edino v plavžih in talilnicah. Ogromni parni stroji ga požro dan na dan na sto tisoče stotov. Koliko železnic drči po širnem svetu in koliko orjaških parnikov se ziblje po morski gladini!

Smo li na veke vekov založeni s premogom? Prej ali slej bo konec neizmernim zakladom. In potem? Misleči človek mora skrbeti tudi za prihodnjost. Že so jeli iskati potrebnega nadomestila premogu. Mnogo strojev kurijo z bencinom in s petrolejem, izdatne pomoči nam nudi elektrika in obeta postati obče kurilno sredstvo, no, morebiti se celo posreči učenjakom, da nas nauče kuriti s solnčno gorakoto. Kdo ve?

Dragotin Humek.

173. O razpenjivosti vodne pare in o nje merjenju.

Voda izhlapeva tem hitreje, čim toplejša je. Ako nalijemo posodo z vodo, lahko pospešimo izhlapevanje, če pod njo zakurimo. Dokler se ne segreje voda do 100° C, izhlapeva samo na površju, pri toplini 100° C pa nastajajo hlapovi tudi v notranjosti. Ti hlapovi povzročajo tisto valovito gibanje vode, ki mu pravimo vrenje, učinek pa je para.

Hlapovi so prav tako prozorni in razpenjavi kakor zrak. Čim višja je temperatura, tem večja je njih razpenjivost, t. j. sila, s katero pritiskajo na stene posode, in tem bolj jih je moči stiskati, ne da bi se izpremenili v vodo. Pri 100° C je razpenjivost hlapov toliko, da premagujejo zračni tlak, to je težo 760 mm visokega živosrebrnega stebra na 1 cm^2 .

Ako vtaknemo toplomer v posodo z vodo in zakurimo pod njo, se začne živo srebro v toplomeru vzdigovati. To dokazuje, da se voda vedno bolj segreva.

Živo srebro pa se vzdiguje le do vrelišča, kjer obstane, dokler voda vre. Toplota, ki jo dovajamo vodi, je ne segreva več, pač pa povzročuje, da izhlapeva. Samo v dobro zaprtih posodah, kjer pritisk zaprtih par ovira nadaljnje izparjanje, je moči vodo segreti nad 100° C. Ker se vrši vrenje samo tedaj, kadar pare premagujejo zračni pritisk, je po temtakem vrelišče ene in iste tekočine odvisno od pritiska na tekočino in se torej znižuje z manjšim in povišuje z večjim pritiskom nanjo.

Prav tako je tudi večja razpenjivost par odvisna od njih toplote.

Priprave, s katerimi merimo napetost plinastih teles, imenujemo manometre. Manometri za merjenje napetosti vodnih par v parnih kotlih so paromeri.

Najnavadnejši manometri so odprti živosrebrni manometri. V dvakrat zaviti stekleni cevi je nekoliko živega srebra. En konec cevi je odprt, drugi pa je utrjen v posodi s plinom, ki mu hočemo meriti napetost. Ako ima plin v posodi isto napetost kakor zrak, stoji živo srebro v obeh krakih enako visoko; če je napetost plina večja nego zračni tlak, stoji živo srebro v odprtem kraku višje nego v utrjenem.

Imamo pa tudi zaprte živosrebrne manometre. Plin pritiska na živosrebrni stebriček, ta pa na zrak, ki je zaprt v cevi. Čim bolj živo srebro stiska zaprti zrak, tem večji je pritisk v kotlu.

Pri parnih kotlih rabimo navadno kovinske manometre. Para prihaja v zavito cev, ki se zaradi pritiska odvíja. Na koncu cevi pritrjeni kazalec kaže na posebno merilo, na kateri je razvidna napetost pare.

Podkrajškova čitanka.

174. Ponočna rosa.

Temà povsod je, vse molči,
počiva svet, priroda spi.
Hlapovi le se shajajo
in veli cvet napajajo,
na travo kaplje sedajo
ter to in to povedajo.
Da mine čas jim bolj spešnó,
med sabo govore tako:
»Jaz zmrznila sem bila v sneg,
neséna z burjo v strmi breg.
Vso zimo sem ležala tam,
spomladi vstala spet k meglàm«. —
»Jaz pitje bila sem sladkó«. —
»Zdravilo ustom jaz grenkó«. —
»Solzà sem iz očesa jaz
siroti lezla na obraz«. —
»Jaz lila sem današnji dan
po kmetskem licu v tok potán«. —
»Nad peskom ribice nocoj
igrale gibke se z menoj«. —
»Moža jaz krepkoudnega
pojila prej sem trudnega«. —
»Jaz dežju sem pomagala
in s hladom tla oblagala«. —
»Molčite naglo! Kaj bi to?
Jaz mlinsko gnala sem kolo«. —
»Čemu je prazni vaš ropot?
Plavila sem jaz parobrod«.

To rekle so in še in še,
 na koncu pozaspale vse.
 A kadar so se zbúdile,
 kako so se začúdile,
 ker vsaka daleč v razen kraj
 predstavljeno se vidi zdaj!

Fran Levstik.

175. Vremenik.

Ako pogledamo na tlakomer, zapazimo poleg razdelbe na centimetre in milimetre, ki nam kažejo zračni tlak, še posebne daljše in debelejše črte. Pri teh črtah čitamo prav spodaj »burja« in zaporedoma navzgor »mnogo dežja«, »dež ali veter«, »izpremenljivo vreme«, »lepo vreme«, »stalno lepo«, »huda suša«. Na te besede gleda navadni opazovalec ter se malo briga za centimetre, češ, živo srebro v cevi napoveduje, da bo tako vreme, kakršno je navedeno ob črti, do katere sega živo srebro. Zategadelj so dali tlakomeru tudi ime vremenik.

Odkod pa ve vremenik za bodoče vreme? Koliko se smemo zanašati na njegova prorokovanja?

Vreme se ravna po vetru. Z zrakom, ki ga pripihava veter, nam prihajajo toplota in mraz, vlažnost in suša, kakor je bilo tam, odkoder piha. Iz južnih krajev prihajajo vetrovi k nam kot jugozapadniki. Ti vetrovi so topli in vlažni. Preden pridejo k nam, pihajo čez velika morja in sprejemajo od njega še več vlage. Ko prispejo v naše kraje, se izhlade ter deloma zapuste svojo vlago v podobi oblakov in dežja. Jugozapadniki narejajo torej pri nas slabo vreme. Ker pa jugozapadniki prinašajo topel, torej lažji zrak, se zmanjša zračni tlak in zato pade živo srebro v tlakomerovi cevi. Naopak je z vetrovi, ki prihajajo od severa. Ti prišpevajo k nam kot severovzhodniki in prinašajo mrzel in suh zrak. Vso pot so veli čez suho zemljo in se zato niso navzeli vlage. Severovzhodniki nam zato prinašajo jasno in lepo vreme. Mrzli zrak severovzhodnika je težak in pritiska močneje na živo srebro v tlakomeru; zato se srebro v njem dviga, kadar piše ta veter. Iz tega vidimo, da padanje živega srebra pomeni vobče slabo, dviganje pa lepo vreme.

Važno je, da se vetrovi visoko v zraku izpreminjajo mnogo prej, nego zapazimo njih izpremembo, toda tlakomer je tudi za takšne izpremembe jako občutljiv. Živo srebro začne padati ali se dvigati prej, nego zapazimo vetrovne izpremembe, in nam torej tlakomer zares naprej napoveduje, da se bo izpremenilo vreme. Toda zabiti ne smemo, da so zakoni, po katerih se izpreminjajo vetrovi, v naših krajih jako zapleteni in nam še precej neznani. Lahko se zgodi, da se mahoma izpremenijo zračne razmere in da se zaradi tega zaobrne vreme popolnoma drugače, nego nam je prorokoval vremenik.

Po H. Schreinerju.

176. Kako se nam je vesti ob hudi uri.

Obča navada je, da ljudje na planem zbeže ob hudi uri pod kako drevo ali pod kako poslopje. Tako ravnanje je napačno in to napako je že marsikdo poplačal z življenjem. Strela udari najrajša v visoke predmete, zato so drevesa in poslopja v največji nevarnosti, da jih zadene. Pač pa varujejo visoki premeti bližnjo okolico strele. Posebno nevarno je zatorej bivati pri stolpih ali pod njimi.

Pa tudi bivanje na popolnoma planem svetu ni varno, ker je človek ondi nemara daleč na okrog najvišji predmet. Najbolje je torej, ako smo ob hudem vremenu na planem, da stojimo ali ležimo blizu, toda ne preblizu dreves ali kakega drugega višjega predmeta.

Često je slišati, da ni varno teči ob hudem vremenu, češ, da vleče blisk nase sapica, ki nastane vselej, kadar se kako telo urno giblje. Toda ta trditev se ne da dokazati in zato ni verjetno, da bi tekanje ob hudem vremenu bilo nevarno.

Doma ob hudem vremenu urno pogasimo ogenj na ognjišču! Dim, v katerem so majhni ogleni drobcji, je dober elektrovec. Dvigajoč se nad dimnikom v zrak, je tako rekoč visok steber, ki kaže streli pot v dimnik. Sploh pa ob hudem vremenu ni dobro bivati blizu dimnikov, ki so najvišji del hiš. Poleg tega so odznotraj zastrti s sajami (z ogljem), ki so dober elektrovec. Izkušnja uči, da udari strela v hišo največkrat skozi dimnik. V hiši in pri hiši se je ob hudem vremenu ogibati vseh kovinastih reči, kakor

žlebov, pozlačenih svetilnikov, zrcal (zrcalno steklo je zastrto z amalganom od živega srebra in cinka), železnih peči. Najboljše branilo proti streli pa je strelovod, ki ga je izumil Benjamin Franklin l. 1753. Malo za njim ga je izumil tudi Čeh Prokop Diviš l. 1754., ne da bi bil poprej kaj vedel o Franklinovem izumu.

H. Schreiner.

177. Gasilci.

Plat zvona? Ogenj! — Kje li gori?

Po vasi trobi gasilski trobentač in gasilci že hite v gasilski dom...

Kje gori?

Hitro sta vprežena konja pred gasilno brizgalnico in že dirjata z njo v sosednjo vas. Aha, tam gori! Pri Hraščanu... Otroci so se igrali s šibicami... Oh, ti nesrečni otroci!

Za brizgalnico drdra voz z lestvami, za njim še voz z gasilci. Vse v največjem diru.

Tako — na mestu so. V največji naglici pripravijo brizgalnico. Spodaj privijejo dolgo cev in jo naravnajo v potok, da dobe iz njega vodo. Po dva in dva krepka moža poprimeta in gonita beta v škornjicah gori doli, gori doli... Mahoma je pridrla voda iz potoka po cevi v škornjici, odkoder jo beta potiskata v vetrnik. Stisnjeni zrak v vetrniku jo poriva v cev, odtod pa jo gasilec v krepkem, visokem curku ravna naravnost na pogorišče. Voda škropi, pogaša ogenj, duši dim...

Kako je prav, da so gasilci blizu! Kako je dobro, da je bila gasilna brizgalnica tako hitro na mestu!

Pavel Flerè.

178. Razna vozila.

Bili so na svetu časi, ko človek ni še poznal ne hiše ne ognja. Prebival je po votlinah in gozdovih ter ubijal divjačino. Ubito žival je zgrabil za zadnji nogi in jo vlekel k votlini. Tam ji je odrl kožo ter si napravil iz nje ono malo obleke, ki jo je nosil na sebi. Ko pa je vlečl žival domov čez drn in strn, je pač često pokvaril kožo. In škodo je imel

toliko časa, dokler si ni ulomil močne veje in naložil nanjo plena. Drugi, ki so to videli, so se veselili in poslej uporabljali, recimo, take sani.

Pogostokrat pa se je zgodilo, da veja ni vzdržala. Dostikrat je ubita žival tudi zdrknila z nje na tla. Tako je človek posebno na daljših potih zamudil mnogo časa in imel dosti neprilik. Še bolj nerodno je bilo spravljati domov plen, kadar je bil obilen. Toda človek si je mogel pomagati šele tedaj, ko je spoznal ogenj ter se navadil izžigati hlode za ladje. V tak izžgan hlod je odslej tudi na suhem nakladal plen in ga v teh izboljšanih saneh vlečil domov. Koža je ostala cela, tudi izgubilo se ni spotoma nič, a vleči in potiskati je bilo silno težko.

Vsaka težava in muka pa sili k razmišljanju, kako bi si človek olajšal delo. Tako tudi tukaj. Kdor je imel konja, ga poslej ni rabil le za ježo, marveč ga je tudi vpregal pred sani. In lovec je sedel lahko nanje in se dal peljati. Njemu ni bilo sile, pač pa ubogemu konju! Stokal in hropel je, se ustavljal in nikakor ni mogel spraviti sani preko robatih tal. Gorje, če je bil na potu kamen! Voznik je moral vstati, izprazniti sani in jih onkraj kamena zopet naložiti. Zopet je vozil srečno, dokler ga ni ustavil nov kamen.

Kamenje na potu je bila najhujša ovira. Ako je ležalo na tleh deblo ali veja, so sani gladko zdrčale naprej. In če je človek zavozil na dve vštricni debli, so sani kar same švignile preko njiju. Voznik je to opazil in vzdihnil: »O, ko bi lahko vedno vozil preko takih debel!« Potem pa se je odločil, da si vzame za slaba pota s seboj nekaj močnih, ravnih vej. Zdaj mu debelo kamenje na tleh ni bilo več napoti in sani ni bilo treba razkladati. Voznik je samo izstopil, podložil je veje in gladko izpeljal.

Ko je take vaje že večkrat uporabljal, je pomislil: »Ali bi jih ne mogel imeti pod sanmi vedno tako, da bi se valji vedno vrteli in bi jih ne bilo treba venomer podkladati?« To pa je bilo lažje zamisliti nego izvršiti. Malo lažje so jih pokladali, ko so jih v sredini obešali in jih puščali debele samo na koncih. Zdaj se sani vsaj prevrniti niso mogle.

Toda prav dosti si s tem tudi niso pomagali, zakaj sani so zdrčale preko valjev, ki pa so še zmerom zaostajali in še zmerom jih je bilo treba na novo podkladati. Posebno na

dolgi in slabih potih je bilo to kaj težavno in zamudno delo. Ljudje so vnovič preudarjali, kako bi mogli valje vedno obdržati pod sanmi. Kar se zgledi posebno domiseln človek in vzklikne: »Že vem!« In je šel ter z debelimi žrebli pribil valje pod sani. Ali valji se niso več vrteli. Vsi so se smejali iznajdljivcu. Pa je začel temeljito premišljevati, kako spravi valje do vrtenja. Nekega dne se vrne ter pravi: »In vendar vem!« Tovariši se mu približajo ter gledajo, kaj je dognal. Izumitelj pa odžaga valjem debele konce, ki so gledali izpod sani, jih preluknja in pripravi, da jih nasadi na okrške. Luknje in okrške je začelil in ostružil, da so se gladko prijemali, in vpregel je konja in — glej: Sani so zletele, da je bilo veselje! Sani? — Ne, zdaj že moramo reči voz, zakaj iz valjev so nastala kolesa in iz sani voz.

A še vedno ni hotelo biti dobro. Kolesa so se snemala z osi in voz se je prevračal. In zopet je bilo treba preudarjati, kako bi napravili, da bi se kolesa ne snemala. A to nepriliko so kmalu odpravili. Izdelovati so začeli osi iz trdega lesa in velika kolesa, ki so se laže sukala in da je voz hitreje drčal. Potem se je navadil človek osi mazati, da niso škripale in se vžigale.

Tako je človek po mnogih in mnogih poizkusih izumil voz. Sčasoma ga je napravil vedno bolj udobnega, dokler se ni po tisočletjih vozil v kočiji, ki še dandanes drči po cestah. S tem pa ni bilo še konca. Tudi najlepša kočija ni še dovolj udobna. Voziti se moreš z njo le, ako je vprežen vanjo konj. In kako počasna je vožnja z vozom! Kdor hoče daleč potovati, bi se moral voziti s konjem dneve in tedne in mesece.

Zato so zopet razmišljali: Kako bi se vozili, ne da bi bilo treba vpregati konj? Nihče pa ni mogel na to odgovoriti, dokler ni pred dobrimi sto leti videl pameten mož, da goni vodna para lahko velike stroje. In je dejal: »Torej mora biti tudi pri vozu mogoče, da ga premakne para.« Poizkusil je vstaviti v voz parni stroj, ki naj bi vrtel kolesa. Poizkus se je obnesel in napravljen je bil prvi parni voz. Parni voz pa vozi najlaže po železnih tračnicah in pripnemo mu lahko deset, dvajset, celo do petdeset voz, zakaj para je dovolj močna, da jih vleče. Tako smo dobili železnico.

Železnica pa ne more voziti po navadnih cestah, ljudje pa so se hoteli voziti v vozovih brez konj. In tako je dejal nekdo: »Kar zmore para, zmore tudi bencin.« Napravil je voz na bencin, dejal na kolesa debele gumaste obroče, in na cesti se je prikazal avtomobil. To vozilo vozi dosti hitreje nego konj in zmore tudi večje tovore.

A človek je še preudarjal: »Po zraku bi se mogel voziti še z večjo brzino. Zakaj tam nisi navezan na ozko cesto, kjer moraš paziti na obcestne jarke, drevje, hiše, pešce.« In je posnel kačjemu pastirju krila, porabil ladijski vijak, pa sestavil zračno vozilo aeroplan. V svetovni vojni so se ta vozila močno izpopolnila in danes imajo že mnoga vele-mesta poštni in osebni zračni promet. Posebna zračna vozila so veliki zrakoplovi, ki jih vodijo z vijaki.

Ali pa moremo reči, da je človek s svojimi izumki na koncu? O, saj je izumil že toliko čudovitega, da se ne zdi nič nemogoče, in nikdar mu ne mine ljubezen do tega, da izumi še kaj novega.

Po Scharrelmannu.

179. O gospodarskem pomenu strojev.

Človek nima toliko telesne moči, da bi z rokami pretvarjal prirodnine in jih prirejal za svoje potrebe. Prav zaradi tega izdeluje že od nekaj orodje, uporablja živalsko moč, veter in vodo, v novejšem času tudi paro in elektriko.

Za marsikatero orodje so mu bili vzorec telesni udje, zlasti roka in rama. Pest mu je dala kladivo, zakrivljeni prst kljuko, iztegnjeni prst z nohtom sveder.

Po vzorcu zob in nohtov je napravil žago in dokaj drugega orodja za rezanje in ščipanje.

Ko se je naučil izpopolnjevati orodje in nadomeščati svojo moč s prirodnimi silami, je jel proizvajati prve stroje, družee več orodij v eno celoto.

Dočim je pri ročnem delu vplivala delavčeva roka na kakovost izdelka in je bil izdelek odvisen od njegove spretnosti, so stroji mahoma predrugačili to razmerje.

O premnogih prednostih, ki jih imajo stroji za izdelovanje in prevažanje blaga, pa naj omenimo le nekatere.

S stroji je pritegnil človek naravne moči sebi v službo, ki mu jo jako olajšujejo. Stroji ne nadomeščajo samo človeške delovne moči, ampak tudi pomnožujejo in izpopolnjujejo obrtne izdelke. Parno kladivo preobražuje z največjo lahkoto jeklene klade, iz katerih vrtajo težke trdnjavske topove, a zmaguje ga navadno en sam človek.

S stroji izdelujejo tudi tako drobnino, ki je z roko ni moči narediti, tako n. pr. vijake za ure.

Stroji delajo zdržema, dokler imajo dosti premoga, vode, olja. Dasi jim ni treba počitka kakor delavcu, izvršujejo najrazličnejša dela obenem nenavadno hitro.

S stroji izkoriščamo surovine kar najizdatneje. Stroj se ne zmoti nikoli. Ne sprede nobene niti predebelo, ne zvalja nobene šibike predrobno, ne odreže nobene deske pod določeno mero, izkratka: vse se vrši veliko natančneje in zanesljiveje nego z ročnim delom.

S strojnim delom si prihranimo tudi mnogo prostora. Ako bi vzeli namesto stroja, ki nadomešča petdeset pridnih delavcev, toliko pomočnikov, bi morali imeti zanje tudi veliko večjo delavnico.

Kjer delajo stroji, tudi ni vselej važno, ali so prostori zračni in dovolj svetli in topli; nasprotno pa je vpoštevati zdravstvene predpise povsod, kjer imajo opravka ljudje.

Strojno delo je dalje tudi znatno znižalo ceno mnogim izdelkom, ki jih prav zaradi tega sedaj lahko rabijo najširši sloji. Bombažno blago je bilo svoje dni drago kakor svila; dandanes ga izdelujejo v bombažnicah toliko, da mu je padla cena tako kakor uram in mnogim drugim izdelkom za vsakdanjo rabo, ki jih narejajo v tvornicah.

Vendar nadomeščajo stroji ročno delo samo tam, kjer ga je moči razdeliti na več enostavnih, neizpremenjeno se ponavljajočih opravil, kakor n. pr. v predilstvu.

Za nekatere izdelke pa je vendarle treba tudi večše roke, ki jo vodi izumljivi človeški duh, išoč za natančno in popolno izvršitev vedno novih umetniških oblik. Za take izdelke, ki jih prištevamo umetnemu obrtu, so pa stroji brez pomena.

Češki spisal dr. J. Drtina.

180. Zrakoplovčeva povest.

Ljudstva se je nabralo mnogo, da vidi, kako se dvignem. Zrakoplov je bil gotov.

Poslovil sem se od svojcev, sedel v ladjico, pregledal, ali so mi vse potrebne stvari na mestu, in vzkliknil: »Pusti!« Konopce so podrezali, in zrakoplov se je dvigal, najprej polagoma, a mahoma se je zagnal kvišku, da se je zazibala ladjica.

Doli so zaploskali, vikali in mahali s klobuki. Tudi jaz sem mahnil s klobukom, a še ga nisem del na glavo, pa sem bil že tako visoko, da sem komaj razločeval ljudi. Prvi čas mi je bilo strašno in zona me je obhajala, toda kmalu mi je bilo tako ugodno, da sem pozabil na strah. Zdelo se mi je, da sem vladar nad vsem mestom in ljudstvom, tako divno mi je bilo v višini.

Kar me obrne veter dvakrat, da nisem mogel spoznati, letim li ali stojim. Samo po tem sem opažal, da letim kvišku, ker je bilo pod menoj vse manjše in manjše, vse dalje in dalje.

Zapojem, a glas mi je bil tako slab, da sem se začudil in se ga preplašil.

Solnce je stalo še visoko, toda na zapadu je plul oblak in zakril solnce. To mi je bilo neugodno. Pogledam na tla: komer — plaval sem že 4000 metrov visoko. Kar nekaj zatrepeče ob meni. Bil je golob, ki sem ga vzel s seboj, da bi ga spustil doli s pismom. Napisal sem na papir, da sem živ in zdrav, ter ga privezal golobu okoli vrata. Sedel je na robu ladjice in me gledal z rdečkastimi očmi, kakor da bi me prosil, naj ga ne vržem doli — a ni bilo drugače. Strašno kriljajoč, poleti po strani doli kakor kamen.

Bil sem 5000 metrov visoko. Čutil sem že, da mi je malo zraka. Začel sem brže dihati. Potegnil sem za konopec, da bi izpustil plin in se spuščal; toda bodisi, da sem oslabil ali da se je kaj zlomilo, zaklopec se ni otvoril. Onesvestim se — dihati mi je bilo čimdalje teže in teže. »Ako ne ustavim zrakoplova,« sem pomislil, »mi poči in propadem.« Da bi se uveril, ali se dvigam ali stojim na mestu, sem metal papirčke iz ladjice. Papirčki so kakor kamenje leteli doli, torej sem letel kvišku kakor strela. Z vso silo sem potegnil za kono-

pec. Hvala Bogu, zaklopec se je otvoril, nekaj je zažvižgalo. Vrgel sem zopet papirček — papirček je poletal okoli mene, pa se je dvignil. Torej se spuščam! Pod menoj se je razprostirala megla kakor morje — bili so oblaki. Tedaj je zapihal veter, odnesel me nekam, in skoraj sem zopet opazil zemljo v solnčnem siju. A to ni bilo naše mesto, nego nekake šume in dve modri brazdi — reki. Srce mi je zaigralo od veselja. Kar nekaj zašumi kraj mene in zapazim orla.

Kakor kamen sem letel doli. Začel sem metati balast, da se vzdržim. Kmalu sem opazil polje, kraj šume selo in v selu čredo. Čul sem glasove ljudi. Zrakoplov se je spuščal počasi. Opazili so me. Zakličem jim in vržem vože. Neki deček ga je prvi zagrabil. Privezali so zrakoplov za drevo in izstopil sem.

Letel sem tri ure. Selo je bilo 250 kilometrov daleč od kraja, odkoder sem se vzdignil.

Po hrv. čitanki.

181. Boj podmorskega čolna.

Po morski gladini plava dolg in ozek čoln. Videti ga je le malo iz vode. To je podmorski čoln ali podmornik, ki preži na sovražne ladje. V stolpiču sredi čolna je poveljnik, ki se skozi okenca ozira po morju. Pomorščaki stoje resno in molče vsak na svojem mestu. Roka jim počiva na držaju, s katerim morajo ravnati čoln. Vsak ve, da ima majhna pozabljivost ali nepazljivost, neznatno naključje lahko za vse usodne posledice.

Čoln je velik stroj. Povsod so sami deli stroja, žice, zavore in zaklopnice, povsod pa stoje mornarji skoro nepremično, kakor da so sami tudi deli stroja. Čoln obdaja dvojna stena, v kateri je prostor razdeljen v predele. Kadar so predeli prazni, plava čoln na površju, kadar pa ga hočejo potopiti, ga napolnijo z vodo in vodna teža ga potegne v globočino. Posebne črpalke izsesajo zopet vodo iz predelov in čoln se dvigne.

Mirno plava podmornik po morski gladini. Kar se pojavi na obzorju velika ladja. Poveljnik jo opazi in takoj se obrne čoln proti njej. Skozi daljnogled so že vidne njene oblike in zastava na njej naznanja, da je sovražnikova. Bolj

in bolj se ji podmornik bliža. Ko ji je že tako blizu, da bi ga opazil lahko tudi sovražnik, ukaže poveljnik, naj se čoln skrije pod morsko gladino.

Pomorščaki zapro vse odprtine in izginejo pod krov. Nihče ne trene z očesom, ko se potaplja čoln v globino. Šum valov potihne, dnevna svetloba premine, le zelenkasti svit na okrog naznanja potapljalcem, da je zgoraj dan. Kmalu zagrne ves čoln neprozorna, zelenkasta tema. Ničesar ni slišati razen ropotanja stroja in kratkega pozvanjanja signalov. Potapljalci dihamo zgoščen zrak, izdihavani zrak pa odvrčajo posebni stroji.

Čoln bi bil pod vodo slep, da ni pustil nad morjem očesa. Štiri do šest metrov je že potopljen, iz vode pa še moli močna jeklena cev, ki ji pravijo periskop ali morsko gledalo. V cevi so brušena stekla, leče in zrcala, ki love svetlobne žarke nad površino ter jih privajajo do opazovalčevega očesa. Skozi periskop ogleduje poveljnik sovražno ladjo. Preden pa more ta zagledati cev, se ji je približal čoln že na 1000 metrov. Zdaj bi se pač izdal s periskopom, zato potegnejo tudi njega pod vodo.

Zdaj je čoln slep, a poveljniku je znana smer, v kateri se mora bližati ladji. Da pa ne zgreši pravega trenutka za strel, švigne periskop še enkrat nad vodno gladino. Komaj 200 metrov pred podmornikom se prikaže zdaj orjaška ladja, obrnjena proti čolnu s stranjo. V tem hipu jo zadene izstreljeni torpedo.

Podmorski čoln je izvršil svojo nalogo in se dvigne. Mračni se. Temna zelen se menjava s svetlobo. Ko dospejo na morsko gladino, imajo pomorščaki nad seboj zopet nebo in dihamo sveži zrak. Pred njimi pa se potaplja sovražni orjak. V malo minutah se zgrnejo nad njim morski valovi.

Pavel Flerè.

182. Luč.

Iz početka je ogenj opravljal dvojno delo: grel in svetil je obenem. Kmalu si je pa ustvaril človek luč, ki jo je lahko vzel s seboj na pot. Že naši najstarejši pradedje so spoznali, da gore trske od smolnatega lesa z veliko svetlejším plamenom nego navadna drva. Naredili so si torej smolnate

plamenice, ki so jim svetile na ponočnih potih. Za dom so si nacepili tenkih trsek za svečavo. Ta svečava se je tako udomačila, da se je ohranila do najnovejšega časa. Po kmetih so še pred štiridesetimi leti svetili s trskami, ki so jih imenovali luči.

Že v starem veku pa so imeli ljudje še drugo luč, ki je bila toliko pripravnejša, da je ni bilo treba venomer utrinjati kakor trsko. Ker gorita smola in mast svetleje in bolj enakomerno nego les, so narejali umetne plamenice, ki so jih napajali s smolo ali z mastjo. Često so nalili masti ali olja v lončeno posodico, ki je iz nje molel predivnat trak. Take luči so gorele enakomerno in razmeroma svetlo. V raznih oblikah so se ohranile do današnjega dne.

Počasi je spoznal človek, da gori svetilnica tem svetleje, čim več prihaja zraka do nje. Zato so pritrdili nad plamen votel pločevinast valj, cilindar, ki je odvajal segreti zrak. Pred stopetdesetimi leti je izumil neki lekarnar v Parizu steklen cilindar, ki ga je pritrdil nad plamenom. Šele pred stodvajsetimi leti so izumili svetilnico, ki je imela zakrit plamen in le pod plamenom majhne odprtine, skozi katere je dohajal k plamenu zrak.

V takih svetilnicah je gorelo olje iz različnih rastlin. Nemalo je stvar napredovala, ko so spoznali lastnosti petroleja in ko je leta 1855. ameriški kemik Siliman izumil petrolejsko svetilnico. Dotlej so imeli boljše svetilnice samo imovitejši ljudje, petrolejka je pa v kratki dobi zašla v najubožnejšo koč v gorski vasi.

Poleg oljnate svetilnice je že izza pradedne dobe v navadi neka druga vrsta svečave. Zgodilo se je, da je naš praded vlil v posodico živalske masti in vanjo namočil predivnat trak, ki je gorel z lepim plamenom. Morebiti je taka svetilnica ostala na mrzlem, mast je skrepenela in se je dala s trakom vred izluščiti iz posode. Človek je prižgal vlakno, mast se je ob njem stalila in staljena lezla po traku navzgor, kjer je v plamenu zgorela. Človek je videl goreti prvo svečo.

Iz zgodovine nam je znano, da so že kristjani v katakombah uporabljali sveče, ki so imele prilično današnjo obliko. Veliko sveč so v srednjem veku požgali po meščanskih hišah in po gradovih, največ pa po cerkvah. Izdelo-

vanje je bilo iz početka jako preprosto. Svečar je pritrdil na letvo vrsto kovinskih ali steklenih cevi, ki so imele na dnu luknjico in na vrhu lijast nastavek. Skozi luknjico v dnu je bil napeljan stenj in pritrjen v lijasti posodi na vrhu. Svečar je po vrsti nalil vse cevi z raztaljenim lojem ali voskom. Ko se je tvarina strdila, je pomočil letvo s cevmi vred za trenutek v vrelo vodo in sveče so se dale lahko sneti iz cevi.

Lojene sveče se mažejo in niso posebno priljubljene, vosek je pa za navadno rabo predrag. Že pred devetdesetimi leti se je posrečilo izumiti tako zvani stearin, ki nadomešča danes loj in vosek. Tudi svečarstvo je mnogo napredovalo. Sveč ne ulivajo več, ampak jih stiskajo s posebnimi stroji, podobno kakor dela mesar klobase.

Petrolejka in sveča sta za nas neizmerne važnosti. Za razsvetljevanje velikih poslopij ali celo mestnih ulic pa je sveča predraga in petrolejka prezamudna. Človek si je pomagal tudi iz te zadrege. Če denemo les ali premog v neprodušno posodo in ga razgrejemo, se razvije neka zračna snov, ki gori; to je svetilni plin. Svetilni plin izdekujejo v plinarnicah in ga zbirajo v velikanskih pločevinastih shrambah. Iz teh so napeljane cevi po vsem kraju in v posamezne hiše, kjer se končujejo v svetilnicah. Prve plinarnice so stare že več nego stoindvajset let, a šele pred kakimi šestdesetimi leti so razsvetlili prva mesta s plinom. Plinovo luč je najizdatneje izboljšal dr. Auer pl. Welsbach na Dunaju. On je izumil tkano vrečico, ki je prepojena s posebnimi tvarinami. Vrečico je, ker se rada razprhne, varno natakni na svetilo, in kadar plin zagori, se vrečica razžari in daje krasno belo svetlobo. To je tako zvana Auerjeva plinova luč.

V najnovejšem času nam sveti tudi električni tok. Vobče imamo dve vrsti električnih svetilnic, žarnice in obločnice. Če napeljemo električni tok skozi tenko žico, ki je zaprta v brezračni stekleni posodi, zažari žica in svetli z mirno, nepremočno svetlobo. Take žarnice so pripravne za razsvetljevanje stanovanj in delavnic, trge in ulice pa lahko razsvetljujemo z obločnicami, ki so urejene tako, da prehaja tok skozi dve oglovini, ki se ne stikata popolnoma.

Med oglovinama nastane močan, oblokast plamen, ki daje lepo belo in jako močno svetlobo.

Med električno in plinovo lučjo je strastno tekmovanje. Električne obločnice svetijo sicer sijajno, a potrebujejo jako močan tok in so zato drage. Žarnicam ni treba sicer tako močnega toka, a svetijo mnogo slabše nego plinova luč z Auerjevo vrečico. Ponekod so že opustili električno razsvetljavo in jo zamenili s plinovo lučjo. Po delavnicah in gostilnicah se je jako udomačila tako zvana acetilenska razsvetljava, ki je jako dobra in ne predraga. Upajmo, da nam omislijo učenjaki luč, ki bo ustrezala vsem zahtevam!

Dragotin Humek.

183. Barvnost teles.

Vse, kar vidimo, je v pravem zmislu zrcalo, od katerega nam odseva večni vir svetlobe. Rdeči jabolčni cvet, vrh lednika, žareč se v večerni zarji, mili žarek iz materinega očesa, kako nas mičejo s svojo lepoto! In vendar so si vsi le izposodili svojo svetlobo. Ne bili bi vidni našim očem, ko ne bi imeli lastnosti, da odbijajo nanje padajoče solnčne žarke. Ko bi reči vsrkavale vse svetlobne žarke, ki jih za devajo, ko ne bi se vračali ti žarki, kako žalosten, kako pust bi bil svet! Vsepovsod bi se razgrinjala tema! Samo kadar bi namerili oči proti solncu ali proti zvezdam, kadar bi slučajno oči srečale blisk, žar severne luči ali žareči plamen, bi občutili tem močnejšo svetlobo. Trohneč kos lesa, ki se sveti v svoji lastni svetlobi, bi nam bil več vreden nego najlepša slika; zakaj onega bi videli, te pa ne.

Vsaka reč odseva svetlobo, ta manj, ona bolj. Najmanj je odsevajo plini, ki jih zategadelj navadno ne vidimo.

Znani poizkus z optično prizmo, ki je tako preprosto in znano orodje, da se lahko otrok poigra z njim, veseleč se prelivanja barv, nas uči, da je bela solnčna svetloba sestavljena iz raznih barv. Ako spustimo snopič solnčnih žarkov skozi optično prizmo, se razkroji bela svetloba v barvno sliko, ki nam kaže po vrsti tele barve: rdečo, pomarančasto, rumeno, zeleno, svetlomodro, temnomodro in vijoličasto. Ako moremo belo svetlobo razkrojiti v različne sestavine, mora pač biti tudi mogoče, da združimo te sesta-

vine v popolnoma belo svetlobo. In to je res tako. Z zbiralno lečo se dado vse barve zopet združiti, da nastane bela svetloba. Ako pa ne združimo na omenjeni način vseh različnih barvnih žarkov, ne dobimo iz ostalih sestavin bele, ampak kako drugo svetlobo. Ako n. pr. prestrežemo rdeče žarke, nastane iz vseh drugih zelena barva. Ta zelena barva je torej mešana iz vseh ostalih žarkov razen rdečega. Obratno dado vsi žarki brez zelenega mešano rdečo barvo. Na isti način dobimo iz ostalih žarkov brez svetlomodrega pomarančasto barvo; ako prestrežemo vijoličastega, dobimo rumeno barvo in obratno.

Barve reči torej niso nič drugega nego različni vtiski, ki jih napravljajo v naših očeh različne sestavine solnčne svetlobe.

H. Schreiner.

184. Fotografija.

Ni je skoraj stvari, na katero bi bilo vsako živo bitje tako navezano kakor na svetlobo. Za solncem obrača cvetica glavico, s solnčnimi žarki srka življenje. Vsa природа se veseli lepega solnčnega dne. Vse je žalostno in potrto, kadar zastirajo megle solnčno luč. V luči vse živi in se bujno razvija, brez nje vse hira in umira.

Tudi človek je jako občutljiv za svetlobo. Zlasti za njegovo telesno in duševno počutje so posebno velikega pomena vtiski, ki jih dobiva s svetlobo od vnanjosti. Čutilo, ki jih sprejema, je njegovo oko, umotvor prve vrste, dar vsemogočnega Stvarnika.

Ker pa izgine slika sama v očesu takoj, brž ko mine prizor, si je pomagal človeški um drugače. Prisilil je svetlobo, da mu nareja slike, ki jih lahko uživa, kadar in kolikor časa hoče: izumil je fotografijo. Minilo je komaj dobrega pol stoletja, odkar je izumil Daguerre (čitaj: Dagér) to lepo umetnost, a kako velikansko je napredovala v tako kratkem času! Veliko stroškov in še več težav je imel prve čase fotograf, ko je moral sam sproti izdelovati svetločutne plošče in prenašati s seboj velike, neokretne omarice. Treba je bilo močnega moža, da je znosil vse potrebne priprave tja, kjer je hotel napraviti kako sliko. Dandanes vsak lahko nese svoj fotografski aparat v žepu, in ako hoče biti dobro

preskrbljen, vzame s seboj tudi stojalo, ki mu spotoma služi za opiračo. Brez najmanjšega truda prinese domov lahko nekaj posnetkov, ki jih je nabral med potjo.

Vsak fotografski aparat ima večjo ali manjšo zbiralno lečo, ki nasnuje (projicira) predmet v notranji temni prostor na svetločutno ploščo. Na taki sliki je videti svetlo vse, kar je v resnici temno, in temno vse, kar je v resnici svetlo, dalje na levi strani vse, kar je v resnici na desni, in na desni vse, kar je v resnici na levi. To ploščo operemo v posebnih tekočinah in jo položimo na svetločuten papir. Tako napravimo sliko, na kateri je zopet vse obratno in torej tako kakor na fotografiranem predmetu.

Fotografiranje je potemtakem jako enostavno delo. Prav zato in ker tudi potrebne kemikalije in steklene plošče ne stanejo mnogo, v današnjih dneh skoro ni stroke, kjer bi ne uporabljali te lepe umetnosti. Zvezdoslovec napravi slike raznih pojavov v neizmernem nebesnem prostoru, in česar njegovo oko niti z najboljšimi daljnogledi ne razloči, mu začrta svetloba sama na fotografsko ploščo. Prirodoslovec dobiva s trenutnimi slikami nove podatke o življenju v prirodi, fotografira pa tudi, kar mu kaže drobnogled. Zemljepisec fotografira krajine, gore, snežnike, slapove, reke ter porablja te slike v svoje namene. Zgodovinarju služi fotografski aparat s pridom, kadar se nameri na zgodovinsko zanimivo stavbo ali na redko starino. Arhitekt napravi slike raznih stavb ali njih posameznih delov in pomnožuje na najenostavnejši način svoje načrte. Inženir fotografira stroje, mostove, viadukte in druge tehnične naprave ter se okorišča s posnetki. Izrednega pomena je fotografija za zrakoplovce, ki jim čimdalje bolj služi v najrazličnejše namene.

Po »Domu in Svetu«.

185. Barvni prikazi na nebu.

I.

Kadar se po dolgem deževju ali po hudi nevihti razpode temni oblaki, se razpne nad nami prelep moder nebesni obok. Ta njegova sinja lepota je stkana iz pretanke snovi, iz samih žarkov solnčne svetlobe.

Solnčna luč je bela in sestavljena iz tistih barv, ki jih vidimo, gledajoč skozi trivoglato steklo. Od vseh žarkov, združenih v belo solnčno luč, zrak najbolj odbija ali odseva modre žarke; zato se nam kaže zrak modrikast.

En delček zraka ima le malo te lastnosti; zato se vidi zrak brez barve, čeprav ga je precej vkup. Le tedaj, ako gledamo skozi veliko množino zraka, ga vidimo modrega. Ako zremo na daljno, daljno goro, moramo gledati skozi veliko množino zraka, in taka množina se kaže že malo modra; zato so videti daljne gore sinje ali modre. Skozi še več zraka pa gre naš pogled, ako gledamo v nebo. Tudi tu se nam kaže zrak moder, in ker sega naš vid na vse strani enako daleč, se nam zdi, kakor da bi stali sredi velike polkrogle, ki ima modro lupino, in zrak se nam kaže v podobi modrega oboka.

Nebo ni vedno enako modro. Včasih je temnejše, včasih svetlejše, sivo ali belkasto. V zraku je namreč mnogo vodnih hlapov, ki odbijajo bele žarke, zato se nam kažejo belkasti. Kadar je torej mnogo hlapov v zraku, se primeša modri barvi zračnih delčkov bela barva vodnih soparov; nebo je tedaj videti svetlomodro, sinje.

Če pregledamo nebo na vse strani, brž vidimo, da ni povsod enako modro. Nad glavo je veliko temnejše nego na robu obzorja. Kadar gledamo proti robu obzorja, gledamo skozi zrak, ki je blizu zemlje in ima zato največ praha in dima v sebi; zato je vidimo nebo tam bolj belkasto, nego nam je naravnost nad glavo. Na visoki gori je videti nebo tudi bolj temnomodro nego v dolini. Ako smo na visoki gori, nas loči tanjši zrak od temnega prostora, ki je brez zračen in črn; zrak je moder, kar je pa za zrakom, to je temno, zato se nam kaže nebo temnomodro. Čim višja je gora, tem bliže je temnemu prostoru in nebo je tudi bolj temno. Zrakoplovci vedo, da je visoko gori nebo videti skoro črno.

II.

Zjutraj in zvečer je zrak bolj hladen nego podnevi, zato so vodeni hlapi gostejši. Zgoščujoči se vodeni hlapi pa propuščajo ponajveč le rdečo in rumeno svetlobo ter so vzrok

jutranji in večerni zarji. Iz istega vzroka ima tudi solnce bolj rumeno barvo, kadar je nebo nekoliko megleno.

III.

Na nebu vidimo čestokrat razpet svetel pas, ki je sestavljen iz sedmerih barv, to je mavrica.

Če postavimo kozarec vode na bel papir tako, da sije solnce nanj, se žarki lomijo v vodi, pa tudi razdeljujejo ali razkrajajo se v svoje razne barve. Še lepša se vidi ta prikazen na trirobem steklu, na prizmi. Na steni za prizmo zapazimo prelepo sedmerobarvno sliko. Zgoraj je rdeča, potem zagorelorumena, dalje svetlorumena, potem zelena, svetlomodra, temnomodra, spodaj pa vijoličasta. Najlepše pa se prikazujejo te barve v mavrici, ki nastane, kadar pred nami deži, za nami pa sije solnce. Solnčni žarki se lomijo v deževnih kapljicah ter se dele na sedem svetlih, raznobarnih trakov. Čim nižje stoji solnce, tem više se spenja mavrica. Gotovo ste že opazovali visečo rosno kapljico, ko se je blesketala zdaj rdeče, zdaj rumeno, zeleno...

Ko je solnce še globoko pod obzorjem, njegovi žarki vendar že razsvetljujejo ozračje. Trakovi solnčne svetlobe dohajajo namreč že v višje zračne plasti ter se na njih razpršujejo na vse strani. Ta razpršena svetloba nam napravlja višje zračne plasti vidne, prikazni pa pravimo jutranja zarja. Prav taka je tudi večerna zarja po solnčnem zahodu.

Po Štefanu in Senekoviču.

186. Prirodne sile v človeški službi.

I.

Izmed vseh prirodnih sil se je okoristil človek najprej z močjo vode in zraka. Šele pozneje je uvrstil med svoje prirodne služabnice tudi druge, posebno toploto in elektriko.

Voda se pretaka v neizmernih množinah po površini naše zemlje. Človek je kmalu znal različno uporabljati njo silno in gonilno njeno moč. Tesal je ladje in plul z njimi v daljne kraje. Dovažal je vanje proizvode svoje roke in svojega uma ter zopet odvažal iz njih, kar je mislil, da bo njemu v korist. Globoke struge je zatvoril z jezovi in prisilil moč

tekoče vode, da mu goni kolesa raznovrstnih strojev. Preprosto kmetiški mlin in navadno žago je izpremenil v velikansko tvornico, zgrajeno z vsemi pripomočki novodobne tehnike. Posebno sedaj, ko se neprestano draži vsakovrstno gorivo, obrača izumljivi človeški duh vedno več pozornosti neusehljivi vodni moči. Iz mest se seli velika in važna obrtnost na bregove tekočih vod, ker ne more več uspevati v trgovinskih središčih in ker si ob vodah išče pripravnih krajev za potrební razvoj. Naj omenimo le domači veliki električni centrali v Fali ob Dravi in na Završnici ob Savi.

Koliko vodnih sil pa je še neporabljenih bodisi v starem ali novem svetu! Za zgled navedimo samo orjaški slap reke Niagare v severni Ameriki. Čez 50 m visoki prag prevali ta veletok nad 14.280 hl vode vsako uro. Že so vpregli nekoliko te ogromne prirodne sile človeku v službo — in kdo more reči, da je ne bodo popolnoma?

II.

Tudi prirodno moč vetra je človek jel zgodaj rabiti. Na ladje je postavljajl že v starodavnih časih jadra, da mu jih je gonila sapa čez jezera in morja. Z močjo rok bi pač mornarji nikdar ne bili prejadrali toliko širokih vodá kakor s pomočjo vetra. Splošna omika bi gotovo ne bila na tej stopnji, kakor je sedaj, da ni služila človeku prirodna vetrova moč. A tudi na kopni zemlji je veter važna gonilna sila. V krajih, koder veje stalna in močna sapa in ni tekoče vode s primernim strmcem, mora sapa goniti velikanska kolesa, ki so združena z mnogovrstnimi stroji. Mlini na veter so v mnogih deželah navadna in stalna naprava.

Obema opisanima prirodnima silama pa je verna družica parna sila, a v mnogih ozirih ju celo presega. Odkar je James Watt (okoli leta 1768.) jel delati parne stroje, rabne za vse mogoče prilike, se je pričela nova doba v zgodovini človeškega napredka. V Wattovi tvornici za izdelovanje parnih strojev so se šolali najslavnejši inženirji starega in novega sveta in so potem v svoji domovini širili uporabo nove prirodne sile. Na torišču industrije in trgovine se je začel vršiti čudovit prevrat. Ko je l. 1807. jel rezati morske valove Fultonov prvi parnik, 23 let pozneje pa voziti

Stephensonov parni vlak na Angleškem, se je mahoma preobrazilo življenje na vsej zemlji. Nova prirodna sila razgrete pare in nje uporaba sta tako močno posegli med delo in nedelo prostaka in bogataša, da je trajalo nekaj let, preden se je strmeče človeštvo zavedelo, kako se svita v njegovi zgodovini! Po vseh naprednih deželah so postavljali parne stroje, gradili železnice in snovali parobrodna društva. Danes dela na svetu tisoč in tisoč parnih in nebroj vsakovrstnih drugih strojev. Z orjaško silo služi parna moč v ogromnih delavnicah, kjer tisočero železnih rok opravlja čudovita dela, kjer lijejo, obračajo in stiskajo velikanske kovinske klade, kakor bi se igrali z mehkim voskom. Blizu en milijon kilometrov je položenih železniških tirnic po zemlji in na tisoče lokomotiv tira dolge vlake s prej nepoznano varnostjo in hitrostjo. Parna sila goni plavajoče hiše, palače in trdnjave po širokih morjih in rekah. V najbolj skrite kote jadrajo in nosijo v daljne dežele vesti o napredku človeštva, z njimi pa srečo in blaginjo.

Zvesta tovarišica parni sili je električna moč. Ko je Galvani pred sto leti prvi opazoval galvanski tok, gotovo ni slutil, kake koristi bo ta prirodna sila prinašala človeštvu. Izum Amerikanca Morseja, brzjav, se je razširil bliskoma po vsej zemlji. Posebno pa sta ga pozdravljala železniška uprava in trgovski stan. Šele od tedaj, ko so napeli brzjavne žice ob železniških progah, je vožnja po železnicah v resnici varna.

187. Alkoholno in očetno kipenje.

I.

Slišal sem, da napravljajo pivo iz ječmena. Ker tega nisem mogel prav umeti, sem se obrnil do strica, ki je bil vedno moj učitelj v takih stvareh, ter ga prosil, naj mi razloži tudi pivovarstvo. Stric mi ga je razložil takole:

»Res je, da rabijo za proizvodnjo piva zlasti ječmen in hmelj. Poznaš itak oboje, zato ti lahko na kratko povem, kako varijo pivo, o priliki pa si vse to ogledava v pivovarni.

Iz skrbno prebranega ječmena se nareja slad. Kako se to godi, spoznaš lahko na naslednjem poizkusu. Namočeno

ječmenovo zrnje razprostri v topli sobi ter čakaj toliko časa, da vzkali! Pri tem se skrob, ki je v ječmenu, pretvori v sladkor, iz ječmena nastane tako zvani slad.

Iz tega v slad izpremenjenega ječmena varijo pivo. Posušeni slad razdrobe v posebnih mlinih in ga potem kuhajo z vodo v velikih kotlih. Ohlajeno tekočino precede in očistijo sladnih tropin, ki so dobra krma za prasiče in goved. Precedku pridenejo suhih hmeljevih cvetov, iz katerih tekočina izsrkava grenčico, imenovano lupulin. Tako pripravljeno sladilo vare, to je, kuhajo ga v nalašč za to prirejenem kotlu, v katerem je naprava, ki tekočino venomer meša. Dobro prekuhanu sladilo nalijejo v obsežne nizke, štirivozlate hladilnike, odtod pa jih spravijo v primerne tople prostore, kjer sladilo vre.

To vrenje ali kipenje je pri vsem varjenju najvažnejše. Da more sladilo vreti, mu pridevajo kvasnih glivic. Kvasnice, ki povzročujejo to kipenje, so glivice, ki imajo obliko majhnih kožnatih mehurčkov. Ti imajo v sebi sluzasto tekočino. Nekaj kvasnih glivic je vedno tudi v zraku, odkoder prihajajo v sladilo. Kvas in toplota učinita, da se sladkor v sladilu razkroji v vinski cvet ali alkohol in v ogljikovo kislino. Po dva odstotka sladkorja dasta po en odstotek alkohola. Ogljikova kislina nareja, da se pivo peni in da ima poživljajoč okus. Ker se pri tem kipenju razvija alkohol, mu pravimo alkoholno kipenje.«

Tako mi je stric na kratko razložil varjenje piva ter me opozoril tudi na kipenje vinskega mošta, kjer se grozdni sladkor izpreminja v alkohol, in sadjevca, v katerem se nareja alkohol iz sadnega sladkorja.

II.

Mati je pripravljala peko, stric pa me je opozoril, naj opazujem, kako se peče kruh, ter mi je razlagal:

»Ko pripravlja mati peko, naspe suhe moke v posodo, prilije mlačne vode in posoli. Potem pridene kvasa ali droži. Vse to dobro premeša in zgnete v testo. Nato ga pusti, da počasi vzhaja. Tako pravimo dviganju in napihovanju testa. To provzroča kvas. Zaradi snovi, ki je v kvasu, se namreč

pretvorijo skrobasta zrnca v moki, ki so v mlačni vodi že nabrekli, v dekstrin in sladkor. Sladkor začne vreti na isti način, kakor smo videli pri alkoholnem kipenju, in se pretvori v alkohol. Obenem se po vsem testu razvijajo plini ter ga napihujejo. Tako se narejajo v testu drobni mehurčki, ki povzročajo, da je pecivo rahlo. Brez njih bi bil kruh svaljkast ali cmokast. Luknjice, ki so v dobrem kruhu, niso nič drugega nego presledki, kjer so se v testu napihovali plinasti mehurčki. Pri pečenju uidejo plini, a preden upadejo mehurčki, se testo utrdi zaradi vročine.

Ko je zgneteno testo vzhajalo, t. j. ko je kipenje v testu že dokaj izvršeno, ga mati pregnete ter ga položi v pehar, da dobi obliko hleba. Tu zopet vzhaja. Iznova se torej vrši v njem kipenje, in sicer tako dolgo, dokler mu konca ne napravi vročina v krušni peči.«

III.

Stric je pustil več dni na zraku pol kupice vina ter mi naročil, naj opazujem, kaj se bo godilo z vinom.

Za nekaj dni zapazim na tekočini belkaste pene, tekočina sama pa je dišala kislo. Ščasoma so se pene zgostile in na vrhu tekočine se je napravila iz njih skorja. Povedal sem stricu, kaj sem opazil. Tedaj mi je rekel:

»Koži, ki pokriva sedaj vino, pravimo klobuk. Odgrni ga in pokusi vino!« Storil sem tako, a hitro izpljunem in vzkliknem: »Saj to je očet!«

»Seveda ~~je~~ očet ali kis. Vsaka alkoholna tekočina, ki stoji dalje časa v odprti posodi na toplem zraku, se skisa. Kakor veš, je v zraku kisik. Ob primerni toplini 12—30° C in ob sodelovanju posebnih glivic, tako zvanih očetnih glivic, ki se na tekočini hitro razmnože, sprejema alkohol kisik in se pretvarja v očetno kislino, ali kakor pravimo, tekočina se skisa. Na ta način dobivamo vinski, sadni ali pivni kis. Rabi pa nam za kis tudi očetna kislina, zmešana z vodo.«

Pavel Flerè.

188. Maščobe, olja in smole.

Maščobe so spojine mastnih kislin, osobito stearinove, palmitinove in oleinove kisline z glicerinom. Nahajamo jih v živalstvu in rastlinstvu, posebno mnogo jih imajo semena. Tekoče maščobe so olja. Maščobe se v vodi ne tope, ker pa so lažje od vode, plavajo na njej. Mnoga olja izhlapevajo na zraku in puščajo tenko, čvrsto skorjo; zato razlikujemo hlapna in nehlapna (mastna) olja. Maščobe in olja rabimo različno: za razsvetljavo, za napravljanje mila, za strojenje, za mazanje strojev.

V rastlinstvu jako razširjena so hlapna olja in mnoga od njih nam dajejo dišeče parfeme. Dobivamo jih iz rastlin ali s stiskanjem ali z destilacijo. Tudi terpentini in kafe so hlapna olja. Terpentini sestoji iz ogljika in vodika, a najbolj znano je terpentinsko olje, ki ga dobivamo z destilacijo terpentina z vodo. Terpentini so smole, ki se nateka iz raznih iglavcev.

Terpentinsko olje je brez barve in brez duha. V njem se tope razne organske in neorganske tvari. Tudi fosfor, ki ga rabimo za napravljanje vžigalic, se topi v terpentinskem olju. Terpentini, pomešani z alkoholom, nam služijo za razsvetljavo, rabimo pa ga tudi pri narejanju oljnatih barv.

Kafa sestoji iz ogljika, vodika in kisika. Dobivamo jo iz kafeinovih dreves, ki rastejo na Kitajskem in Japonskem. Kafa je trdna in prozorna, ostrega okusa. Ako jo poduhamo, nas reže v nos in v oči. Izhlapeva že pri navadni toploti, zato preganjamo lahko z njo molje in druge škodljivce.

Smole so v rastlinstvu jako razširjene. Izločajo se na drevesni površini. Sestoji iz ogljika, vodika in kisika. Smole so ali trde ali mehke, brezlične in krhke. Zapaljene gore s svetlim, sajastim plamenom. V vodi se ne tope, pač pa v alkoholu in v mastnih oljih. Smolne raztopine rabimo za pokoste in ličila.

Tudi kavčuki in gutaperči štejemo k smolam.

Iz hrv. čitanke

VIII. Dom in svet.

189. Domovini.

O domovina, tebe se opleta
ljubezen moja, tebi le sem vdan!
Kar zna telo, kar more duša vneta —
ves tebi sem do smrti darovan!

Bodočnosti se zarja ti obeta,
od slutnje blage sem prevzet, močan . . .
Ob bratu brat stojimo brez trepeta,
v srce gre volja, levja sila v dlan!

O vstani, pridi, doba zaželeni!
Nič več peklà! . . . Na zemlji bodi raj!
Od naše si krvi nam posvečena!

In ko objame slave te sijaj,
takrat ostane želja mi še ena:
Ti vase sprejmi me — pokoj mi daj!

E. Gangl.

190. Neodrešena domovina.

Prijatelj, vzemi v roke zemljevid slovenskih dežel! Tam si načrtaj od Trbiža do Idrije debelo rdečo črto in odtod do Reke! Kar ti na zahodu preostane sveta do morja, je tudi vsa slovenska, jugoslovenska zemlja. In to, prijatelj, je naša neodrešena domovina . . .

Preko te neodrešene domovine teče bistra Soča, ki se izliva v Jadransko morje. Ob Soči solnčna Gorica, ob morju Trst in Pulj pa vsa goriška Brda, vsa vinorodna Vipavska dolina in ves prelepi kršni Kras — vse to je zemlja, ki si

jo je prilastil zemlje lačni tujec Italijan, zemlja, o kateri ne zabimo nikoli, da je to oni kos svete naše domovine, ki ječi pod tujim jarmom!

Čuj, kaj naroča pevec prorok, pokopan v tej solnčni Goriški:

»Na morju nevihta razsaja,
čolniček nosi od kraja.
Kdo ve, kdo ve, kaj z njim se zgodi!
Da zmogli viharjev naval bi preteči,
da čoln bi privedli do varnih obal,
da čoln bi pripeli do trdnih skal,
daj, Bog, da se to jim posreči!...
Ta mali, a krepko boreči se brod
naš mili je dom, v njem vrli naš rod.
Zaganja vanj silno se morje tujine,
požreti ga v svoje želi globočine.

Bog čuvaj ta brod,

Bog čuvaj ta rod!

Brodarji upirajo jezni se vodi.

A vsak, ki stoji kot gledalec na prodi,

mar čoln bo prepustil pogubni usodi?

Mar mož se bo vstrašil penečih valov,

mar gledal brezčutno bo s trdnih bregov,

da v morju sovražne tujine

ta čolnič izgine,

ta čolnič, ki narodič nosi njegov?

Nikdar in nikdar!

Jaz vržem se v morje, naj tuli vihar!

Za mano, za mano vsak, kdor je plavar!

Brodarjem pomoči nesimo,

naš čolnič pogube otmimo!

191. Soči.

Krasnà si, bistra hči planin,

brdkà v prirodni si lepoti,

ko ti prozornih globočin

nevihte temne srd ne moti —

krasnà si, hči planin!

Tvoj tek je živ in je legák

kot hod deklet s planine
 in jasna si kot gorski zrak
 in glasna si, kot spev krepák
 planinske je mladine.
 Krasnà si, hči planin!
 Rad gledam ti v valove bodre,
 valove te zelenomodre.
 Temnà zelén planinskih trav
 in vedra víšnjevost višav
 lepo se v njih je zlila.
 Na rosah sinjega neba,
 na rosah zélenih gorá
 lepoto to si pila.
 Krasnà si, hči planin!
 Ti meni si predraga znanka!
 Ko z gorskih prišumiš dobrav,
 od doma se mi zdiš poslanka,
 nesoča mnog mi ljub pozdrav.
 Bog sprimi te tu sred planjav!
 Kako glasnó, ljubó šumljaš,
 kako čvrstó, krepkó skakljaš,
 ko sred gorá še pot imaš!
 A ko pridereš na ravnine,
 zakaj te živa radost mine?
 Kaj trudno lezeš in počasi,
 zakaj so tožni tvoji glasi?
 Težko se ločiš od hribóv,
 zibelke tvojega valovja?
 Mar veš, da tečeš tik grobóv,
 grobov slovenskega domovja?
 Obojno bol pač tu trpiš!
 V tej boli tožna in počasna,
 ogromna solza se mi zdiš,
 a še kot solza — krasna!
 Krasnà si, bistra hči planin,
 brdkà v prirodni si lepoti,
 ko ti prozornih globočin
 nevihte divje srd ne moti!
 Pa, oh, siroti tebi žuga
 vihar grozán, vihar strašán!

Prihrumel z gorkega bo juga,
 divjal čez plodno bo ravan,
 ki tvoja jo napaja struga —
 gorje, da daleč ni ta dan!
 Nad tabo jasen bo oblok,
 krog tebe pa svinčena toča
 in dež krvav in solz potok.
 in blisk in grom — oh, bitva vroča!
 Tod sekla bridka bodo jekla
 in ti mi boš krvava tekla.
 Kri naša te pojila bo,
 sovražna te kalila bo!
 Takrat se spomni, bistra Soča,
 kar gorko ti srce naroča:
 kar bode shranjenih vodá
 v oblakih tvojega neba,
 kar vode v tvojih bo planinah,
 kar bode v cvetnih je ravninah,
 tačas prodrevi vse na dan,
 narasti, vzkipi v tok strašán!
 Ne stiskaj v meje se bregóv,
 srdita čez branove stopi
 in tujce, zemlje lačne, vtopi
 na dno razpenjenih valóv!

Simon Gregorčič.

192. Pesmi z juga.

Morju.

Ko sem poslavljal od tebe se, morje,
 legal k pokoju je majev večer,
 v nagljih se kopalo daljno obzorje,
 tihe popevke šumel je zefir.

Mračno je bilo oko ti orjaško,
 prsi so dihale k nebu bolest,
 čakale neme so novega svita,
 da ti osolnči cilj zélenih cest...

Kje je to solnce? Prosiš nestrpno,
da ga prikliče pravice ti glas!
Ni ga! — Pohota celo je zastrla
žarek, ki venčal slovenski je Kras! —

Naša zemlja.

Novih Benetk želi Italijan!
Javornika pol in idrijske gore
z žico preplel je, pota zazidal.
V gozdih snežniških poje sekira,
v šumi logaški so mine nastlane —
novih Benetk želi Italijan. —

Doli v Benetkah pa vode šumijo!
Zdramili klici so hraste in bore —
iz domačije čez morje poslane.
Majejo rame, da zid se podira,
ki ga pohlep je soseda sezidal.
Doli v Benetkah že vode šumijo!

Vipavska.

Letos v trtje polno
solnce kri potaplja,
z medom jagode napaja —
to bo kaplja! —

A pod trto sivi kamen
in pod kamnom sivi gadje
v korenine se zajedli.
Cepili so s strupom grozde,
da se tujec jih napije,
ki pohoten pride v goste. —

Tone Gaspari.

193. V bosenskem hanu.

Handžija Mato ima svojo krčmo, svoj han na vrhu
napetega klanca za streljaj daleč od poti med grmovjem
in lipami. V njem se ustavlja vsak mimo gredoči potnik.

Sem zavije pravoslavni pop, tu si odpočije frančiškan, kmet zabrne semkaj trudnega konjiča in se oddahne. Tu nahaja goslar zveste poslušalce iskrenim, vnemajočim pesmim, hajduk poln koš novic z božjega sveta in zavetje pred nočnim mrazom: Handžija pozna vsakega mimo idočega človeka. Vse vidi, sliši in ve, o vsaki stvari sodi najbolje in — molči.

Matov han ni nikdar brez gostov. Vedno kdo čepi zraven molčečega Mata, zaspano gleda v ogenj, malo po malem srka kavo, puši, premišljuje in premišljuje. Tik ognja kleči Mato, pospravlja, brska, beza, pretaka in natoka, vije cigareto in podaje žive otrinke gostu ali pa čepi na vseh štirih, žabi podoben, in piha v ogenj. Mato kuha in prodaja kavo kakor vsak handžija, pravo, dobro, brez tuje primesi in neverjetno poceni. Turčin pije kavo navadno brez sladkorja, dobi torej čašico še tem ceneje.

V slovo sežete starcu v desnico. Vrl človek je handžija Mato. Nesel bi vas čez planino, ko bi trebalo. Pri njem ste varni, kakor bi sedeli v malhi svetega Krištofa.

Posebno živo pa je v hanu takrat, kadar je v bližnjem mestu semenj. Sedite pod ostrešje in oglejte si mimo gredoče ljudi! Karavana za karavano gre mimo vas. Jedva se vzdigne ena in odide: »Zbogom, da se živi opet vidimo!« že pride druga. »Pomozi ti, Bože!« pozdravljajo, in primerno odzdravlja handžija. Konjem popuste jermene, odpašejo tovore, popravijo lesena sedla za tovore, posedejo okoli ognja pa popijejo čašico kave, prižgo čibuke in hajdi Zbogom zopet dalje. Blejanje ovac, meketanje koz se začuje. Štiri noga druhal se usuje na tratino tik ostrešja. Za njo se prikažejo rdeči turbani nad ogorelimi, koščenimi, brkastimi lici. Zopet vsestransko pozdravljanje!

»Odkod ženeš, brat?« vpraša handžija starejšino te družbe ter zvedavo pogleduje po neznanih obrazih.

»Oj od daleč, brat, z onkraj Spreče.«

»Ali od tako daleč? Kdaj si pa šel z doma?«

»Včeraj zjutraj, brat, pa ne vem, ali priženem v mesto. Ovce pešajo.«

Res, ovce so jako trudne. V gruči se tišče druga druge z glavami, povešenimi do tal. Koze se ogledujejo bistro, z visokega. Ta žival je čila, ne umori je dvadnevna pot.

»Ali prodaš vse?«

»»Kar Bog da, brat! Nazaj jih nočem gnati; carino treba plačati od glave.««

»Bog pomози, brat!«

In vzdignejo se rdeči turbani in bravja čreda.

Popoldne se narod v gručah vrača domov. Lepo je videti, kako se vijejo dolge vrste krepkih mož med bujnim zelenjem, kako se zibljejo čez planino oholi begi, age in efendije na usnjei sedlih in ponižni kmetje na lesenih tovorih, »pjevajući, konje igrajući«. V hanu se vse tare ljudstva, pod ostrejšem čepe ljudje v dveh vrstah okoli ognja. Tako popoldne ne mine brez godbe: ali pride iz doline cigan s tamburo in zabrenka in brenka brez prenehljaja ali pa prime petju vešč kmet za gosli, brez katerih ni hana, in brunda in peva brez konca in kraja. Med vso družbo pa ne vidite pijanega človeka. Le vso lepoto in posebnosti Bosne gledate v hanu.

Fran Podlimbarski.

194. Crnogorac Crnogorki.

Rane moje ljuto tište,
moje grudi pomoć ištu,
isparane na bojištu.
Pomoć, pomoć, Crnogorko!
Popraši mi puške male,
ruke su mi malaksale,
sekuć' Turke, Crnogorko.
A kad padnem gorski lave,
moja lepa Crnogorko,
teške rane i krvave
nek zamene turske glave.

Oh, sveti me, Crnogorko,
ne kukanjem i sa plačem,
već krvavim ljutim mačem!
U boj, u boj, Crnogorko!
A na domu hrani sinke,
moju nadu, Crnogorko,
one divne muške slike,
one hrabre osvetnike!

Hrani, neguj, Crnogorko,
i lep nauk kazuj njima:
svetiti se dušmanima,
moja verna Crnogorko!

T. Jakšić.

195. Položaj Beograda.

Južno od izliva Save v Dunav se razprostira Beograd, prestolnica kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Priroda z mestom ni ravnala po mačehovsko. Dala mu je važnost kakor malokateremu mestu na zemlji, a naklonila mu je tudi burno zgodovino.

Beograd stoji na višini nad Savo in Dunavom ter je tako ključ nad rekama in najpripravnejša točka, odkoder se lahko gospoduje ne le bližnji, nego i daljni okolici. Kolikršna pa je njegova vojaška vrednost, ni mu manjša kot središču mirnega dela in tekmovanja. Sava in Dunav mu odpirata pristop s treh strani: z zahoda, s severa in z juga. Tamiš, sam ploven, se izliva pod samim Beogradom in mu ustvarja pristop na severovzhodni strani. Ustje reke Tise je od izliva Save v Dunav oddaljeno le 40 km. Tisa, ki priteka od severa na jug, daje s svojim izlivom Dunavu pravec do samega Beograda, tako lahko rečemo, da je tudi to ustje pod beograjskim okriljem. Ustje Morave tudi ni mnogo dalje od Beograda, zato je pristop po vodi lahko mogoč tudi od juga. Toliko vodnih poti, ki se bolj ali manj vse stikajo pod Beogradom, mu je napravilo tudi veliko trgovsko vrednost.

Zaradi tega ugodnega položaja so se proti Beogradu, odkar svet zanj ve, obračale od vseh strani oči; zato tudi njegova zgodovina ni nič drugega nego zgodovina krvavih bojov. Težko da bi bilo na svetu mesto, za katero bi se bili narodi toliko poganjali, okoli katerega bi bilo prelite več človeške krvi in ki bi tolikokrat bilo porušeno ter na novo sezidano.

Zgodovina Beograda je zelo burna, krvava in polna izpremembe. Na balkanskem polotoku se more z njo meriti le zgodovina Carigrada. Da ne spominjam starih narodov, ki so bili za kratko dobo njegovi gospodarji, izpolnjuje

zgodovina Beograda zgodovino rimsko, bizantinsko, bolgarsko, srbsko, avstrijsko, madjarsko in turško.

Razgled z višine, na kateri stoji Beograd, je jako prostran. A dasi se ne odlikuje z gorostasnimi prirodnimi lepotami, je ipak zanimiv, ker je raznolik. Z južne strani je ograničen s posejanimi ali z vinsko trto zasajenimi brdi, ki se nizajo v polkrogu od Dunava iznad Višnjice pa do Save iznad ustja topčiderske reke. Izza tega niza brd se modri pošumljena kopasta Avala, na kateri s prostim očesom vidiš razvaline starega mesta Žrnova in razbojniškega gnezda Porčina.

Na zapadu vidiš najprej koso, ki je na njej selo Ostružnica, nato pa se v veliki razdalji kažejo visoki vrhovi kolumbarski in mačvanski: Jablanik, Medvednik, Cer in nazadnje Vidojevica, ki se dviga iznad Lešnice ne daleč od reke Drine.

Na severozapadu preko Save se modri v daljini srbska Sveta gora, Fruška gora, ki krije v svojih dolinah toliko srbskih samostanov, a v neposrednji bližini se kakor odsekana spušča v nizko savsko ravnino poslednja polica vzhodnega Srema. Na skrajnem voglu te police, ki se upira v sam Dunav, se beli Zemun, ki je beograjsko predmestje.

Na severovzhodu preko Dunava se širi enolični, ravni Banat, ki je ob dolgotrajnem deževju in ob jugovini ves pod vodo ter spominja tako še na Panonsko morje, ki je v davnih dobah tamkaj valovalo. Če se obrnemo še bolj proti iztoku, opazimo bele hiše pančevske, a izza njih v daljavi zazremo že vse meglovite zadnje izrastke Sibirskih Karpatov, med katerimi se včasih jasno razpoznajo tudi višave nad Vrščem, pa tudi višina, ki nosi na svojem vrhu znano vršačko kulo.

Vladimir Karić.

196. Narodna noša v Srbiji.

Narodne noše slovanskih narodov so lepe in slikovite, zlasti se ponaša z njimi naš slovanski jug. Zagreb ne bi nudil nikoli tako pestre slike, da ne vidiš tam hrvatskih seljakov in seljačic v lepih narodnih nošah. Tako je tudi drugod po južnih krajih. V Srbiji je narodna noša še jako

ohranjena. Vsak okraj ali vsako okrožje pa ima nekaj svojega, kar ga na zunaj vidno razlikuje od drugega. Skoraj najlepša in najbogatejša pa je noša v Mačvi.

Tkalstvo je v Srbiji sploh jako razvito. Ni je žene, ki bi ne znala presti in tkati. Predejo laneno predivo, konopnino, volno, svilo in kozjo dlako. S svilarstvom se vobče jako bavijo. Svilo tko ali samo ali pa jo rabijo za vpletanje okraskov pri finih tkaninah.

Vso obleko si narejajo Srbkinje same. Košulje so iz belega platna in to iz tankega ali debelejšega. Nosijo pa spodnjo dolgo in vrhnjo ohlapno košuljo z dolgimi rokavi. Čez pas si jo privežejo z vrvco, z uzico, in prepašejo čez to še s pasom, s tkanico. Na rokavih je košulja vezena, rokavi pa so obrobljeni z ozkimi čipkami, ki jim pravijo zarukavlje. Nad komolci si košuljo privežejo s trakom in potegnejo nazaj preko njega tako, da jim sega rob malo nad gležnje na rokah. Večkrat vidimo izvezena tudi oba roba na prsih, kjer košuljo zapenjajo. Navadno je tudi spodnji rob košulje ozko vezen in obšit s čipkami. Odrasle devoyke in žene nosijo predpasnik, boščo ali keceljo. Navadno je črn in ne vezen, včasih pa je pretkan s pisanimi nitmi in s prav ozkimi šarenimi borduricami. Za praznik oblačijo devoyke in mlade žene jelek, ki je podoben telovniku. Navadno je baržunast in bogato z zlatom in s srebrom vezen. Barve je temnordeče, modre ali vijoličaste, sukneni pa so črni. Pozimi nosijo kožuhe brez rokavov. Tudi kožuhi so okrašeni z raznimi cvetkami, ki so vezene ali pa izdelane iz tankega, barvanega usnja in prišite na kožuh. Za lišp ali nakit imajo večinoma tudi zlat denar, okovan v tanke obročke in nanizan ali prikovan na zlato verižico. Večina srbskih žen obuva opanke, ki so z jermenom pritrjene okoli gležnjev.

Pri ženski noši je med posameznimi okraji precej razlike, moška noša pa je skoraj po vsej Srbiji enotna. Oblačijo si košuljo, ki sega do kolen, in gaće ter obuvajo čarape, ki so vedno vezene. Natikajo opanke, ki jih pritrjujejo z jermenom okoli gležnjev. Hlačam pravijo čakšire, preko katerih potezajo spodaj nogavice, čarape. Opasujejo se s tkanico. Preko te opašejo navadno še usnjen pas, na katerega obešajo nož ob kratkem jermenu. Našemu telovniku

podoben je kóporan, preko katerega oblečejo vermen, ki ima tesne rokave, in ga ne zapenjajo. Oboje je iz finega, temno-modrega sukna ali iz težke, črne svile in bogato okrašeno s svilenimi portami. Pozimi ali ob slabem vremenu oblačijo še gunj, ki sega le do pasa. Glavo pokrivajo poleti s slamnikom ali s klobukom, pozimi pa z visoko, črno kučmo, s šúbaro.

Razen obleke pa pletejo, tko in vezejo Srbinke še druge izdelke. Najznamenitejše so preproge. Barve so jim žive, trajne in okusno sestavljene. Sploh so barve vseh tkanin svetle in jasne; najbolj ljubijo belo, modro in rdečo, pa tudi zeleno in rumeno. Mnogovrstne čipke so našle pot od juga v severne kraje, kjer danes stroji v tvornicah ponarejajo delo pridnih ženskih rok.

Božo Račić.

197. Kolo.

Kolo, kolo
naokolo,
vilovito,
plašovito,
napleteno,
navezeno,
okičeno,
začinjeno.

Brže, braćo, amo, amo,
da se skupa poigramo!
Srbijanče, ognju živi,
ko se tebi još ne divi!
Rvaćane, ne od dane,
od uvijek si ti bez manel!
Oj Bosanče, stara slavo,
tvrdo srce, tvrda glavo,
tvrd si kao kremen kamen,
gdje stanuje živi plamen!
Ao, Ero, tvrda vero,
ko je tebe još te tero?
Ti si kano hitra munja,
što nikada ne pokunja.

Ao Sremče, gujo ljuta,
svaki junak po sto puta!
Crnogorče, care mali,
ko te ovdje još ne fali?
Mačem biješ, mačem sečeš,
mačem sebi blago tečeš,
blago turska glava suva,
kroz nju vetar gorski duva.
Oj sokole Dalmatinče,
divna mora divni sinčel!
Oj ti krasni Dubrovčane,
naš i danas beli dane,
ta sa pesme i starine,
pune slave i miline!
Oj Slavonče tanani,
Banaćane lagani!
Oj Bačvani, zdravo, zdravo,
ko j' u pesmi veći djavo!
I vi drugi duž Dunava
i vi drugi, gdje je Drava,
i svi drugi tamo, amo,
amo, da se poigramo!

Branko Radičević.

198. Skozi Železna vrata.

Rodovitno srbsko gorovje, ki se bliža Dunavu že pri Beogradu, spremlja potnika odtod dalje vedno ob desnem bregu Dunava, pri Bazijašu pa zajezi široko reko tudi na levi strani južno pogorje Erdeljskih Karpatov. V tej so- teski je mogočna reka na nekaterih mestih jedva 112 m široka. Čim dalje nas popelje brod, tem krasnejši prizori nas obdajejo od vseh strani. Na desnem bregu sivo, navpik kipeče skalovje, na levi krasna, čudovito umetno izdelana cesta, pod nami in okrog nas temnozelena, belo peneča se reka, iz katere mole tu in tam nevarni ostri grebeni. Paro- brod plava čez pogubonosne katarakte Kozla, Izlaz in Tahtalijo in se vije pod spretnim vodstvom krmarjevim kakor postrv med nevarnim skalovjem. Kmalu šinemo mimo pečine Grebena na plano, kjer se razburjena reka pri mestecu Milanovcu razširi v mogočno, 400 m široko jezero. Toda kmalu pod Milanovcem se na obeh bregovih zopet približajo pečine reki, da potnik kar strmi. Videti je, kakor da plava ladja po podzemeljskem jezeru, ki mu nikjer ne zapazimo vhoda. Tako zajezujejo silovite, strme pečine mogočno vodo od vseh strani. Ob levi vidimo semtertja še vedno gori omenjeno cesto, na desni pa občudujemo spome- nike iz staroveške dobe, Trajanov nasip in ostanke v pečino vsekane ali pa po železnih stebrih nad penečo se reko umetno napeljane rimske ceste. Kmalu prepluje ladja pogubni Kazanski vrtinec in mahoma se izpremeni silovito skalovje v krasno gozdnato gorovje. Pod nami se dviga na levi prijazno mestece Ršava.

Zaradi nevarne vožnje skozi Železna vrata se morajo potniki v Ršavi izkrcati in prestopiti na drug manjši paro- brod. Kmalu pod Ršavo, prav pred Železnimi vrati kipi sredi mogočnega valovja znameniti otok Ada Kaléh, staro- davna trdnjava. Ta otok je zdaj edina priča nekdanje turške oblasti v teh pokrajinah. Majhno selo z neznatno mošejo in z ravnim paševim poslopjem spominja prešlih dob, ko je ljudstvo na obeh straneh Dunava še zdihovalo pod krutim turškim jarmom.

Ko odplovemo z malim parobrodom iz Ršave mimo imenovanega otoka, nam že od daleč naznanja zamolklo

bobnenje in šumenje najnevarnejši katarakt Dunava, tako zvana Železna vrata. Neštevilni ostri grebeni mole iz belo peneče se reke. Krmar mora dobro poznati pot ter vestno paziti, da se izogiblje pogubnih skal, osobito kadar jih voda zakriva toliko, da jih jedva zapazi oko navadnega človeka. Ako je ladja, vijoč se od skale do skale kakor kača, srečno prekoračila nevarno pot, se potem prijetno ziblje po gladki vodi umirjene reke.

Od Železnih vrat navzdol se gorovje polagoma umika na obeh bregovih. Vožnja postane silno enakomerna in dolgočasna. Drugega ne vidiš nego rumunske planjave na levi, na desni pa daleč, daleč na sinjem obnebu mogočno balkansko gorovje. Bolgarska mesta na desnem obrežju leže večinoma na visokih brežinah in prijaznih holmih. Tam vidiš Vidin, Svištov, Ruščuk in Dristo.

Potniku, ki ve, da biva po teh krasnih pokrajinah krepk slovenski rod, se stori milo pri srcu, ko vidi, da se dvigajo v teh mestih vitki, svetli minareti, pričajoč o nekdanjem turškem gospostvu.

Po A. Ukmarju.

199. Šumava.

Če primerjaš najvišje vrhove šumavske z našimi domačimi gorskimi velikani, porečeš, da so nizki — saj segajo Triglavu jedva do srede — ali kljub temu se nagledaš tam mnogovrstnih zanimivosti, kakršnih ne vidiš niti v planinskih krajih.

Stopiva torej na visoki vrh Šumave, na velikansko skalo sredi širokega, golega hrbta! Odtod ti hiti oko daleč in daleč na okrog in ne zre drugega nego neizmerne šume, v bolj gornjih krajih borovje, proti dnu bukovje, sredi pa smrečje in jelovje. Na nekaterih obronkih vidiš drevje vse čisto enako visoko, kakor bi ga bil kdo pristrigel: na enem koncu je visoko, na drugem pa se znižuje. Nazadnje vidiš le dolge, redne vrste prav mladih nasadov. To so šume, ki so jih zasadili pred petdesetimi ali manj leti, najmlajše šele pred nekaj časom. Na koncu, kjer štrle najvišje smreke, bo kmalu zopet zapela sekira in posekali bodo velik kos

gozda. Drugo leto bodo podrli seveda drug kos in tako pojde do konca.

Pojdiva zdaj doli v nižavo! Prelep izprehod, kakršnega skoro ne uživaš na domači zemlji. Skozi gosto grmičje dospava v gozd, kjer leži na tleh nebroj drevja, poleg njega pa štrle mogočni štori. Pred nekaj leti je prihrumel strašen vihar. Uprl se je v največjo košato smreko s tako silo, da jo je podrl na tla, kakor je bila dolga, padajoč pa je položila svoje vrstnice. Zdaj je začel vihar razsajati v tem vrtincu in se s tako silo zaletaval v drevesa, da jih je podiral zaporedoma v vedno širših krogih; nobeno se mu ni moglo ustaviti. Na sto orali daleč jih je poizruval ali polomil, kakor bi bile tanke bilke. V dolino ni spravil nihče tega lesa, ker bi mu nihče ne poplašal truda. V podprto drevje pa se je zaril črv in je napravil tudi v ostalem gozdu neznansko škodo.

Dalje gredoč, stopava kmalu zopet po temnem gozdu, zdaj med gostim borovničevjem, zdaj po mehkem mahu ali pa tudi po močvirnatem svetu, kjer se udara noga v blatu. Tu in tam čujeva šumenje potočiča, in ko stopiva na rob strme skale, se nama zablešči čisto mirna jezerska gladina. Kjer je breg zložnejši, se razprostirajo rodovitni travniki in pašniki. Tam na robu stoji lesen dom imovitega kmeta, ki goji tu mnogobrojno čredo ovac in goved. Povsod pa, kamorkoli pogledaš, vidiš v gozdu in na njivah in na travnikih, kaj je ustvarila v teh neskončnih goščavah roka umnega in marljivega kmeta in gozdarja.

A volja mogočnega Gospoda je postavila tudi njima mejo. Ukazala jima je, naj pustita vsaj kos sveta v oblasti prirode same in naj raste tam drevje in hira in se prenavlja, kakor je bila to pravica prirode še pred sto leti v vsej šumavi. Stopila sva v pragozd.

Strmeč občuduješ orjaške smreke in jelke. Ob deblu, ki ga obseže jedva pet mož, ti gre oko više in više in ti prodira skozi veje, s katerih visi seženj dolg mah gori proti vrhu, ki je dvakrat višji nego pozlačeni križ na zvoniku domače cerkve. Ako bi posekal to drevo in si napravil iz njega drva, bi ti jih dalo najmanj 60 metrov. Toda tega velikana ne poseka nihče. Na tistem mestu, kjer je vzkliko pred pet sto ali še več leti nežno drevesce, kljubuje nevihtam

in viharjem. Ali nekega dne ga bo vendar treščil vihar na tla, kjer bo obležal. Saj ni orodja, da bi mogel drvar z njim priti temu orjaku do živega. Kmalu ga bo pokrival bujen mah; skorja mu bo trohnela, strohnele in sprstenele mu bodo tudi najskrajnejše, silno ozke letnice, znotraj pa bo les še čez 100 in 200 let trd in zdrav. Na trohnečega hrusta pada seme s sosednjih dreves. Kmalu vzkali na njem na stotine mladih dreves, ki jim gnoji prsteneči mrlič; krepko raste novi zarod na njem. Sčasoma pa mu vendar izgine zadnji sled, a dolga vrsta dreves, ki so zrasla na njem, ti kaže, kje je ležal in kako dolg je bil. Nekatero korenine niso mogle prodreti skozi truplo njegovo, nego so ob kraju lezle proti tlom, in zdaj, ko je izginil orjak, stoji ono drevo na koreninah, visokih eden ali dva metra, da lahko greš med njimi dalje. Sredi drugih starodavnih očakov so to mladeniči, saj jim je morda šele sedemdeset let!

Takšne so bile nekdanj šume vse notranje Šumave. Le lastniki steklarnic so prodirali ob vodah vedno dalje in dalje v srce njeno in za njimi kmetje. V mnogih krajih so branila močvirja človeku pot v gorō, a izkopal je dolge in široke rove, osušil barje in ga izpremenil v plodovite travnike. Po novih kanalih pa plavi les iz gorovja v nižave. Zgradil je ceste in železnice in po njih Šumavi prodrl do srca. Dandanes se naseljujejo v gorah drvarji po lesenih kočah in sekajo poleti in jeseni ali prebiraše ali kar več orali gozda naenkrat. Ko zapade sneg, pride za njimi na tisoče ljudi, ki pozimi nimajo dela. Tesarji, zidarji in drugi zvlačijo posekane hlode na rob gore in jih zvozijo po vlakih ali saneh k jezerom, potokom in kanalom, viseč često med življenjem in smrtjo. Spomladi narastejo vode in delavci splavijo les dalje k žagam ali v večje reke, celo v Vltavo in Dunav in po njih v Prago in dalje po svetu.

Mnogo izvrstnega šumavskega lesa porabijo tudi za cokle, rešeta in drugo orodje, iz gostega lesa pa izdelujejo gosli. V velikih tvornicah delajo steklo, ki ga pošiljajo po vsem svetu. V hribih sejejo lan in izdelujejo platno, iz zemlje pa kopljejo grafit, iz katerega izdelujejo svinčnike.

Josip Apih.

200. Na Hani.

Ako se pelješ od Dunaja s severno železnico po zemlji moravski pa pogledaš iz voza na pokrajino, ti postane tesno pri srcu in misel ti uide nazaj v tvoj južni planinski svet. Oko ti blodi po ravnini in išče, kje bi bilo kaj zanimivega, pa zaman. Primerjaj svet, ki si ga pustil onostran Dunava, temu, ki se razprostira okrog tebe! Kolika razlika! Tam visoke gore različnih oblik, okrog in okrog sama mnogoobraznost in mnogovrstnost ter romantična krasota, vsak kot idila, tukaj sama ravnina in sama dolgočasnost; tam bistre vode prozorne čistosti, tu se voziš čez kalne in motne potoke, rečice in reke, napojene z vsakovrstno trosko, ki se odteka iz tvornic. Res, da vidiš mesta, trge in vasi, a ti se ne stavijo obširno na vid, kakor bi jim ne bilo mar tvojega zanimanja; ravnodušno se pelješ mimo njih. Obilo rodeča polja se ščeperijo okrog tebe, pa za to se turist ne meni in v dim ogrnjene tvornice žalijo njegov okus. Nevoljno vzdihneš: Kakšna puščoba v tej pokrajini!

Pa le ne mislite, da so ti kraji tako pusti, kakor se nam zdi, ako jih opazujemo iz kupeja. Poizkusite in se poučite o njih na mestu! Pridite pozimi, recimo pred pustom, ko se vrše veselice, pa se ustavite v Gradišču ali Prerovu in idite na primer zvečer na selsko zabavo! Mimo vas se šetajo ljudje obojega spola v najpestrejših narodnih oblekah. Pravkar plešejo »besedo« ob zvokih domače godbe. Čudom se čudite. Česa takega se niste nadejali. Kakor da ste prišli majnika meseca na bujno pisan travnik, kjer stoji glava pri glavi najrazličnejšega in najkrasnejšega cvetja in pihlja rahel pomladanski veter pa se priklanja glava glavi, oko se žari v očesu in prvorasla mladost kipi v vseh teh pisanih bitjih. Slišali ste že nekoč nekaj o moravskih narodnih nošah, videli jih pa še niste. A nocoj jih vidite vse: one, ki jih je zatrla kultura Bog ve zakaj, in one, ki še krase moravsko ljudstvo pri vsakdanjem delu in mu krepe narodno zavest.

Ali pa pridite sem poleti! Pridite, kadar vam kaže moravski Slovak svoje vinograde in svoje polje, kadar kipi »požehnana Hana« pod zlatim klasjem, kadar ožive pašnike

na Valaškem in Kravarskem velike črede živine! V Breclavi zapustite železnico in potujte peš ali na voz! Prišli ste v ljudnat poljedelski kraj. Vasi so velike, čedne in imovite. Glede na število prebivalcev presezajo marsikako slovensko mesto. Povprečno na vsaki dve uri naletite na mesto ali trg.

Po zgodovinsko znamenitih krajih hodite. V temo ostanejo skriti dogodki velikomoravske države in delovanje slovanskih apostolov, a jasno se črtajo na zgodovinskem pozorišču boji Otakarja z Rudolfom, Jurija Podjebradskega z ogrskim Matjažem, navali Tatarjev, Švedov, Francozov in Prusov. Husiti so tu bili svoj težki boj za novo uredbo življenja. Sem so z Ogrske udarjali Turki, tod so hitele poljske vojske Dunaju na pomoč; Napoleon je gnal tod svoje mnogojezične legije na Rusko. Mnogo krvi je teklo na tej blagoslovljeni zemlji. Na zapadu je bila Morava najbolj slovanska zemlja. Več stoletij je bila tu češčina uradni jezik, to izpričuje premnogo starih listin. Plemenite slovanske rodbine so cvetle nekdanj: Kravarji, Cimburki, Žirotini in mnogo drugih.

Idi še naposled z menoj v mirno hanaško vas! Prijazno stoji na ravnini in že od daleč se blešče njene bele hiše. Preko polja greva, v katero je položila priroda neizčrpne sokove, in mimo travnikov, ki se jim vidi, da jim Hanak ni pustil razvijati se po božji volji, ampak da je posejal vanje rastline in zelišča, ki dajejo živini krepko in dišečo hrano. Dosti ljudi je na polju in marsikak voz naju sreča, a vsak je vprežen z iskrimi gosposkimi konji. Pred vasjo naletiva nemara na veliko čredo gosi in rac, ki se pasejo na oskubenem pašniku, na požeti njivi ali pa gagajo in brbajo po blatnem potoku, umetno razširjenem v lužo. V vasi so same lične hiše lepo v neprekinjeni vrsti kakor v mestu. Po večini so pobeljene, novejšje so pa tudi rdeče iz žgane opeke, neometane, kakor je sedaj šega po mestih in vaseh gori v Nemčiji. Vse gledajo na cesto ali na ulico, zakaj njih pročelje je tako prikupljivo, da jim ga ni treba skrivati v kakšno temno in nesnažno dvorišče. Ako ste radovedni in mimogrede pokukate skozi odprta okna, zapazite fine zavese ter pregrinjala, in če vam ne branijo cvetice na oknih pogleda v sobe, zagledate hišno opravo, ki bi lahko stala pri gospodi v stanovanju. V vasi vidimo napise, ki

kažejo blaginjo in napredek. Tu je selska parna mlekarna, tam bralno društvo, tu je posredovalnica za nakup poljedelskih strojev in obenem delavnica za njih popravo in zopet tam delajo tvaružke ali kvarglje, ki nosijo s francoskim imenom slavo hanaške vasi daleč po svetu.

Tako sva se poučila o hanaški vasi, in ker se dela večer, se treba odpraviti na obratno pot. V rdečem žaru tone solnce za nizkimi češkomoravskimi mejnimi hribi, ko korakava čez polje blagoslovljene Hane nazaj v mesto.

Spotoma se živo pogovarjava o hanaški vasi, ki ji prisodiva prvenstvo glede na napredek in blaginjo. Spomniva se pa tudi naše ljube slovenske krjaveljske vasi in ji želiva, da bi kmalu otresla svoj stari srednjeveški značaj ter se pomeknila više gori v vrsto naprednih selišč.

Fran Podlimbarski.

201. V Vielički.

Zglasil sem se v gradu, da bi si rad ogledal jame. Plačal sem pristojbino in vpisal svoje ime v predloženo knjigo. Nato so mi dali plašč in čepico iz belega platna. Taka obleka je potrebna, ker je v jamah veliko prahu, na nekaterih krajih pa kaplja od obokov raztopljen sol. V jame prideš lahko po stopnicah — od prvega nadstropja navzdol jih je blizu 500 — ali pa te spuste vanje po vrvi. Izbral sem si drugi način. Sedel sem na stoliček, del roke skozi močne držaje ter se oprijel vrvi, ki ima debele vozle. Pred menoj so se peljali spremljevalci, ki so svetili, eden pa je vladal vrv, da je visela enakomerno navpično. V začetku me je obhajal strah. A kmalu smo dospeli na trdna tla in bojazen je bila pri kraju. Prišli smo v prvo nadstropje.

Odtod smo šli po stopnicah niže in niže v spodnja nadstropja. Vseh nadstropij je sedem, štejejo jih pa odzgoraj navzdol. Iz vsakega nadstropja drže stranske ulice v no tranje oddelke. Vse polno je hodnikov, mostov in soban.

Najprej stopim v obe kapeli, ki so ju razsvetlili. Tu je dvakrat na leto maša. Oltarja in podobe so izklesani iz soli. Kako se vse svetil! Svetniki, izdelani v naravni velikosti, se leskečejo kakor v nebeški slavi. Stene se ti zde okovane s srebrom. V istem nadstropju je velikanska dvorana, kjer

se ob določenih dneh vrše razne slavnosti. Zdi se ti, da si prišel v kraljevo palačo, ki ima stene iz brušenega marmorja, tako se blešče od vseh strani solnati stebri.

Pri nadaljnji hoji smo šli mimo voz, ki so jih vlekli konji. Sol namreč prepeljujejo iz rovov na one prostore, iz katerih jo vzdigujejo s parnimi stroji na površje. Konj je cela truma. Hlevov, ki v njih prebivajo, pa niso zgradili zidarji, izklesalo jih je iz soli rudarjevo kladivo.

Našega potovanja ni ne konca ne kraja. Odpirajo se vedno nove ulice. Poleg njih se vrste večje in manjše dvorane, nekatere 25 do 30 m visoke. Povsod srečujemo delavce in vozove.

Kdo bi mislil, da je v osrčju zemlje tako živahno gibanje! In kako ne, saj je rudnik od severa do juga dolg 1 km, od zapada do vzhoda pa se razteza 4 km daleč! Ni veliko krajev, ki bi bili tako globoko izkopani kakor rudnik v Vielički. Visočina od vrha do tal znaša 280 m. Solnce se ni še nikoli ozrlo v te skrite prostore, štirje letni časi so tu neznani. Na zemlji se vrstijo dan in noč, vročina in mraz, dež in sneg, tu pa ni nobene izpremembe. Bila bi večna noč, ako je ne bi razsvetljavala umetna luč.

Sedaj smo prišli na dolg most, ki drži čez globok prepad. Krasita ga dve piramidi iz soli. Ako se skloniš čez ograjo, se odpira pred teboj temna globočina. A glej, kaj je na drugi strani! Pred nami se pokaže jezero in poleg brega čolniček. Jezero je precej veliko, 250 m dolgo, 146 m široko in 11 m globoko. Voda ima seveda okus po sami soli. V bližnji ulici pa izvira bister studenček, ki oskrbuje ljudi in živino s čvrsto, izvrstno pijačo.

V Vielički kopljejo že od leta 1237. sol in je je vedno dovolj. Drži se tako trdo skupaj, kakor bi bila iz kamena, odtod njeno ime kamenena sol. Spremljevalec mi je pravil, da izkopljejo rudarji, ki jih je 900, vsako leto okoli 2 milijona stotov soli. Razbijati jo morajo z močnimi kladivi, z dleti, z železnimi drogi, sploh s takim orodjem, kakršno rabijo kamenarji. Večkrat jo razstreljujejo z dinamitom. Izklesane kosove obdelajo tako, da imajo podobo soda, ker razpošiljajo sol po svetu v sodih.

Josip Lavtižar.

202. V ruskem Turkestanu.

Potniku, ki prihaja iz neplodne stepi ali iz peščene puščave v bližino Taškenta, se dozdeva bajno lepo ondotno zelenje. Kdor je videl te turkestarske zelenice, razume hvalospeve starih perzijskih in arabskih pesnikov, ki jih slikajo kot zemeljski raj.

Kraj proge sem opazil zelenorjavkasto grmičevje, po velikosti podobno krompirju. Take rastline nisem še videl; zato vprašam sopotnika, kako se nazivlje. »To je hlopok,« me poučuje, toda zaman, nisem ga razumel. »Vi ne veste, kaj je hlopok?« se mi smeje in čudi. Prime me za moj suknič in pravi: »Takle je hlopok.« Tedaj se mi je zasvetilo. Bombaž! Saj res, v Turkestanu raste tudi bombaževce, samo da je taškentska oaza šele severna meja tega pridelka. Najbogatejša glede bombaža je pokrajina Fergana, del južnega Turkestana. Podnebje krog Taškenta pa za bombaževce ni še ugodno. Kadar jeseni zgodaj nastopi mraz, pozebe rastlina in pridelek je uničen.

Drugod ugledam raven, močvirnat svet z nekakim bičevjem, ki so ga prav tedaj želi in vezali v snope. »Riž!« me opozori tovariš. Tudi riževega polja nisem še videl do tedaj. Zanimalo me je ovsu podobno žito, ki je važno hranivo ne samo Turkestancev, marveč vsega človeštva. Riž uspeva samo tam, kjer je dosti vode, da polje umetno namakajo. Po takih krajih pa razsaja tudi mrzlica; zato je vlada dovolila riževe nasade le daleč zunaj mesta. V Turkestanu pridelujejo riža jako veliko.

Bombaževce in riževce njive so prenehale, prikazali so se sadni vrtovi pa vinogradi. Prijetno iznenadi potnika, ki se je dva dni vozil po rjavi, brezplodni puščavi, ko ugleda pred seboj dolge, vzporedne brajde vinskih trt, pritrjenih na drogove in zidove. Domačini namreč ograjajo vrtove z visokim zidovjem, da jih vsaj deloma zavarujejo proti tatovom. Da prehuda solnčna vročina ne škoduje grozdju, združijo trte v dva metra visoke in tri metre široke loke, ki jih podpro z latami. Tako nastanejo senčnati hodniki, po katerih se gospodar in družina samozavestno izprehajajo, po katerih ubožnejši meščani poleti celo stanujejo — taka letovišča so pač najcenejša.

Večinoma je grozdje prav sladko. Rozine devljejo v čaj namesto pravega sladkorja. Grozdi so veliki, jagode včasih debele kot orehi. Pravijo, da je turkestansko vino splošno močnejše in slajše nego evropsko. Cene so nizke. Za deset kopejk sem dobil grozdja, da sem ga komaj pozobal.

V starodavnih časih so že tod pridelovali mnogo vina. O Aleksandru Velikem čitamo, da je popival po Samarkandu. Ko so Arabci zasedli deželo, so vinogradi propadli, ker mohamedanci ne pijo vina. Dandanašnji vinarstvo zopet lepo prospeva. Goje raznovrstne trte. Proizvajajo celo šampanjca, ki ne zaostaja za francoskim. Ob slavnostnih prilikah popijo visoki činovniki in častniki neznanske množine takega izdelka.

Po vrtovih sem opazil dolge drevorede murev, znanih nizkih dreves. Uspevata obe vrsti: z belimi in s črnimi jagodami. Goje jih največ, da z njimi krmijo sviloprejke; svilarstvo je namreč po Turkestanu silno razširjeno. Sade pa murve ob potih tudi zaradi sence.

Krog in krog je vse polno ponosnih solnčnic, ki jih Rusi jako cenijo, saj so po južni Rusiji širna polja zasadili s solnčnicami. Ne goje pa teh rastlin zaradi lepote, nego da iz njih pešek pridobivajo ceneno, toda okusno jedilno olje. S peškami krmijo kuretino in ptice pevke, uživajo pa jih tudi najubožnejši sloji, da ne stradajo. Branjevci prodajajo cele koše takih pešek čudovito poceni, so pa brez okusa. Na potovanju zobljejo peške preprosti ljudje, da si preganjajo dolg čas. Krov na parnikih in tretji razred na železnicah sta poleti preprežena z luščinami. Tudi Sarti si na ta način krajšajo čas. Ure in ure sede, čebljajo, pijejo čaj, kade pipo in luščijo peške. Nekateri mislijo, da solnčnice zamore tudi mrzlico. Če v močvirnatih krajih nasade to rastlino, poginejo mrzlični bacili. Razsekljana stebela polijejo z vročim čajem, to je menda domače zdravilo za mrzlico.

Stalno naseljeni domačini — na taškentski zelenici in še daleč na jug prebivajo Sarti — jako goje sadjarstvo, tako da ponekod zavzemajo vrtovi in vinogradi mnogo več prostora nego žitno polje. Bogat meščan si poleg hiše zasadi vrt z gostimi vrstami sadnega drevja. Celo njive so ograjene z jablanami in hruškami. Saj pa tudi za sadjarstvo ni

pripravnejše zemlje, nego je publica turkestarskih oaz. Sadno drevje rodi tod silno bogato; vrtiček more prerediti družino. Odkar Rusi gospodarijo v srednji Aziji, so sadjarstvo in vrtnarstvo jako povzdignili.

Razen jablan, hrušek, češpelj, črešenj in orehov rasto po vrtovih tudi granatna jabolka, smokve in mandlji. Sadje uživajo domačini deloma presno, deloma posušeno; gospoda ljubi tudi vkuhano. Mandlje in orehe izlušči že prodajalec, da udobnemu kupcu ni treba šele odpirati lupine in izluščiti jedra. Očiščena jedra prodajajo po teži. Nikjer pa nisem opazil oranž in citron.

Jako so se Turkestarscem priljubile užitne buče, melone. Na trgu sem videl cele skladanice podolgovatih sladkih melon (dinj), ki jih domačini pa tudi gospoda slastno uživajo. Mnogo boljše so drobne, bele, popolnoma okrogle buče, ki imajo rumenkasto, jako sočno in sladko meso. Dozorevajo že v majniku. Še več pa pojedjo vodnih melon, ki se v ruščini zovejo »arbut«. Te buče so temnozelenne, imajo rdečkasto meso in črne peške. Cenejše so nego dinje. V južni Rusiji, na Kavkazu in v Turkestaru použijejo na milijone melon, ki tolažijo žejo in sitijo. Poleti in jeseni se ubožni sloji hranijo skoraj edino z melonami in s kruhom. Pravijo, da se gojenje buč prav dobro izponaša, na enem hektaru da jih zraste do 9000.

Naravnih gozdov v srednji Aziji skoraj nič ni, zato pa prirede vsako ped rodovitne zemlje za njive ali vrtove. V novejšem času si Rusi prizadevajo, da bi nekaj sveta umetno pogozdili; kako jim bo uspelo, pokaže bodočnost.

Težava je s kurivom, ker primanjkuje lesa in ga mnogo porabijo za tramove v zidovju in za strešno ogródje. Največ lesa dajo Sartom topoli, vrbe in platane.

Topolov je veliko. Sade jih prav gosto, zrastejo hitro. Njih les uporabljajo za strešne tramove in za stebre, obenem pa je topolov les tudi najnavadnejše kurivo. Vrb je še več nego topolov. Rastejo ob cestah, ribnikih in jarkih. So dokaj visoka drevesa. Njih les uporabljajo za domači obrt. Največ sence daje brest, ki ga zaradi lepe zunanjosti in košatih vej zasajajo po parkih. Zraste nad 20 m visoko in meri v obsegu 2 m. Ker je les trpežen, lep in močan, ga uporabljajo za stebre pri verandah in v umetnem mizarstvu.

Največja in najmogočnejša srednjeazijska drevesa pa so platane. Zasadili so jih po javnih trgih in ob mošejah. Nekatere platane so stare do tisoč let, so jako debele in silno visoke. Domačinom so platane sveta drevesa. Skoraj o vsaki zatrjujejo, da jo je zasadil ta ali oni mohamedanski svetnik. V neki vasi stoji zelo stara platana, ki je votla. V deblu je domači »mulla« priredil učilnico in votlino uporablja tudi za stanovanje.

Zanimivo je, kako domačini sečejo les. Drevesa so nasajena dokaj gosto, dostikrat ob hišah in ob zidovju. Ko bi jih sekali kakor pri nas, bi padajoča debela poškodovala vso okolico; zato stoječe drevje razsekajo na kose. Delavec spleza na drevo in poseče najprej spodnje veje. Ko drevo nima nič vej, mu odlomi vrh, nato pa deblo razseče na kose odzgoraj navzdol. Posameznih delov ne vrže na tla, marveč jih spušča po vrvi. Štor prežagajo in izsečejo od tal. Končno izkopljejo še korenine, da se okoristijo tudi z lesom, ki je tičal v zemlji.

Kar potrebujejo domačini živeža, ga pridelujejo sami; iz tujine uvažajo le sladkor in čaj. Poljedelstvo in vrtnarstvo sta glavni opravili stalno naseljenih Turkestancev. Oboje pa je mogoče le v krajih, kjer je dosti rodovitne prsti in dosti vode. Prav prikladne v ta namen so srednjeazijske oaze; sestoje iz puhlice, ki jo celo leto namakajo umetno.

V celoti je Turkestan jako redko naseljen. Na enem kvadratnem kilometru povprek ne prebivata niti dva človeka. Malo je dežel na svetu, ki bi imele redkejše prebivalstvo. Obdelana sta le dva odstotka velikanske gubernije. Marebiti bi kdo očital domačnom, da iz lenobe ne obdelujejo rodovitne zemlje, da so torej sami vzrok, če puščava in stepa napredujeta. To mnenje bi bilo napačno in krivično. Turkestanci kmetujejo jako vestno, njih zelenice so prav gosto naseljene. Taškentska oaza z vrtovi in z njimi vami meri 85 km, na njej pa stanuje skoraj 200.000 ljudi, na 1 km bi torej prišlo nad 2000 prebivalcev, t. j. osemkrat več nego v Belgiji, najgostejše obljudeni evropski državi. Da se na malem prostoru preživlja toliko ljudi, je mogoče le zato, ker so domačini jako skromni, puhlica pa, dobro namočena, jako rodovitna. Pšenica obrodi 40, riž 100 do 200 kraten, proso ob ugodnih razmerah celo 400 kraten pri-

delek. Posestnik, ki ima dva hektara zemlje, je v srednji Aziji že imovit.

V Turkestanu je dosti sveta, samo vode je premalo; svet pa obrodi le tedaj, če ga namakajo.

V teh krajih skoraj nikoli ne dežuje poleti. Velikih rek je prav malo. Največ vode se poizgubi v puščavi, le Sirdarja in Amudarja se izlivata v Aralsko jezero. V zgornjem teku imata mnogo dotokov, ki prihajajo s hribov in dovažajo leto in dan mnogo vode. Iz teh dotokov so daleč na okrog razpredli prekope, odtod rodovitnost srednjeazijskih zelenic. Taškentska oaza n. pr. ima vode v izobilju, dasi ne leži ob nikaki reki. Iz gorovja priteka manjša reka Čirčik, ki se izliva v Sirdarjo. Od Taškenta je oddaljena 10 km. Iz Čirčika so izpeljali široke jarke, ki preskrbujejo mesto z vodo in namakajo vrtove. Vode ne zmanjka niti ob največji vročini; priteka je toliko, da preplavlja celo riževе njive in bombaževе nasade.

Dr. Ivan Knific.

203. Pogled v Sibirijo.

Sibirija je več nego petdesetkrat večja od naše države, a na tej obsežni zemlji živi komaj sedem milijonov ljudi. Od teh je nad dobro polovico Rusov, ostali pripadajo raznim mongolskim narodom. Carska Rusija je pošiljala sem svoje kaznjence, da so pod strogim nadzorstvom delali tu v zlatih in drugih rudnikih.

Sibirija je jako rudnata. V njenih gorah leže zakopani zlato in srebro, baker, železo in svinec, grafit in premog ter še razne druge dragocene rude. V zahodni Sibiriji, okoli Omska in Tomska pa se vedno bolj dviga poljedelstvo. Te krajine bodo kmalu preživljale dvakrat toliko prebivalcev kot danes ter bodo žito še izvažale. Treba pa bo za to železnic, ki jih ima Sibirija danes še malo. Največja in najznamenitejša je sirska železnica. Ta je najdaljša železnica na svetu ter veže evropsko Rusijo z vzhodom. Pričenja se v Moskvi, končuje v Daljnem.

Dozdaj spravljajo blago naprej po plovnih rekah, kajti vsa Sibirija proti jugu ima polno vodnih cest. Iz pritoka reke Oba pridejo lahko s parnikom po prekopu v Jenisej

in odtod v Leno. Nad 10.000 km rek lahko prevozijo z velikimi parniki in skoro 50.000 km je plovnih za manjše. Tomsk je osrčje teh prekopov.

Srednjo Sibirijo pokrivajo velikanski gozdovi, v katerih prebivajo tako zvani kožuharji. Ti love sobolje, hermeline, severne lisice in še druge živali z dragimi kožuhmi ter pošiljajo kožuhovino v svet. Po severni Sibiriji pa se razprostirajo večinoma same močvirnate pustinja, tundre. Te so vso dolgo zimo prek in prek zamrzle, le poleti se po vrhu otale.

Prav zgoraj na severu so v večno zamrzlih tundrah našli še sveže, dasi nad tisoč let stare mamute, velike, že izumrle sorodnike današnjega slona. Mamuti so imeli po štiri okla in gost, mrzlim krajem primeren kožuh. Da je mamute videl človek tudi še žive, nam pripovedujejo preproste risbe pradavnih zemljanov.

Po Svenu Hedinu.

204. Največje mesto na svetu.

London, glavno mesto angleškega kraljestva, ima blizu polovico toliko prebivalcev kakor vsa naša država in sploh sedmino vsega prebivalstva na Angleškem.

Velikanski je, preobsežen, da bi mogli naštetiti vse njegove znamenitosti, vso množino muzejev, galerij, gledališč in cerkvá. So kraji, ki imajo le po eno cesto. Če bi mogli potegniti v eno vrsto vseh 8000 londonskih cest, bi segala ta vrsta preko vse Evrope in Zahodne Azije. Pa tako dolge v eno smer niso ceste v Londonu, ampak križajo in režejo se na vse plati, končujejo se ob Temzi ter se iztekajo v ogromne parke in prostrane trge.

V Londonu se steka vsa svetovna trgovina. Njen glavni sedež je v »citi«, na glavnem londonskem trgu. Na tem trgu stoji tudi cerkev sv. Pavla, ki je najlepše krščansko svetišče. Skrita pa je odzunaj tako v morje sivih, temnih hiš, da komaj zapaziš nje zunanjo lepoto. Le mogočna kupola kipi nad drugimi strehami proti nebu. Notranjost njena pa je veličastna, da sama zbuja pobožnost.

Najbogatejše mesto na svetu imenujejo London po pravici. Tudi dežela sama je bogata. Kraljevske in državne

dragocenosti, ki so shranjene v poslopju »toverju«, cenijo na 70 milijonov dinarjev. Najbogatejše in najubožnejše mesto! Toliko bede kolikor v jugovzhodnih delih Londona tudi ni nikjer na svetu. Tu rasto ljudje v berače in umirajo berači. Res, da zelo skrbi London za te nesrečneže, hrani in oblači jih, a odpraviti ne more prevelikega uboštva. Tako sta v Londonu dve največji nasprotstvi: ogromno bogastvo in brezmejna beda.

Sven Hedin.

205. V večnem mestu.

Rim je brezkončen. V 2600 letih obstanka se je vedno bolj širil. Vsaka nova doba je zidala na razvalinah stare. Kar je najbolj skrito, Rim izza časa rimskih kraljev, se da komaj slutiti. Potem je bil glavno mesto rimske ljudovlade, pa zopet Rim cesarjev, svetovno mesto, ki je vladalo vsemu tedaj znanemu svetu od meglovite Britanije in temnih gozdov germanskih do najbolj vročih puščav afriških, od hispanskih bregov pa do Galileje, domovine Židov.

Mnogoštevilni veličastni ostanki te dobe svetovnozgodovinske veličine so ohranjeni še danes med množino novodobnih cest in hiš. Mnogi cesarji so razrušili spominke prednikov, da so uničili spomin nanje ter poveličevali sebe. Vandali, Goti in drugi barbari so Rim razdevali. A kakor pravijo, da Rim ni bil sezidan v enem dnevu, tako tudi dve tisočletji nista mogli uničiti njegovega veličanstva.

Za Rimom cesarjev je prišla doba krščanstva, srednji in novi vek z mnogoštevilnimi cerkvami, samostani, muzeji in z mogočnimi, resnimi palačami. Krščanstvo je zidalo na razvalinah poganstva. Preteklost in sedanost se neposredno menjavata. Na Kapitolskem griču sedi na konju cesar Mark Avrel in tam na griču onkraj Tibere zre drug jezdec na mesto, Garibaldi, ustanovitelj mlade Italije. Pravkar smo šli po novodobni ulici z novimi hišami in sijajnimi izložbami, v nekaj minutah pa stojimo na starorimskem trgu, to je Forum Romanum. Forum je bil marmornata dvorana na planem. Po njegovem tlaku so stopali zmagovalci z ujetniki in s talci na Kapitol, da so darovali zahvalni dar Jupitru. Danes priča le še nekaj stebrov in

razvalin o takratnem veličanstvu Rima. Pravkar si bil še pobožen romar v cerkvi sv. Petra, naglo zatem greš pod slavolokom Titovim, ki je bil postavljen v spomin na razdejanje Jeruzalema v l. 70. po Kristusu.

Tako hodiš po Rimu med stebri in slavoloki, iz svetišča v gledališče. Pot na Kapitol ti kliče v spomin ustanovitev Rima. V jami, zaprti z železno ograjo, letata sem in tja dva volka ter zaman iščeta, kje bi prišla na svobodo, zgoraj na griču pa vidiš bronast kip volkulje, ki je došla Romula in Rema. Kakor pripoveduje pravljica, sta bila vržena v Tiber, a volkulja ju je rešila smrti. Romul je bil prvi kralj rimski ter je sedem in pol stoletja pred Kristusom ustanovil »večno mesto«.

Palatinski grič pokrivajo razvaline hodnikov in poslopij. To so ostanki palač rimskih cesarjev. Po pobočju pa rasto pomaranče in praprotni, zimzelen in divja trta, cveto vijolice in med starimi pinijami in cipresami govori večno življenje.

Sven Hedin.

206. Potovanje do severnega večnega ledu.

Leta 1907. je parobrodno društvo v Trstu poslalo svojo ladjo Talijo z izletniki proti severu. Bilo je poleti in obetala se nam je zanimiva vožnja.

Dospeli smo do Severnega rtiča na Norveškem. Ko pa zapustimo rtič ter se obrnemo više proti severu, je postalo morje nemirno. Komaj smo prijadrali na široko morje, pa se dvigne vihar. Veter razsaja in divja, buči in tuli, ob jamborih pa besni vihra, kakor da hoče vse pokončati. Prvi visoki val plane čez krov in odnese s seboj vse, kar ni bilo pritrjeno. Sedaj šele se prične pravi pravcati ples. Val za valom pljuska čez krov, ladja se ziblje in nagiblje, vijak škriplje izven vode, stene stokajo, posoda v ladji ropota in pada po tleh. Svoje besede ne čujemo več v splošnem ropotu. Talija ni bila slabotna, a vendar jo je premetaval vihar po morskih valovih kakor orehovo lupino. Skoro vse potnike je potlačila morska bolezen in prav oddahnili smo se, ko je prihodnji dan vihar ponehal.

Po mirni morski gladini se obrnemo proti Medvedjemu otoku, da si ogledamo kitjo postajo. Tisoče raznih ptic,

sedečih po obrežju in po skalah, je čakalo tu svojega deleža. Po kitjih postajah razsekavajo ujete kite in jim obirajo mast, drobovino pa mečejo v morje, odkoder si ptice love svoj priboljšek. Nekdaj so metali v morje tudi meso, ki se hitro skvari, a v zadnjih letih ga sežigajo in pepel rabijo za gnoj. A tudi sedanji odpadki nudijo oprezovalcem še bogato pogrnjeno mizo.

Kit je pravi pravcati velikan med živalmi. Dolg je dvajset do trideset metrov in težek za sto petdeset pitanih volov. Koža sama je debela do pet centimetrov. V kitji postaji, ki smo jo obiskali, so tedaj mrcvarili takega velikan. Kožo so bili že potegnili z njega in delavci so rezali z dolgimi, meču podobnimi noži široke plasti debele tolšče. Tolščo potem sevro in predelajo. Stroj tudi tukaj opravlja svoj posel, za kurivo pa mu rabi premog, ki ga dobivajo na otoku samem.

Po mirnem in kakor zrcalo gladkem morju se odpeljemo z Medvedjega otoka naprej na sever proti Špicbergom. Ime teh otokov je nemško in znači strme vrhove po njih.

Ko so konec 16. stoletja našli te otoke, je bilo v vodi nešteto kitov, mrožev in morskih psov, na otokih pa mnogo živali z dragoceno kožuhovino. Obilni lov je ob poletnih mesecih, ko je morje brez ledu, privabljal na tisoče lovcev in dve stoletji jim je dajal bogati plen obilen zaslužek. Plen pa se je zaradi številnih lovcev vedno bolj manjšal in danes jih prihaja jedva desetino toliko kot pred sto leti. Pač pa prihajajo semkaj mnogi prijatelji prirode gledat in občudovat naravne krasote. Tudi nam se je za nekoliko ur večnje odkrila v daljavi na južnem rtiču Špicbergov veličastna ledena pokrajina. Na otoških lednikih je blestelo jutranje solnce, a od celine so daleč v morje segale ledene skrili. Čez nekaj ur zazremo led tudi na zahodni strani in malo zatem še proti severu. Popoldne se približamo ledu in nekako strahoma smo se vpraševali, bomo li mogli prodreti skozi ta splav? se bomo li mogli izogniti ledenim čerem? Vožnja res ni bila brez nevarnosti, a docela smo jo pozabili, ko smo imeli toliko opazovati. Vrstile so se ledene plošče najrazličnejše velikosti in podobe. Na ledeni skrili smo zapazili štiri morske pse. Mirno in leno so se solnčili, ko pa

poči puška, izginejo v vodo, le ranjenec se prestrašen ogleduje, pa jo hitro popiha za tovariši.

Pred seboj ugledamo tri parnike, ki so bili na lovu za kiti. Naša ladja začne voziti počasneje in postoji, mi pa opazujemo s krova zanimivi lov. Majhen parobrod z lovci zasleduje kita, ki se prikaže zdaj tu, zdaj tam, a vedno predač, da bi ga lahko ustrelil mornar, ki stoji na sprednjem krovu poleg topa. Na dvajset metrov bi se mu moral približati, da bi bilo vredno sprožiti. A zaman je čakal strelec, zaman mi z njim. Parobrod se kitu ni mogel približati na streljaj. Pač pa se je nekolikokrat približal naši ladji, da smo imeli priliko opazovati urnost velikana, ki preplava do trideset kilometrov na uro. Drugačen in nevarnejši je bil lov na kita v prejšnjih časih. Takrat se mu je bližalo le nekaj mož v čolnih in često se je dogodilo, da je kit potopil čoln in lovce.

Stoječ na solncu in ogledujoč ta lov, smo pozabili na prestani vihar pa tudi na mrzli zrak. Toplomer je kazal v senci le $+4^{\circ}$ R, mi pa smo se greli v solnčnih žarkih — opolnoči. Če potujemo v poletnih mesecih proti severu, nam solnce vsak dan zaide kasneje; ko pa dospemo do neke meje, nam sploh več ne izgine z neba, nego nam sveti nepretrgoma dan in noč. Bolj žalostna je zato seveda dolga noč pozimi, ko se solnce sploh ne prikaže. Res, da ni vedno tema ko v rogu. Pri čistem severnem zraku že zvezde same sijejo jasneje nego pri nas in tudi mesec je svetlejši. V to temno žalost pa sije tudi ena največjih prirodnih krasot: severni sij. Včasih zagori na nebu, trepeče nekaj časa, obledi in izgine. Najdalje traja severni sij v loku, ki se v mlečnobelih cestah razpenja po nebu. Drugič se prikaže le pol loka in tedaj se dvigne na robu obzorja kakor svetloben steber. Včasih pa švignejo na obzorje ognjeni jeziki, spodaj rdeči, zgoraj zeleni in švigajo po nebu. Čim više proti severu, tem bolj rumena je luč. Prelep je severni sij, kadar združi vse žarke v isto točko in nareja krono, najlepši pa je takrat, kadar visi navzdol v obliki gubatih zaves, ki se spuščajo z nebesnega svoda na zemljo.

Na visokem severu pa opazujemo še marsikaj posebnega. Strani sveta na njem pač lahko določamo ob lepem

vremenu, teže je to v megli ali v temi, zakaj navadni kompas ne velja tukaj. Magnetni zemeljski tečaj, ki privlači našo iglo magnetnico v kompasu, je bil že za nami in konci naših magnetnic so se že zaobrnil. Mornarji seveda imajo tudi še drugačne priprave, ki jih ne ukanijo na njih poti.

Pluli smo še više. Pred nami se je razprostirala severnjaška pokrajina: led in sneg, morje, nad njim ledene gore. Morski valovi kipe ob znožju lednikov, temnomodri v duplinah med njimi, svetlozeleni na planem. Do petdeset metrov visoko se dvigajo te gore, a voda jih izpodjeda in izplakuje. In zgodi se, da se taka ledena gora odtrga in zaplava proti jugu. Tako je pred leti tak lednik pogubil ladjo z več sto ljudmi.

Še prihodnje jutro si nekaj ur ogledujemo te ledene skrili, a pri 80° 24' 51" severne širine dospemo do večnega ledu. Tu pa se dvigne pred nami neizmerna ledena planjava ter nam zakliče: »Dotod in ne dalje!« A vendar so podjetni možje vzlic vsem težavam, zaprekam in nevarnostim preiskovali sam severni tečaj in nam razodeli njegove oblike in posebnosti.

Ljudevit Stiasny.

207. Nil.

Jaz sem sveti Nil — in kdo je več ko jaz?
Jaz sem ta Egipet rajski vam podaril,
jaz zelena polja ravna vam ustvaril,
jaz sem dal vam palmo, žita zlati klas!

Jaz sem oče vaš in deca moja vi!
Jaz hranitelj večni, dobri vaš sem krušni,
jaz sem vaš reditelj in vzgojitelj dušni,
jaz sem vaš učitelj izza davnih dni!

Jaz bistril sem prvi in jasn timer vaš um!
Jaz učil graditi sem vas bivališča,
piramide, sfinge, slavna vsa svetišča!
Jaz jeklil sem voljo vam in vaš pogum!

Jaz dežele svoje prvi sem vladar!
 Jaz sem dal mogočne bil vam faraone,
 jaz sem dal vam modre pisane zakone,
 jaz vžgal v srcih vam za dom sem blagi žar!

Jaz praded vseh vaših starih sem bogov!
 Meni gre zahvala prva in daritev,
 meni slavospev gre sveti in molitev,
 meni gre najvišja slava, čast vekóv!

Jaz Egiptu oče sem na večni čas!
 Jaz pravir sem bujni vsega mu življenja.
 Če usahnem jaz, pa vse usahne,jenja...
 Jaz sem sveti Nil — in kdo je več ko jaz?

Anton Aškerc.

208. V Sahari.

Pridružimo se več sto velblodov veliki karavani, ki se odpravlja po trgovskih poslih preko Libijske puščave, najmanj pristopnega in najpustejšega dela Sahare, največje puščave na zemlji. Sedeč na velblodu, se prepustimo arabskim vodnikom, ki jim smemo zaupati, ker so jim znane poti. Kolikor bolj se oddaljujemo od obljudenih krajev, toliko redkejše je rastlinstvo in živalstvo, končno prevladuje goli pesek, in tod moramo iti po potih, ki so jih tisočletja uporabljali Arabci in Egipčani.

Kmalu smo sredi peščenega morja. Rdeči pesek je včasih nakopičen v nasipinah, visokih kakor cerkveni zvoniki. Nobene poti ni več videti, vse je zabrisal zadnji vihar. A vodniki imajo svoja znamenja in ne zgreše smeri. Polagoma se pesek zniža in svet se odpre. Tu zapazimo daleč pred seboj gol, pust greben. Po tem znamenju se več dni ravnajo vodniki, za njim pa jim služi za kažipot nov vrh.

Ob globokem vodnjaku počijemo čez noč, napijemo se in napojimo velblode, prihodnje jutro smo zopet zunaj na peščenem morju. Podne se nebesna barva čudovito izpremeni; porumeni in sije svinčenosivo, solnce pa visi na nebu kot rdeča plošča. Zrak je popolnoma miren. Vodnik zre

resno na to prikazen in pravi: »Samum«. Bliža se nam torej vroč, vse uničujoč vihar, bič Arabije in Egipta.

Ker ne dospemo nazaj do vodnjaka, preden nas zaseže vihar, moramo naprej, dasi nimamo nikakega zavetja. Velblodi obstanejo plašni in obrnejo glave od vetra. Razjahamo, živali poležejo po tleh in se zarinejo s koncem gobca v pesek. Sami si omotamo rute okrog glave in poležemo za živalmi, da nas vsaj nekoliko varujejo s svojimi trupli. Tako leži karavana ure in ure, vse se bori s sapo in končno je lahko vesel, kdor živ prestane vihar. Celo na oazi ni brez nevarnosti in zgoči vzduh škoduje palmam in njivam. Vročina se med takimi viharji, ki jim ne pravijo zaman »strupena sapa«, zviša na petdeset stopinj.

Vihar se je polegel. Zrak se učisti, mirno je zopet, solnce se blešči v zlatem sijaju. Nad peskom še valovi razbeljeni zrak, a njegova dušljiva vročina je izginila. Tedaj se prikaže ob poti vrsta palm, pred njimi se sveti srebrna voda. Zakaj pa se vodnik obrača v drugo smer? Slika, ki se je pokazala pred nami, je le zračna slika, in kjer zremo palme, še za mnogo dni ne bi dospeli do oaze.

Proti večeru pa dospemo do prave zelenice in počivamo ob njej nekaj dni. V sto izvirih pronica tu voda iz peska, tla so obsenčena s palmami. Na zeleni trati se naužijemo svežega mokrotnega zraka. Oaza je zelen otok v peščenem morju. Med palmovimi debli pa zre oko enakomerno na vse strani isto izsušeno puščavo in brezmejno ravnino, ki jo bleščeče palijo solnčni žarki.

Ko se obrnemo proti severozapadu, nas privede pot v obljubljeni deželo datljeve palme, v Fesan. Palma raste tukaj tako obilo, da krmijo z datlji celo velblode, konje in pse. Rodna plast ni več tako plitva kakor v Libijski puščavi in svet postaja že tu, še bolj pa proti zahodu gorat. Široke planote so tod, pokrite s preperelim kamenjem. V Sahari je namreč velika razlika med dnevno in nočno toplino. Temne, gole kamenite plošče se tedaj, ko sije nanje solnce, razgrejejo do šestdeset stopinj, ponoči pa tako močno izžarevajo proti jasnemu nebu, da se ohlade na nič stopinj. Ta neprestana menjava vročine in mraza vedno razteza in krči kamenje, da nastajajo v njem pokline, da se lomi in razpada. Najtrše kamenje se upira najdalje in moli

kvišku kakor čudoviti zidovi in stolpi sredi splošnega razdejanja.

Na nadaljnji poti naletimo sredi puščave na ljudi. Noč madi, pastirji so to, veliki in suhi, kakor je velika in suha puščava, v kateri živijo. Preprosto je njih življenje, a izvrstni opazovalci so, prebrisani in zviti. Na svojih hitrih velblodih prelete pol Sahare brez truda. Kot drzni razbojniki so dostikrat največja nevarnost za mirne prebivalce oaz in za karavane. S temi svobodnimi pustinjaki so imeli hude boje tudi Francozi. Zaradi njih trdovratnosti še do danes niso mogli zgraditi železnice iz Alžira v Timbaktu, mesto v francoski zapadni Afriki.

Puščava je utrdila te svoje sinove v življenju. Pa tudi živali in rastline, ki živijo v puščavi, so se prilagodile. Kače in gušcarice živijo brez vode, velblod zdrži lahko po več dni brez pijače, noj lahko preleti velikanske razdalje, da dospe do nje. Zelišča imajo mogočno razvite korenine, da lahko vsrkavajo veliko mokrote, mnoge rastline imajo namesto listov trne in bodice, da tako le malo izhlapevajo. Mnoge oživi en sam dež, da se razvijejo v nekaj tednih, in usahnejo, kakor hitro nastopi dolga suša. Kali pa obleže in potrpežljivo čakajo novega dežja. Rastline v puščavi se pogostoma zde suhe in zadušene s prahom, a ob prvem dežju poženejo zelene poganjke.

Vsaka vodna struga v puščavi se imenuje »vadi«. Le redkokdaj se pretaka po njih voda, a rastlinstvo je v njih bujnejše nego kjerkoli, ker drže v sebi vlago. Zato se premikajo ob njih neštete karavane, po njih se pasejo gazele in antilope.

Vzlic vsem puščavnim strahotam zahaja Evropec v Saharo. V francoskih mestih na sredozemskem alžirskem obrežju živi kakor doma. Z železnico se vozi skozi gozdnate bregove Atlasa, kjer žubore med drevjem bistri studenci. Pa zapusti železnico in gozdove in zre hribe vedno bolj gole, čim bolj prodira proti jugu. Končno se razprostira pred njim ravna, pusta, le malo valovita puščava in kakor s čarobno silo ga vabi Sahara vedno bolj v svojo samoto. Vse druge barve izginejo, ostane le sivorjava barva levjega kožuha. In Evropeca vabi to skrivnostno obzorje v daljavi,

krvavordeči solnčni zahod in strašna tihota, ki leži nad puščavo, da si komaj upaš v njej glasno govoriti.

Sven Hedin.

209. Slike iz južne Azije.

Azija je največja celina. Z drugimi zemljunami, z Evropo, z Afriko in z Avstralijo je bolj ali manj združena ter je glavni del vzhodne poloble, dočim pripada Amerika zahodni. Evropa je z Azijo tako tesno zvezana, da bi jo lahko imeli za njen polotok. Loči ju po dolgem dragih kovin bogati Ural. Z Afriko jo združuje 110 km dolga ožina, ki jo preseka od l. 1869. Sueški prekop. Avstralija pa leži poleg nje jugovzhodno kot ogromen otok. Edina vez, ki jo združuje z Azijo, sta vrsti večjih in neštevilnih manjših otokov, ki se dvigujejo iz morja.

Živalstvo in rastlinstvo teh otokov je najraznovrstnejše. V gozdih žive sloni, nosorožci in tapirji, v goščavi prežita tiger in panter in v pragozdih prebivajo najrazličnejše opice. Največja med njimi je orangutan. Na Sundskih otokih pridelujejo cukrovec, kavo, čaj, riž in tobak. Tukaj uspevajo jedilne dišave in kokosova palma in drevo, iz katerega skorje napravljajo kinin, sredstvo proti mrzlici. In to sredstvo rabijo prav posebno na Sundskih otokih, zakaj po notranjih obrežnih krajih razsaja vsepovsod.

Skozi sredo Sumatre in Bornea gre ravniki in zato je na teh otokih večno poletje z veliko, mokrotno vročino. Tu sta le dva letna časa, čas suše in čas deževja, in na teh otokih je največ dežja. Prebivalci so Malajci.

Severozahodno od teh otokov je Malajski polotok, ki je pod angleško vlado, z glavnim mestom Singapurom. Vse ladje, ki prihajajo z daljnega iztoka in zapada, se ustavljajo tu in tu je tudi glavno tržišče Malajskih otokov.

Dalje proti zahodu je celinska oblika Azije enaka evropski. Zadnji indijski polotok z Malajskim je podoben Balkanu, Srednja Indija s Cejlonom Italskemu polotoku s Sicilijo, Arabija pa končno nadomestuje pri Aziji Pirenejski polotok. Zlasti bogata v svojih pridelkih je angleška Sprednja Indija. Tu je glavno skladišče za kavčuk in gutaperčo. Razen tega daje tu cimetovo drevo s svojim lubom cimet, odtod je

popper, tu raste sezam. Iz tega sadu iztiskujejo namizno olje. Poleg že zgoraj omenjenih rastlin, ki tudi tukaj jako dobro uspevajo, je tu še zel, ki je blagoslov in prokletstvo obenem, to je mak. Iz nezrelega maka proizvajajo opij, ki ga zlasti Kitajci strastno kade, ki pa je še mnogo hujši strup nego tobak.

Po Svenu Hedinu.

210. Karavana v puščavi.

Karavana vije se po pesku,
stopa dalje v solnca žgočem blesku.

Brez krepila krajina je pusta,
potnikom so žejna suha usta.

Karavano ljuta žeja davi —
kje studenec v grozni tej puščavi?

»Bog daj najti nam hladán izvirek,
vse bi rešil nas en sam požirek!«

Dalje, dalje karavana speje,
človek mrje in žival od žeje.

Len postaja že korak velblodom,
grozna pot je pod žarečim svodom.

Pesek beli se jim pod nogami,
kakor v peči bi hodili sami.

Domišljija riše bajno sliko:
zelenice zro pred sabo diko.

In studenec teče v zelenici,
palma vitka gleda se v vodici.

Mesec plava v noči nad puščavo
in svetlobo siplje jim sanjavo.

Hladen vetrič diše v zelenici,
mehko gladi jih po vročem lici.

Bajke pravi starec. Vse posluša,
v sanjah sladkih se topi jim duša.

V sladkih sanjah se jim skloni glava.
Jutri dalje, preden solnce vzplava!

Oh, to peče v grlu, nad glavami,
pesek beli se jim pod nogami.

Pa upehan se velblod jim zgrudi,
tu še eden, ondi eden tudi.

»Bog nebeški, Oče naš presveti,
čuj, za žejo nam ne daj umreti!«

Proti nebu jim hite pozivi,
proti nebu zro mrličji živi.

Glej, v plamenih se žari obzorje,
čudno sveti se peščeno morje!

Glej, na nebu rdeč oblak obstane!
Tiho, mrtvo ... Nič se več ne gane.

»Ha, vrtinec nam preti s pogubo!
V pesek padi, komur žitje ljubo!«

In oblak se dvigne plameneči,
dih zaveje, veter vse moreči.

Medli zrak je težek kakor svinec,
po peščenem morju vre vrtinec.

In od peska z neuzdržno silo
smrt grmadi potnikom gomilo.

Pa nasiplje grič, da karavana
skrbno, mehko v njem je pokopana.

Ej, kako se rahlo spi v gomili,
ko vročina, žeja k njim ne sili!

Anton Funtek.

211. Kmetijstvo na Kitajskem.

Kitajci žive povečem od kmetijstva. Za kmetijstvo je rodovitni kitajski svet pripravnejši nego marsikateri drug, zato narod jako čisla poljedelstvo. Ko je bilo Kitajsko še cesarstvo, je moral sam cesar v začetku pomladi prijeti za plug ter razorati nekoliko brazd, da pokaže, kako imenitno je kmetovanje.

Kakor cesar poljedelstvo tako je počaščala cesarica izdelovanje svile. V devetem mesecu vsakega leta je šla z najodličnejšimi gospemi v svetišče in opravila daritev bogu, ki je učil ljudi presti svilo.

Kitajska sama rodi dovolj vsega, česar je stoterim milijonom njenih prebivalcev treba za življenje. Včasih nastane v kakem kraju huda lakota, a le zato, ker je premalo cest in potov, da bi mogli na vse strani hitro pomagati z živežem.

Po obilnosti poljskih pridelkov so pri nas nekateri sodili, da Kitajci mnogo bolje obdelujejo svojo zemljo nego mi. Toda ni tako, saj na mnogih malih kmetijah nimajo Kitajci drugega orodja nego motiko in grablje. Oralo ali plug, ki ga na večjih kmetijah vleče leni bivol, ne razorje dovolj globoko brazd. Ker je torej prst premalo preobračana, jo je treba bolj gnojiti. Le gnojiti zna kitajski kmet bolje od našega. Kaj nerodno je tudi to, da Kitajci nimajo pri kmetijskem gospodarstvu ne lopat ne tačk, tudi nimajo pokritih skednjev, ampak vse žito omlatijo kar na polju s cepci ali pa ga izmanejo z živino.

Dandanes niso zemljišča nikjer tako razdrobljena kakor na Kitajskem. Blizu velikih mest lahko živi skromna rodbina od enega ali poldruega hektara zemlje, če jo obdeluje sama. Seveda, ko bi mali posestniki na edinem svojem hektaru sejali žito, ne bi mogli živeti. To dobro vedo

ti ljudje. Zato pa sade samo povrtnino, ki jo v mestu dobro spečavajo; obenem pa goje čajevec in murve ter rede svilne gosenice in predejo svilo. To so opravila za ženske in otroke. Kdor ima le nekoliko večjo rodbino, ne potrebuje pri obdelovanju vrta vse leto nobenega plačanega delavca, in če je tudi priden in varčen, lahko živi. Povečem se Kitajci odlikujejo s temi lastnostmi. V svojih potrebah so skromni kakor noben drug narod, pri delu pa pridni in stanovitni.

Od poljskih pridelkov je najmenitnejši riž. Dasi niti ne raste v severnih in višjih zapadnih krajih, ga pridelujejo vendar več nego vsakega drugega žita. Saj riž nikjer ne rodi tako obilno kakor na Kitajskem, kjer imajo na leto po dve riževi žetvi. V severnih krajih sejejo pšenico, proso in ajdo. Koruze in krompirja nekdanj Kitajci niso poznali, a dandanes vidiš oboje po vsej prostrani državi; zlasti v goratih krajih sade mnogo krompirja, ki je hribovcem marsikje glavni živež. V novejši dobi so Kitajci začeli sejati mak, ki ga zdaj pridelujejo že po vseh krajih. Iz maka dobivajo neki strup, ki mu pravijo opij. Kitajci strastno kade in pijo opij ter se z njim omamljajo. To je dandanes največja nesreča za kitajski narod; zakaj opij je nevarnejši strup nego žganje ali katerakoli omamljiva pijača. Najkrepkejši mož oslabi od opija v nekoliko letih tako, da ni za nobeno delo več. Kdor se je navadil strašnega strupa, se ga ne odvadi izlahka; če ne more nič zaslužiti, proda vse svoje imetje, da si kupi opija. In če ga prej ni konec, se potepa naposled kot prosjak po svetu, dokler se sam ne ubije.

Razen teh najmenitnejših poljskih pridelkov sade Kitajci še mnogo drugih hranilnih rastlin, raznega korenja, tečne zelenjadi in mnogovrstnega sočivja.

Ko govorimo o kitajskem kmetovanju, ne smemo pozabiti ribarstva.

Kitajske vode imajo neznano mnogo rib. Polno jih je ne le v rekah in jezerih, temveč tudi v umetnih prekopih in vodotokih, ki so jih navrnili na rižovo polje. Pripeti se, da pozimi, kadar je polje pod vodo, love ribe na istem mestu, kjer so želi poleti.

Mnogo manj se bavijo Kitajci z živinorejo. Na veliko rede le svinje. Bivoli in goveda so jim samo tovarna živina; rabijo jih tudi, da jim gonijo razne stroje, zlasti pri vodoto-kih. V nekaterih peščenih in gričastih krajih rede pač tudi ovce. Zaradi tega imajo Kitajci le malo senožeti in pašnikov. Skoro ves svet je preoran v njive. Sredi med raznovrstnim žitom rastejo murve in čajevi grmi, ki ne potrebujejo zase posebnega zemljišča.

Po Josipu Staretu.

212. Mornar.

●j, plava po morju mi barčica
kot ptica po nebu vesela
in njeni boki so pisani
in njena jadra so bela!

A mlad mornar otožno zre
na zeleno obrežje.
Odmika se bolj in bolj barčica,
srce mu je težje in težje.

Glej, tamkaj stoje in zro za njim
z otožnimi srci in lici:
njegova siva mamica
in bratec pri svoji sestríci.

Sestríca in bratec mu zadnjič roké
v pozdrav otožni vihtita,
a majka stoji, nepremično stoji,
kot bila bi kamenita.

Krog barčice pa šume, šume
ti zelenomodri vali:
»Oh, mari bi bil doma ostal
pri majki na rodni obali!

Jaz hranim premnogo biserov,
a jih ne hranim zate.
Bogate so daljne, tuje zemljé,
a niso zate bogate.

In tam te nihče tolažil ne bo,
ko plakal boš v boli pekoči.
Oh, mari bi bil doma ostal
tam v borni rodni koči...«

In mladi mornar otožno zre
na zéleno obrežje.
Odmika se bolj in bolj barčica,
srce mu je težje in težje.

Oton Župančič.

213. V Ameriki.

1. Z a k r u h o m.

Novakov Ivan je šel iskat sreče v Ameriko. V Trstu je sedel na izseljenški parnik ter se odpeljal preko oceana. V Njujorku je stopil na ameriška tla. V prenočišču se je sešel z rojakom Gorenjcem, ki je bil baš brez dela. Z njim si je prvi dan ogledal novo mesto.

»Njujork je pač silno star,« reče Ivan, »zakaj drugače bi ne mogel biti tako velik.«

»O baš narobe! Če ga primerjamo z evropskimi mesti, je to pravo dete! Pred tri sto leti ni imel niti tisoč prebivalcev, danes ga prekaša v njih številu le še London.«

»Da, velikansko mesto je. Trst je proti njemu prava igračka. Takega življenja nisem videl še nikdar nikjer. Vse povsod je cel gozd jamborov in parniških dimnikov in po vseh nasipih nakladajo in razkladajo blago z neizmerno naglico.«

»To je pač zato, ker prebivalstvo v Združenih državah s priseljenci čudovito hitro raste. V prejšnjem stoletju se je podvojilo kar vsakih dvajset let. Polovica vsega prometa teh držav pa gre preko Njujorka. Tu odvažajo žito in meso, tobak in bombaž, petrolej in manufakturno blago in še vse polno drugega. Zato ni čudno, da so potrebni tu po 60 kilometrov dolgi nasipi s skladišči in z dvigali in da drži v Njujork z morske strani več nego sedemdeset parniških prog, na zahodu pa neštevilne železniške proge, od katerih jih pet drži preko vse severne Amerike do obal Tihega oceana.«

»Povej mi kaj o teh železnicah!« prosi Ivan.

»Rad. Poznam jih, ker sem delal na več progah. Še pred osemdesetimi leti je bilo v Združenih državah le 4500 kilometrov železnic, dvajset let pozneje 50.000, danes pa jih je že 400.000 kilometrov. V eno črto spuščene bi segale do mescica ali pa bi desetkrat obkrožile zemeljski ravniki. Vsa Evropa nima toliko železnic, kot jih imajo Združene države, čeprav je površina pri obeh skoro ista in čeprav ima Evropa petkrat toliko prebivalcev.«

Ivan je ogledoval visoke hiše in vprašal svojega spremljevalca:

»Zakaj pa vendar zidajo hiše tako strašno visoke?«

»Ker so stavbišča silno draga. Na vse strani se poslopje ne more razširjati, zato se razširja v zrak, kjer je dovolj prostora. No, mi predmestniki ne stanujemo tako visoko.«

Ogledala sta si še »Mesto Kitajcev«, kjer mrgoli po umazanih ulicah žoltopoltnih Kitajcev s kitami na hrbtu, »Malo Italijo«, kjer se igrajo temnolasi in črnooki južni otročaji, in »Židovski oddelek«, v katerem barantajo umazani židje po svojih malih prodajalnicah in na cesti.

Mnogo je videl Ivan ta dan in jako se je čudil. Zvedel je tudi, da Njujork vzlic svoji velikosti ni glavno mesto Združenih držav, nego da prebiva njih predsednik v »beli hiši« v Wašingtonu. Ko je legel spat, so mu blodila po glavi imena Hudson, Wašington in druga.

2. Proti zahodu.

Po daljšem trudu je dobil Ivan službo v veliki tvornici. Kmalu se je privadil nekoliko angleški govorici. Ostal pa je tu le dva meseca, ker je dobil iz Filadelfije ponudbo, za katero je kar prijel. Namenil se je, da pojde od dela do dela skozi vso severno Ameriko. Ko pride v Čikago, je menil, da mu ne bo težko priti v San Francisko, kjer plačujejo delo najvišje.

Tako je kmalu prišel v Filadelfijo v delavnico, kjer naredijo vsako leto po več tisoč lokomotiv. Ta delavnica je kar mesto zase. V velikanskih plavžih tope železo, ga kujejo in vlačijo ter predelujejo v jeklene parne kotle, v kolesa, osi in strojne dele, ki je iz njih sestavljena lokomotiva. Vsa

tvornica je preprežena s tirnicami. Izgotovljeni hlaponi beže odtod po železniškem omrežju Združenih držav.

Po nekaj mesecih mu ni več ugajalo tukaj. Zato si kupi vozni listek v Pitsburg, glavno mesto jekla in železa. Tam, tako so mu zatrjevali, ne čaka krepek delavec nikdar dobro plačanega dela.

Ne da bi mu bilo treba le enkrat prestopiti, se je peljal z vlakom iz Filadelfije v Pitsburg. Od glavne proge se cepijo neštevilne stranske in na vseh straneh leže mesta in naselbine. Tu gre železnica k rudniku, tam ona drži v kraj, kjer pridelujejo koruzo in tobak, tretja vozi k veliki žagi. Po kolodvorih stoje dolgi vlaki, obloženi z žitom, lesom, petrolejem, bombažem, s stroji, premogom — pač z vsem, kar je mogoče dobiti iz zemlje in kar morejo pripraviti človeške roke.

V vlaku mu sedi nasproti pristen Američan. Na obeh straneh postaja zemlja hribovita in v mnogih zavinkih se suče vlak. Ivan z zanimanjem ogleduje svet, Američan pa se oglasi: »Hribi, ki jih vidite, so grebeni Aliganskega pogorja, ki se dvigajo v severni Karolini nad 2000 m. V nižinah pridelujejo ljudje koruzo in sadje, po pobočjih so gozdi, vmes pa tudi obsežne goščave, kjer prebivajo le medvedje in volkovi. Nič se ni izpremenilo tam od časa, ko so se bojevali ondi Indijanci. Njih se vam sicer ni več bati, pač pa rjavih kač klopotač s temnimi lisami po hrbtu. Te so nevarnejše. Na srečo imajo v repu rožen klopotec, in kadar se plazijo po tleh, je čuti, kakor bi kdo stresal suh grah v rešetu. — Kam pa ste pravzaprav namenjeni?«

»V Pitsburg grem iskat dela.«

»V Pitsburg? Veste, kako pravijo Pitsburgu pozimi? Pekel. Poleti nima imena, bržkone zato, ker ni ne na zemlji ne pod zemljo hujšega gnezda, nego je to strašno mesto železa in dima, žarečih plavžev in neizmerno bogatih jeklenih kraljev. Sam sem delal tam dve leti in ga poznam. Odkar so tam našli petrolejeve vrelce, je zrastel Pitsburg kakor iz tal in je zdaj med največjimi obrtnimi mesti na svetu, za železo in jeklo pa prvo v Ameriki. Kolikor tu na leto napravijo, ima vrednost kake pol milijarde. V bližini so skoro neizčrpní premogovniki in dvanajst železniških prog se steka v Pitsburg. V predmestju je polno tvornic za stroje, polno

*dommola
Pittsburg*

livarnic in steklarnic. Nad pol milijona je tu prebivalcev, tretjina jih je tujcev. Povem vam, da imate Pitsburga prek in prek dosti, če si ogledate enkrat s kakega hriba cel gozd tvorniških dimnikov ter mislite na nesrečneže, ki garajo tam spodaj pod črnimi oblaki premogovega dima. Ponoči se vam zdi, da gledate pred seboj ognjenik. Iz mnogo tisoč dimnikov se leskeče rdečerumenkasta luč ter obžarja spodnje robove gostih oblakov dima, ki pokriva Pitsburg kakor ogromna kučma. Če bi bil na vašem mestu, deset parov konj me ne spravi v Pitsburg, peljal bi se kar naprej v Čikago. Ne da bi bil tam rajši, vendar pa bo za vas kot tujca tam bolje in bliže boste zapadu, ki daje vedno dovolj pomoči.«

»Hvala za vaš nasvet! V Čikago sem itak še namenjen, se pa peljem kar z vami.«

»Dobro. Tu je pitsburški kolodvor. Kar kupite si listek, a pazite, da ga ne dobite za Sen Luj!« —

»Sen Luj ste rekli? Kje pa je to?« vpraša Ivan, ko je sedel zopet v železniškem vozu.

»Ob Misisipiju,« odvrne Američan. »Od Pitsburga vozi tja doli železnica. To je križišče, ki mu ne najdete kmalu para. Neštevilne glavne proge se stekajo tamkaj in premnogi parniki plovejo odtod po Misisipiju in Misuriju. Ta dva se tu združujeta in napravljata tako najdaljši veletok na svetu, po množini vode ju prekaša edino Amazonski veletok v južni Ameriki. Plana Misisipijeva dolina je neizmerno rodovitna. Po obrežjih raste dovolj rži, da bi prehranila mnogo milijonov ljudi. Ko ta ogromna reka spomladi naraste, poplavi toliko zemlje, da je videti le velikansko jezzero. Dasi je Misisipi neizmeren blagoslov za človeštvo, zahteva vendar vsako pomlad težke davke. Ogromna, rjavomazana vodna množina odrezuje tedaj dostikrat ostre rečne ovinke ter si napravlja nova pota. Mesto, ki je ležalo ob Misisipijevem kolenu, je kar mahoma 10 kilometrov proč od reke, v drugem mestu pa, ki je bilo daleč proč od veletoka, morajo biti prebivalci vsak čas pripravljeni, da utojejo kakor mlade mačke. Železniški most stoji mahoma na suhem, tam naprej pa je odnesla voda železniške tirnice in progo. Le pogledjte si tole vodo! Lahko si mislite, koliko peska, zemlje in blata odplavlja s seboj vsako leto. In vse

to blato pušča reka v svoji plani delti pri izlivu pod mestom Njuorleanom. Zato se pomika delta tudi vsako leto niže v Mehikanski zaliv.«

3. Č i k a g o.

Vlak je hitel ob Mišigenskem jezeru, katerega sinja gladina se razprostira proti severu, in kmalu obstoji v Čikagu, kraljici kanadskih jezer. Tu se Ivan poslovil od svojega sopotnika in izstopi.

Dasi je Čikago najmlajše svetovno mesto, staro komaj sto let, je po površini in prostranosti med najobsežnejšimi. Veliki, še ne pozidani prostori ga razkosavajo in tvornice so raztresene vsepovsod. Danes je Čikago peto največje mesto na svetu in njegov letni promet cenijo na 12 milijard dolarjev. V mestu silno skrbijo za ljudsko izobrazbo in poleg ljudskih parkov in igrišč je veliko knjižnic, celo knjižnic za otroke, kjer je vedno polno takih mladih učenjakov. Ima pa tudi svojo slabo stran, ker je v Čikagu strašno razširjeno pijančevanje.

Ivan je iskal dela, a zaman je vpraševal po mnogoštevilnih tvornicah, kjer izdelujejo železniške vozove, mlatilnice in žitnice. Ni pa se mogel odločiti, da bi stopil v delo v kateri veliki klavnici, kjer zakoljejo vsak dan do 60.000 glav živine ter pripravljajo meso za izvoz. Končno se mu je posrečilo, da je dobil posla pri splavarjih, ki spravljajo les iz preobsežnih gozdov ob robu velikih kanadskih jezer. Tudi v trgovini z lesom je Čikago najznamenitejše mesto na svetu.

Med splavarji je imel Ivan za tovariša tudi nekega Angleža, ki mu je mnogo pravil o Kanadi in njenem žitnem bogastvu, o zlatih rudnikih severnoameriških in o čudesnih niagarskih slapovih, kjer pada voda čez strmo stopnico v globino. Stopnica sama je dolga 900 metrov in padanje vode v globino je tako bobneče, da se sliši šestdeset kilometrov daleč grmenje slapov. Ko pa dere voda v brezno, odskakujejo penasti in prašni vodni oblaki petdeset metrov visoko.

4. Dalje proti zahodu.

Pri delu na Mišigenskem in Huronskem jezeru si je Ivan prislužil toliko, da si je lahko privoščil že toliko zaželeno potovanje proti zapadu. Namenil se je, da si ogleda velika mesta ter poišče kraj, kjer bi zaslužil toliko, da se vrne domov in kupi tamkaj lastno domačijo.

Odpotoval je iz Čikaga, pustil za seboj Sen Luj ter se vozil s pacifično železnico preko Misurija in Kansasa, kjer drevi vlak čez neskončne prerije. Ivan se je kar oddahnil, ko je po daljšem času zopet ugledal pred seboj svetlorumeno steno. Kmalu so se razločili sveži, hladni vrhovi Skalnatega gorovja. Obenem pa je poslušal prirodnoslovca, ki je razlagal v vlaku sopotnikom različne prirodne posebnosti dežel, po katerih so se vozili.

»Vlak pelje zdaj z nami navzgor, prerije že prehajajo v bregovito znožje. Kmalu preidemo v svet, kjer rasteta dob in mahagoni. Šele više zgoraj pokrivajo tla krasni iglasti gozdovi, ob potokih in rekah pa rasto vrbe in jelše. Med iglavci so prav posebna mamutova drevesa, pravi velikani v rastlinstvu. Rasto največ v Kaliforniji, na zapadnem pobočju Siere Nevade. Če gledate na ta v nebo kipeča drevesa, mislite, da ne rasto za nič drugega, kot da zro njih vrhovi svobodno čez grebene. Eden teh velikarov, ki je že podrt, je bil visok 144 metrov in je imel pri tleh 35 metrov obsega. Deblo je bilo votlo. Ta drevesa so stara nad tisoč let. Mamutova drevesa izumirajo, prostor v Sieri Nevadi pa, kjer stoje ti zadnji velikani, so last vsega naroda. Nihče jih ne sme posekati.«

»Ali so tu v Skalnatem gorovju tudi take narodne lastnine?« vpraša eden od sopotnikov.

»So,« odvrne zgovorni prirodnoslovec. »Narodni park. To vam je pravo čudo! Cele knjige so že pisali o njem. V njegovih dolinah izvira kakih štiri tisoč vročih vrelcev in kakih sto geizirjev, presihajočih vodomotov z vročo vodo. Geizir »Velikan« meče vodo blizu sto metrov visoko in »Stari, zvesti geizir« bruha vodo vsako uro. Razen tega je v parku še mnogo drugih zanimivosti. Čreda bizonov, antilop in jelenov je tu varna pred lovci. Tudi bobber je svoboden na obrežju reke.«

In dalje je razlagal o največji zveri v teh krajih, o medvedu grisliju, o ameriškem tigru jagvarju in o ameriškem levu pumiju. Vlak pa je nadaljeval svojo šumno vožnjo skozi gorovje. Temne, divje soteske so se odpirale na obeh straneh njegovega pota. Enakomerno drdranje koles je uspavalo in potniki so se zleknili v svoje kote.

Ko pa je vlekla neutrudna lokomotiva vrsto težkih voz čez visok most in je začel peti odmev v jasnejših napevih, je postalo v vozu zopet živahnije. Potniki so se ozirali skozi okna ter zrlili v globok, zevajoč prepad pod seboj, kakor da vozi vlak v zraku.

Gledali so kánjone reke Kolorado. Na bregu so zrlili v globino dveh tisoč metrov, na drugi strani pa se dvigajo strme pečine, zdaj navpično, zdaj v pobočjih. V steno so vdolbene jame in votline, ob njih pa mole skale kakor stolpi in stolpiči. Nobene tratice nikjer, le tu pa tam sega v rjavo in sivo pečevje zelena jelka, ki je zrasla na robu prepada, njeni češarki pa padajo v globino. Reke same ni videti, a ne čuli bi njenega valovanja tudi na bregu samem; pregloboko strugo si je izkopala v apnencu v milijonih let.

O postanku teh kánjonov je razlagal v vlaku prirodoslovec, ko so se vozili še skozi gorske kraje Nevade in Kalifornije. Vlak je obstal v San Francisku, kjer so se sopotniki razšli.

V mestu, ki je med najlepšimi na svetu in leži na polotoku ob globokem, mehkem, od gorovja obrobjenem morskem zalivu, je Ivan kmalu spoznal, da je San Francisco za svetovno trgovino Tihega morja prav tako važen kakor Njujork za svetovno trgovino Atlantskega oceana.

Ostal je torej v glavnem mestu najskrajnejšega zapada, da tu poizkusi svojo srečo.

Po Svenu Hedinu Pavel Flerè.

214. Pozdravljeni!

Amerika, dežela hrepenenja, z neizmernim bogastvom blagoslovljena Koromandija, kamor so bežali v dneh bridkosti vsi ubogi in obloženi — kje si, Amerika, obljubljena dežela? Ni je več. Kakor čez noč je planil preko nje vroč vihar, hujši od kuge in vojne. Kjer je bilo še zvečer zeleno

življenje, je bila zjutraj smrt. Prazni so rudniki, zaprte so tvornice, železna kolesa stoje in rjave. Kje ste zdaj vi, kako vam je, bratje, ki ste pobegnili nekoč v obljubljeni deželo?

En sam mesec, ljudje božji, en sam mesec, in iz tristo-tisočerih delavcev je bilo tri sto tisoč beračev! To je samo začetek, zakaj kosa kosi dalje brez misli in brez usmiljenja. Danes še v postelji, jutri boš spal na cesti, danes še kruh v roki, jutri kamen! Iz tristotisočerih jih bo pet sto tisoč, iz petstotisočerih jih bo milijon.

Kako vam je zdaj, bratje? Tako vam je kakor otroku, ki je bil pobegnil od rodnega doma, ker ni imela mati, da bi mu bila dala kruha. Ko je obolel, se je vrnil k sirotni mamici in pozdravila sta se s solzami.

Kakor po izgubljeni bitki beže nešteti črni bataljoni, molče, brez upanja. Vsak teden, ljudje božji, vsak teden trideset tisoč! Vsak teden jih plane v njujorškem pristanu trideset tisoč na barke, trideset tisoč beguncev. In mesec ima štiri tedne in leto ima petdeset dva tedna! Kdaj bo konec te strašne procesije, ki roma preko morja?

Tam so gnojili zemljo s potom svojega čela, tam so gonili silne stroje z močjo svoje krvi — brez moči in brez krvi beže zdaj, izdani, premagani. Kakor pred kugo hodi strah pred to procesijo, nosi njen težki križ, ki sega do neba...

Gneto se množice v pristanu, moški, ženske, otroci. Preveč jih je za tesne barke. Blagor mu, ki je zasopljen skočil z mosta na krov! Tisoč jih stoji na produ, obupanih, jokajočih v mrazu in vetru do drugega tedna.

Do vrha, od kota do kota je natlačeno strašno med palubje Kunardove barke. V prostor, kjer bi se gnetlo dvajset ljudi, so jih potisnili petdeset. Moške, ženske, otroke. Postelje ni. Na tleh leže, drug ob drugem, drug na drugem. Voda je smrdljiva in še tiste je premalo; jed je plesniva, in tudi te je premalo. Da bi bilo vsaj zraka, vsaj zraka, ljudje krščanski! Prvi dan mine — spiš, ker si truden; drugi dan mine — spiš, ker si bolan; tretji dan pride, pa te tišči v prsih in v grlu; zdi se ti, da te pozdravlja smrt. Reci mu hudo besedo, prosi ga vode in zraka, pa se ti bo smejal ali pa te bo udaril v obraz...

Tako beže begunci, od nesreče gnani.

Štirinajst dni trpljenja neskončnega. Petnajsti dan stopijo na trdo zemljo, umazani, bolni, do smrti trudni. Moški gledajo temno v tla, ženske se opotekajo kakor pijane, otroci jokajo. In še tri dni. Zakaj tisoči že čakajo železnega voza; čakajo pod milim nebom, na blatnih tleh, na svojih culah, v plahte zaviti. In zopet tri dni; zakaj daleč je od morja v domovino. Iz potu, iz bolne sape se vzdiga težek vzduh; oči so zatisnjene, zaspati ne morejo. Tako se vozijo v domovino krščanski ljudje, tisti delavci, ki so s svojim potom in s svojo krvjo ustvarili bogastvo obljubljenе dežele, toliko bogastva, da ga je bila sita sama požrešna Korošmandija in da je rekla svojim delavcem: »Dodelali ste, dovolj imam, poginite zdaj!« —

Minil je tretji dan, iz železnih voz, težko sopečih, bruhne črna procesija —

Pozdravljena, domovina!

Ivan Cankar.

215. Avstralija.

Avstralija, ki je nekaj manjša od Evrope, ima sedaj sedem milijonov prebivalcev, ki so po rodu avstralski črnci in Malajci ali pa so belopoltni naseljenci. Razen nekaj otočij je vsa dežela razprostrta po južni poluti. Kakor Evropa sredi celinske polute tako leži Avstralija sredi povodne ali oceanske in se primerno imenuje tudi Oceanija. Okrog in okrog jo obliva Veliki ocean, le na zahodni strani sega Indijski ocean do njene celine.

V vročem pasu, po katerem se Avstralija večinoma razteza, je mnogo dežel najrodovitnejših, ker imajo tam dovolj dežja. Avstralija pa ne dobiva tega božjega blagoslova skoro nič. Zato je tudi večji del avstralskega sveta sama puščava. Na vzhodu pa je zemlja prav rodovitna. Kakor v vseh deželah v vročem pasu raste tudi tukaj kruhovec, ki rodi skozi devet mesecev toliko sadu, da preredi v tem času dvojje ali troje dreves enega človeka. Imenitna je tudi rajska smokva. Po močvirnatih krajih raste eokalipt. To drevo zraste kakor zvonik visoko in ima vedno zeleno listje, ki polagoma odpada ob vseh letnih časih, pa se vedno nado-mešča z novim. Posamezni listi vise navpično na vejah, tako

da pod takim drevesom ni nič sence. Odzunaj so podobni usnju, odznotraj, kjer se nabira voda, pa gobi. Iz listov se cedi lepo dišeče olje.

Evropski naselniki so prinesli v deželo žito, sadje in vinsko trto, bombaž, kavo in sladkorni trs. Vse to lepo uspeva.

Največji mesti v Avstraliji sta Melbourne in Sydney (izgovori Milbrn in Sidni).

216. Južni tečaj.

Večni led pokriva tudi južni tečaj. O tem tečaju so prišla prva poročila v svet komaj pred sto leti. Prav do tečaja pa dosedaj ni došel še nihče. Najznamenitejši raziskovalec doslej je bil Anglež Shackleton, ki je razkril velik del tega tečaja in nam priobčil o njem svoje zapiske.

Leta 1908. je prezimil Shackleton v bližini tečaja. Ko se je oktobra nagibala zima h koncu, se je odpravil proti njemu. Samo tri spremljevalce je vzel s seboj, njegove četvere sani pa so vlekli štirje majhni, pa močni konjiči, ki jih je privedel s seboj iz Mandžurije. Hranil jih je s koruzo in z umetnimi krmili, ko pa jim je med potjo zmanjšal deleže, so drug drugemu pogrizli repe. Možje so vzeli zase hrane za štiri mesece.

Iz žrela ognjenika Ebrusa so se dvigali temni dimi, ko je vozil Shackleton po ledu proti jugu. Tu je bil sneg mehek in pot po njem utrudljiva, tam zopet je bil pokrit s trdo skorjo, ki je zakrivala nevarne razpoke v ledu. Da so lahko počivali, so postavili dva šatora, se zavili v kožuhe, konje pa so zamotali v debele odeje. Kadar so sneženi viharji ovirali pot, je morala mala družba po več dni bivati pod streho v šatorih.

Če se je solnce skrilo za oblake, je bila svetloba jako nepriljučna. Nobena senca ni kazala, kje se dviga ali pada snežena poljana, vse je bilo le belo in po tej brezsenčni belini je bilo kaj lahko, da so se prevrnili preko obronkov. Nekoč so začuli od daleč grmenje, bilo pa je le pokanje silnega notranjega ledu. Ker je led lažji nego voda, ga voda dviga in tedaj se lomijo ledene gore v velikanske sklade.

Shackleton se je bližal južnemu tečaju s hitrostjo tride-

setih kilometrov na dan. Nikjer ni bilo nobene živali, nikjer drugega živega bitja. Samo na zahodu se je dvigala vrsta vršacev.

Dne 21. novembra so morali ustreliti enega konjiča. Njegovo meso so vzeli s seboj. Sani, ki jih je vlekel, so postavili v snegu pokonci, da bi jim bile na povratku zanesljiv kašipot. Kmalu so imeli ob svoji poti strme, temne pečine, ki jih pred njimi še ni zrlo človeško oko, zakaj nihče ni še prodril tako daleč proti jugu.

Nekaj dni zatem so morali ustreliti zopet drugega konja in kmalu nato so morali žrtvovati še tretjega, ki jim je ohromel. Zadnji, ki je preostal, je žalostno rezgetal za svojimi tovariši, ker mu je bilo dolg čas tako samemu v tem pustem svetu. Vzlic temu je čvrsto vlekel svoje sani, v druge pa so se vpregli možje sami. Tretje sani pa so zopet postavili za kašipot.

Gorovje, ki so ga imeli doslej na desni, se je obrnilo proti vzhodu in bi jim bilo zaprlo pot, da ni vodil preko njega lednik, preko katerega je držala »cesta« na južni tečaj. Splezali so nanj in šli preko majhnega prelaza med ogromnimi pečinami. Zdaj so bili obdani vsenaokrog od visokih gora. Nevarne razpoke so prepletale led in le z največjim trdom so se počasi pomikali naprej.

Nekega dne so trije Angleži vlekli ene sani, četrti pa je imel opravka s konjem pri drugih. Nenadoma mu izgine žival — požrl jo je led. Snežen most se je vdal pod konjevo težo in konj je zdrknil v globino treh sto metrov.

Možje so se sklonili nad temno odprtino, a od spodaj ni bilo čuti več glasu. Na srečo se je ob konjevem padcu prelomila ojnica, da so sanke ostale na robu ledenega groba. Če bi bil konj potegnil s seboj dragocena živila, bi se bil moral Shackleton mahoma obrniti.

Zdaj so morali možaki sami vlačiti živila in kurivo. O Božiču jim je kazal toplomer 44 stopinj mraza. To je za sredino poletja pač dovolj!

Končno so preplazili grebene in pred njimi se je raztezala obsežna snežena planota. A dasi visoka, da je provzročala potnikom glavobol, se je le počasi dvigala proti tečaju. Vnovič so zateknili v zemljo kašipot.

Dne 7. in 8. januarja l. 1909. jih je oviral strahovit snežen vihar na daljni poti. Toplomer je kazal sredi tega poletja na južnem tečaju 56 stopinj. Ko pa se je vihar polegel, so se odpravili dalje in dospeli do 88° 23' južne širine. To je bil zadnji dan pohoda. Do južnega tečaja sedaj sicer niso imeli več nego 180 kilometrov, a primanjkovati jim je začelo živ. Lahko bi bili dospeli do južnega tečaja, a ne bi se bili mogli vrniti.

Planota se je dvigala zdaj nad 3000 metrov nad morsko gladino. Tu so razvili angleško žastavo, položili na tla opis svojega pota, ki je bil shranjen v pločevinasto pušico, ter se vrnili.

Njih kažipoti so jih zvesto vodili nazaj v prezimovašišče, odkoder jih je ladja končno povedla v domovino.

Za Shackletonom so hodili še drugi raziskovalci na južni tečaj, a do njega ni dosedaj še nihče dospel.

Sven Hedin.

217. Parobrod se vrača v pristan.

Gre parobrod čez morsko plan ...

In tam in tam izza obzorja

že dviga varni se pristan,

prav kakor rastel bi iz morja ...

Počasi plava ladja tja

in bliža znani se obali ...

»Doma, doma smo, spet doma!«

šepečejo peneči vali.

Prispel je k bregu parobrod ...

Za nami zdaj so drugi kraji,

za nami dolga morska pot,

za nami daljni tuji raji ...

Za nami burja in vihar,

kleči opasne in skaline ...

Počij, oddahni si, krmar,

saj sidro že rožlja v globine!

Anton Aškerc.

218. Kako so si v starih časih predstavljali zemljo.

Zemlja se je zdela ljudem v starih časih velika ravnina, ki nad njo solnce vzhaja in zahaja. Polagoma so sicer spoznali, da ni ravna, ampak okrogla, toda bili so trdno prepričani, da stoji popolnoma na miru in da se vsi drugi nebeški svetovi premikajo okolo nje. Temu se ni čuditi, saj še danes ne verjamejo nekateri, da se zemlja vrti.

Pa se je oglasil Nikolaj Kopérnik, učen mož, ki je vse svoje življenje opazoval božje stvari v prirodi. Ta je pokazal zmoto, v kateri je bil ves svet. Ljudje so strmeli, ko so slišali Kopérnikove čudne nauke, ki jih je objavil l. 1543. v latinsko pisani knjigi o gibanju nebeških svetov. Kopérnik je namreč vzel zemljo iz središča ter jo naredil za navadno solnčno spremljevalko. Podrl je staro misel, da je zemlja vse in da morajo služiti drugi nebeški svetovi njej. Solnce je središče vesoljnega stvarstva, ne zemlja — tako je trdil Kopérnik. Solnce stoji na miru, a zemlja se suče okolo njega.

Marsikdo je zmajeval z glavo, ko je slišal te nauke, ter dejal: »Mož ni pri zdravi pameti.« Tudi učenjaki niso verjeli, ker takratna znanost ni imela pripomočkov, da bi jasno dokazala gibanje zemlje okolo solnca. Zato si Kopérnikov veleum ni mogel pridobiti prijateljev, ki bi bili zagovarjali njegovo mnenje.

A prišel je drug slaven mislec, Galileo Galilei. Poslušat so ga hodili od vseh strani, ko je razlagal svojo učenost. Galilei je odločno zagovarjal Kopérnika in trdil brezpozgojno dve resnici: 1. Solnce je nepremično središče sveta. 2. Zemlja ni središče, ker se premika.

Galileo Galilei je te svoji resnici tudi dokazal. Tako je bila premagana zmota, in napočila je nova doba.

Josip Lavtižar
Josip Lavtižar.

219. Neskončnost sveta.

»Ozri se na plameneče nebo! Tjakaj gre najina pot. Podaj mi desnico! Hitiva! Dovolj, tovariš, koliko hitrost želiš?«

»Sto kilometrov na uro!«

»Ha, to bi bilo prepočasi! Potujeva namreč na solnce. S to hitrostjo bi dospela tja šele v 61.937·5 dneh, t. j. v 169·69 letih.«

»Torej pa sto kilometrov v sekundi!«

»Prepočasi, prijatelj! Rabila bi za pot nad 17 dni.«

»Torej pa letiva s hitrostjo svetlobe, t. j. 300.000 kilometrov na sekundo!«

»Izvrstno, v 8 minutah in 15·5 sekundah bova na solncu.«

»Prišla sva! Ozriva se nazaj na zemljo, ki sva jo ostavila pravkar! Zaman išče oko po obnebu njene mogočne oble. Najina stara znanka, Rimska cesta, se veličastno vzpenja čez nebesni obok, zvezda tečajnica in Veliki voz žarita na njem v nezmanjšani krasoti — a kje je naša zemlja, ki se nama je dozdej dozdevala tako prostrana in velikanska?

Glej, tam v ozvezdju Tehtnice žari svetla zvezdica — naša zemlja! Skozi to ozvezdje ti potuje meseca marca, ako jo opazuješ s solnca. Kako je neznatna sredi blestečih milijonov!

Ako bi ostala na solncu vse leto, bi videla, kako je zemlja v tem času enkrat prišla okrog njega, obenem pa bi zaznala na nebu še sedem drugih zvezd, ki kakor naša zemlja romajo okrog solnca. To so njene ožje sestrice, zvezde premičnice ali planeti.

Onale živordeča zvezda na desni strani je premičnica Mart, majhen svet, ki ga okrožata dve luni. Naša zemlja ga v velikosti prekaša sedemkrat. Na levici nama sveti žarkobeli Jupiter; to ti je mogočna premičnica. Nič manj nego 1414 zemelj bi moral staliti, da bi zvaril njeno mogočno kroglo. Petero lun se vrti okolo nje. Pravkar vzhaja izza horizonta svinčenosivi Saturen, najznamenitejši podložnik našega solnca. Osmero lun teka okrog njegove velikanske oble, ki je 772 krat večja od naše zemlje, vrhutega pa jo obdajajo široki obroči.

Začuden strmiš v to veličastvo. Kako borna je naša zemlja proti tem svetovom! ti šepečejo ustnice.

Toda ostaviva orjaško solnce, ki bi lahko sprejelo v svoje telo nad milijon zemeljskih krogel, ki ima tako velikansko privlačno silo, da bi na njem ti tovariš tehtal 1946 kg, dočim jih tehtaš na zemlji le borih 70 — ostaviva ga in obiščiva druga, po vsemirju razpršena solnca!

Oprosti, dragi moj, kolika je že bila hitrost, s katero si hotel na pot?»

»Hitrost svetlobe, 300.000 km v sekundi.«

»Na tuja solnca potujeva, in ta brzina naju pušča na cedilu, prijatelj! S to brzino bi potrebovala do najbližjih tujih solnc nad tri leta; in če bi hotela dospeti do zvezd, ki so nakopičene v svetlobledem pasu Rimske ceste, bi potrebovala najmanj tisoč let.

Naj naju vodi misel, ki ni vezana na okove časa in prostora!

Ko beživa skozi brezkraini prostor, srečujeva na desni in levi plameneče zvezde, mnogo večje od našega domačega solnca, druge zopet manjše. Okrog vseh solnc pa se sučejo majhne in velike zemlje. Solnca jih grejejo in jim za-
ukazujejo pota. Hitiva, tovariši!

... Na meji sva. Dospela sva na rob Rimske ceste, in tu je konec našega svetskega sistema. Vse zvezde, ki jih obsega Rimska cesta — s solnci posebno gosto posejan pas — so združene v eno celoto, en svetski sistem, ki šteje na milijarde zvezd.

Tu pa zija vsenaokrog prazen prostor — šele v nedosežnih daljavah se blešče meglene pege, drugi svetski sistemi, polni žarečih milijonov. Neskončna razdalja jih je našemu pogledu zmanjšala in zgostila v blede oblačke. Tako se vrste svetovi iz neskončnosti v neskončnost!

Moč našega uma omaga, v to mogočnost si ne upa naš pogum ...«

Dr. Pavel Grošelj.

220. Kako veliko je solnce.

V knjigah čitamo, da meri solnce najmanj 182.000 milj v premeru, 600.000 milj v obsegu in da ima 3700 bilijonov kubičnih milj vsebine. A koliko je ena kubična milja? V zaboj, ki bi bil velik eno kubično miljo, bi lahko spravili vsa mesta, vse vasi, vse gradove, vse piramide, železnice, trdnjave, izkratka vse, kar je napravila človeška roka na zemlji, in zraven še vse, kar hodi in lazi, vse ljudi in vse živali na njej.

Je li pa res mogoče, da je ena sama kubična milja toliko? Da bi res ne mogli napolniti skrinje, ki ji je vsaka stena po eno miljo dolga in široka? Kaj, ali ne bi mogli napraviti stroja, ki bi rešil tudi to nalogo? Hajdimo na delo! Kar poizkusimo!

Sezidamo si opekarnico in rabimo takšen stroj, da izgotovimo vsako sekundo eno opeko, ki je en čevelj visoka in toliko debela in široka, torej kocko, dolgo en čevelj. Stroj teče noč in dan in položi vsako izgotovljeno kocko kar lepo po vrsti v skrinjo. To bi pa bilo čudno, ako ne bi bila skrinja kmalu napolnjena!

Dobro, stroj dela! Vsako sekundo nam dobavi eno opeko in jo položi lepo po vrsti v zaboj. Računajmo! Vsako sekundo izdelava eno opeko, torej na minuto 60, na uro 60krat toliko, torej 3600, na dan 24krat toliko, torej 86.400, na leto seveda 365krat toliko, to znaša 31,536.000 opek.

Zdaj pa hočemo vedeti, koliko takšnih opek gre v naš zaboj.

Najprej obložimo lepo po vrsti tla naše skrinje z opeko. Vsaka vrsta je eno miljo dolga, torej pride na eno vrsto 24.000 opek. Ker pa imajo tla 24.000 takih vrst, moramo imeti 24.000krat 24.000 opek, da pokrijemo tla, to je 576 milijonov opek. Ker pa dobavlja naš stroj na leto samo 31 milijon 536 tisoč opek, si lahko vsak otrok izračuna, da v 18 letih, če dela neprenehoma noč in dan, ne bo niti tako daleč, da bi pokril z opeko zaboj samo tla.

A naš zaboj je tudi eno miljo visok, torej je treba, če ga hočeš napolniti, 24.000 tolikšnih plasti, kolikršna je tista, ki pokriva tla. Ako malo računaš, se lahko uveriš, da naš stroj ne bo tako hitro zmagal svojega dela, kakor smo mislili. Moral bi delati noč in dan, leto za letom, brez prenehanja celih 438.356 let, 1 uro, 26 minut in 24 sekunde, da izgotovi svojo nalogo. Ako bi bil Adam pred 6000 leti hotel napolniti tak zaboj in bi bil postavil deset takih strojev, bi ga bilo danes ob nepretrganem delu napolnjenega šele eno sedmino.

To je samo ena kubična milja! In ker iz zemeljske oble lahko izrežemo 2650 milijonov tolikšnih kock, moramo do zemeljske oble imeti posebno spoštovanje! No, solnce pa obsega 3700 bilijonov kubičnih milj!

Koliko pa je pravzaprav en bilijon? Bilijon je milijonkrat milijon in je videti s številkami zapisan takole:

1,000.000,000.000.

Toda številčne vrste nam ne kažejo prav nič množine, ki jo izražajo. Bilijon je toliko, da bi moral človek, ki šteje v eni sekundi do dve, šteti blizu devet tisoč let, noč in dan, da bi naštel en bilijon.

Potemtakem nam ne sme nihče zameriti, ako imamo neizmerno spoštovanje do solnce in sveta, ki ga ogreva in razsvetljuje ta grozni prirodni velikan.

H. Schreiner.

221. Uganke.

Nebeška kraljična
vso božjo noč skače:
iz zlate palače
v srebrno pristavo,
iz srebrne pristave
v črno bajto.

En zlatnik, en srebrnjak,
a drobiža polovnjak.

Od gore do gore pajčolan,
z nebeškimi zvezdami pretkan.

Oton Župančič.

222. Koledar.

Koledar na steni nam kaže mesece, tedne in dni. Žepni koledarček opravlja isto službo na poti. K pratiki se zateka kmet, da zve, kateri dan bo pomladanski svetnik, ki konča dolgo zimo, kdaj bo gnal voliče na semenj, kdaj bo Velika noč, kdaj drugi prazniki.

Razdelitev leta na mesece in mesece na tedne se opira na pomikanje lune okrog zemlje in na njene izpremembe, zakaj od mlaja do mlaja mine skoro $29\frac{1}{2}$, od mlaja do prvega krajca pa skoro $7\frac{2}{5}$ dni. Ker pa te dobe ne znašajo

celih dni, tudi ni mogoče, da bi leto po teku lune razdelili na enake dele. Luna 12krat obhodi zemljo v 354 dneh, po temtakem manjka še nad 11 dni do celega leta. Ko bi hoteli leto deliti na 12 enakih delov, bi prišlo na vsak del $30\frac{1}{2}$ dneva. Da se pa ognemo drobcev, so odkazali mesecem zvrstoma po 30 in 31 dni. Da je pa vsako leto tudi dobilo polno število dni, zato so ustanovili, naj vselej po treh navadnih letih pride prestopno.

Ta delitev časa izvira iz starega veka. Ker jo je uvedel Julij Cezar, jo imenujejo Julijev koledar. Julijev koledar pa je bil predolg za 11 minut in 14 sekund. Poznejše zvezdoznanske preiskave so namreč pokazale, da leto ne znaša $365\frac{1}{4}$ dni, ampak 365 dni, 5 ur, 48 minut in 46 sekund. Ta nenatančnost Julijevega koledarja je tako narasla v teku stoletij, da je že l. 1582. prišlo enakonočje na dan 11. marca meseca, da je bilo torej za deset dni prezgodaj postavljeno. Da se je ta napaka odpravila, je ukazal papež Gregorij XIII. leta 1582., da se mora za tedanjim 4. oktobrom šteti takoj 15. dan oktobra. Ukazal je dalje, naj odpadejo vsakih 400 let 3 prestopni dnevi, to pa tako, da ostanejo sekularna leta navadna, ako se njih letno število ne da deliti s številko 4. Tako sta leti 1600 in 2000 prestopni, leta 1700, 1800, 1900, 2100, 2200 in 2300 pa so navadna. Nesekularna leta so prestopna, ako se da letno število deliti s številom 4.

Cerkveno leto ima premične in nepremične praznike. Premični se ravna po Veliki noči. Veliko noč obhajamo prvo nedeljo po ščepu, ki pride za pomladanskim enakonočjem. Zato Velika noč ne more nikoli biti pred 21. marcem in nikdar po 25. aprilu.

IX. Iz preteklih dni.

223. Iz prazgodovine slovenskih pokrajin.

Slovenska zemlja je jako bogata starin iz prazgodovinske dobe, t. j. iz tistih časov, o katerih nam zgodovina sama ne sporoča ničesar. V ono megleno preteklost spada že rimska doba, v kateri je Rimljan oblastno stopal po naših krajih, gradil velike naselbine, delal ceste in vodovode.

Pred Rimljani so bili po sedanji slovenski zemlji naseljeni drugi narodi. Bili so na nižji stopnji omike nego njih nasledniki. Poznali niso še železa. Izdelovali so vse orodje iz brona. A raziskovanje starin nas vodi v še bolj oddaljene dobe; privede nas do ljudstva, ki celo brona ni poznalo toliko kolikor poznejši rodovi. Sulice in sekire, nože in kladiva so klesali iz kamena in iz živalskih kosti. Le tu pa tam so imeli kak predmet, kak okrasek ali drugo drobnjavo iz brona, dokaz, da so tisti prvotni stanovniki naše domovine bili na najbolj prvotni stopnji omike, ki jo sploh pozna zgodovina človeštva.

Krasne sledove iz te najdaljnejše dobe nam podaja okolica ljubljanska. Na njenem jugu in jugozahodu se širi velika ravan, ki ji pravimo Ljubljansko barje. Okrog in okrog jo zdržema obdaja premnogo hribov in gorá, samo pri stolnem mestu Ljubljani ima ta prirodna ograja presledek, to je globoko usedlino, po kateri teče Ljubljanica na Posavje, kjer se združuje pri Zalogu s Savo.

V oni dobi ni še bilo današnjega barja, nego prostrano jezero se je blesketalo med gorami. Njih rob ni še bil pretrgan pri Ljubljani in zato se vode niso mogle odtekat. Lahko trdimo, da so tam, koder danes veter ziblje sočne bilke in maje zlato klasje, pljuskali v tistih davnih časih valovi širnega jezera.

Na tem jezeru pa ni bilo pusto in dolgočasno. Priden in zanimiv rod je imel tu svoje domove. Bili so tedaj pač divji in nevarni časi. Pest je odločevala v neprestanem boju proti sosedom in zverem, ki so polnile širne temne gozdove. Življenje seljakov ni bilo brez vedne nevarnosti in zato so posebno skrbno iskali primernih selišč. Poiskali so plitvih jezer in se naselili na vodi. Vanjo so zabili kole, nanje pa postavili svoje koče. To so bile stavbe na kolih ali mostišča.

Kjerkoli so zasledili ostanke stavb na kolih, so našli tudi razne predmete, ki so jih rabili mostiščarji. Najdeni ostanki so jako različni predmeti: izdelki človeške roke, kamenje, prineseno iz daljnih krajev, les in oglje, živalske kosti in razni rastlinski plodovi.

Najbolj nas seveda zanimajo izdelki človeške roke, to je raznovrstno orodje in orožje. Skoro nikjer ne zapazimo kake kovine. Vse je izklesano iz kamena ali izdelano iz kosti. Največ orodja je iz jelenovega roga. Sekire razne oblike, natančno prevrtane za držalo in dobro izbrušene, kladiiva z enakimi luknjami, ostra bodala, igle, šivanke s podolgovatimi in okroglimi ušesci — vse izdelano iz jelenove kosti. Noži iz zoba divjega prasiča nas spominjajo na sedanjne čevljarske krivce, razni brusi iz peščenca in fine óslíce pa nam pričajo, kako so likali in brusili okorno orodje. Roženi gumbi, razna motovila, obešala za obleko in mnoge drobnjave glasno govore o nenavadni spretnosti prebivalcev na mostiščih. Prevrtani zobje medvedovi, zajčevi in pa merjasčevi so bili pač nekak lišp, ki so si ga obešale tedanje ženske okrog vratu in rok.

Kamenenega orodja je bilo dokaj manj nego koščenega. Nekaj sekir, kladiiv, dlet, nožkov, žag in sulic so pač našli, a to je malo proti poprej opisanim predmetom. Našli so tudi veliko kamenov za mletje pa bruse in óslíce. Nekatere óslíce so na koncih prevrtane. Najbrž jih je vzel lovec na vrvci privezane s seboj, da je lahko sproti brusil skrhane sulice in sekire. Bronastih izdelkov je med vsemi najdbami najmanj.

Zlasti so se mostiščarji odlikovali z lončeno robo. Tvarine zanjo jim seveda ni manjkalo, saj je vse jezero ležalo na glinasti podlagi. Posodo so izdelovali s prosto roko, a znali so ji dajati lepo, okroglo obliko, kakor da bi bili imeli

lončarske kroge in stružce. Mnogo loncev in skled ima lične ročke, druga taka posoda je prevrtana ob robu, da so potegovali vrvce skozi luknjice in jo obešali. Večina ima lepe okraske, vrezane z iglo v ilovico v obliki pike, črte in kroga; celo križ je dostikrat videti. Tudi otroške ropotuljice in druge igrače so izdelovali iz gline.

Ko sedaj poznamo glavne ostanke, ki smo jih našli v stavbah na kolih, nam ne bo težko, da si napravimo precej jasno sliko o življenju mostiščarjev. Na kopnem človek ni bil varen napadov sovražnikov in zveri. Zato se je umaknil na jezero in si postavil domove na kole, zabite v blatno dno. Zaradi večje varnosti so zgradili celo vas. Moški so hodili v boj in na lov, ženske pa so skrbele za dom. Krmile so domačo živino, pripravljale jedi in narejale tudi obleko, večinoma iz živalskih kož. Rokodelci so tesali leseno orodje, izdelovali čolne, vezali splave iz posamičnih debel ter narejali orožje in posodo.

Po Ivanu Šubicu.

224. Ilirska tragedija.

Tam od gorečih Libije puščav
do mrzlih host germanskih in dobrav,
od Taga pa do Evfrata in Nila —
tod orel rimski razprostira krila.

Vse naše — vse! ... Andetrium samo,
vrh skale gnezdo sokolovo to —
edino ti nam ne bi se udalo?
Kako nam dolgo še boš kljubovalo?

Kak dolgo, Bato, smeli gorski voj,
poslednji grad mi branil bodeš svoj?
Bojim se, da pogine še od glada
ilirska velikanska ti armada!

Avguste jasni, kaj si misliš ti,
da sin Tiberij tvoj se tu mudi?
In kaj porečeš, ko brez zmage, slave
domov privedem legije stoglave?!

Na levjih kožah on leži, bedi.
 Po glavi misli roj se mu podi.
 Polnočna straža tiho, čuj, prihaja,
 neznanca v šator nekega dovaja.

»Kdo?« — »»Bato!«« — »Mars, zaščitnik Rome, sam
 privedel k meni v tabor te je k nam!
 Za pest zlata ... za državljanstvo naše
 prodajaš — jeli? — mi te gore vaše?«

»»Da, izdajica sem ti, o Rimljan!
 Izdat očino prišel v tvoj sem stan:
 Tako kričalo vse je gori name,
 ko borce svoje sem ostavljal same.

Na! Pripogibam svojo ti glavó,
 odsekaj z mečem slavnim svojim jo!
 A narod, narod moj — ta prost naj bode!
 Ne jemlji mu, ne jemlji mu svobode!

Kaj treba vam še več zemljé, sveta?
 Čemu dežela skalna vam bo ta?
 Bogovom za Ilirije svobodo
 poslednjega žrtvuj nje vojevodo!««

»Ha, ha! Precen, barbar, odkup je tvoj!
 Kaj počnem z mrtvoj tvojo naj glavó?
 Dežela ta in živa glava tvoja —
 to v Rimu bojna bode slava moja!

Naprej, kohorte, na trdnjavo gor!
 Naš bo Andetrium, ko vstane zor!«
 Uklenjen Bato mirno mora zreti,
 ko vrag razdeva grad mu zadnji, sveti.

On vidi, kak za zidom pada zid.
 Kalé oči se mu, kalí se vid ...
 V prah pade zadnji zid po borbi vroči —
 i Bato pade in srcé mu počí.

Anton Aškerc.

225. Atila in slovenska kraljica.

Kralj Atila, Hunov veliki voj,
beneške ugleda ravnine.
Pohotnost užge mu do njih se takoj,
zamičejo brž ga skomine.

»Prehodil zares sem že dosti sveta,
podjarmil ga s svojim sem mečem,
krasnejše dežele pa, nego je ta,
je, bogme, ni — to vam rečem!

In ker je prelepa, ah, moja zato
ta zemljica bodi slovenska!
Dobiti jo pač ne bo pretežko,
kraljuje ji sama le ženska!«

In Atila reče, in zemlja bobni,
vsa trese se plan plodovita.
To niso potresa podzemske moči,
to konj so vam hunskih kopita.

Kobilic je roj na Benečijo pal,
žre, pase po njej se poceni:
to Hunov je divja in gladna druhal,
ki krade in ropa in pleni.

Kresovi po zemlji beneški gore,
oj svetli, nebrojni kresovi!
Bog vas se usmili, ubogi ljudje:
gorijo vam vaši domovi!

Zveri prilomastile skok so na skok
morit med orače beneške.
Čuj krik njih in vik in jok, vzdih in stok!
Koljó jih zverine človeške.

Hun vlada ob Nádiži bistri povsod,
ni varnega več pred njim zida.
Kje vojski domači zdaj trden je kot?
Kje ti zdaj, kraljica si Vida?

Pod Krasom, kjer skalnata stena zija,
 kjer širi se Lándrijska jama,
 tam vojska kraljičina tabor ima,
 tam našla skrovišča je sama.

Pred Vido prijaše Hun kósmat in grd:
 »Predaj se kar sama nam rada!
 Če nočeš, meč Atilov tvoja bo smrt,
 pogine ti tabor od glada.«

»»Gladu in Pesjanov se jaz ne bojim!
 Tu vzemi za dar si meh žita,
 k rojakom povrni tja hitro se z njim,
 če vojska še vaša ni sita!

Čuj, kolikor zrnja ti hrani ta meh,
 vreč žita še toliko imamo —
 po tajnih donašajo nam ga hodéh.
 Nikdar se vam mi ne udamo!««

Ustraši kralj Atila sam se zelo
 odgovora hrabrega Vide.
 Benečiji lepi da rajši slovo
 ter z dolgim nosom odide.

Ko Vida hotela pa peči je kruh,
 zmračí se prekrasno ji lice:
 odnesel bil Atilov je ogleduh
 poslednji ji mernik pšenice.

Trdnjava Slovencev današnji še dan
 tam zove se Lándrijska jama.
 Spominja se dan, ko je bežal Pesjan,
 spominja kraljica se sama.

Anton Aškerc.

226. Samo.

Kje li zemlja grobe krije,
 kjer junaki domačije
 mirno smrtno spanje spe?
 Nihče li ne zna za njé?

Rad na tvojo, hrabri Samo,
 črno bi pokleknil jamo,
 prst poljubil, ki pod njo
 hlabro ti leži telo.

Tam klečé nad tvojo rako,
 bi ljubezen sebi tako,
 kakršno si ti gojil,
 rad v želeče srce vlil.

V pesmih glas bi svoj povzdignil,
 z njim Slovence bi navdihnili.
 Tvojo vrednost rod spoznal,
 tebe vreden bi postal.

Simon Jenko.

227. Boj pri Ajdovskem gradu.

(Uvod h »Krstu pri Savici«.)

Valjhun, sin Kajtimara, boj krvavi
 že dolgo bije za krščansko vero.
 Z Avreljem Droh se več mu v bran ne stavi.

Končano njuno je in marsiktero
 življenje. Kri, po Kranji, Korotani
 prelita, napolnila bi jezéro.

Gnijó po polju v bojih pokončani
 trum srčni vojvode in njih vojščaki.
 Sam Črtomir se z majhnim tropom brani.

Bojuje se najmlajši med junaki
 za vero staršev, lepo bog'njo Živo,
 za Črte, za bogove nad oblaki.

On z njimi, ki še trd'jo vero krivo,
 beži tja v Bohinj, v Bistriško dolino,
 v trdnjavo, zidano na skalo sivo.

Še dandanašnji vidiš razvalino,
ki Ajdovski se gradec imenuje.
V njej gledaš Črtomirovo lastnino.

Devetkrat večja množ'ca jih obsuje
in zveste straže krog in krog postavi,
odvzame up jim vse pomoči tuje.

Visoke odre tamkaj si napravi,
zidovje podkopuje, vrata seka.
Ne polasti se njih, ki so v trdnjavi.

Šest mes'cev moči tla krvava reka,
Slovenec že mori Slovenca, brata.
Kako strašna slepota je človeka!

Ko niso meč, sekira in lopata
jih mogle, lakota nepremagljiva
preti odpreti grada trdna vrata.

Dalj Črtomir jim reve ne zakriva.
Besede te tovar'šem reče zbranim:
»Ne meč, pregnala bo nas sreča kriva.

Le malo vam jedila, bratje, hranim,
branili smo se dolgo brez podpore.
Kdor hoče se podati, mu ne branim.

Kdor hoče vas dočakat' temne zore,
neproste dni živet', nočem enake —
ne branim mu, al' jutra čakati more!

S seboj pa vabim druge vas junake,
vas, katerih rama se vkloniti noče.
Temna je noč in stresa grom oblake.

Sovražnik se podal bo v svoje koče.
Le majhen prostor tja je do goščave,
to noč nam jo doseči je mogoče.

Največ sveta otrokom sliši Slave!
Tja bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosto vol'jo vero in postave.

Če pa naklonijo nam smrt bogovi —
manj strašna noč je v črne zemlje krili,
ko so pod svetlim solncem sužni dnovil«

Ne zapusti nobeden ga v tej sili.
Molče orožje svoje vsak si vzame,
strahljivca v celem ni imel števili.

Al' komaj vrata so odprta, vname
se strašen boj, ne boj, mesarsko klanje:
Valjhun tam s celo jih močjo objame.

Tud' on se je zanesel na njih spanje,
prelesti mislil je ozidje grada
in ponevedoma planíti nanje.

Ko svojo moč najbolj vihar razklada,
okrog vrat straža na pomoč zavpije.
In vstane šum, da mož za možem pada.

Kot se neurnik o povodnji vlije,
iz hriba strmega v doline plane,
z deročimi valovi vse ovije,

kar se mu zoperstavi, se ne vgane
in ne počije prej, da jez omaga:
tak vrže se Valjhun na nekristjane.

Ne jenja prej, doklér ni zadnja sraga
krvi prelita, dókler njih kdo sope,
ki jim je staršev vera b'la tak draga.

Ko zor zasije na mrličev trope,
leže, ko ob ajde žetvi al' pšenice
po njivah tam leže snopovja kope.

Leži kristjanov več od polovice.
 Med njimi, ki so padli za malike,
 Valjhun zastonj tam išče mlado lice
 njegà, ki kriv moritve je velike.

France Prešeren.

228. Ponemčevanje.

Podobne slike ne vidite tako kmalu na svetu, kakršno nam podaja ponemčevanje Slovanov.

Nemški narod ima posebno značilno lastnost, da hoče širiti svojo oblast nad drugimi plemeni preko mej svojega jezika. Katerikoli narod je priroda posadila v bližino Nemcev, vsak se je moral nešteto krat boriti za svojo samostojnost. Ako ni bil dovolj krepak, da bi se bil ubranil nemške oblasti, je moral propadati v strahoviti borbi za obstanek svojega jezika in svojih običajev, zakaj Nemec ne trpi kot gospodar nič drugojezičnega pod seboj. Podjarmljeni narodi morajo sprejemati nemške običaje, nemške načine, nemški življenjski red, nemški jezik, nemški značaj, izkratka: preleviti se morajo v Nemce. Dokler se ta izpremembra ne izvrši, ni miru. Tako umetno širjenje nemškega duha in jezika smatrajo sami za zmagoslaven napredek omike, za kulturno delo, zakaj jezik in običaji drugih narodov se jim ne zde enakovredni.

Izmed južnih Slovanov so Slovenci trpeli največ od ponemčevanja. Tisočletno delo je prinašalo nemškim gospodarjem obilo uspehov. Posest slovenskega naroda je bila pred 1300 leti vsaj enkrat tako velika, kakor je dandanes, in skrčila se je tako grozno, ker nista Nemcev podpirali samo državna oblast in cerkev, temveč jih je podpirala tudi priroda.

Slovensko ljudstvo je zasedlo ogromno ozemlje, po katerem se je razselilo prav na redko in široko, na gosto pa le južno od Drave. Gorata in gozdnata zemlja ni bila primerna za gosto naselitev.

Števila slovenskega ljudstva pred tisoč leti ne smemo ceniti po velikanskem ozemlju in z ozirom na današnje število prebivalstva. Obilo zemlje je bilo neobljudene, zlasti v goratih krajih.

Nemškemu narodu pa so bila njih selišča pretesna. Potrebovali so zemlje, morali so dobiti več duška za delo in življenje. Na zapad se niso mogli širiti, zakaj tam so živeli gosto naseljeni in krepki narodi; edino le na vzhod jih je mogla voditi težnja po pridobivanju.

Čim sta se utrdili bavarska in nato frankovska oblast nad slovenskimi pokrajinami, že se je pričelo priseljevanje Nemcev. V dobi domačih verskih vojen in krutih bojev z Bavarci, v dobi pokristjanjenja Slovencev in ob vojnah z Obri je trpelo slovensko prebivalstvo brez dvoma toliko, da ga v mnogih krajih vobče ni več. Za Karla Velikega je bilo obilo naše zemlje popolnoma opustošene, neobljudene in neobdelane. Nemški grofi, cerkveni dostojanstveniki in novi samostani so prejeli od kralja ogromne darove v zemljiščih. Take pokrajine je bilo treba iznova naseliti, zakaj prazna zemlja ne donša koristi. Novi nemški veliki posestniki so radi vabili delavske družine, ki niso imele doma na Nemškem dovolj zemlje in kruha, naj se naselijo po rodovitnih, neobljudenih slovenskih pokrajinah. V mnogih krajih je oživelo življenje, sekire novih naseljencev so odmevale po gozdih in krčile zemljo na gosposkih ali cerkvenih posestvih. Razen poljedelcev so prihajali obrtniki, rudarji, trgovci, vojaki. Naselbine so se razvijale v vasi in mesta.

Frankovski kralji so naseljevali po svojih posestvih na Slovenskem tu pa tam tudi nemške upornike in nezadovoljne, zlasti nemirne Sase.

Solnograški nadškofi so dovršili za Nemštvo velikanško gospodarsko in narodno delo na nekdanjem slovenskem ozemlju. Naš svet severno od Drave, ki je bil v oblasti solnograških dušnih pastirjev, je dandanes skoro popolnoma ponemčen. Brizinški, bamberski in briksenski škofi so isto tako tekmovali v verskem in gospodarskem delu med Slovenci. Današnje Avstrijsko, gornje Štajersko, severno Koroško in vzhodno Tirolsko je izgubilo slovensko prebivalstvo. Teh dežel se je polagoma čisto polastil nemški narod.

Za Otona I. se je začelo iznova krepko prodiranje nemških naseljencev. V 11. in 12. stoletju še navajajo listine slovenske in nemške priče kot mirne sosede na gornjem

Štajerskem in razločujejo slovensko in nemško zemljiško mero. Dandanes pričajo krajevna imena, kod so bile nekdanj slovenske naselbine.

Dr. Ljudevit Pivko.

229. Kralji.

1. Ljudevit Posavski.

Ban Borna, porod zmije potajnice,
pod zastavama na Kupu koraca.
S četama mnogim ko vihor se baca
na mrkog sina posavske ravnice.

I borba bjesni. Junak poljem viče:
»Nebratsko sjeme valja pogaziti!«
Razbojem širnim lavski čopor riče.
K nebu se diže urlaj grozoviti.

Zapada sunce. Mrući gleda, kako
Bornova vojska leži poražena,
i Ljudevita motri izranjena,

gdje stoji, visok nad mrtvima; tepa:
»Da. Pobjeda je bila sjajna, lijepa,
al ne znam, bi l' se radovô — il plakô.«

2. Kralj Tomislav.

I.

Stadoše oči u oči na gori
Lomnoga Gvozda.¹ Onaj, koji nagnu
s istočnih pústâ, prvi progovori:

»Znaš li, pred koga ko klisura stane?
Zmaj sam ti strašni s razornim ognjem,
orijaš, koji zgnječi Moravljane.

¹ Velika Kapela.

Napojih krvlju zemlje Kocelove
i sela zažgah kneza slovinskoga,¹
na jug me sada sinje more zove.

Oluja ja sam, što u prah obara
kraljevstva, remen Atilina² biča;
oganj sam, koji poždire i hara.

Čemu se nadaš? Ko vjetar pržinu
Išten i Erdeg pomest će preda mnom
vojsku ti — tužno past ćeš u prašinu.

Pred moja kola bacaš prvi stijenu.
Drzniče, tko si? Iz kojih si strana?
Čuj ruke grozne u mome imenu:

Arpad sam, unuk Eđeka kagana!³

II.

Oružje zveči. Bjesne mrke čete...
I Madžar bježi na brzim konjima.
Za njim Hrvati ko sokoli lete.

Gone ga preko ravni i bregova,
šumama gustim, gudurama tamnim,
tamo do sivih Dravinih valova.

Kagan je rijeku prošô, mrk je stao:
»Junače, tko si?« — Na drugome brijegu
pobjednik mladi gromko zavikao:

»Arkade, ti si vjetrina, što hara,
a ja sam hrašće, jedro i stoljetno,
na koje zalud vihor se obara.

¹ Braslav.

² Božanstvo paganskih Madjarov.

³ Kagan — vodja.

Ti bijesan rušiš, a ja vedar zidam;
ti ko zvijer hanu, da moriš i kolješ,
ja od zla branim, ljute rane vidam.

Za ime što pitaš, varvarine?
Čuvar sam vjerni ognjišta otácâ,
lav stražar rodne rijeke i doline.

Susjede, dom si na svojem gradi.
Zovi me zid mjedeni, plot krvavi...
Prolitje l' se tebi jednom natrag, znadi:
Tu ćeš me naći; čekam te na Dravi.«

3. Kralj Petar.

I.

I borba bjesni. Rže konj i ječi
bojovna truba usred bijela dana.
Sve nove čete jure sa svih strana,
sve urlik raste do neba vapeći.

Madžarska sila mukom pute krči
kroz čete naše. Poljem vojska vrvi.
Na vihor nalik kralj razbojem trči.
»Ne! Tron se jedan ne ruši bez krvi!«

I on se baca, gdje je bes najžešći,
i nasrtaji sve jači i jači,
i udarci su sve češći i češći.

Koplja se sjaju, zastave se viju,
Petrovi borci sve bjesnije biju.
On — krvav, strašan, pred svima prednjači.

II.

Strši na grdnoj gomili mrtvacâ
i sabljom maše... Sunce na umoru
krvave zrake u lice mu baca.
On klikće kao orô na timoru.

Koloman stiže: »Petre, sam si ... gledaj!
 Čemu ta borba? ... Što te peče ranâ.
 Junače vrli, pigni se i predaj,
 znakove primi hrvatskoga bana.«

»Ne, sam ja nijesam. Gle, uz bok mi stoje
 Ljudevit, Braslav, Mislav, Tomislave.
 Iz zemlje niču, iz pare krvave.

Svi gledaju me. Znam, čega se boje.
 ... Poslednji vladar mora da se sruši
 s krunom na glavi, s ponosom u duši!«

III.

Strši na grdnoj gomili lešinâ
 i kliče: »Nijesam sam. Preda mnom velo
 mnoštvo je neko na litice sjelo,
 šutke me motri s orlujskih visina.

Madžaru, strijelu napni, u rog pu'ni!
 Ne, Hrvat svaki izdajica nije.
 Krvi će kaplja da ko biser sije
 na čelu mome, na hrvatskoj kruni.«

Reče ... Strije le zazvizdaše lake.
 Poletje poklič nebu pod oblake.
 Rog klancem ječi, grmi i uvali.

Sunčani trak se slomi i utrnu.
 Urlikom divljim vojska naprijed srnu.
 Ogroman, težak kralj se u prah svali.

Vladimir Nazor.

230. Немањино благо.

Збор зборила господа хришћанска
 код бијеле цркве Грачанице¹:
 »Боже мили, чуда великога!

¹ Samostan Gračanica je na Kosovem polju blizu Prištine.

Куд се дједе цар-Немање благо,
 седам кула гроша и дуката?«
 Ту се деси Немањићу¹ Саво
 па говори господи хришћанској:
 »Ој, Бога вам, господо хришћанска!
 Не говор'те о мом родитељу,
 не говор'те, не гријешите душе!
 Није бабо расковао благо
 на наџаке² ни на буздоване
 ни на сабље ни на бојна копља
 ни добријем коњма на ратове³,
 већ је бабо потрошио благо
 на три славна српска манастира:
 Једну бабо саградио цркву
 бијел Вилиндар насред Горе Свете,
 красну славну себи задужбину,
 вјечну кућу на ономе свијету,
 да се њоме поје летурђија
 оног свијета као и овога.
 Другу бабо саградио цркву
 слуденицу на Влаху Староме⁴,
 красну славну мајци задужбину,
 својој мајци царици Јелени,
 вјечну кућу на ономе свијету,
 да с' и њојзи поје летурђија
 оног свијета као и овога.
 Трећу бабо саградио цркву
 Миљешевку⁵ на Херцеговини,
 красну славну Сави задужбину,
 вјечну кућу на ономе свијету,
 да с' и њему поје летурђија
 оног свијета као и овога.
 Осталога што претече блага,

¹ Potomci Nemanje.

² Nasajene sekirice.

³ Za nakit konjem.

⁴ Planinski kraj med rekama Ibevom in Golijsko Moravo.

⁵ Samostan Milješeva je ob reki Limu, v kraju, ki je nekdaј spadal pod vladarja Srbije.

остало је благо похарчио
 зидајући по калу калдрме
 и градећи по водам' ћуприје,
 дијелећи кљасту и слијепу;
 док је души мјесто ухватио,
 седам кула блага похарчио:
 Ето бабо куд похарчи благо!»

У глас викну господа хришћанска:
 »Просто да си, Немањићу Саво!
 Проста душа твојих родитеља!
 Проста душа, а честито тијело!
 Што носили, свијетло вам било!»

И што рече господа хришћанска
 на састанку код бијеле цркве,
 штогод рекли, код Бога се стекло.

Srbska narodna.

231. Car Štefan Dušan Silni.

Štefan Dušan, ki so ga po njegovi veliki moči zvali »Silnega«, je bil najslavnejši vladar, kar jih je kdaj sedelo na srbskem prestolu. Z bistrim svojim umom in z modrim ravnanjem ter tudi z zmagovitimi vojnami, v katerih se je vselej odlikoval kot najhrabrejši junak, je srbsko državo povzdignil do največje moči in slave. Po vsej pravici torej imenujemo njegovo vladanje zlato dobo srbske zgodovine. Skoro neprenehoma se je bojeval z razpadajočo bizantinsko državo. V teh vojnah je osvojil vso zemljo prav do Soluna, a pozneje je prišel pred sam Carigrad. Hotel je združiti ves Balkan in ustanoviti veliko Srbijo. Leta 1346. se je dal kronati v Skoplju za carja Srbov, Grkov, Bolgarov in Albancev.

Pod carjem Štefanom Dušanom je bila Srbija močna tudi na znotraj. Cvetel je obrt, kmetijstvo je bilo na visoki stopnji. Gradili so ceste in mostove, zidali gradove in cerkve. Srbija je bila takrat na vrhuncu slave in moči. Takratne Avstrije ni prekašala samo glede velikosti, nego tudi glede

blaginje. Dočim so takrat v Avstriji odirali kmete grajščaki, je bilo srbsko ljudstvo svobodno, imovito in zadovoljno.

Srbija je tisti čas gospodovala na Jadranskem morju, a Avstrija si je pridobila prvo pristanišče, namreč Trst, šele leta 1382. Ker je bilo severno obrežje Jadranskega morja v oblasti Hrvatov, so na Jadranskem morju gospodovali Slovani, kakor to lepo opeva pesem:

Buči, buči, morje Adrijansko!	ko po tebi hrastov brod
Bilo nekdanj si slovansko,	vozil je slovanski rod.

Dušanov zakonik bo ohranil temu vladarju njegovo slavo na večno. Podpiral je trgovino na morju; to svedoči njegove pogodbe z Benetkami, Dubrovnikom in s Carigradom. Rudarstvo je pod njim cvetlo. Tedaj so kopali zlato in srebro v Srbiji v desetih rudnikih.

Škoda, da se je premalo zanimal za Bosno, ki je poprej pripadala k Srbiji. Glavni njegov smoter je bil namreč, da si podjarmi bizantinsko državo in osvobodi Carigrad. Leta 1355. je nabral 80.000 vojakov ter jih povedel na to mesto. Spotoma pa ga je zgrabila huda pljučnica, za katero je naglo umrl v vasi Devoli nekje med Odrinom in Carigradom.

Narodna pripovedka ganljivo pripoveduje o zadnjih trenutkih Dušanovih takole: Ko Štefan Dušan začuti nad seboj roko smrti, zapove, naj ga poneso na vrh gore, odkoder je bil razgled z ene strani na Carigrad, z druge na srbske dežele. Prineso ga na vrh. Vladar se ozre na vse strani, potem se pa gorko razjoče. Carjev tajnik, Kraljević Marko, ga vpraša: »Zakaj se jočeš, car?« Car mu odgovori: »Ne jočem se zaradi tega, ker se približuje čas, ko mi bo zapustiti deželo, kjer sem napravil lepe ceste, sezidal lepe mostove in postavil dobre upravnike, nego jočem se zaradi tega, ker se moram ločiti od dežele, a nisem osvojil Carigrada, in ker vidim odprta vrata, skozi katera pridejo sovražniki v deželo.« — Kmalu potem je umrl slavni Dušan.

Ljudevit Stiasny.

232. Oranje Kraljevića Marka.

Vino pije Kraljeviću Marko
 sa staricom Jevrosimom majkom,
 a kad su se napojili vina,
 majka Marku stade govoriti:
 »O moj sinko, Kraljeviću Marko!
 Ostavi se, sinko, četovanja,
 jer zlo dobra donijeti neće,
 a staroj se dosadilo majci
 sve perući krvave haljine.
 Već ti uzmi ralo i volove,
 pak ti ori brda i doline
 te sij, sinko, pšenicu bjelicu,
 te ti hrani i mene i sebe.«
 To je Marko poslušao majku.
 On uzima ralo i volove,
 al' ne ore brda i doline,
 već on ora carove drumove.
 Otud idu Turci janičari,
 oni nose tri tovara blaga
 pa govore Kraljeviću Marku:
 »More, Marko, ne ori drumova!«
 »More, Turci, ne gaz'te oranja!«
 »More, Marko, ne ori drumova!«
 »More, Turci, ne gaz'te oranja!«
 A kada se Marku dosadilo,
 diže Marko ralo i volove
 te on pobi Turke janičare,
 pak uzima tri tovara blaga,
 odnese ih svojoj staroj majci:
 »To sam danas tebi izorao.«

Srbska narodna.

233. Smrt majke Jugovića.

Mili Bože, čuda velikoga!
 Kad se sleže na Kosovo vojska,
 u toj vojsci devet Jugovića
 i deseti star-Juže Bogdane.

Boga moli Jugovića majka,
 da joj Bog da oči sokolove
 i bijela krila labudova,
 da odleti nad Kosovo ravno
 i da vidi devet Jugovića
 i bijela krila labudova.
 Što molila Boga, domolila:
 Bog joj dao oči sokolove
 i bijela krila labudova.
 Ona leti nad Kosovo ravno,
 mrtvih nadje devet Jugovića
 i desetog star-Juga Bogdana
 i više njih devet bojnih koplja,
 nad kopljima devet sokolova,
 oko koplja devet dobrih konja,
 a pored njih devet ljutih lava.
 Tad zavrišta devet dobrih konja
 i zalaja devet ljutih lava,
 a zaklikta devet sokolova.
 I tu majka tvrda srca bila,
 da od srca suze ne pustila,
 već uzima devet dobrih konja
 i uzima devet ljutih lava
 i uzima devet sokolova,
 pak se vrati dvoru bijelome.
 Daleko je snahe ugledale,
 malo bliže pred nju išetale.
 Zakukalo devet udovica,
 zaplakalo devet sirotica,
 zavrištalo devet dobrih konja,
 zalajalo devet ljutih lava,
 zaklikta devet sokolova.
 I tu majka tvrda srca bila,
 da od srca suze ni pustila.
 Kad je bilo noći u ponoći,
 al zavrišta Damjanov zelenko?
 Pita majka Damjanovu ljubu:
 »Snaho moja, ljubo Damjanova!
 Što nam vrišti Damjanov zelenko?
 Al je gladan pšenice bjelice

ali žedan vode sa Zvečana?«
 Progovara ljuba Damjanova:
 »Svekrvice, majko Damjanova!
 Nit je gladan pšenice bjelice
 niti žedan vode sa Zvečana,
 već je njega Damjan naučio
 do ponoći sitnu zob zobati,
 od ponoći na drum putovati;
 pak on žali svoga gospodara,
 što ga nije na sebi donio.«
 I tu majka tvrdog srca bila,
 da od srca suze ne pustila.
 Kad u jutru danak osvanuo,
 ali lete dva vrana gavrana,
 krvava jim krila do ramena,
 na kljunove bjela pjena trгла.
 Oni nose ruku od junaka,
 i na ruci burma pozlaćena,
 bacaju je u kriocе majci.
 Uze ruku Jugovića majka,
 okretala, prevrtala s njome
 pa dozivlje ljubу Damjanovu:
 »Snaho moja, ljubo Damjanova!
 Bi l' poznala, čija j' ovo ruka?«
 Progovara ljuba Damjanova:
 »Ovo j' ruka našega Damjana,
 jera burmu ja poznajem, majko,
 burma sa mnom na vjenčanju bila.«
 Uze majka ruku Damjanovu,
 okretala, prevrtala s njome,
 pak je ruci tiho бесјedila:
 »Moja ruko, zelena jabuko!
 Gdje si rasla, gdje l' si ustrgnuta!
 A rasla si na kriocu mome,
 ustrgnuta na Kosovu ravnom!«
 Koliko se razžalila majka,
 od tuge joj živo srce puče
 za svojijeh devet Jugovića
 i desetim star-Jugom Bogdanom.

234. Za dediščino celjskih grofov.

Ko je leta 1456. umrl zadnji celjski grof Ulrik II., so se oglasili mogočni dediči, ki bi si radi prilastili obsežna posestva celjskih grofov. Med njimi sta bila najveljavnejša nemški cesar Friderik in ogrski kralj Ladislav. Nemškemu cesarju se je pridružila večina kranjskih plemičev, posestva Celjanov pa je branil vojskovodja Vitovec, ki je bil v službi kneginje Katarine, vdove po umrlem grofu Ulriku II., hčere srbskega kneza Jurija Brankovića in sestre sultanice Mare. Med raznimi pogajanji je prešla zima.

Napočila je nedelja dne 1. maja. Kranjci so se napravljali na vojno, a Celjani so praznovali veliko slovesnost. Po službi božji so se zbrali v knežjem dvorcu mestni starejšine, veljavnejši plemiči in vojaški poveljniki z Vitovcem, da se poklonijo kneginji Katarini in ji prisežejo zvestobo. Ona je potrjevala mestu pravice, ki jih je uživalo doslej, in delila milosti na vse strani. Zvonovi so zvonili, godci piskali, mladina pa je pela in plesala. Na glavnem trgu so pekli celega vola in zastonj se je napil vina, kdor je bil žejen.

»Živela kneginja!« je vpila lahkoživa množica. Kdor pa je videl dalje nego ped pred seboj, se je ozrl tuintam na sivi grad nad mestom, ki je tako resno gledal doli na to lahko miselno vrvenje in kjer se je cesar Friderik branil ljutih napadov Vitovčeve vojske.

D drugega dne so nadaljevali naskoke na grad še ljuteje. Vitovec je nabiral novih vojakov, da je nadomeščal padle tovariše, in se je pripravljaj na vsak slučaj. Bil je od dne do dne neučakljivejši; a strast in spretnost njegova sta se razbijali ob trdnem zidovju in hrabrosti oblegancev.

Minil je teden. Tromba je baš klicala naskakovalce iz boja k počitku, ko je pribežala po cesti od Žalca četa vojakov. Bili so ostanki oddelka, ki je bil zaprl na Vitovčev ukaz cesto nad Ločico tam, kjer se odpira Črni graben proti Vranskemu. Prinesli so poročilo, da se bliža cesarju pomoč s Kranjskega, nad štiri tisoč mož, ki jih sami niso mogli udružati. Dasi je pričakoval Vitovec takih novic, ga je vendar pretreslo to poročilo. Lotevala se ga je malosrčnost in sklical je vodje na posvetovanje. Svetoval je ta to, oni ono.

»In ti, Ostrovrhar, kaj meniš ti?«

»Jaz?« je odgovoril ta. »Poizkusimo jutri zarana še en naskok! Toliko časa nas že preganja nesreča, morebiti se vendar kaj prevrže.«

»In če nam zopet izpodleti?«

»Potem se bomo morali pa mi braniti. Okolo mesta sta visok okop in širok rov.«

Vitovec pa je molčal in temno zrl predse. »Poizkusimo se na planem!« de naposled.

»Vrlo dobro, Vitovec! Bes ga vzemi, kdor zbeži!« je nato vzkliknil Ostrovrhar, drugi pa so molčali. A Vitovec se ni šalil; obupna trdovratnost mu je narekovala smeli načrt. Po tolikih neizgudah se ni menil za nobeno nesrečo več in privadil se je misli, da bo to zanj zadnja bitka. Bolj iz navade nego iz namena je pregledoval kraj, odločen za bojišče, in pripravljaj vse, česar je bilo treba za poslednji naskok.

Tudi ta se ni obnesel. Treba je bilo misliti na sprejem novih gostov. Zagradil je Vitovec prehode iz gradu, da se ne bi združila posadka s prihajajočo vojsko. Meščanstvo je zasedlo okope okrog mesta, vojska pa se je postavila na obeh straneh ceste. Levo krilo je bilo naslonjeno na Savinjo.

Ko je šla ura na poldne, se je vzdignil oblak prahu od Žalca sem, in kmalu so se začula konjska kopita in žvenketanje orožja in zabliskali so se v solncu šlemi in oklepi. Radostno je zavriskala posadka na gradu, ko je zagledala zaželeno pomoč. A kako ostrme Kranjci, ki so pričakovali sovražnika za okopi, ko se tiho in mirno dvigne proti njim z naperjenimi kopji vojska Vitovčeva, razvrščena za boj. Nastal je v njih vrstah nemajhen nefer, ko so poveljniki klicali prvim oddelkom, naj obstoje, in zadnjim, naj hite. A preden se je tukaj pričel boj, je planila grajska posadka na sovražnike, ki so ji zastavljali pot, jih vrgla nazaj na glavno vojsko Vitovčevo in se ustavila ob Savinji.

Med tem so se bila razvrstila kranjska krdela, spredaj konjiki, za njimi pešci, in se pomaknila proti mestu. Razločevali so se vitezi po okrašenih šlemih in pisanih ščitih.

Apfaltern, grajščak z Brda, je ugledal med Vitovčevimi starega svojega sovražnika, Jošta Soteškega, in zavrela mu je kri od togote.

»Jošt je moj nasprotnik!« je zavpil in nagnil kopje.

»In Vitovec moj!« je dejal Krištof Lambergar in si potegnil šlem čez obraz.

»In kdo se hoče pomeriti z Ostrovrharjem?« je vprašal glavar Schaumburg, a vse je bilo tiho.

Tromba je zapela, in oklopniki so se spustili v dir, da se je potresla zemlja. Apfaltern je trčil ob Jošta in ga takoj vrgel iz sedla, da je obležal nezavesten. Vitovec je priskočil v obrambo, da so odnesli Jošta hlapci. V tem trenutku je zadelo Vitovca kopje mladega Lambergarja. Celjski poveljnik je imel trudnega konja, ki se je sesedel pod silnim udarcem, in jezdec je zdrčal na tla.

»Hura! Lambergar je podrl Pegama!« so zakričali Kranjci in pritisnili še krepkeje. Slabo bi se bilo godilo pod težkimi meči in beti Vitovcu, da ni privršel Ostrovrhar. Vitovcu so pomagali vojniki zopet na konja. Hrabri poveljnik je vnovič planil v sredo nasprotnikov. Ječali in hreščali so pod njegovimi udarci jekleni šlemi in trdni oklepi. Tu se je nagnil konjik in zrožljaj s konja, tam onemu se je pobesila otrpla roka, da se je umaknil iz prednjih vrst.

Tako so se borili vroče ure, a zmaga se ni hotela nagniti na nobeno stran. Med hreščanjem jekla se je mešalo ječanje ranjencev in se mešal zamolkli stok borilcev, ki so zamahovali na nasprotnike. Redčile so se vrste Celjanov, a tako zagrizeno so se bojevali, kakor da je vsem navdihnil Vitovec obupni sklep, da zmagajo ali padejo. Cesar je gledal, kako umirajo zanj hrabri vojščaki, in inako se mu je storilo. Rešen je bil in pot mu je bila prosta; a razvidel je, če Vitovca tudi zmore, da ima še utrjeno mesto pred seboj in da bo stalo še mnogo, mnogo krvi, preden ga vzame. Da bo prej ali slej njegovo, o tem je bil preverjen, in sklenil je, da počaka ugodnejšega časa. Ko je ukazal, naj preneha boj, so ga pregovarjali vitezi, ki so stali poleg njega in ga rotili, naj dovoli še en napad, ker že omahujejo sovražniki. A cesar se ni dal pregovoriti. Tromba je poklicala borilce

iz boja, in vojski sta ostali ne daleč vsaksebi, druga proti drugi obrnjeni.

Trudni vojaki so posedli po tleh z orožjem pred seboj. Silno je že bila zaželela majhnega oddihljaja vojska Vitoveča. Ne bila bi se mogla dolgo braniti vkljub trdovratnosti poveljniki in junaštvu Ostrovrharjevemu. Nestrpno je čakal Vitovec, kaj namerjajo nasprotniki. Cesar pa je med tem poskrbel, da dobi celjski grad čvrsto posadko in živeža in orožja za vse leto.

Kmalu nato je bilo sklenjeno kratko premirje. Vitoveča vojska je prenočila v mestu, cesarski pa so taborili v majhni daljavi. Oskrbeli so ranjence, pokopali mrličje, drugega dne zarana pa so odrinili, veselo vriskajoč, s cesarjem med seboj proti beli Ljubljani.

Fran Detela.

235. V srednjeveškem gradu.

Dasi gospoda, niso živeli vitezi po srednjeveških gradovih tako udobno, kakor živi dandanes vsak kočar. Zvečer so morali hoditi zgodaj spat, ker niso imeli svečave. Sveče so bile silno drage, trske pa so dajale malo svetlobe, a mnogo dima. Pozimi so vrhutega še pošteno prezebali; kamini so pač požrli mnogo drv, a v izbo se je le kadilo in toplota je uhajala skozi dimnik. Okna, ki so bila itak majhna, so morali v hudem mrazu zadelavati z lesenimi zatvornicami ali z mehurji, z roženimi ploščami, s koženico ali z oljnatim papirjem. Stekla namreč izprva sploh niso imeli in je bilo še dolgo časa silno drago.

Poleti je bilo pač prijetno, zlasti ko so se zabavali na lovu. Posebno v čislih so imeli lov s sokoli, ki so se ga udeleževale tudi gospe in gospodične. Sokole so namreč tako izučili, da so druge ptice v zraku lovili ter jih okljuvali, da so popadali na tla ali mrtvi ali vsaj omočeni in so jih potem pograbili psi.

Dolg čas pa je predel svoje niti v gradovih pozimi. Pri plapolajočih in kadečih se trskah so grajske gospe s hčerami in z deklami pletle, vezle, krojile in šivale za vso dru-

žino; izdelovale so pa tudi lepe preproge in odeje, ki so krasile z njimi grajske sobe. Poučevale so tudi hčerke, kako se jim je treba vesti, da se ne pregreše proti viteški dostojnosti, kadar pridejo gosti, ali pri viteških igrah, na lovu. Moški pa so po obilo zaužiti pijači polegali po klopeh ob zidu, prevlečenih s kožami divjih živali ali s suknom. Da bi se lotili knjig, kakor je to danes obča navada, ni bilo mogoče; knjige so bile tedaj silno redke in drage, med vitezi pa jih je tudi bilo malo, ki bi bili znali čitati. Kaj čuda, če se je ob tem enakomernem, pustem življenju grajska gospoda razveselila vsakega tujca, ki jih je posetil ter jim prinesel kaj novic iz sveta, ali pa celo kakega potujočega pevca, ki jih je razvedril s svojimi pesmimi, slavečimi junaške viteške čine. In kaj čuda, če so goste obilo pogostili.

Navadno so imeli po srednjeveških gradovih samo po dva obeda: zajtrk in pozno popoldne glavni obed. Ker kave in čaja niso še poznali, so zajtrkovali navadno juho s kruhom. Uživali pa so zlasti meso, ribe, močnate jedi in sir. Sladili so z medom, ker sladkorja tedaj ni še bilo; zategadelj so grajske gospodinje redile tudi čebele, zlasti ker so potrebovale tudi voska za sveče. Vilic niso poznali; zato so prinašali mesene in druge jedi že razrezane na mizo in so segali po njih z majhnimi noži ali pa kar s prsti. Seveda so si pred jedjo in po jedi umivali roke v umivalnikih, ki so jih nosili gostom služabniki. Meso, ki so ga uživali, je bilo močno poprano, zato so zlasti grajski gospodje vedno imeli hudo žejo. Pili so pivo in vino in razen tega še medico.

Najljubše opravilo je bil vitezom boj. Če ni bilo baš vojne, so prirejali bojne igre ali pa je napovedoval boj vitez vitez. Še rajši so napovedovali vojno kakemu bogatemu mestu. Meni nič, tebi nič so poslali mestu bojno pismo, češ, da imajo potem pravico, da napadejo in opleniijo trgovce tistega mesta. Tako so mnogi vitezi postali razbojniški vitezi, ki so izginili šele v novem veku, ko je izpremenjeni način bojevanja sploh preobrazil viteštvo.

Po J. Apihu.

236. Početki srbske književnosti.

Početek srbske književnosti je iskati konec 12. stoletja, ko je nastala velika, ujedinjena srbska država. Kakor sploh v srednjem veku so tudi pri Srbih bili manastirji (samostani) središča, kjer so negovali književnost. Najznamenitejši je bil manastir Hilandar na Sveti gori, na tem divnem polotoku, skoro otoku, obraslem z zelenimi šumami, olivnimi gaji in vinogradi, kjer so tvorili raznonarodni manastirji celo mesto s svojimi mnogimi cerkvami, zvoniki in kupolami; v kraju, polnem tišine, ki jo prekinja le glas zvonov, in je kakor ustvarjen za mirno, nemoteno razmišljanje.

Poleg Hilandarja pa so v tisti dobi marljivo gojili književnost še mnogi drugi manastirji po današnji Srbiji, po Stari Srbiji, v Macedoniji in v Primorju in po celi zemlji stare srbske države. Bili so to manastirji v Studenici, Žiči, Ljubstini, Manasiji, Mileševem, Končulu, Dečanih, Peći, Potacu in drugod in povsod so bili poglavitni književniki kaludjeri (menihi) od najnižjega do najvišjega, a včasih so se jim pridruževali vladarji sami. Boreč se z vsakovrstnimi težkočami, so marljivo spisovali svoja dela na pergament ali na trden papir, krasili posamezne pismenke, osobito začetne z raznimi barvami, risali v besedilo svetniške podobe in tako popisane liste vezali v usnjate ali lesene platnice.

Ob koncu srednjega veka, od druge polovice 15. tja do sredine 17. stoletja se je pisana knjiga začela umikati tiskani. Tiskale so jih stare srbske tiskarne v Benetkah, v Cetinju, Goraždu, Rujnu, Gračanici, Mileševem, Beogradu, Mrkšini Crkvi, v Skadru in Trgovištu.

Pisatelji tedanjih časov so bili učeni in prosvetljeni možje. Često so potovali, obiskovali sveta mesta, znamenite in velike manastirje na Sinaju, v Palestini in Siriji, najčešče pa takratno bizantinsko državo, kjer so pohajali šole ter spoznavali grški jezik in bizantinsko književnost. Ta je bila v oni dobi med najznamenitejšimi v Evropi, njim samim pa najbližja in najbolj znana; nanjo so se zatorej oslanjali pri svojem pisateljskem ustvarjanju, iz nje so zajemali, po njej prikojevali.

Stara srbska književnost je zelo obširna. Danes je znanih do 2000 rokopisov, od katerih so nekateri tako obsežni, da so cela dela zase.

Vendar pa vse to književno delovanje, ki je služilo cerkvenim potrebam in zahtevam, ni vplivalo na novo slovstvo, na posvetno, duhu časa ustrezajoče narodnostno in splošno svetsko. To se je razvilo šele počasi iz drugega početka cerkvene srbske književnosti, ki je vzniknila iz duhovnega srbskega središča v Sremskih Karlovcih, kamor je početkom 18. stoletja, ko so se Srbi priselili na Ogrsko, prešlo srbsko umstveno torišče.

Payle Popović.

237. Odkritje Amerike.

V Genovi je živel Krištof Kolumb, ki je bil iz početka tkalec kakor njegov oče. A podjetje ni uspevalo in Kolumb se je zato odpravil po svetu. Služil je za pomorščaka na Portugalskem in se pečal z znanostmi, ki so ga spravile na misel, da pride v Indijo lahko tudi drugače nego okolo Afrike, tudi tako, če jadra z ladjo po Atlantskem oceanu vedno proti zahodu.

Leta 1491. je pripomogel Kolumbu srečen slučaj, da mu je španski kralj obljubil tri ladje, ki naj z njimi plove proti zahodu. Imenoval ga je za velikega admirala in že vnaprej tudi za podkralja vseh dežel, ki bi jih na svojem potu našel in jih prevzel v posest Španske. Težko je bilo dobiti mornarjev za tako negotovo pot. Odpreti so morali jetnišnice, da so nabrali devetdeset mož. Pridružila sta se še dva zdravnik in krščen Žid, ki je govoril hebrejski in arabski, da bi služil za tolmača, če srečno dospejo v Indijo. Kralj je izročil Kolumbu priporočilno pismo do azijskega mongolskega velikega kana in dne 3. avgusta l. 1492. so res odjadrali.

V šestih dneh so dospeli do Kanarskih otokov. Tukaj so ostali štiri tedne, da so popravili že nekoliko poškodovane ladje. Dne 8. septembra so se odpravili dalje proti zahodu s trdno vero, da plovejo proti Indiji. Kolumb je pravil monarjem, da pot ne bo dolga, a ker so dnevi minevali, videli pa so le vodo pod seboj in nebo nad seboj, so

postali malodušni. Čez osem dni so prišli v prostrano plavajoče algovje. Kolumb jih je zopet tolažil, češ, da so že blizu suhe zemlje. A alge so v nekaj dneh izginile in zopet ni bilo videti ničesar razen morja in neba.

Nekolikokrat so bili mornarji prepričani, da vidijo pred seboj suho zemljo, in s hvaležnimi glasovi so zapeli: »Slava Bogu na višavi!« a prihodnje jutro je zemlja izginila. Bile so namreč nad morjem le megle, ki so jih videli, zračna prikazen na brezkončni morski gladini. Nad njimi so se prikazale jate ptic, ki so letele proti jugu. A prešli so dnevi in noči in zopet niso zrli nič drugega nego vodo in valovje. Večkrat se je polastila moštva nezadovoljnost in pričeli so godrnjati, a Kolumb jih je vselej potolažil. Zapisal pa je v svoj dnevnik: »Nič jim ne pomagajo tožbe. Odšel sem, da dospem v Indijo, in jadral bom dalje, dokler z božjo pomočjo ne pridem tja.«

Dne 11. oktobra so zagledali na morju deblo, ki je kazalo, da ga je posekala človeška roka, in kmalu na to vejico z jagodami. Kako so se pomirili in razveselili pomorščaki! Kako so napenjali oči in se ozirali po zemlji, zakaj admiral je obljubil nagrado tistemu, ki jo prvi zagleda! Proti večeru se je zazdelo Kolumbu, da vidi odsvit ognja. Zato so zvili jadra in čakali prihodnjega dne. Že se je svital težko pričakovani dan, in ko se je dne 12. oktobra leta 1492. dvignilo solnce, so Španci zagledali pred seboj raven travnat otok. Kolumb ga je krstil »San Salvador« na čast Odrešeniku, ki jih je rešil morskega ujetništva.

A kje je bil ta otok? Po Kolumbovih zemljevidih bi bil na severu Japonske. Niti Kolumb niti njegovi spremljevalci niso slutili, da zro pred seboj nov, dozdej neznan svet in da jih loči od Azije še Tihi ocean. Ne da bi bil vedel, je stopil Kolumb s spremstvom na ameriška tla in je otok San Salvador svečano prevzel za špansko krono. V znak, da je otok odslej pod krščansko oblastjo, so postavili na obali križ.

Kaj so si pač mislili tamošnji domačini, ko so zrl čudovite ladje in bele možel! Skraja so stali od daleč, a z darili in s steklenimi biseri so si Španci kmalu pridobili njih zaupanje. Drugega orožja niso imeli kot lesene sulice. Bili so nagi in po truplu belo in rdeče pobarvani. Železa niso

poznali, pač pa zlato, ki so ga v obročkih nosili v nosu. Ko so jih Španci s kazanjem povpraševali, kje dobivajo to drago kovino, so kazali proti jugozahodu. Kolumb jih je imel seveda za prebivalce Indije, zato jim je ostalo še današnje ime Indijanci. Vzel jih je sedem s seboj v Španijo, kjer naj se nauče govoriti, da bodo na novih potovanjih lahko služili za tolmače.

Novodošleci so se obrnili proti jugozahodu, kjer sta morala po pripovedovanju domačinov biti še dva velika otoka. Na Kubi so iskali mongolskega velikega kana, ki pa ga seveda niso našli. Še Haiti je prevzel Kolumb v špansko oblast. Ker se je ena izmed ladij pokvarila, da ni bila več za rabo, je štirideset svojih ljudi pustil v novem svetu, kjer naj iščejo zlato, sam pa se je z dvema ladjama vrnil domov.

Tu je bil skraja sicer navdušeno sprejet, a navdušenje se je kmalu pleglo. Ko pa je l. 1497. Vasco da Gama odkril pravo pot okrog Afrike v Indijo, so smatrali Kolumba za sleparja. Dve poti je še napravil v novi svet, a ko se je vrnil tretjič, ga je doma čakala ječa in nihče se ni zmenil zanj ob njegovi smrti l. 1506.

Kako pa je prišel novi svet do imena, ki nas danes nič ne spominja njegovega najditelja? Že dve leti po Kolumbovi smrti je izjavil Florentinec Amerigo Vespucci, da Kolumb ni odkril Indije, marveč docela nov del sveta. In prišel je nemški učenjak, ki je dejal: »Ker je četrti del sveta odkril Amerigo Vespucci (Americus Vesputius), ne vidim, kaj bi nas oviralo, da ga po njem imenujemo Amerigo ali Amerika.« Tako se je zgodilo. Prepozno pa je spoznal svet, da bi bila Kolumbija pravo ime.

Po Svenu Hedinu.

238. Turki napadejo Ljubljano.

Nenadoma je počil nad ulicami strahovit strel. Potresla so se okna in vrata. Ljudje so onemeli mahoma, osupli dvignili glave in se pogledovali vprašujoče.

»Turki!«

Vsi so se ozrli na tistega, ki je izustil strašno besedo. A že so se mladi in stari gnetli proti meščanskim utrdbam. Lahna sapa jim je prijetno hladila razgreta lica. Kmalu pa

je donašala zagolten duh po dimu in nad temnim drevjem so zagledali razsvetljen kolobar. Blizu utrdb, na grebenu grajskega hriba sta gorela dva velikanska kupa osmoljenih drv. S stoterimi jeziki je lizal ogenj obe grmadi in prasetaje metal iskre v osvetljeni beli dim. Odspodaj pa se je slišalo bobnanje vojakov po solnčnem zahodu.

Grmade so gorele tudi po vsej dolenski strani, a svečilo se je tudi že v nižavi, kjer so zapalili Turki. Visoki dimi so se dvigali iz vasi pod Krimom, a že tudi iz preblizkega Rudnika so švigali rdeči plameni pod nebelimi oblaki gostega dima.

Tedaj so zapeli ljubljanski zvonovi, zapele so orgle po razsvetljenih molilnicah in zapeli so v polnih cerkvah in zunaj okrog njih meščani in nemeščani in na kolenih prosili božje pomoči.

Pri mestnih vratih, ob obzidju, po ulicah, povsod so stale dvojne straže in povsod se je slišala Slovincem takrat najstrašnejša beseda: »Turki!«

* * *

Nad širnim ljubljanskim poljem se je lesketal v pone-deljek po Telovem 1472. leta izredno krasen dan. Drugače tako mirno in tiho ravan, ki se razteza proti Savi, je oživljalo neprestano vrvenje in gibanje. Šator se je belil do šatora in povsod so švigali urni mohamedanski jahači križema po pomendranih njivah in tratah.

Ujetniki so morali graditi okope pred jamo, pa tudi debel, visok nasip od peska, butar, kamenja in hlodov pred paševim škrlatastim šatorom, razpetim na severnem delu velikega taborišča. Ljubljanski možnarji so grmeli le poredkoma; previdni branitelji so namreč hranili strelivo za skrajno silo.

Že teden dni so taborili Turki pred Ljubljano in vsak dan so se shajali poveljniki posameznih oddelkov na posvetovanje.

Ko so opleni in opustošili mestno okolico, so morili in plenili ob Savi do Kranja, do Radovljice in po Savinjski dolini do Celja. Ogibali so se utrjenih mest in gradov, iztaknili pa so vsako še tako skrito vasico na visokem hribu

ali v samotni dragi. Povsod so upepelili hiše, hleve, skednje, cerkve in kapelice. Blizu gorečih vasi in sel so se vnele cele šume. V strahotni krasoti so plameneli široki, velikanski ognji daleč v temno noč. Povsod so kazali njih pot plameni, mrličji, gavrani.

Paša je gledal, od katere strani bi vdrl v mesto. V divjem srdu se je lotil šentpetske cerkve, ki se mu je zdela, kakor da mu zapira pot. Ko je prišel s svojimi konjeniki v predmestje, vzame enemu lok in prvi sproži goreče strelivo na hišo božjo. Kriče so ga posnemali konjeniki. Nekatere pšice vžigalnice so priletele v line. Zadeti zvonovi so zajekali kakor trpeča živa bitja. S handžari in s sekirami so ulomili skozi vrata v cerkev. Tu so odnesli vse, kar se jim je zdelo vredno, drugo so razdrobili in razsekali, nanosili v cerkev sena, zmetali nanje vse, kar je moglo goreti, in zažgali s cerkvenimi svečami. Šele gosti dim in neznosna vročina sta jih prepodila iz božjega hrama.

Zdajci je zagrmelo v zvoniku: z visokega zvonišča so treščili napol raztopljeni težki zvonovi. Skoraj potem se je udrla in sesula cerkvena streha in sijajen, rdeč dež je siknil in zašumel z ogromnega pogorišča na vse strani. Vzhodnik je naglo širil požar od hiše do hiše po šentpetskem predmestju. Goreti so jele tudi one koče, ki se niso vnele od turških vžigalnih pšic. Dolga stena plamena in dima se je raztezala po vsem predmestju, Turki pa so tulili in vriskali od strastnega veselja.

*

*

*

Drugo jutro so se navsezgodaj dvignili Turki od vseh treh strani, kjer so lahko napadli Ljubljano. Konjeniki so si bili namazali svoje male tarče na zunanji strani in na robah z lojem, da bi laglje odpolzevale sovražne strelice in sulice. Kar najtiše so se bližali okopu in obzidju ter upali, da osvoje nezidane nasipe in utrdbe s prvim naskokom.

Paša je včasih zadrhtel od nepotrpežljivosti, od maščevalnosti in plenoželjnosti. Kar se je zganil: v enem zvoniku je jelo biti plat zvona. V kratkem je pozvanjalo tudi pri drugih cerkvah.

Vojaki na utrdbah so čakali mirno, da so se jezdecı približali na petdeset korakov, potem pa so izpalili puške in sprožili samostrele. Tudi konjeniki so hitro sprožili svoje loke, ali zadeli so v hlastni naglici malo; pšice so obtičale v lesu in na butarah.

Tu pa tam se je posrečilo Turkom, da so se približali utrdbam. Na enem prostoru so s smodnikom podsuli obzidje in z besnim navalom so se zakadili skozi predor. A za okopi je kar mrgolelo brambovcev. Poleg vojakov in kmetov, obo-roženih s kosami, vilami, cepci, sekirami in cepini, so se gnetli ljubljanski meščani in rokodelci. Najhuje so sprejeli Turke kovači, sami velikani, goloroki, sajavi, v dolgih usnjatih okrilnikih. S kleščami so jemali iz žerjavice razbe-ljene kose in železne krogle, po dve in dve zvezane z veri-žicami, in jih metali med konjenike. Nato so planili nadnje z razbeljenimi težkimi kladivi in z dolgimi žarečimi drogi. Turki, vajeni, da se jim ne upira nihče, niso pričakovali tako ljutega odpora. Kar najhitreje so krenili nazaj. Ali od tam so pritiskali drugi, tako da jih je le malo ubežalo. Mnogo so jih ujeli in pobili brambovci, osokoljeni po zgledu junaških kovačev, ki so gnali pred seboj cel roj sovražnikov proti vodi. Po globoki Ljubljanci so plavalı pisani turbani, konjske glave in mrtveci počasi dalje.

Trikrat so naskočili Turki in trikrat so jih odbili hrabri branitelji. Ko pa je posijalo solnce skozi jutranjo meglo, so jeli na gradu grmeti topovi. Tedaj pa je paša, sam ranjen in obvezan, zapovedal, naj se vrnejo čete v šatorišče na ljubljanskem polju.

»Turki beže! Turki beže!« se je radostno glasilo med ljubljanskimi bojevniki.

Rado Murnik.

239. Bitka pri Sisku.

To si voli turški paša,
ki se Turkom prav obnaša,
kak bi vojsko skupaj spravil,
da bi Sisek podse zgrabil.
Sem ter tja po hiši hodi,
misel mu po glavi blodi.

Pa jo znajde volčja glava,
 misli, ta bo najbolj prava:
 svojo vojsko skupaj zbrati,
 jo pod Sisek celo gnati.
 Pa ni moč' čez Kolpo priti.
 Vprašajo ga: »Kaj bo st'riti?«
 Paša stopa ob potoci,
 grmeč boben nosi v roci,
 jezen trdo nanj teleba,
 da razlega se do néba.
 Ves togoten rohni paša,
 ki se Turkom prav obnaša:
 »Prek vrvi si potegnite,
 kož po vrhu naložite!«
 So tako mu naredili,
 preko Kolpe se spustili,
 pa pod Siskom se nabrali,
 tam se v rove zakopali.

Kaj stori pa turški paša,
 ki se Turkom prav obnaša?
 Na tla sede, list napiše,
 pošlje poglavarju v hiše:
 »Ala! Ala! Moj Adame,
 Siska vrli poglavare!
 Al' se hočeš mi podati,
 al' mi hočeš glavo dati?«
 Mu odpisal je Adame,
 Siska vrli poglavare:
 »Nočem zlepa se podati,
 nočem tudi glave dati,
 hočem rajši se braniti,
 Siska poglavar še biti.
 Bodete se mi kesali,
 Kranjcev niste še poznali.«

Kaj mi jame zdaj Adame,
 Siska vrli poglavare?
 Piše liste, da povelje,
 nest' jih reče v tri dežele:

Štajersko, Koroško, Kranjsko,
v lepo zbornico ljubljansko,
da je prišel turški blisek,
da nam hoče vzeti Sisek.

Štajerci so list prebrali,
grdo, kislo se držali,
tresli se, omagovali,
ker Turčina so se bali.
List bel' so Korošci brali,
z enim glasom so dejali:
»S Turkom noč'mo se vojsk'vati,
kaše vrele ne pihati.
Tur'k ima velike hlače,
dolge, dolge pa mustače.
Bi vratove naše vgleдал,
kdo ve, kaj bi nam povedal.«

Beli list Ljubljanci brali,
med seboj tako so d'jali:
»Iščimo si pomočnika,
zdaj je sila prevelika!
Če nam vzame Turek Sisek,
nam narobe vse, vse pojde:
mest' Ljubljana bo pokraj'na,
dežela Kranjska turška drajna.
Hitro si pomoč iščimo,
gospod Ravbarju pišimo!
Ve in zna on vojsko vodit',
pred vojaki spredaj hodit'.«
Beli list so napisali,
ga na Krumperk mu poslali.
Tam prebiva jaki Ravbar,
nepremagan konjski glavar.

Ravbar zjutraj rano vstajal,
se po gradu je sprehajal,
line hodil si odpirat,
dol' na zlato polje gledat.
Oziraje se okoli,
zdaj zagleda v ravnem polji

mlad'ga poba urno teči,
 bele liste v roci nesti.
 Ravbar si ob dlani počí,
 hitro mu nasproti skoči,
 bele liste brž pregleda,
 paši se na glas zasmaja.
 Stopi gori v svoje line
 do gospoje Katarine:
 »Dve nedelji bodi zdrava,
 da jo s pašo zaigrava!«
 Res, da gospe Katarini
 je plahota v taki sili;
 za gospoda se je bala,
 ko m' je sabljo pripas'vala.

Glas gospodov hlapce kliče,
 osemnajste svoje Čiče:
 »Zor je, hitro mi vstajajte,
 brž konjiče napajajte,
 jih sedlajte, obrzdajte,
 se na vojsko naravnajte!
 Hod'mo v zidano Ljubljano,
 trdno, visoko, prostrano!«
 Hlapci konje zasedáli
 pa vsi ročno zadirjáli.
 Prej konjica se ne vstavi,
 šele pri zeleni Savi.
 Ravbar kliče tam brodnike,
 pod Črnučami voznike:
 »Le na noge, le vstanite,
 nas prek Save predrožite!«
 So brodniki vsi še spali,
 zavolj vod se vozit' bali
 Save vel'ke, prederoče,
 čez bregove stopajoče.
 Pravi Ravbarju Andreje:
 »Voda sega že čez breje,¹
 mi ne moremo voziti,
 vi v Ljubljano pa ne priti.«

¹ breje — bregi.

Ravbar še zakliče v drugo,
svetlih zlatov da v oblubo.
Si brodniki pomignili,
rekli: »Še ga bomo pili!«
Brž brodniki so brodili,
so Boga lepo prosili,
da bi zdravi še vozili,
turške jašpre si služili.

Zlate Ravbar jim podali,
jadrno pa zadirjali
preko polja do Ljubljane,
trdne, visoke, prostrane
Gospod Ravbar dram' Ljubljance:
»Oj Ljubljanci, oj zaspanci!
Brž iz pernic mi vstajajte,
se na vojsko napravlajte!«

Pa za Ravbarjem hodile
so Ljubljanke, ga prosile,
srebra, zlata ponujale,
družeta si odkup'vale.
Ravbar: »Gospe, tiho! Mamke,
potrpite malo samke!
Zdaj ni čas podkupovati,
sila se je vojskovati.
Meji žuga turški blisek,
hoče nam požreti Sisek.
Turek če vzel Sisek bode,
nam narobe vse, vse pojde,
vam Ljubljana bo pokraj'na,
stran dolenska turška drajna.« —
Boben zdaj mu zaropoče,
da preslišat' ni mogoče.

Ravbar si vojakov zbere,
dol' pod Sisek z njimi dere.
Tol'k' je Turka na terišču
kakor mravelj na mravljišču.
Naprej v dir je Ravbar tekal,

vel'k'mu hlapcu »stopi!« rekel.
 »Zlezi v to visoko drevce,
 gledaj dobro na banderce!
 So banderci videt' beli,
 trdo mujo bomo imeli,
 so banderci pa rdeči,
 nič ne bodimo boječi!
 Turka bomo pozobali,
 kakor da bi češnje brali,
 prej miru ne bomo dali,
 da ga bomo posabljali.«

Hlapec vidi vse rdeče,
 to st'ri Kranjce vse goreče.
 Tako v Turka se zagnali,
 da so vsega posabljali.

Narodna pesem.

240. Smrt Nikole Šubića Zrinjskega.

Leta 1566. so Turki s silno vojsko prodrli preko Slavonije na Ogrsko, da bi jo popolnoma spravili pod svojo oblast. Turški vojski sta načelovala sam sultan in njegov prvi vojskovodja, poturčeni Hrvat Sokolović paša.

V tem času je bival v ogrskem mestu Sigetu s svojo vojsko hrvatski ban Nikola Šubić Zrinjski, eden izmed najslavnejših junakov, kar jih svet pozna. Njega so se Turki bali kakor živega ognja, dasi so bili tudi sami dobri vojaki in junaki. Brž ko je sultan zvedel, da je Nikola Šubić v Sigetu, je odredil, naj turška vojska krene tja. Silne so bile čete: sto tisoč izbranih konjenikov, pešcev pa niti števila ne vemo.

Med tem so Turki obkolili Siget ter ga začeli napadati. Nikola Šubić se je hrabro boril s svojimi junaki, toda je dobro vedel, da zunanjega mesta ne more braniti s svojo malo četo. V istini so se Turki čez štirinajst dni polastili tega dela. Nikolaj se je s svojimi junaki umaknil v notranje mesto ter sklenil, da ga bo branil do poslednje kaplje krvi. Turki so naskakovali mesto kakor besni in sipali ogenj iz vseh topov. To je trajalo več tednov. Sovražnikov je pogi-

nilo na tisoče. No, tudi Šubiću je ostalo le malo vojakov, jedva kakih šest sto.

V tej stiski prineso Šubiću sultanovo pismo, ki je v njem pisal: »Nemoj ludo izgubiti glave, več otvori vrata od kastela!« Nadalje mu je obetal v pismu silno blaga in bogastva pa tudi hrvatsko kraljevsko krono, ako izroči mesto. Nikolaj mu je odgovoril takole:

»Vjera moja, Sulejmane care!
Dok je meni na ramenu glava,
neću tebi otvoriti vrata.
Imam dosta praha i olova i zaire,
što je od potrebe.«

Zdaj so se začeli Turki še bolj divje zaganjati v mesto. Nazadnje so ga zažgali in začelo je goreti na vseh straneh. Od silne jeze, da toliko časa ne more osvojiti Sigeta, je Soliman obolel in umrl, toda njegov vojskovodja Sokolović je to utajil, da vojaki ne bi bili obupali. Turki so nadaljevali boj. Malodane vse mesto je bilo porušeno ali v plamenu. Zdaj se je približal trenutek, ko se je Nikola moral odločiti: ali preda mesto ali pa slavno umre.

Bilo je na dan Male Gospojnice. Šubić je zbral svoje junake. Šubić je odšel ter si oblekel najlepšo obleko, a v žepe je vtaknil mestne ključe in dve sto dukatov. »Neka«, je rekel, »ne kaže onaj, koji me bude svlačio, da u mene nije našao ništa.« Okrog vratu obesi zlato verižico, na glavo si posadi kalpak z dragocenim nakitom, a v roko vzame z zlatom okovano sabljo. Tako se postavi na čelo svoji mali četi. Nato da otvoriti mestna vrata in sprožiti velik top. Skozi dim dirja kakor blisk iz oblaka s svojim zastavonošo Nikolom Juranićem in z drugimi junaki nad sovražnika, ki je silil v mesto.

Borba je bila huda, toda kratka. Ko se je razpršila megla od dima, je zadela Šubića ena krogla v glavo, a druga v prsi. Zgrudil se je na zemljo in izdahnil junaško dušo. Turki so ga vzdignili in ga nesli vojskovodji, ki je zapovedal, naj mu odsekajo glavo. Telo so slovesno pokopali, glavo pa so poslali srbski vojski.

Kraj svojega voditelja so umrli junaške smrti vsi branitelji mesta Sigeta. Šele potem so mogli Turki zavzeti

mesto, ki ga je bilo le še kup prahu in pepela. Za to pridobitev so žrtvovali več nego trideset tisoč vojakov in sam sultan Soliman II. je umrl med obleganjem.

Po hrv. čitanki.

241. Za staro pravdo.

Bilo je drugega binkoštnega dne leta 1572. Tiha noč se je razprostrela nad krajino, v kateri se je čulo pljuskanje Save, nad njo pa je drhtela slaba mesečina. Ne daleč od Zaprešiča je stal tik vode med gostim valovjem zapuščen lesen mlin. Prazna, odprta okna zevajo v noč in šumeč se igra voda okolo lesene razvaline. Pravili so, da v mlinu straši, in ljudje so se ga izogibali od daleč.

A nocoj ne šepetajo v mlinu duhovi; živi ljudje so v njem. V sredi sedi na mlinskem kamenu Matija Gubec. Bled je in upadel, lice mu je mračno, toda mirno, oko mu žari s čudnim plamenom. Zraven njega čepi Elija Gregorič. Podpirajoč glavo ob kolena, gleda nem predse. Pred Gubcem leži na trebuhu Gušetič. Na prevaljenem sodu sedi divji, močen človek s podrezanimi lasmi, Ivan Svrač iz Pušče, a poleg njega stoji suh, majhen, rjavkast mož šilastega nosa, Matija Bistrič iz Trstenika ob Sotli. V kotu se naslanja na zid suh, visok človek s čepico iz kunovine, Ivan Turkovič iz Zaprešiča, a za Gubcem stoji plečat, zarjavel mož trdega obraza in živih oči, kmet Pasanec iz Stubice.

»Bratje!« izpregovori Matija Gubec mirno. »V tej tihi noči smo se sešli kakor bratje in ljudje, da se pogovorimo. Vsi veste, kaj nas peče in boli, nas kmete Susjeda in Subotice. Osmo leto teče, odkar je Tahi s kruto roko in s sleparstvom izgnal stare gospodarje; osem krvavih let je že, odkar bivamo na tej trdi, nemili zemlji kakor križani mučeniki. Trudili smo se, a sad našega trpljenja je ugrabil Tahi; znojili smo se, a znoj smo prelivali za Tahija. On nam je požel naše žito, ugrabil naše bore groše, našo živino, koval je za nas verige, ranil nas do krvi, razbijal naše glave, požigal hiše in spravil vdove na beraško palico. Prišlo je nerodovitno leto, a mi smo morali hraniti njegovo živino; prišla je lakota, da so ljudje umirali, a mi smo morali krmiti njih pse. Šli smo pred sodišče, a za kmeta ni pravice; šli smo do bana, a ban

ne drži obljube; šli smo dvakrat pred samo kraljevo svetlost, da mu razodenomo svoje krvavo in ranjeno srce. Rekli smo kralju, da smo rajši pod živim vragom nego pod Tahijem. Kralj je poslal komisarja, poslal je madjarskega škofa. Škof nas je izpraševal pred mesecem dni. Njemu smo povedali vse svoje solze in bridkosti. A kaj napravi škof? Našo tožbo izroči domači gospodi, med katero je Tahi prvi. Gospod škof je jagnje poslal na izpoved k volku! In na vsakem zboru v Zagrebu je gospoda sklenila, naj nas sodišče preganja in obeša kakor razbojnike, naj nas izobči iz vsega krščanstva; gospoda je celo zapovedala, da moramo mi kmetje iz Susjeda in Stubice iti gradit trdnjavo Ivanič, da moramo popustiti plug, ženo in otroke sedaj, ko nas je obiskovala nekoliko let toča, mraz, povodenj, lakota — sedaj, ko kliče zemlja po tako dolgem času naše žulje, da poberejo božji blagoslov. A to ni še vse! Prosto je krvniku jemati žito, vino, živino, hišo, glavo — a nima pravice, da bi segal v naše poštenje! To mu ne bo odpuščeno nikoli!»

Gubec skoči na noge, lice mu žari, a oči plamte s svetim ognjem.

»Nikoli!« se razvnamejo kmetje.

»Zemlja nam odreka pokorščino, nebo se je zaprla, za nas ni pravice! Na noge torej, bratje, z eno dušo, z enim srcem, z eno pestjo!«

»Na noge!« zagrme kmetje.

»Prisegite, da razbijete krvniške verige!«

»Prisegamo!«

»Prisegite pri krvi Jezusovi, da boste pomagali drug drugemu kakor brat bratu, v sreči in nesreči!«

»Prisegamo!« zakličejo soglasno kmetje in vsi vzdignejo roke.

»Bratje!« izpregovori zopet Gubec. »Vi poznate vsak svoj kraj. Vem, da je ves narod tu in onkraj Sotle kakor nabita puška, toda treba je še nagovora in dogovora. Hodite in delajte, toda nihče od gospode ne sme ničesar zvedeti. Ne hodite k slabotnežu in malovrednežu, da nas ne izda! Pri teh naj vsakdo molči kakor grob!«

»Gubec,« se dvigne Pasanec, »ti si pametnejši od nas, ti si pravičnik, ti si učen človek. Ves narod je zapisal tvoje ime v svoje srce. Mi zbiramo vojsko, a brez glave ne opra-

vimo ničesar. Možje! Gubec naj nas vodi, on naj bo naš poglavar! Hočete?»

»Hočemo! Živio naš voditelj Gubec!« zakličejo vsi hkrati.

»Hočem! Vodil vas bom,« reče svečano Gubec in dvigne roko. »Vodil vas bom v boj za staro narodno pravdo, z vami bom do zadnjega diha. Tako mi Bog pomozil!«

Avgust Šenoa.

242. Kronanje v Zagrebu.

Zvonovi zagrebški pojo,
pojo, da še nikdar tako.

»Le vkup, le vkup, gospod, tlačan!
Oznanjamo slovesen dan.

Široko óri se naš glas
v poslednjo tja slovensko vas!

V poslednjo tja hrvatsko vas
naj slišijo seljaki nas!

Razlegaj se do daljnih dalj:
Matija Gubec naš je kralj!«

Ropoče boben gor in dol
po ulicah ko še nikol:

»Le vkup, le vkup, oj Zagreb ves!
Seljakov kralj se krona dnes!

Kjer cerkev Markova stoji,
tja gledat kronanje zdaj vsil!«

Kjer Marka svetega je hram,
pred njim žezezen prestol tam.

Pred stolom Gubec kmet stoji...
O srečen, slaven kralj pač ti!

Glej, kronanje iz oken vseh,
s pomolov gledajo in streh.

Ponosno Gubec jim stoji.
Molči. Ne! On golči — z očmi!

Poglejte smeli mu klobuk!
Ni li posavski to hajduk?

Zimzélen si za trak je del,
kokotovo pero pripel...

In Gubcu, glej, možje trijé
priklonijo se do zemljé,

priklonijo se do zemljé,
v škrlat odeti vsi trijé.

Priklanja prvi se, veli:
»Naš kralj Matija naj živi!

Bog spolnil ti je željo, knez!
Ves narod v tebi združil dnes.

Tu v Zagrebu, preslavni voj,
htel prestol si imeti svoj.

Tu prestol! Glej ga pred sebo:
nad ognjem žolt je kot zlato.

Nanj sede veličanstvo naj,
te vdano prosimo sedaj...

Bojiš se trona?! — Ti ječiš?...
O vreden, da na njem sediš!«

Priklanja drugi se, veli:
»Naš kralj Matija naj živi!

Brez krone kralja nočemo —
mi kronati te hočemo!

Na tronu svetlem že sediš,
a zdaj še krono to dobiš.

O rači jo, prejasni knez,
iz mojih rok sprejeti dnes!

Žari se ko zlato ti vsa,
saj v živem ognju je bila...

Trepečeš?! Dosti si krepak,
za krono rojen si junak!«

Priklanja tretji se, veli:
»Naš kralj Matija naj živi!

O kak te diči krone kras!
Kraljev pod njo je tvoj obraz!

O kralj slovenski, kmetov voj,
na stolu zlatem pred menoj!

Od mene sprejmi pa v roko
ognjenosvetlo žezlo to!

Krepko ga drži! ... Z njim vojuj,
podložnikom zapoveduj!« —

In vsi zvonovi zapojo
in bobnarji zabobnajo:

»Matija Gubec — živel kralj!
Razlegaj se do daljnih dalj!«

Na tronu Gubec kralj sedi,
z mrtvaškim glasom govori:

»Kot kralj dnés prvič gledam vas —
vi zadnjič slišite moj glas...

Ves narod kronan si z menoj,
s kraljevo večan zdaj častjoj...

O naš veliki petek sam!...
Kdaj vzkresne stara pravda nam?...

Za njo duh moj vas spremljaj v bran
in pomnite današnji dan!«

Anton Aškerc.

243. Slovo Zrinjskega in Frankopana.

Dan pred usmrnitvijo naših mučenikov, to je dne 29. maja 1671. leta, okrog devete ure dopoldne vstopi v ječo Petra Zrinjskega cesarski poverjenik z desetimi oboroženimi vojaki in reče Petru:

»V kratkem pride semkaj Frankopan, da se poslovita. Govoriti morata nemški. Dobro premislite in preudarite vsako besedo, preden jo izgovorite!«

Kmalu se začujejo na hodniku koraki, vrata se odpro in v sobo vstopi knez Frankopan, nekaj vojakov s častnikom in s cesarskim poverjenikom.

Zrinjski vstane, razprostre roki, gleda Frana, ki stoji bled, globoko dirnjen, da ves trepeče. Za hip stojita nepremično, zreta si v oči — nato stopita naglo drug k drugemu, razširita roke, se krepko objameta, pogledata, poljubita in zopet objameta. Smrtna tišina je v sobi. Fran dvigne glavo, solza mu porosi oko, ko se ozre v Petra. Sedeta in dolgo molčita, dokler končno ne vzdihne Peter:

»Fran, leto dni se nisva videla! Jutri dokončava svoje trpljenje. Morišče je nagrada za vse najine zasluge.«

»Peter, uničili bodo najini družini, a živel bo naš narod in vedel bo, zakaj sta padli najini glavi.«

»Rad bi, da bi že končal jutrišnji dan,« povzame Peter, držeč Frana za roke, »da se čimprej snideva na onem svetu. Ne bojim se umreti, a veruj mi, težko mi je pri duši, kadar pomislim na ženo, na otroke...«

Ker sta govorila hrvatski, ju opozori poverjenik, naj govorita nemški; onadva pa ga ne poslušata, marveč se primeta za roke in Frankopan nadaljuje:

»Peter, odpusti mi, ako sem te kdaj razžalil! Svoje življenje bi dal zate. Bog nama je odločil isto usodo in ne preostaja nama nič drugega, nego da tudi sedaj pokaževa, kako stanovitna in hrabra sva.«

»Dobri moj Fran, tudi ti mi odpusti, ako sem te kdaj razžalil!«

Objameta se, naglo vstaneta, se pogledata in poljubita. Fran prime Petrovo glavo v svoje roke in reče z drhtečim glasom:

»Naš narod bo vedel, zakaj sta padli najini glavi.«

»Blagor onemu, ki poplača našim tlačiteljem za vse, kar so nama storili!« vzdihne Zrinjski.

»Odvedite Frankopana!« zakliče vojakom jezno cesarski poverjenik.

Vojaki primejo Frankopana, da ga odvedejo k vratom, a naša mučenika se pozdravita še z enim pogledom, v katerem sta bili njuni duši.

Evgen Kumičić.

244. Zakletev.

Na sv. Arhangela dan leta 1803. se je zbralo mnogo odličnih ljudi na svatbo v Orašcu.

Po obedu so začeli svatje igrati, a prota Atanazij iz Bukvika vstane izza mize. Bil je star mož, ki ne more mnogo sedeti; zato odide med slivami počasi na izprehod. Isto napravijo tudi mnogi drugi, ki so dosedaj sedeli za mizo, ker so se bili tako dogovorili. Karađorđe pa je vse to gledal. Nazadnje se dvigne še sam ter odide za drugimi k potoku.

Ko se vsi zbero, jih nagovori prota: »Bratje! Že več sto let je minilo, odkar je vsa naša slava pokopana v grobu na Kosovem. Od takrat nam rjave noži, sablje in puške. Sveti božji oltarji, ki so v dobi naših carjev in kraljev kakor cvetje krasili Srbijo, so danes hlevi za turške konje. Z nami postopajo, kakor da smo vprav sužnji. Bratje! Zemlja stoka, a nebo nad nami plaka, ko gleda naše muke. Zato, bratje

v ime Stvarnika Boga in Zveličarja našega, da vstanemo na orožje!»

Vsi odvrnejo: »Tako je treba, da vstanemol«

Prota vzame iz žepa križec. Vsi navzočni skočijo kvišku, a on jih pozove, naj dvignejo tri prste. Prota govori:

»Bratje! Zakolnite se, da tega nikomur ne izdaste, a pred marcem ne moremo začeti, ker nam drugače Turki zasušnijo žene in otroke. A ko pride marec, spravimo žene in deco v šumo in na planine, a mi puške po sredi pa v božjem imenu nad Turke! Recite vsi: Amen!«

Nato nadaljuje: »Kdor nas izda, naj ga izda telo! Hotel bi, toda ne bo mogel hoditi! V hiši naj se mu ne glase ne stari ne mladi! V roki naj mu vse okamenil! V staji naj mu ovce ne blejejo! Krave naj mu ne mukajo! Daj Bog, da se izpremeni v sinji kamen, nad katerim se bodo drugi zgledovali! Naj ne bo srečen in ne dolgovečen niti naj nikdar ne gleda lica božjega!«

Na te besede se vsi odzovejo: »Amen!«

Potem poljubijo križ in malo posede. Starejši se po razgovore ter zapovedo, naj vsakdo molči do marca, toda vsakdo naj nagovarja tudi druge. O komer bi se sumilo, da bi jih izdal Turkom, temu naj nihče ničesar ne pove.

Po Milanu Miličeviću.

245. Izbor starejšine.

V Orašcu so se sešli Krađorđe, Stanoje Glavaš, bukovski prota Atanazij in gotovo vsi oni, ki so bili ob svetem Arhangelu na zakletvi, in še kakih pet sto ljudi. Sešli so se, da si izbere starejšino.

Vsi so hoteli Karađorđa, toda on ne sprejme.

»Zakaj ne sprejmeš?« ga vprašujejo.

»Povsod hočem biti z vami,« jim odgovarja Karađorđe, »nočem biti pred vami.«

»A zakaj nočeš?«

»Nočem zato: Vi se niste naučili bojevat, pa se čez nekoliko dni predaste Turkom, a potem veste, kaj bo z menoj.«

»Ne bomo, ne bomo!« vzklikne vsa množica. »Ti pred nami, a mi za teboj, ti v vodo, mi v vodo, ti v ogenj, mi v ogenj, samo bodi naš starejšina!«

»Bratje, zopet ne morem sprejeti. Ako sprejmem, napravim marsikaj, kar vam ne bo po volji.«

»A kaj hočeš napraviti? ga vprašuje množica.

»Ako zalotim koga pri najmanjši izdaji, ga ubijem, ga obesim, ga bom strašno mučil.«

»Vse to hočemo tudi mi,« mu odgovarja ves narod.

»Hočete?« vpraša Karađorđe.

»Hočemo, hočemo, hočemo!«

»Dvignite tri prste!«

Takoj jih dvignejo vsi.

»Hočete?«

»Hočemo.«

»Hočete?«

»Hočemo.«

»Hočete?«

»Hočemo.«

»Potem hočem tudi jaz,« zaključi Karađorđe.

Bukoviški prota obleče duhovniško obleko, vzame križ, pouči vse, da morajo slušati svojega starejšino, da naj se ne boje Turka in da naj se ne izdajajo, ter jih zapriseže po cerkvenemu obredu.

Po Milanu Milićeviću.

246. Пјесма о устанку.

Пуче пушка ниже Београда,
даде гласе низ тихо Дунава,
Друга пуче крај Дубокога,
даде гласе покрај воде Саве,
покрај Саве, Шапцу на крајину.
Трећа пуче усред Шумадије,
у Тополи селу племениту,
даде гласе по свој Шумадији.
Уздиже се бутун Шумадија
и пред њоме Петровићу Ђорђе,
задрма се турска царевина,
зачуди се седам краљевина,
да што ради млада Србадија.

Srbska narodna.

247. Napoleonov večer.

Hej, to je god vesel nocoj
 v Ljubljani pri maršali!
 Kdo šteje goste, ki pri njem
 so v dvorcu se sestali!
 Čast, učenost, bogati svet,
 lepote ženske pestri cvet
 slave Napoleona.

Maršal Marmont, to mož je vrl,
 Francoza slika živa.
 S šampanjca polno kupico
 omizju, čuj, napiva:
 »Fraternité, égalité,
 égalité in liberté —
 to geslo bodi naše!

Vam, gostje slavni, čašo to
 na zdravje naj izpijem!
 Ponosen sem in sem vesel,
 da med Ilirci žijem.
 Bog živi našo stolico,
 prekrasno nje okolico,
 Bog živi vso Ilirsko!«

In »vive la France!« zaorijo
 navdušeni glasovi.
 Zvenče kozarci, se prazné
 in polnijo se novi.
 S strun marseillaise spev zveni,
 a z godbo, s petjem se vrsti
 zdravica za zdravico.

»V imenu cerkve: Vive l' impereur!«
 škof Kavčič kupo dviga.
 »Neveste Krista ne teži
 nobena zla veriga.« —
 »Še dolgo bivaj pri nas dni
 maršalov nam najmilši til!«
 napiva maire ljubljanski.

Trgovec Mol: »Francozom čast!

Kupčija cvete naša,
odkar med nami bivate.« —

Pek Testič se oglašá:
»In jaz prodam zdaj hleba več.« —
»Mesa zdaj treba mestu več,«
meščan Sekáč se hvali...

Zvenče kozarci bolj in bolj,
nalivajo se novi.
S Francozom brati se Sloven
v čast Korzike sinovi.¹
To slavnosti bo lep opis,
ki jutri pošlješ ga v Pariz,
vojvóda Dubrovniški!

A sredi družbe tih menih
napitnice poslušá,
boj notranji mu čitaš z lic.
Kaj snuje pač mu duša?
Mar rad napil bi samotar,
ker mirni kot pusti mu car?
Čuj, zdaj če govoriti!

»V imenu svojem lastnem ne
vzel čašo sem v desnico,
v imenu svojega stanu
naj opustim zdravico!
V imenu vseh Slovencev tu,
v imenu celega rodu
Napoleonu slava!

V imenu našega rodu
in našega jezika,
kateremu šele od vas
čast došla je velika,
izpijem čašo polno vso.
Francozje, vam zdravico to
od patra Valentina!«

Anton Aškerc.

¹ sinovi — sinu.

248. Z Napoleonom na Ruskem.

Dne 20. julija 1812. l., ko se je valila iz vseh vetrov nabrana Napoleonova vojska na Rusko, pride povelje, naj marširamo iz Kovna proti sredini Rusije. Naši stotniki je bilo naloženo, naj prepelje sto voz moke v Vilno. Vsak mož je spremljal voz, naprežen s štirimi konji. Krme za konje med potjo nismo imeli druge kakor zeleno rž, ki smo jo kar s polja kosili s sabljami ali s kosami. Konji, nevajeni zelene krme in vedno napreženi, so nam pojemali na poti in cele vozove smo morali puščati na cesti brez čuvajev. Naš kapetan je spoznal, da mu ni mogoče moke spraviti v Vilno, zato se je spotoma pogodil s pekomo in mu jo prodal.

Ko smo prišli v Vilno, najdemo zopet svoje tovariše, ves polk, in zvemo, da je bil Napoleon pred štirinajstimi dnevi tukaj. V Vilni ostane polk samo trinajst dni, potem pa se pomakne dalje v Minsk. Tukaj pride povelje, naj gremo dalje v Borisovo na reki Berezini.

Še smo stali, ko pride štirinajst mož iz bližnjega gozda brez orožja. Bili so Bavarci. Od dveh polkov, ki smo jih še tisto jutro videli, je bilo ostalo le štirinajst oseb, vse druge so bili Rusi v hosti zajeli in potolkli. Slišal sem našega poveljnika kleti: »Vrag, dva polka sta izgubljena!«

Mahnemo jo proti Borisovu in v štirih pohodih dospemo tja. Polnoči je bilo. Vsi smo bili na nogah, puške smo imeli pripravljene, vse je bilo urejeno, marsikatero srce je glasno tolklo. Tema je bila, ko so nas postavili na mostu in okolo njega. Jaz sem bil postavljen v neki kotanji blizu mosta. Čakali smo dne. Komaj se je zdanilo, razločimo kakor senco veliko množico Rusov. Jamemo streljati nanje. Dobro smo merili, izprva so cepali in se umikali. Mož do moža so stali naši ljudje na mostu in okrog mosta. Kar začno grmeti topovi in goste vrste naših so cepale kakor muhe. Tudi v jarek, kjer sem stal jaz, je priletela krogla in več mojih tovarišev vrgla za vselej ob tla. Na mostu se naredi živa kopica. Povsod stok in krič. Že se je most podiral, topovske krogle so bile izvrtale že veliko luknjo v zidanih obokih. Večina mojih tovarišev je bila na drugi strani. »Tudi jaz moram priti tja, če ne, bo po meni!« sem rekel in drzno sem se splazil po vseh štirih čez kup mrtvih in polživih teles.

Srečno prekobacam na drugo stran, ozrem se na levo in desno, ozrem se nazaj, in že se je most podiral. Brez reda se pomaknemo nazaj v Borisovo, a tudi tukaj so že bili Rusi. Videli smo preobrnjene in oplenjene vozove. Skozi mesto ni bilo mogoče iti. Skakali smo čez plotove in po vrtih v ovinku prišli na cesto proti Smolensku. Od vseh strani so iz gozdov in iz zakotij prihajali vojaki k nam na cesto. Bila je že čudna mešanica, in vendar smo šele šli v sovražnikovo deželo.

Na poti vprašam tovariša, ki je prihajal iz boja, kako je bilo v bitki. Pravil mi je, da se večje trume bore samo za ohranitev dveh drugih mostov, ki sta bila postavljena čez Berezino.

Prenočili smo v gozdu. Vrh prvega je padel drugi sneg in mraz je pritiskal. Povsod nas je bilo vse živo, hrane pa nam je primanjkovalo. Malokdo je imel kaj kruha.

Kar zagledam pred seboj neznansko trumo Francozov, ki so brez reda drli od Smolenskega doli. »Kaj pomeni to?« smo dejali. Ko smo pa srečali prve in so nam ti povedali, da je Napoleon pobegnil iz Moskve, ki jo je skrivaj zažgal ruski general Rostopčin, in da se vsa vojska, od Rusov pojana, vrača domov, ko smo videli, da nima že skoraj nobeden orožja in da vse vre proti Berezini, smo jo urezali še mi nazaj.

Zdaj je nastalo vretje in razrivanje na cesti, da ne morem povedati. Vsak je hotel priti brž dalje. Vsak je stopal na pete svojemu predniku pa nevoljen klet, ko se mu je zadi tudi eden, od drugih rinjen in suvan, zaletaval v hrbet. Vsak je bil lačen, telečnjake smo imeli pa prazne. Slišal sem tu rentaćiti Slovenca, Hrvata, Čeha, Poljaka, Nemca, Francoza, Španjolca. Vsak je imel le dve, tri želje: da bi brž dalje prišel na poti, da bi dobil kaj jesti in da bi se zavaroval proti mrazu.

V dveh dneh prilomastimo nazaj v Borisovo. Mesto je bilo še bolj zapuščeno nego prej. Vse je bilo odprto in prazno. Ker je bil most čez Berezino pri Borisovu razstreljen, smo se obrnili na malo cesto na desno roko. V dveh urah pridemo do Berezine. Ko so ljudje videli, da zdaj lahko pridejo na most, so pritiskali še bolj. Gneča je postajala taka, da so mene, ki sem hodil bolj pri kraju, izrinili iz vrste,

in vse prizadevanje, da bi se zopet zagozdil mednje, je bilo zaman. Pred berezinskim mostom je bil gozdič, poln mladih hoj. Zakurim ogenj. Toda mlade in nesuhe hoje niso hotele goreti, kakorkoli sem že pihal in si prizadeval. Ko vidim, da ni mogoče, popustim kurjavo in grem iz hojevega gozda proti mostu. Strašen pogled! Držaji ob mostu so bili že odlomljeni. Marsikoga je vretje prevrnilo z mosta v globoko vodo. V vodi so se bojevali možje in konji z mrzlo smrtjo v valovih, toda malokdo je izplaval iz njih. »Ako bo taka gneča, ne pridem nikdar na most,« sem rekel sam v sebi in poizkušal od strani priti v vrsto. »Da bi le prišel v sredo, pa sem dober,« sem dejal in čakal štiri ure prilike. Koliko sem jih videl, ki so padli pod nogami drugih in niso nikdar več vstali! Konji in ljudje so drli dalje. Kdor jim je prišel pod noge, tega je imela smrt.

Dva dni sem čakal v mrazu in lakoti zaman pri mostu. Nepretrgoma je bil tako natlačen, da ne bi bil mogel niti otrok stopiti nanj. Tisoče in tisoče ljudi je požrla Berezina. Tretji dan pa rečem: »Ali umrjem ali pa pridem čez vodo.« Navsezgodaj čakam že pri njem. Kadar je človeku na tem, da mu je umreti mrzle krvi, ga mine vsako usmiljenje. Tega sem se prepričal, ko sem ves dan ril in prosil, naj bi me pustili v vrsto na most. Končno zagozdim svoja pleča v vretje, bil sem v gneči in sem z njo prekoračil Berezino.

Kar nas je bilo ta kraj mosta, smo imeli le eno željo, da pridemo v Vilno. Tam nam bo pomagano, smo si mislili. Toda ko pridem do Vilne, nisem mogel v mesto. Videl sem tam francoske oficirje, kako so pobirali po pesku raztreseni bob in ga surovega jedli. Lačen, kakor sem bil, začnem tudi jaz zvečiti surovi bob, a ni se mi dalo. V mestu ni bilo obstanka, zato sem šel v gnečo in dalje iz mesta.

Ne ene vojaške podobe ni bilo videti v velikem krdelu, tako da sem mislil, da so se tukaj zbrali grintavi berači vsega sveta. Vsi so bili oblečeni v cape, zaviti v ruske raztrgane kožuhe, odeti s plahtami, obdani s kožami okrog vratu, da so se same čake videle iz cunj. Nihče ni imel orožja, nobene sablje ni bilo videti. Obleko smo imeli vso opaljeno in prežgano. Oni je imel sežgan nos, ta odgorele hlačnice, oni luknjav rokav, ta vse oblačilo smrdljivo in umazano, ta je imel brke po eni strani osmojene, oni lase popaljene.

V vsej množici ni bilo videti zdravega obraza. Vsi so bili pegasti, skorjasti kakor stara hrastova debla. Nekateri so bili kar iz uma od lakote. »Jaz sem general!« je kričal v snegu capin, vendar se nihče ni zmenil zanj. Zmrznil je, kakor bi bil najnižji prostak ali pa pes. Šest pohodov od Vilne sem videl skoraj več mrličev v snegu nego živih ljudi na potu.

Tako je Rusija s svojo zimo vrgla Napoleona z vrhunca, iznad katerega je zapovedoval Evropi, moža, čigar mogočni glas je gnal sinove vseh evropskih narodov na tuje v orožje!

Po pripovedi vojaka spisal Josip Jurčič.

249. Slovenski preporod.

Ko so zapustili Francozi naše dežele in jih je zopet zasedla Avstrija, je ugasnila tudi svoboda, ki jo je uživala slovenščina. Poslej se je glasil slovenski jezik zopet le med preprostim ljudstvom in v cerkvi. V redko posejanih šolah in v uradih je gospodovala nemščina in nemško so govorili med seboj tudi meščani. Kmeta, ki je bil tedaj še popolnoma odvisen od grajščaka, so smatrali za manj vrednega človeka in manj vredna je bila tudi njegova slovenska govorica. Našo mladino so vzgajali po mestih v nemškem duhu, zato se je tudi z malimi izjemami prej ali slej odtujila svojemu narodu in svojemu jeziku. Med preprosto ljudstvo so le redko prišle slovenske knjige, ki bi ga vzgajale v narodnem duhu, a neuko ljudstvo jih ni še znalo niti brati. Ni bilo ne slovenskih časopisov, ne narodnih društev, ki bi zbirala ljudstvo ter gojila v njem narodno zavest. Avstrijske vlade so kruto zatirale vse nenemške narode.

Na bolje se je obrnilo po letu 1848., ko so se začeli avstrijski narodi krepko upirati takemu zatiranju in glasno zahtevati svojih pravic. Med temi smo bili tudi Slovenci, ki smo zahtevali, naj vlada uvede v šole in urade slovenščino. Može, ki so se tedaj najbolj trudili za naše teptane pravice, so se zbirali okrog dr. Janeza Bleiweisa. Ta je začel že leta 1843. izdajati slovenski časopis »Novice«, ki so bile dolga leta središče vsega našega narodnega življenja.

Narodnostna ideja pa, ki se je začela posebno v prvi polovici 19. stoletja širiti po vsem svetu, je majala Avstrijo

v njenih temeljih. Grom topov, razlegajočih se s solferinskih ravnin, je odmeval v srcih vseh nenemških avstrijskih narodov. Italijanski pokrajini Benečija in Lombardija sta se odtrgali od Dunaja in se združili z Rimom, avstrijski Slovani pa so zahtevali zase iste pravice in svoboščine, ki so jih že uživali avstrijski Nemci.

Ti zunanji in notranji boji so končno le prisilili dunajsko vlado, da je začela razmišljati o tem, kako bi zadovoljila svoje nenemške narode. Najprej je bila izdana leta 1867. ustava, ki je med drugim jamčila vsem narodom v državi enakopravnost. V naslednjih letih smo Slovenci dobili še razne druge zakone, med katerimi je bil najvažnejši novi šolski zakon iz leta 1869. Ta je določal tudi, da mora šola poučevati mladino v materinskem jeziku.

A vladi ni bilo mnogo do tega, da tudi izvede izdane zakone. »Enaka pravica za vse!« to pravilo je umeval Dunaj tako, da je razen Nemcem vsem drugim narodom poizkušal pristriči peruti. Pri nas se je v osnovnih šolah pač uvedel pouk v slovenščini, a vse srednje in strokovne šole so ostale nemške. Vlada se je izgovarjala, da ni na razpolago slovenskih srednješolskih učiteljev, ker jih je pošiljala v tujino, a k nam same zagrizene in trde Nemce, ki naj bi vzgajali našo mladino v nemškem duhu.

Tedanji slovenski poslanci, posebno dr. Janez Bleiweis, dr. Josip Vošnjak, dr. Valentin Zarnik, Luka Svetec in dr. Lovro Toman so leto za letom zahtevali od vlade slovenskih šol, a le z majhnim uspehom. Videli pa so ti možje tudi, da je treba ljudstvo zbuditi in napeti vse sile, da se narod sam zave svojih narodnih dolžnosti.

Ko je bilo z ustavo razglašeno ustanavljanje narodnih društev in prirejanje shodov, so povsod po Sloveniji, po mestih, trgih in vaseh snovali čitalnice. Tu so Slovenci čitali slovenske knjige in časopise ter prirejali veselice, tako zvane »besede«, kjer so s petjem, z glasbo, igrami in govori gojili družabnost in budili narodno zavest. To narodno probujanje pa so razširili narodni voditelji tudi med najširše plasti preprostega ljudstva s tem, da so prirejali po vseh krajih Slovenije velike ljudske shode, imenovane »tabore«. Od blizu in od daleč so vreli ljudje na te narodne sveče-

nosti. Navdušeni govorniki so s plamtečimi besedami govorili ljudstvu o slovenski svobodi in narodnih pravicah.

Vladi seveda ni bilo po volji razvijanje slovenske narodnosti, začela je delati zapreke in končno ustavila vse take shode. A seme je bilo položeno v narod in, čeprav počasi, je začelo rasti in se razvijati. Na temeljih, ki so bili položeni, so delovali politiki slovenski, med njimi osobito Ivan Hribar, dr. Ivan Tavčar in dr. Janez Ev. Krek. Književno pa so na temeljih, ki jih je bil že poprej postavil pesnik Prešeren, razvijali slovenščino, ustvarjali in bogatili slovensko slovstvo Fran Levstik, Fran Erjavec, Josip Stritar, dr. Ivan Tavčar in še cela vrsta drugih do naših novejših pesnikov in pisateljev, med katerimi so na prvem mestu Ivan Cankar, Fran Finžgar, Fran Govekar, Ksaver Meško in Oton Župančič.

250. Kako sem zbiral narodne pesmi.

Vuk Stefanović Karadžić (1787—1864) je najznamenitejši zbiratelj narodnega blaga med Srbi, zlasti srbskih narodnih pesmi. Izdajati jih je začel l. 1814. Njegove zbirke so kmalu dobile svetoven glas in prevajati so jih začeli v razne druge evropske jezike. Znamenit pa je tudi po tem, ker je Srbom ustanovil književni jezik.

Leta 1820. sem slišal v Kragujevcu, da zna starec Milija zlasti pesem o *Ženitbi Maksima Crnojevića* in o *Banoviću Strahinju*, pa sem nekolikokrat zaprosil Njegovo svetlost gospodarja Miloša Obrenovića, naj mi ga spravi v Kragujevac ali pošlje mene k njemu v požeško nahijo.¹ Dasi mi je Njegova svetlost to obetal, mi takrat moja prošnja vendar ni bila uslišana.

Spomladi leta 1821. se vrnem iz Srbije na Dunaj in odtod sem pismeno prosil Njegovo svetlost in pokojnega Vasa Popovića, takratnega glavnega kneza v požeški nahiji,

¹ Nahija — okrožje, na kakršna je bila razdeljena Srbija za časa Turkov.

naj mi te dve Milijeve pesmi prepíšejo in pošljejo. Tudi to se ni moglo izvršiti.

Ko jeseni leta 1822. na poziv Njegove svetlosti zopet pridem v Kragujevac, se Njegova svetlost v trenutku, ko vstopim, mu poljubim suknjo in se z njim začnem pozdravljati, domisli mojih ustnih in pismenih prošenj, pokliče iz pisarne svojega tajnika Lazarja Teodorovića ter mu pravi smehljaje:

»Lazo, piši knezu Vasu, da je prišel Vuk. Naj se takoj odpravi semkaj in starca Milija ali privede živega ali prinese mrtvega ter naj odredi, kdo mu bo opravljal dom, dokler se ne vrne.«

Za nekaj dni pride knez Vasa in pripelje s seboj starca Milija. A ko se snidem z Milijem, se moje veselje hitro izpremeni v žalost in muko. Ne samo da kakor drugi pevci, ki so samo pevci, ni znal pesmi pripovedovati, nego samo peti, je brez žganjice ni hotel peti; a kakor hitro je srknil malo žganjice, se je zmešal in je tudi peti ni znal, ker ga je takoj omamila pijača deloma zaradi njegove starosti, deloma od ran na glavi, ki jih je dobil nekoč v tepežu z nekimi Turki iz Kolašina. Ko sem to videl, nisem mogel drugače, nego da mi je vsako pesem pel nekolikokrat, dokler si je nisem zapomnil, da sem spoznal, kedaj kje kaj izpušča; tedaj sem ga prosil, naj mi poje počasi in vleče besede, sam pa sem za njim pisal, kolikor hitro sem mogel. Ko sem tako zapisal pesem, mi jo je moral peti od kraja, pri tem sem gledal v svoj rokopis, da vidim, je li vse prav zapisano. Tako sem si zapisoval štiri pesmi več nego petnajst dni.

Milija je znal mnogo pesmi, a se mu ni dalo, da še katero zapišem. Postalo mu je že nekam dolgočasno, da sedi tako brez dela in mi poje, povrh vsega pa so še ljudje, kakršni so gotovo na vsakem dvoru in ki ne gledajo na drugo, kakor da imajo od vsega šalo in smeh, in ti so mu pravili:

»Kako da si ti, star in pameten človek, šel za budalo? Ali ne vidiš, da je Vuk nor in brez dela, človek, ki mu je le do pesmi in kakih brezposelnosti? Če ga boš še dalje časa poslušal, ti vsa jesen tukaj propade. Pojdi rajši domov in glej na svoj posel!«

Tako ga pregovore in nekega jutra, ko je dobil od Njegove svetlosti pristojen dar za dosedanje izgubo časa, odide iz Kragujevca, ne da bi se mi bil pokazal.

Ko sem čez nekaj let vprašal po njem, so mi dejali, da je umrl.

Vuk St. Karadžić.

251. Stanko Vraz.

Ko je francoski cesar Napoleon zasedel del avstrijskih pokrajin, je ob Jadranskem morju l. 1809. ustanovil kraljevo vino Ilirijo, ki je obsegala slovenske alpske pokrajine, Hrvatsko južno od Save in Kolpe in Dalmacijo. Ta združitev je zbližala jugoslovensko ljudstvo ter ga dovedla do spoznanja, da niso le Štajerci, Korošci, Kranjci, Hrvati, Dalmatinci in Bošnjaki, nego da so vsi skupaj en narod.

Ta misel je ostala živa tudi pozneje, ko so se Avstrijci zopet vrnili v ilirske dežele. Posebno iskreno so jo gojili Hrvati, in to zlasti dijaki vseučilišniki. V Gradcu so osnovali »Ilirski klub«, na Dunaju »Danico«. Najimenitnejše pa je bilo zagrebško »Ilirsko društvo«, ki mu je bil vodja mladi Ljudevit Gaj. Ta je ustanovil list »Danico«, v katerem so razni Ilirci pisali o ljubezni do skupne domovine, o lepoti jugoslovenskih jezikov, o narodnih pesmih. Eden glavnih sotrudnikov tega lista je bil slovenski pesnik Stanko Vraz.

Rodil se je leta 1810. v Cerovcu pri Ormožu. Srednjo šolo je dovršil v Mariboru, potem pa se je vpisal na vseučilišče v Gradcu. Najbolj ga je zanimalo učenje slovenskih jezikov in čitanje narodnih pesmi. Leta 1833. je spoznal Gaja ter vstopil v krog pisateljev »Danice«. Razen drugih spisov je tam objavil celo vrsto lepih pesmi.

Pesnik je izdal več zvezkov svojih pesmi ter zbirko narodnih pesmi. Izdajal je tudi list »Kolo«, v katerem je objavil sam več važnih sestavkov, a mučna bolezen mu ni dala dosti delovati. Leta 1851. ga je dohitela smrt.

Po hrvatski slovstveni čitanki.

252. Biskup Josip Juraj Strossmayer.

Pedeset i šest godina bio je biskupom u Đakovu najumniji Hrvat svoga doba i najveći narodni dobrotvor, Josip Juraj Strossmayer. On je znao, da će se narod naš moći jače braniti od neprijatelja i bolje napredovati, ako bude jači u svom znanju. Zato je u glavnom gradu Zagrebu velikim novčanim priložima osnovao Jugoslavensku akademiju i za nju dao graditi krasnu palaču. U toj palači smještena je bogata i krasna zbirka slika, što ih je biskup Strossmayer pokupovao putujući po svijetu. Najviša škola u Zagrebu, sveučilište, osnovana je njegovim nastojanjem i darovima. U Đakovu podigao je veličanstvenu crkvu. Građena je 16 godina, a na svjetskome je glasu sa svoje ljepote. Mnoge je hrvatske pisce pomagao, da mogu što više i lakše za svoj narod raditi, a potpomagao je i mnoge naučne i dobrotvorne zavode.

Njegovo ime nije slavno samo u našoj domovini, nego je čuveno i po čitavom svijetu, jer se je osobito proslavio svojim govorima na crkvenom saboru u Rimu, gdje su se sastali biskupi čitavoga svijeta. Najveći ljudi svijeta s njime su si dopisivali i se dogovarali o tom, kako bi trebalo urediti svijet, da mogu narodi živjeti u miru i slozi.

Najviše je nastojao o tom, da se ujedine Srbi, Hrvati i Slovenci, i o tom, da se svi Slaveni što više zbliže i da zajednički rade za svoj napredak. U tome radu bio je odlučan i neustrašiv.

Kad su slavila naša slavenska braća Rusi tisuću godišnjicu pokrštenja ruskoga naroda, brzojavno je veliki biskup pozdravio braću Ruse. To nije bilo milo neprijateljima Slavena, pa su to biskupu zamjerali. Avstrijski car Franjo Josip došao je upravo u to vrijeme u Bjelovar, gdje su u okolini tada bile velike vojničke vježbe. Crkveni i svjetovni dostojanstvenici pozvani su bili onamo, da se caru poklone. Među njima bio je i biskup Strossmayer. Car je primio dostojanstvenike u jednoj velikoj dvorani. Došavši do biskupa Strossmayera, vrlo mu oštro prigovori, što je brzojavno pozdravio ruski narod ob tisućoj godišnjici njegova pokrštenja. Svi, što su bili nazočni i čuli carev

prigovor, bili su vrlo neugodno iznenađeni. No biskup ostade miran. Tek je podigao ruku, stavio je na prsa i odgovorio caru mirnim, jasnim glasom:

»Vaše Veličanstvo, moja je savjest čista.«

Strossmayer o narodnom jeziku.

Ah slatki moj maternji glase! Što su mi te više nezna-lice i pridošlice prezirale, to si mi većma srcu omililo. U višim krugovima zanemaren, našao si srećom utočište u nje-drina prostoga naroda našega, koji te je kao čedo jedinče njegovao, pak si mi tako lijep, da je samo Bog ljepši, koji te je stvorio, samo narod krasniji, koji te je izumio i sa-čuvao.

Mili jeziče moj! Da ništa drugo o tebi pisano nije do naših narodnih pjesama i poslovice, zaslužio bi, da te svi sinovi i kćeri ljube kao oči u glavi, zaslužio bi, da se u tebi sve znanosti i sav javni život odijeva, kao što se na sun-čanim zrakama rana zora rumeni i bijeli dan odsijeva.

Iz Čajkovčeve čitanke.

253. Iz dobe preganjanja.

Mati Kastelka sliši topove na meji. Dva sina ima tam-kaj; le volka ne sliši, ki tuli blizu.

Ne vojna, poslednji dan je tu. Ni je ljubezni, ki bi ne upala, ni ga sovraštva, ki ne bi dvigalo moža ta čas. Trški nemškutarji stikajo glave in šušljajo, ko teče zanje naša dobra kri, piše maščevanje črna pisma...

Med obedom prirožljata h Kastelčevim dva žandarja s komisarjem. Kastelki pade žlica iz rok. Janez, ki je edini še ostal pri materi, jih gleda — čudo, kako mirno.

»Koga iščete?«

»Janeza Kastelca,« ropoče stražmešter. Danes mu štrle brki naravnost pod oči.

»Mene hočejo,« se obrne Janez k materi. »Ne strašite se, za Boga! Ne govorite, molčite, mati, mislite na posestvo, na vse!... Vi veste, da nimam skrivnega na vesti. Ali je zmota ali obrekovanje... Držite se! Dovolj, da enega zadene!«

Težka roka mu pade na ramo.

»V imenu zakona!«

»Čemu?« pobara Janez z rezkim glasom.

»Prehitro zveste,« se sovražno zmrдне komisar. »Skromni bodite, mladi mož! Vklenite ga! Pri najmanjšem pozizkusu...«

Dve mrzli železni sponi mu stisneta zapestji. Drugi orožnik pomenljivo nagne puško z ostrim bajonetom.

Kastelka sloni pri mizi, oprta na stisnjene pesti. Začenja se Kalvarija. Na vsakogar pada veliki križ. Da je ne sliši zemlja vpiti v tej minuti! Ali veriga zarožlja med sinovimi rokami; glas se začuje kakor vihra v hojah. Materine oči so strašne, zalivajo se s krvjo in miza poka med njenimi prsti.

»Mati,« krikne Janez bled, »ne delajte mu veselja, kdor je kriv! Naj ne vidijo solze v vaših očeh, naj ne slišijo vašega joka! S častjo in slavo se vrnem, mati...«

»Hm,« gode stražmešter, »to ni gotovo!«

Janez ga ne pogleda. Toda Kastelka se je vzravnala:

»Dvojih je zadnja beseda, pravice in Kastelčevih!« oznanja kakor s prižnice.

Skoro bi bila vesela sina. Kakor bor stoji, pogled mu plapola, verige nosi kakor žezlo, obraz mu sije od ponosa. To ni obraz človeka, zemlja je, ki odseva zarjo mučenikov! Toda mati gleda v duhu ječe in vešala ter moli sama pri sebi.

Gospodje opravljajo hišno preiskavo. Ves dom pretikajo od vrha do tal, vse kašče, shrambe in podstrešja. V fantovski sobi je plen bogat.

»Zastava? Za upornike, že vemo. Z risanico je hodil fant na srnjaka? Mhm, to se razume. Petnajst nabojev — tetete, čimdalje lepše! Pa zemljevid slovenske zemlje, ki bi jo radi odcepili...«

To so reči, ki jih plačujejo s konopcem, toda Janez ne trene z očmi. Smehlja se: le kdo je iztuhtal vse tako nemumno? Še ust ni da bi jih odprl, sodniki se bodo zvijali od smeha!

Par knjig zatlačita žandarja v svoji torbi. Ozri se, fant, poslednjikrat! Jo slišiš zemljo, kaj ti poje v solnčnem mraku, orehe, kaj šume, zeleno trato, kaj pripoveduje?

Kremen, ostani trd!

»Bog z vami, mati! Vrnem se — vesel odhajam!«

»Vidim, fant, korajžo! Zdržim, dočakam te... Voz je zaprežen.«

»Voz — zame? Ne... Izprezi, Lipel! Konja v hlev! Vsi naj me vidijo! Kastelci ne povešamo oči.«

Mati stoji na pragu, trka s palico, gleda za njimi. Črno ljudstva se je zbralo pokraj ceste, da bi videli Kastelca v železju. Gredo: Janez naprej, žandarja zadi, komisar v vas, kjer ga čaka voznik. Veriga tiho žvenkeče. Povsod šepet, ženske ihte, nihče se ne smeje. Ko stopa mimo, se sosed odkrije, za njim se odkrijejo vsi. Na Kastelcih ni madeža. Čast, komur čast!

»Do snidenja, vi ljubi moji!« klikne Janez.

»Bog s teboj!«

Ali zdaj — tega ne pozabi vsa dolina: traptraptrap koleselj izza vogala, v koleslju nemškutar Petschnig, trški župan. Volk je tu, da izpije čašo zmagoslavja. Nizko se skloni sovražnik z voza: »Verräter! Hund! Na cesti bi ga potolkli izdajalca... Na — fejl!« In mastno pljune Janezu v lice.

Fant se zdrzne, krikne, trga. Oba žandarja ga komaj držita, kri mu lije izza nohtov. Zdajci odneha. Kakor plamen mu leti pogled po ljudeh: »Judežev pljunek na mojem obrazu! Kje si, da ga ubiješ namesto mene?« — —

Množico stresa mraz. Žandarja s fantom hitita svojo pot, Judež Iškarijot zeleni od groze, bije konja, drevi. Ni ga več. Kastelka pa kleči sredi ljudstva, joče k nebu, tuli k zemlji in moli za maščevanje.

Drugič zahaja solnce. V tujem mestu ženo Janeza po razjarjenih ulicah. Psovke frče kakor divji sršeni, pljunki oblivajo glavo in prsi, kri čelo in lice jetnikovo. Toda Janez stopa ponosno: z njim gredo duše pradedov, ki so jih vlekli pod Brežicami na kol.

Le mati ga ne spremlja. Doma sedi na prazni sinovi postelji ter gleda srepo predse. Visoke zvezde gledajo z enim očesom na bojne poljane, z drugim v sobo h Kastelki. Ta sanja: črni vrani so ji razkopali srce, zdaj prhutajo nad njeno glavo s krvavimi kosami v krempljih...

In Kastelka ne more ne živeti ne umreti, še vpiti ne more, da bi povedala svoje gorje...

Vladimir Levstik.

254. 1. december 1918. leta.

Dne 1. decembra 1918. leta ob 20. uri zvečer je sprejel prestolonaslednik Aleksander v Beogradu odposlanstvo narodnega vijeća. Sedanji kralj je vstopil v dvorano, pristrčno pozdravljen. Naklonil se je in nasmehnil.

Govornik narodnega vijeća dr. Pavelić je prečital poslanično narodnega vijeća, ki se je glasila:

»Vaše kraljevo Visočanstvo!

Stejemo si v srečo, da moremo v imenu narodnega vijeća Slovencev, Hrvatov in Srbov pozdraviti v prestolici osvobojene Srbije Vaše Visočanstvo kot vrhovnega poveljnika zmagovite narodne vojske, ki je v skupni borbi z armadami zaveznikov stvorila pogoje za izvršitev velikega dela našega narodnega ujedinjenja. Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so na ozemlju bivše avstroogrške monarhije izvršili prevrat in začasno sestavili nezavisno narodno državo, prožeti z mislijo narodnega edinstva in naslanjajoči se na veliko načelo demokracije, ki zahteva, da mora vsak narod sam odločati o svoji usodi, so že v izjavi narodnega vijeća z dne 19. oktobra objavili, da žele in se hočejo ujediniti s Srbijo in s Črno goro v edinstveno narodno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki bi obsegala vse neprekinjeno ozemlje južnih Slovanov. Da se ta misel pretvori v dejstvo, je sklenilo narodno vijeće na svoji seji dne 24. novembra, da proglašá ujedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov s Srbijo in s Črno goro v eno edinstveno državo, in je izbralo odposlanstvo, ki stopa pred Vaše kraljevsko Visočanstvo, da Vam ta sklep narodnega vijeća uradno sporoča v svečani obliki. Sklep narodnega vijeća je, da izvršuje vladarsko oblast na celokupnem ozemlju edinstvene države Srbov, Hrvatov in Slovencev. Njegovo Veličanstvo kralj Peter, odnosno kot regent Vaše Visočanstvo, ter da se v sporazumu z vlado Vašega Visočanstva in s predstavniki vseh narodnih strank v Srbiji in Črni gori učini edinstvena parlamentarna vlada.«

Navdušeno pozdravljan je odgovoril na to regent prestolonaslednik Aleksander:

»Gospodje poslanci!

Vaš prihod v imenu narodnega vijeća Srbov, Hrvatov in Slovencev, dostojnega predstavnika široke naše misli, in Vaše sporočilo njegove zgodovinske odločitve z dne 24. novembra, s katerim se proglašá ujedinenje vsega naroda in vse naše mile, izmučene, toda slavne domovine, sta me prešnila s srčnim veseljem.

Sprejemajoč to sporočilo, sem uverjen, da s tem činom izpolnjujem svojo vladarsko dolžnost, ker s tem samo izpreminjam v dejanja ono, kar so najboljši sinovi naše krvi vseh treh ver, vseh treh imen, na obeh straneh Dunava, Save in Drine začeli pripravljati še za vlade blaženega spomina mojega deda Kneza Aleksandra I. in Kneza Mihajla, ono, kar ustreza željam in zahtevam mojega naroda.

V imenu Njegovega Veličanstva kralja Petra I. proglašam ujedinenje Srbije z deželami Slovencev, Hrvatov in Srbov v edinstveno kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.«

Z viharnimi klici kralju Petru in regentu Aleksandru je bilo ujedinenje izvršeno.

255. Slike iz življenja kralja Petra I. Osoboditelja.

1. Zakletev na potu v prognanstvo.

Štirinajst let je bil star kraljevič Peter, ko je moral bežati iz domovine. Njegova ponosna mati Persida je malega Petra, ki je bil šibek, a živahen dečko, srčno ljubila. Vse svoje upanje je stavila vanj.

Ko so pribežali na varno izven srbskih mej, se je bežeča kraljica ustavila. Obrnila je svojega sina Pjeruško, kakor ga je v svoji ljubezni imenovala, proti srbski zemlji in mu rekla: »Poglej to polje in te hribe! Za tebe ne sme biti nikdar druge zemlje nego ta! Ne smeš mirovati, dokler se ne povrneš kot kralj in dokler ne stopiš iznova v to zemljo.« Pjeruška, ves ginjen, je odgovoril materi: »Nikdar ne bom mislil na nič drugega!« Ostal je mož beseda in je vedno mislil na svojo ljubljeno Srbijo. Napram redkemu spremstvu je skrbna mati Persida z veseljem vzkliknila:

»Niso se dotaknili mojega malega Pjeruške. Lahko se bo mogel vrniti v domovino.«

Ko je prišel Peter v vojaško šolo v Parizu, so ga hoteli njegovi tovariši zavleči v razkošno veselje. Resni vojaški gojenec Peter pa je odvrnil: »Pustite me! Jaz se moram kolikor mogoče hitro vojaško izvežbati, zakaj to je prvi pogoj za moj povratak v domovino.«

2. Peter Mrkonjić.

Ko se je oglasila v tožnih dnevih bosensko-hercegovinskega robovanja l. 1875. znamenita nevesinjska puška, prvi poziv k pobuni bosenske raje, je pohitel kneževič Peter Karađorđević raji v pomoč. Avstrijska policija ga je zasledovala, ali vendar mu je uspelo, da je s pomočjo svojih prijateljev prišel v bosensko krajino.

Takoj je sestavil svojo četo, ki je v začetku štela komaj 200 mož, a se pozneje pomnožila na 1500 vstašev.

Prvi spopad s sovražnikom je imel Peter Mrkonjić v selu Bojni na Obljubi 8. septembra l. 1875. Četa vojvode Petra je takrat četovala na planini Šašavi. Peter je z manjšimi oddelki napadel obmejne turške straže in prišel v bojih na bosensko ozemlje. Takoj drugi dan je stopila v borbo vsa njegova četa, ki ji je poveljeval on sam. Njegov načrt je bil, da osvoji Bužim in Krupo in potem nadaljuje prodiranje v Bosno. Toda Turki so se pripravili na borbo in preko noči zbrali veliko vojsko s konjeniki in topovi.

Pri cerkvi na Aovi se je udarila četa Petra Mrkonjića s turško redno vojsko. Nastala je ogorčena in strašna borba. Malo četo vojvode Petra Mrkonjića so Turki skoro obkolili, toda junaški pop Kazan s svojimi vstaši prebije močne turške vrste in reši vso Mrkonjićevo četo. Mrkonjić se je moral umakniti, ker je bila turška vojska v premoči. Med hudimi boji se je umikal proti Grljevcu. Turki so pritiskali za njim in Mrkonjićeva četa se je morala umakniti preko meje. Na meji so dočakali prve vstaše avstrijski konjeniki ter jih razorožili. Toda drugi del četašev, ko je videl, kaj delajo Avstrijci, je ostal na bosenski strani, ker ni hotel izročiti orožja. Med njimi je bil tudi Peter Mrkonjić. Oni, ki so bili okolo vojvode, pripovedujejo, kako

žalosten in nesrečen je bil takrat. Hotel ni ničesar jesti. Ponoči se je pa prikradel preko meje in pobral na avstrijski strani okolo 150 pušk, ki so jih njegovi vstaši skrili, da jih ne bi dobili Avstrijci.

Vojvodska zastava Petra Mrkonjića je bila črna z zlatimi resami s sliko sv. Andreja Prvozvanega, krstnega patrona doma Karađorđevićev, in z napisom: »Sveti Andrija Prvozvani, blagoslovi srpsko oružje!«

Svojim četnikom je govoril vojvoda Peter: »Idi modro, ne pogini zaman! Skrij se za najmanjše drevo, pa bila trepetlika, ker ti moreš videti od tam vse, a tebe ne vidi nihče. Ne govori o mrtvih junakih, oni bodo živeli v pesmi! Glej junaka, ki izvrši povelje svojega vojvode in se vrne živ!«

Največji uspeh v času svojega četovanja je dosegel vojvoda Peter Mrkonjić v borbi pri Dobroselu dne 24. decembra 1875. l. Takratni listi so javljali: »V noči dne 24. decembra je popolnoma porazil Turke Peter Mrkonjić. Bitka je trajala dva dni in Turki so pobegnili v divjem begu. Vse bosensko prebivalstvo se divi vojvodi Petru Mrkonjiću in ga opeva v pesmi.«

Po pripovedovanju četnikov je bil Peter Mrkonjić svojim vstašem vzor junaka. Spoštovali in ljubili so ga, a spoštovali so ga tudi njegovi sovražniki. S svojimi ljudmi je občeval kot brat z bratom. Bil je strog vojvoda, a do skrajne meje pravičen in dober. Četaši so vedeli, da je sin vladarske rodovine, a njegovo preprostost in skromnost so občudovali vsi, ki so ga poznali. Skupaj s svojimi junaki je delil vse dobro in zlo. Bil je med njimi do zadnjega trenutka, ko je moral spričo mednarodnih spletk, ki sta jih spletli Avstrija in Obrenovićeve dinastija, zapustiti bojišče za svobodo bosenske raje.

3. Kralj Peter v svetovni vojni.

Na Vidov dan 1. 1914. je padel v Sarajevu avstrijski prestolonaslednik Franc Ferdinand, zakleti sovražnik našega naroda. In malo dni potem je Avstrija napovedala vojno izmučeni Srbiji, ki jo je mislila pogaziti v nekaj dneh.

Toda že prvi napad na Beograd je pokazal, da Avstrija ni računala z zavestjo in z močjo naroda, ki je bil vzgojen

v duhu dinastije Karadorđevićev. Avstrijski poraz na Cerplanini, krvave borbe na Mačkovem kamenu, na Savi in Drini so pokazale, kaj zmore narod, ki ljubi svobodo.

Prestolonaslednik Aleksander je bil vrhovni poveljnik hrabrih sokolov, stari kralj pa je hodil od rova do rova, bodril in hrabil svoje junake.

Po prvih porazih je napela Avstrija vse moči, da izbriše sramoto. Od vseh strani — od Drine in Save — so napadli Avstrijci, in srbska vojska se je začela izmučena in v največjem pomanjkanju že umikati... Padel je Beograd in avstrijske čete so stale že pred Topolo, rojstnim krajem Karadorđevićev... Mnogih se je loteval obup.

Tedaj pa je prišel stari kralj med svoje vojake in v najhujšem položaju jim je izpregovoril naslednje zgodovinske besede:

»Otroci moji! V zadnjih dveh letih ste se junaško borili s Turki, z Bolgari in Arnavti. Neizmerno ste proslavili srbsko orožje in sebe. Premagali ste vse svoje sovražnike. Zdaj se že štiri mesece borite z novim, silnejšim, pripravljenim sovražnikom, ki je nekolikokrat močnejši nego mi, Trudni in izmučeni od teh nadčloveških naporov, se hočete videti s svojimi ženami, z otroki, ki si žele vas. Toda domovina potrebuje vaše zaščite. Prisegli ste domovini in sebi, da se boste borili do zadnje kaplje krvi. Toda jaz vas razumem. Pravične in opravičene so v mojih očeh vaše želje, želje vaših rodovin. Zato vas odvezujem vaše prisege in prosim, da vam tudi Bog odpusti. Pojdite v svoje domove, a jaz vam dajem svojo častno besedo, da se ne zgodi nikomur nič! Toda jaz, vaš stari kralj s svojima sinovoma ostanem tu, da umremo na teh položajih, tako da bo sovražnik zavzel Srbijo šele takrat, ko prekorači preko trupla vašega kralja in njegovih sinov!«

Toda med junaki ni bilo niti enega, ki bi bil zapustil svojega kralja.

4. Ob ognju na poti skozi Albanijo.

Prišla je zadnja, črna vest, da nam ostane samo ena pot — nazaj, in to skozi Albanijo.

Molče in zamišljena se je pomikala naša kolona po razriti cesti. Čuli so se le enakomerni koraki. Bilo nam je kakor otroku, ki se prvikrat poslavlja od rojstne hiše in gre v tuj, neznan svet; bilo nam je kakor na smrt obsojenim, ki gredo svojo zadnjo pot...

Brez odmora smo hodili ves dan. Nikjer se nismo ustavili, nihče ni čutil niti lakote niti žeje, le glava je bila polna strašnih misli. Okolo desetih zvečer smo dospeli do velike poljane, kjer smo se ustavili, da prenočimo.

Hitro smo nabrali dračja in suhih vej, po polju nekaj zaostalih snopov turščice in razmetali nekaj stogov sena. Jaz in še pet oficirjev iz našega bataljona smo si zakurili ponižen ogenj, da se malo ogrejemo. Prostrli smo nabrano slamo in seno in sedli okrog ognja. Večerja je bila skupna. Ta je imel malo kruha, oni majhno pogačico iz koruzne moke, nekaj suhih krhljev, suhih češpelj — to je bilo vse. Zložili smo vse skupaj in zaužili to skromno večerjo...

Zaspati ni mogel nihče. Stisnili smo se, naslonili se drug na drugega in molče z odprtimi očmi mislili o strašni bodočnosti...

»Gospodje, ali dovolite, da se tudi pri vašem ognju malo pogrejem?«

Te besede je izpregovoril nekdo za našim hrbtom, ali nihče iz naše družbe se ni obrnil, da bi videl, kdo hoče v naše društvo. Samo stari kapetan je nevoljno zagodrnjal: »Saj vendar vidite, da nas je že tako dosti!«

»No, mogoče pa bo vendar za mene kak prostorček,« je odgovoril neznanec.

Tedaj je kapetan dvignil glavo, da vidi človeka, ki hoče v našo družbo, ali kakor da ga je nekdo potegnil za ušesa, je skočil in s preplašenim glasom jecljaje rekel: »Veličanstvo, oprostite!...«

Na te besede smo poskočili tudi mi pokonci in videli, da stoji med nami stari kralj Peter. Zavit je bil v velik angleški plašč brez generalskih znakov, z ovratnikom preko ušes. Smehljaj se je, ko je videl, kako smo vsi v zadregi. Dobrodušno je podal vsakemu roko in rekel:

»Samo sedite, otroci! Trudni ste, dolgo pot smo imeli danes!«

Zgrabili smo hitro seno in slamo in ponudili staremu kralju prostora. Sedel je med nas, ogrel si roke in nas opazoval nekaj časa, potem pa je izpregovoril:

»Otroci moji, le nikar tako zamišljeni! Vse bo še dobro! Naši močni zavezniki nas ne zapuste. Oni nas sprejmo, oni nam bodo pomagali, da se zopet vrnemo v domovino, ki jo moramo sedaj zapustiti! Jaz, vaš kralj, grem z vami, pa bilo tudi na kraj sveta!«

Z nekim proroškim glasom je govoril starec. V njegovih mirnih očeh smo brali njegovo trdno vero in zaupanje v boljšo in večjo bodočnost. Govoril je tako prepričevalno, da nas je takoj zapustila ona malodušnost, ki nas je prevzela, ko smo nastopili trnovo pot. Videli smo, da je z nami častiljivi starec, ki hoče deliti zlo s svojim narodom, ki hoče biti s svojim narodom v onem velikem času, ko zapuša svojo rodno zemljo, da gre v tuj svet, da se tam pripravi za nove borbe, za vrnitev pod rodni krov.

Skoro četrť ure je ostal kralj pri našem ognju, nato je počasi vstal, se oprl na palico in rekel: »Da vidim, kaj delajo tudi drugi moji!«

In počasi je odšel do drugega ognja. Vso noč je hodil od ognja do ognja, se pogovarjal z oficirji, pogovarjal z vojaki in meščani, ki so bežali z nami. Za vsakega je imel prijazno besedo, polno tolažbe, zaupanja in izpodbude.

Na spanje sedaj nismo mislili več. Vsem je bila pred očmi slika sivega kralja, ki ni izgubil tudi v teh kritičnih trenutkih zaupanja v srečen konec pravične borbe za svobodo.

Kapetan pa se je jezil, da ni takoj spoznal kralja:

»Kako tō, da ga nisem spoznal, da nisem poznal njegovega glasu? Prav nič se ni izpremenil. Prav tak je kakor lani, ko je prišel na Rudniku med nas, ko je pred nami rekel: „Prišel sem med vas, da z vami zmagam ali umrem! Kdor hoče, naj gre, a kdor hoče ostati, ostani, da zmaga ali umre s svojim starim kraljem!“ Sedaj sem prepričan, da ni še nič izgubljenega, naš kralj je z nami — naša je bodočnost!«

Do ranega jutra smo se razgovarjali, in ko je bil v jutro javljen odhod, smo skočili na svoja mesta, kakor da smo prespali vso noč...

Danes vidimo, da so se uresničile kraljeve proroške besede. Uresničilo se je ono veliko delo, ki mu je žrtvoval veliki starec svoje življenje, ono življenje, ki ga je od rane mladosti posvetil enemu smotru: svobodi!

In danes, ko je tvoje delo, tvoje življenje pokazalo tisočere plode, se spominjam, častitljivi starec, tvojih svetih besed, ki si jih govoril tisti strašni dan pod albanskimi planinami: »Zopet se vrnemo!«

Vitimir F. Jelenc.

5. Kralj Peter in Jugoslovenstvo.

V hudih časih izgnanstva srbskega naroda in junaške borbe srbske vojske, pomnožene s polki jugoslovenskih dobrovoljcev na solunski fronti, je živel kralj Peter v Solunu. Odtod je vsak dan odhajal na bojišče, obiskoval svojo vojsko, jo bodril in ji obetal skorajšnji povratak v osvobojeno, povečano in ujedinjeno domovino.

V tem času ga je obiskal v Solunu angleški novinar ter se razgovarjal s starim kraljem. O svojem razgovoru je poročal angleškemu listu takole:

Stari srbski kralj, ki sem ga poznal že poprej, si je dal rasti brado, ki mu sega siva na široke prsi. Vprašal sem ga, zakaj nosi brado, on pa mi je odgovoril, da je star običaj srbskega naroda, da si dajo rasti brado možje, kadar žalujejo. On žaluje za svobodo domovine in zato si je dal rasti svojo sivo brado. V razgovoru mi je rekel, da nikdar ne zapusti svoje vojske, da je vkljub starosti pripravljen boriti se z njo v prvih vrstah in da ni kralj v onem zmislu besede, kakor se to splošno razumeva. »Jaz nisem eden od starih kraljev. Jaz sem ponosen, da sem kralj svobodnega naroda, v Evropi edini kralj, ki ga je narodova volja poklicala na prestol.«

O splošnem položaju, ki je bil takrat za zaveznike jako nevaren, je kralj Peter rekel: »Pred začetkom svetovne vojne, ki jo vodijo svobodni narodi proti državam z osvobojevalnimi nameni, je bila Srbija svobodna. Bila je žrtev napada, dasi je bila njena največja želja, da ohrani mir in da se more svobodno razvijati. Napadli so sovražniki Srbijo zato, ker je njena težnja za osvobojenjem tolikih milijonov

Jugoslovenov pod avstrijskim in turškim suženjstvom bila največja zapreka političnim in gospodarskim težnjam vse-nemške gospodljivosti. Srbija se ni hotela postaviti v službo te protislovanske ideje, kot so to storile koburška Bolgarija, Konstantinova Grška in Albanija. Zato je svobodno Srbijo pregazila sovražna moč. Ona je bila na vzhodu to, kar je bila Belgija na zapadu. Ko so dne 29. julija leta 1914. zagrmeli prvi topovi na Savi in na Dunavu pa vse do onega žalostnega Božiča leta 1915., ko so sovražne vojske pregazile Srbijo, je moj narod junaško prenašal vse muke in žrtvoval svoje največje žrtve za svobodo in ujedinjenje. Takrat sem spoznal ljubezen svojega naroda do svobode, spoznal sem njegovo ljubezen do svojega starega kralja.

Košček kruha, ki ga je delil ta moj narod z menoj v albanskih planinah, je sveti simbol nerazrušljivih vezi, ki me spajajo z mojim narodom.

Na svoja stara leta imam kot kralj Srbije samo eno željo, ki bi jo hotel videti oživetvorjeno, namreč, da vidim v zadnjih trenutkih svojega življenja ves naš narod, Srbe, Hrvate in Slovence osvobojene iz suženjstva in ujedinjene v eno močno in veliko državo, ki sem si jo zamišljal v svojih mladih letih in za katero sem se boril v svojo pozno starost.«

256. Kralj Aleksander ob nastopu vlade.

Mojemu dragemu narodu!

Strt od velikih naporov, ki jih je od njega zahtevala po-verjena mu služba narodu in domovini, je izdihnil moj mili oče, Nj. Veličanstvo kralj Peter I. svojo plemenito dušo.

Niti pod najtežjimi udarci usode ni moj oče omahoval v zvestobi narodu zaobljubljene misli.

On je v dneh največjih izkušenj in nesreč ohranil vero v lepšo bodočnost naroda.

Skupno z narodom je krčil pota, ki so dovedla do vsta-jenja narodne zmage in slave.

Pod njegovim modrim vladanjem, ki je imelo namen, da ves narod zavalovi in vname za veliki ideal osvobojenja in ujedinjenja, da pridobi zanj simpatije in pomoč bratskega

ruskega naroda ter velikih prosvetljenih zavezniških držav na zapadu, je bilo izvršeno zgodovinsko delo osvobojenja in ujedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev v veliko narodno državo.

Ko je dočakal to največjo nagrado vsemogočnega Boga za brezprimerne žrtve svoje in svojega naroda, s katerim je delil zlo in dobro, je moj vzvišeni roditelj zaprl trudne oči.

Ko stopam na izpraznjeni prestol ter sprejemam kraljevsko oblast v svoje roke, objavljam svojemu dragemu narodu, da hočem, zvest idealom svojega očeta, čuvati ustavne svoboščine in pravice državljanov, ščititi državno edinstvo in bdeti nad pridobitvami naroda, ki so mi bile izročene v varstvo.

Slava Njegovemu Veličanstvu kralju Petru I. in mir Njegovi plemeniti duši!

Živel narod Srbov, Hrvatov in Slovencev!

V Parizu, dne 17. avgusta 1921.

Aleksander s. r.

257. „Prestolonaslednik pojde poslednji.“

Sovražnik je zasedel Srbijo in srbska armada je bežala preko albanskih višin, klancev in lednikov k morju. Takrat so bili hudi in obupni dnevi. Marsikdo je dvomil, da bi se še mogel rešiti, in marsikdo je že sklenil z življenjem. Nekega dne decembra meseca 1915. l. se je nateklo v Skadru na Bojani malone vse, kar se je še rešilo iz strašnega mraza, glada in napora.

Tam je bil tudi naš sedanji kralj, tedaj še prestolonaslednik Aleksander. Toda bil je le še senca človeka. Poleg duševnih muk in telesnega trpljenja ga je namreč zgrabila še bolezen. Nastopili so zanj najhujši dnevi. Vse je propadalo, a on sam je bil bolan. Samo gledati je mogel z ugasnjimi očmi tragedijo svojo, svojega očeta kralja begunca ter svojega naroda, ne da bi mogel le količkaj pomagati. Na vse strani je prosil pomoči, a pomoči ni bilo od nikoder.

Toda tudi v tistih dneh najgroznejšega in vesplošnega obupa je prestolonaslednik pokazal veličje svoje duše. V trehnutkih občega poloma in ko so malone že vsi izgubljali glavo,

ko so ljudje kakor blazne zveri, lačni, izsušeni in izčrpani mislili le še na lastno rešitev ter so bežali dalje, dalje, samo da dospejo čimprej na morsko obalo ter se rešijo sami, pa naj bi tudi propadlo vse drugo — tudi v teh trenutkih je mislil Aleksander pred vsem na druge. Sam se je dovlekel do Leša, kjer so vojaki in civilisti kar po ulicah cepali mrtvi od glada, mrčesa in epidemij. Šele pred par dnevi se je bil z mukami dvignil z bolniške postelje, ko je prestal operacijo ... A zdaj je gledal le na morje. prihajajo li že obetani rešilni brodovi. A ladij ni bilo. Vojaki so se vlačili mimo njega kakor siva okostja, omahovali kakor strahovi, se grudili po cestah in po polju, iznemogli od glada in slabosti, umirali ob truplih konj, mezgov in oslov ter ostajali kakor mrhovina nepokopani za hrano volkovom, gavranom in jastrebom.

Gledal je za seboj, pred seboj in na vseh straneh le jad in nesrečo, gledal pekel, ki se je odprl srbskemu narodu že na zemlji. Trume beguncev — žene, možje, starci, starke in nedorasla mladina, vojaki in častniki — vse je bežalo, obupno blodeč z očmi preko sive daljine morskega prostanstva in pričakujoč, da se odnekod menda vendarle pojavi ladja, ki jih sprejme vase in reši nečuvjenih muk.

Toda namesto ladij so priletela nadnje sovražna letala in sejala nanje bombe in smrt.

Regent Aleksander pa je stal med četico častnikov mirno s kukalom v roki ter je zrl na morje. »Pridejo! Morajo priti!« je dejal vedno iznova. A častniki, utrujeni do skrajnosti, ogorčeni in obupani, so tiho kleli.

Nenadoma se je na obzorju pojavila torpedovka. Od radosti so vzkliknili vsi. In kmalu nato je pritekel dežurni častnik k prestolonasledniku, zadovoljen in ves srečen, da se lahko odpelje njegov gospod iz peklenskega vrtinca.

»Visočanstvo, komandant torpiljarke Vas moli, da izvo-
lite učil!«

Nato mučen molk. Končno prestolonaslednik:

»Molim, gde su ladje za prevoz naše vojske?«

»Ja imam nalog, da ukrcam jedino Vašu visost. Razpo-
loživog brodovja sada još nema,« je odgovoril dežurni.

Okolo razpokanih in bledih usten prestolonaslednikovih je zaigral grenak nasmehljaj. Obrvi so se mu dvignile in z rezkim glasom je dejal:

»Kažite komandantu: kad i poslednji vojnik i izbeglica budu ukrcani, onda će doći red i na mene... onda ću se i ja krenuti! Razumite: ja ću biti poslednji, koji napušta otačbinu!«

In torpedovka je morala odpluti brez prestolonaslednika klicat rešilno brodovje...

X. Jugoslovenske narodne himne.

258. *Naprej!*

*Naprej, zastava slave,
na boj, junaška kri!
Za blagor očetnjave
naj puška govori!*

*Z orožjem in z desnico
nesimo vragu grom,
zapisat v kri pravico,
ki terja jo naš dom!*

*Draga mati je prosila,
roke okrog vrata vila,
plakala je moja mila:
»Tu ostani, ljubi moj!«*

*Zbogom mati, ljub'ca, zdrava!
Mati mi je očetnjava,
ljub'ca moja čast in slava,
hajd'mo, hajd'mo zanjo v boj!*

Simon Jenko.

259. *Ljepa naša domovino! Lepa naša domovina!*

*Ljepa naša domovino!
Oj junačka zemljo mila,
stare slave djedovino,
da bi vazda časna bila!
Mila kano si nam slavna,
mila si nam ti jedina,
mila, kuda si nam ravna,
mila, kuda si planina!*

*Lepa naša domovina,
oj junaška zemlja mila,
stare slave dedovina,
da bi vedno častna bila!
Mila kakor si nam slavna,
mila si nam ti edina,
mila, koder si nam ravna,
mila, koder si planina.*

Vedro nebo, vedro čelo,
blaga prsa, blage noći,
toplo ljeto, toplo djelo,
bistre vode, bistre oči,
vele gore, veli ljudi,
rujna lica, rujna vina,
siln gromi, silni udi:
to je naša domovina!

Vedro nebo, vedro čelo,
blage prsi, blage noći,
toplo leto, toplo delo,
bistre vode, bistre oči,
vele gore, veli ljudi,
rujna lica, rujna vina,
silni gromi, silni udi:
to je naša domovina.

Teci, Savo, Dravo, teci, nit ti, Dunav, silu gubil kud li šumiš, svjetu reci, da svoj narod Slovan ljubi: dok mu njive sunce grije, dok mu hrašće bura vije, dok mu mrtve grobak krije, dok mu živo srce bije.	Teci, Sava, Drava, teci, Dunav, sile ti ne gubi, koder tečeš, svetu reci, da Slovan svoj narod ljubi: dokler njive solnce greje, dokler hraste burja vije, dokler mrtve grob mu krije, dokler živo srce bije.
---	--

Blagoslov naj se razliva
v tvojih poljih in lesovih,
Bog ljubezni naj prebiva
v tvojih selih in domovih!
V božjem dihu, v božjem varstvu
tvoja ladja mirno plava,
mir s teboj po vsem vladarstvu!
Tvojim sinom večna slava!

A. Mihanović in Silvin Sardenko.

260. Боже правде.

Боже правде, Ти што спасе
од пропасти досад нас,
чуј и одсад наше гласе,
и одсад нам буди спас!
Моћном руком води, брани
будућности наше брод!
Боже, спаси, Боже, храни
нашег краља и наш род!

Bože pravde.

Bože pravde, Ti što spase
od propasti dosad nas,
čuj i odsad naše glase
i odsad nam budi spas!
Moćnom rukom vodi, brani
budućnosti naše brod!
Bože, spasi, Bože, hrani
našeg kralja i naš rod!

Сложи нашу браћу драгу
на свак дичан, славан рад!
Слога биће пораз врагу
а најјачи свима град.
Нек на нашој блиста грани
братске слогe златан плод!
Боже, спаси, Боже, храни
нашег краља и наш род!

Нек на наше ведро чело
твог не падне гнева гром!
Благослови наше село,
поље, њиву, град и дом!
Кад наступе борбе дани,
к победи нам води ход!
Боже, спаси, Боже, храни
нашег краља и наш род!

Из мрачнога сину гроба
наше круне нови сјај.
Настало је ново доба,
нову срећу, Боже, дај!
Краљевину нашу брани,
петвековне борбе плод!
Александра, Боже, храни,
моли ти се сав наш род!

Složi našu braću dragu
na svak dičan, slavan rad!
Sloga biće poraz vragu,
a najjači svima grad.
Nek na našoj blista grani
bratske sloge zlatan plod!
Bože, spasi, Bože, hrani
našeg kralja i naš rod!

Nek na naše vedro čelo
tvog ne pade gneva гром!
Blagoslovi naše selo,
polje, njivu, grad i dom!
Kad nastupe borbe dani,
k pobedi nam vodi hod!
Bože, spasi, Bože, hrani
našeg kralja i naš rod!

Iz mračnoga sinu groba
naše krune novi sjaj.
Nastalo je novo doba,
novu sreću, Bože, daj!
Kraljevinu našu brani,
petvekovne borbe plod!
Aleksandra, Bože, hrani,
moli ti se sav naš rod!

Besedilo zložil Jovan Đorđević. Uglasbil Davorin Jenko.

Kazalo in pregled.

I. Pesmi in povesti.

	Stran
1. Ne zabi! <i>E. Gangl</i>	7
2. Ako bo vsak izmed nas kamen. <i>Jan Neruda</i>	7
3. Slovanska duša. <i>Davorin Trstenjak</i>	8
4. Mojo srčno kri škropite! <i>Simon Gregorčič</i>	9
5. Materi. <i>Anton Medved</i>	10
6. Dateljni. <i>Ivan Cankar</i>	11
7. Za sinom. <i>Rudolf Maister</i>	13
8. Lesena skleda. <i>Matija Valjavec</i>	14
9. Otroci in starši. Reki. <i>Josip Stritar, Oton Župančič</i>	15
10. Z doma. <i>E. Gangl</i>	16
11. Begunka pri zibeli. <i>Oton Župančič</i>	20
12. Pobratimija. <i>Simon Jenko</i>	21
13. O pozdravljanju. <i>Pavel Flerè</i>	21
14. Mejniki. <i>Anton Aškerc</i>	22
15. Pаметnice o prijateljstvu in spravljivosti. <i>Fran Cegnar, E. Gangl</i>	23
16. Gospod in sv. Peter. <i>Fran Milčinski</i>	25
17. O nebeški gloriiji. <i>Matija Valjavec</i>	26
18. Berač in smrt. <i>Janez Trdina</i>	28
19. Sveta popotnica. <i>Silvin Sardenko</i>	29
20. Brata in zlato. <i>L. N. Tolstoj</i>	30
21. Jama, ki se pride po njej na drugi svet. <i>Jos. Jurčič</i>	32
22. Deklica in psoglavci. Narodna pripovedka. <i>Jos. Jurčič</i>	38
23. Narodne pripovedke o kralju Matjažu. <i>M. Heric, D. Trstenjak</i>	39
24. Pesem o kralju Matjažu. <i>Pavel Golia</i>	42
25. Smrt Kraljevića Marka. <i>Srbska narodna pesem</i>	43
26. Veriga. <i>F. S. Finžgar</i>	47
27. Pomni!	52
28. Zlate resnice. <i>Anton Martin Slomšek</i>	53
29. Uganke. <i>Josip Stritar</i>	54
30. Kaj je boljše?	55

II. Med letom.

31. Jesen. <i>Tone Gaspari</i>	56
32. Trgatev. <i>Josip Jurčič</i>	56
33. Uganki. <i>Oton Župančič</i>	58

	Stran
34. Memento mori! <i>Fr. Prešeren</i>	58
35. Mladini ob prazniku narodnega ujedinenja. <i>A. Sovré</i>	59
36. Angeli so zaplakali. <i>Silvin Sardenko</i>	60
37. Božični večer. <i>Ivan Cankar</i>	61
38. Sorodnost jugoslovenskih otroških praznikov. <i>Božo Račič</i>	62
39. Tepežnica. <i>Narodna</i>	63
40. Koleda. <i>Cvetko Golar</i>	63
41. Dve zimski. <i>Oton Župančič</i>	63
42. Na preji. <i>Po Josipu Ogrincu</i>	64
43. V pepelnični noči. <i>Simon Gregorčič</i>	65
44. Ptičja gostija. <i>Oton Župančič</i>	68
45. Pri božjem grobu. <i>Ksaver Meško</i>	69
46. Pomladanske. <i>Oton Župančič</i>	69
47. Na jurjevanju. <i>Pavel Fleré</i>	70
48. Zbiraj se, zbiraj, lepi zbor! <i>Belokranjska narodna</i>	71
49. Dve poletni. <i>Oton Župančič</i>	72
50. Kresnikovanje. <i>Belokranjska narodna</i>	72
51. Vidov dan. <i>Po dr. Ilešiču</i>	73
52. Gorje! <i>Ksaver Meško</i>	73
53. Ob nevihti. <i>Simon Gregorčič</i>	76
54. Ob koncu šolskega leta. <i>Ivan Cankar</i>	76
55. Vremenski prorok Pogodnik. <i>Fran Levstik</i>	80

III. Starejši slovenski pesniki in pisatelji.

Valentin Vodnik: (Slika)	82
56. Ilirija oživljena.	82
57. Dramilo mojih rojakov.	84
58. Moj spomenik.	84
Dr. France Prešeren: (Slika)	85
59. Zdravica.	86
60. Nuna in kanarček.	86
61. Soneti.	88
Anton Martin Slomšek: (Slika)	90
62. Pesmi sladki glas.	90
63. Veselja dom.	91
64. Večernica.	91
65. Dolžnost svoj jezik spoštovati.	92
66. Štiri visoke šole.	94
Fran Levstik: (Slika)	94
67. Otrok sedi očetu na kolenu.	95
68. Rimska cesta.	95
69. Svetemu Eliji.	96
70. Ubežni kralj.	97
71. Martin Krpan.	98
Josip Stritar: (Slika)	103
72. Prirodi.	102

	Stran
73. Blejsko jezero.	104
74. Ljubljana.	104
75. Drobiž.	105
76. Vdova.	105
77. Turki na Slevici.	107
78. Gospod Koren pa Martin Kožuh s peničinim gnezdrom	109
Simon Jenko: (Slika)	114
79. Na Sorškem polju.	113
80. Obrazi.	114
81. Mati.	116
82. Naše gore.	116
83. Naprej!	117
84. Adrijansko morje.	117
Josip Jurčič: (Slika)	119
85. Slovenska božja pot.	117
86. Krjavelj.	120
87. Jesensko noč med slovenskimi polharji.	122
Fran Erjavec: (Slika)	126
88. Huzarji na Polici.	125
89. Koliko nog ima rak.	130
90. Ni vse zlato, kar se sveti.	134
Simon Gregorčič: (Slika)	141
91. Zjasni zvezde mu temné!	140
92. Sam.	142
93. Daritev.	142
94. Življenje ni praznik.	142
95. Kupa življenja.	143
96. Na bregu.	143
97. Nazaj v planinski raj!	144
98. Jeftejeva prisega.	144
Anton Aškerc: (Slika)	147
99. Mi vstajamo!	146
100. Zanimiv slučaj.	146
101. Znamenja na nebu.	148
102. Boj pri Brežicah.	150
103. Planinski lovec.	151
Janez Trdina: (Slika)	153
104. Moja mlada leta.	152
105. Kako se je godilo za mojega časa slovenščini v šolah.	153
106. Sveti Elija.	154
Janko Kersnik: (Slika)	157
107. Ljubav do doma.	155
108. Siroti.	156
109. Kmetška smrt.	156
Dr. Ivan Tavčar: (Slika)	163
110. Pri Andreju Smoletu.	163
111. Na Blegaš.	167

IV. Človek in njegovo zdravje.

112. Človek. Po hrv. čit. Pavel Flerè	170
113. Človeško telo.	171
114. Jed in pijača. Po Fr. Erjavcu	174
115. Vzroki bolezni. Dr. H. Vedenik	175
116. O razkuževanju. Dr. E. Mayer	179
117. Slab zrak. H. Schreiner	181
118. Deset osnovnih pravil o čuvanju zdravja. Srbska čitanka	182
119. Kako se ubranimo jetike.	183
120. V zavodu za slepce.	184
121. Lažnivi prijatelj.	186
122. Balada o sv. Martinu. Anton Aškerc	187

V. Domače gospodarstvo in gospodinjstvo.

123. Kmetiška. Leopold Turšič	189
124. Dobra in slaba stran. Vekoslav Kukovec	189
125. Kam in kje. Matija Valjavec	190
126. Pouk o kruhu. Pefer Rosseger	191
127. Sejalec. Cvetko Golar	192
128. Varnost.	193
129. Zavarovalnice.	194
130. O narodni blaginji. A. V. Smilovsky	195
131. Kaj je ded povedal vnukoma o zemljiški knjigi.	196
132. Dragomilčani in kmet Novinšek.	200
133. Pri dobri gospodinjji. Po Uhlandu A. Aškerc	203
134. Zatirani kmetovi prijatelji iz živalstva.	204
135. Tečnost medu.	207
136. Nesrečna Andrejeva Metka. Minka Govekarjeva	208
137. Cvetice sosedove Lenčke. Lea Faturjeva	209
138. Ljubi delo!	212

VI. Slike iz prirode.

139. Domače živali v domovini in tujini.	213
140. Kako delajo ptice gnezdo. Fran Erjavec	216
141. Zanimivosti pri ptičji selitvi. Po Fr. Pengovu	217
142. Pesem žerjavov. Leopold Lénard	220
143. Življenje živali v tolmunu. Pavel Flerè	220
144. Kako se žabe plode. Fran Erjavec	222
145. Naše strupene kače. Po Franu Erjavcu	225
146. Lov na slanike in druge morske ribe. Po I. Macherju	227
147. Mravljske vojne. Po Franu Erjavcu	230
148. Kako se levi rak. Fran Erjavec	232
149. Kralj živali. Po Brehmu	234
150. V džunglah. Po Svenu Hedinu	236
151. O nekaterih živalih v Avstraliji. Pavel Flerè	238

	Stran
152. Uhati klobučnjak. <i>Pavel Flerè</i>	240
153. Živali v pregovorih	241
154. Najlepše rože. <i>Bogomil Gorenjko</i>	243
155. O plodih in semenju in o njih razširjanju. <i>Pavel Flerè</i>	244
156. Življenje rastlin na travniku. <i>Ferdo Seidel</i>	246
157. Pod gorskim smrečjem. <i>Ferdo Seidel</i>	249
158. Odlomek iz življenja rastlin. <i>Pavel Flerè</i>	252
159. Predivnate rastline.	254
160. Kava in sladkor.	255
161. Domovina naših kulturnih rastlin. <i>H. Schreiner</i>	257
162. Pregovori o rastlinah.	258
163. Kako nastaja vrhnja zemeljska plast. <i>Po H. Schreinerju</i>	259
164. Rudar. <i>A. Funtek</i>	260
165. Premog. <i>Podkrajškova čitarica</i>	261
166. Drago kamenje.	263
167. Drage kovine.	265
168. Železo. <i>Po Podkrajškovi čitanki</i>	267
169. Zlato v pregovorih.	269

VII. Prirodne sile.

170. Kako se segreva naša zemlja. <i>H. Schreiner</i>	270
171. Ogenj — naš dobrotnik. <i>Dragotin Humek</i>	273
172. Pri peči. <i>Dragotin Humek</i>	275
173. O razpenjivosti vodne pare in o nje merjenju. <i>Podkrajškova čitanka</i>	278
174. Ponočna rosa. <i>Fran Levstik</i>	279
175. Vremenik. <i>Po H. Schreinerju</i>	280
176. Kako se nam je vesti ob hudi uri. <i>H. Schreiner</i>	281
177. Gasilci. <i>Pavel Flerè</i>	282
178. Razna vozila.	282
179. O gospodarskem pomenu strojev. <i>Dr. J. Drtina</i>	285
180. Zrakoplovčeva povest. <i>Po hrv. čitanki</i>	287
181. Boj podmorskega čolna. <i>Pavel Flerè</i>	288
182. Luč. <i>Dragotin Humek</i>	289
183. Barvnost teles. <i>H. Schreiner</i>	292
184. Fotografija. <i>Po »Domu in Svetu«</i>	293
185. Barvni prikazi na nebu. <i>Po Štefanu in Senekoviču</i>	294
186. Prirodne sile v človeški službi.	296
187. Alkoholno in očetno kipenje. <i>Pavel Flerè</i>	298
188. Maščobe, olja in smole. <i>Iz hrv. čitanke</i>	301

VIII. Dom in svet.

189. Domovini. <i>E. Gangl</i>	302
190. Neodrešena domovina.	302
191. Soči. <i>Simon Gregorčič</i>	303

	Stran
192. Pesmi z juga. <i>Tone Gaspari</i>	305
193. V bosenskem hanu. <i>Fran Podlimbarski</i>	306
194. Crnogorac Crnogorki. <i>T. Jakšić</i>	308
195. Položaj Beograda. <i>Vladimir Karić</i>	309
196. Narodna noša v Srbiji. <i>Božo Račić</i>	310
197. Kolo. <i>Branko Radičević</i>	312
198. Skozi Železna vrata. <i>Po A. Ukmarju</i>	313
199. Šumava. <i>Josip Apih</i>	314
200. Na Hani. <i>Fran Podlimbarski</i>	317
201. V Vielički. <i>Josip Lavtižar</i>	319
202. V ruskem Turkestanu. <i>Dr. Ivan Knific</i>	321
203. Pogled v Sibirijo. <i>Sven Hedin</i>	325
204. Največje mesto na svetu. <i>Sven Hedin</i>	326
205. V večnem mestu. <i>Sven Hedin</i>	327
206. Potovanje do severnega večnega ledu. <i>Ljudevit Stiasny</i>	328
207. Nil. <i>Anton Aškerc</i>	331
208. V Sahari. <i>Sven Hedin</i>	332
209. Slike iz južne Azije. <i>Po Svenu Hedinu</i>	335
210. Karavana v puščavi. <i>Anton Funtek</i>	336
211. Kmetijstvo na Kitajskem.	338
212. Mornar. <i>Oton Župančič</i>	340
213. V Ameriki. <i>Po Svenu Hedinu</i>	341
214. Pozdravljeni! <i>Ivan Cankar</i>	347
215. Avstralija.	349
216. Južni tečaj. <i>Sven Hedin</i>	350
217. Parobrod se vrača v pristan. <i>Anton Aškerc</i>	352
218. Kako so si v starih časih predstavljali zemljo. <i>Josip Lavtižar</i>	353
219. Neskončnost sveta. <i>Dr. Pavel Grošelj</i>	353
220. Kako veliko je solnce. <i>H. Schreiner</i>	355
221. Uganke. <i>Oton Župančič</i>	357
222. Koledar.	357

IX. Iz preteklih dni.

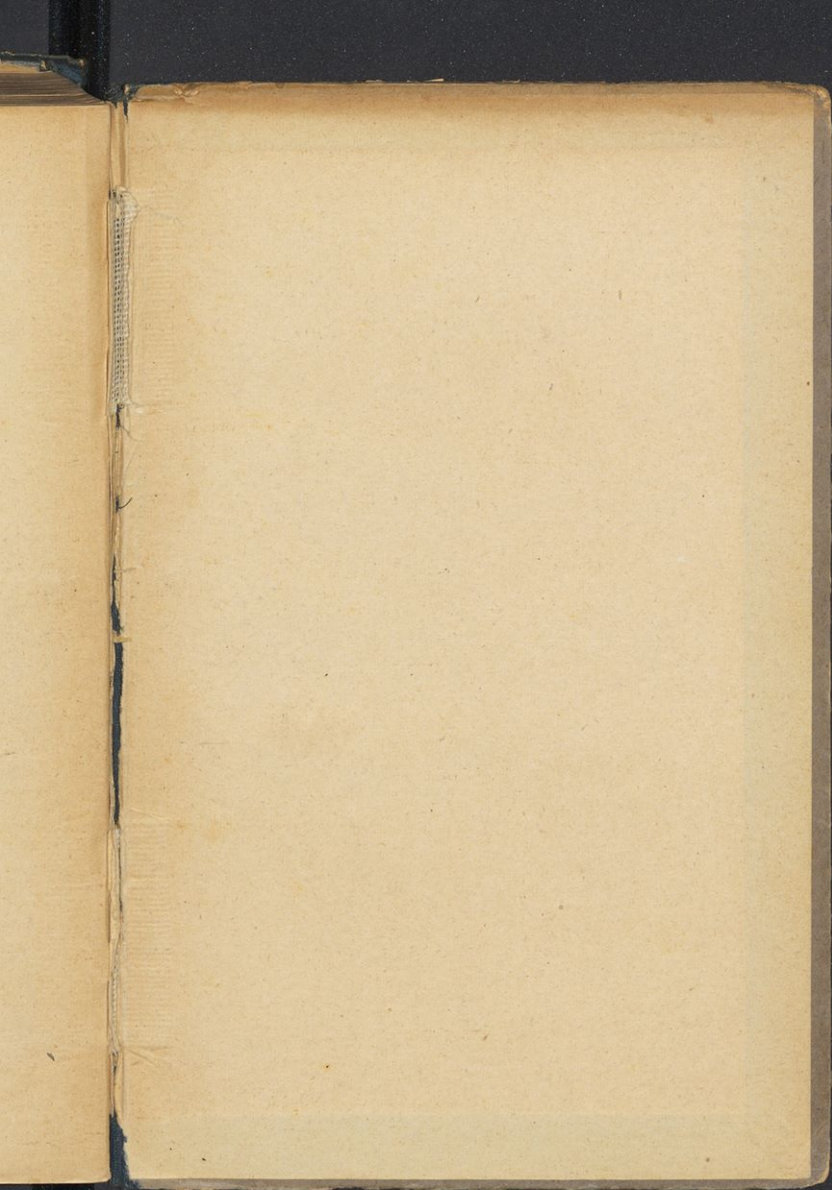
223. Iz prazgodovine slovenskih pokrajin. <i>Po I. Šubicu</i>	359
224. Ilirska tragedija. <i>Anton Aškerc</i>	361
225. Atila in slovenska kraljica. <i>Anton Aškerc</i>	363
226. Samo. <i>Simon Jenko</i>	364
227. Boj pri Ajdovskem gradu. <i>France Prešeren</i>	365
228. Ponemčevanje. <i>Dr. Ljudevit Pivko</i>	368
229. Kralji. <i>Vladimir Nazor</i>	370
230. Немањино благо. <i>Srbska narodna</i>	373
231. Car Štefan Dušan Silni. <i>Ljudevit Stiasny</i>	375
232. Oranje Marka Kraljevića. <i>Srbska narodna</i>	377
233. Smrt majke Jugovića.	377
234. Za dediščino celjskih grofov. <i>Fran Detela</i>	380
235. V srednjeveškem gradu. <i>Po J. Apihu</i>	383

	Stran
236. Početki srbske književnosti. <i>Pavle Popović</i>	385
237. Odkritje Amerike. <i>Po Svenu Hedinu</i>	386
238. Turki napadejo Ljubljano. <i>Rado Murnik</i>	388
239. Bitka pri Sisku. <i>Narodna pesem</i>	391
240. Smrt Nikole Šubića Zrinjskega. <i>Po hrv. čitanki</i>	396
241. Za staro pravdo. <i>Avgust Šenoa</i>	398
242. Kronanje v Zagrebu. <i>Anton Aškerc</i>	400
243. Slovo Zrinjskega in Frankopana. <i>Evgen Kumičić</i>	403
244. Zakletev. <i>Po Milanu Miličeviću</i>	404
245. Izbor starejšine. <i>Po Milanu Miličeviću</i>	405
246. Пјесма о устанку. <i>Srbska narodna</i>	406
247. Napoleonov večer. <i>Anton Aškerc</i>	407
248. Z Napoleonom na Ruskem. <i>J. Jurčič</i>	409
249. Slovenski preporod.	412
250. Kako sem zbiral narodne pesmi. <i>Vuk št. Karadžić</i>	414
251. Stanko Vraz. <i>Po hrv. slovstveni čitanki</i>	416
252. Biskup Josip Juraj Strossmayer. <i>Iz Čajkovčeve čitanke</i>	417
253. Iz dobe preganjanja. <i>Vladimir Levstik</i>	418
254. 1. december 1918. leta.	421
255. Slike iz življenja kralja Petra I. Osvoboditelja.	422
a) Zakletev na potu v prognanstvo.	422
b) Peter Mrkonjić.	423
c) Kralj Peter v svetovni vojni.	424
č) Ob ognju na poti skozi Albanijo.	425
d) Kralj Peter in Jugoslovenstvo.	428
256. Kralj Aleksander ob nastopu vlade.	429
257. »Prestolonaslednik pojde poslednji«.	430

X. Jugoslovenske narodne himne.

258. Naprej. <i>Simon Jenko</i>	433
259. Lijepa naša domovino! <i>A. Mihanović in Silvin Sardenko</i>	433
260. Боже правде. <i>Jovan Đorđević</i>	434

ZA ČITALNICO